

ISSN 2450-3878

PRACE NAUKOWE

Wyższej Szkoły Zarządzania i Przedsiębiorczości
z siedzibą w Wałbrzychu

T.54

(1) 2024

Wałbrzych 2024

ISSN 2450-3878

T. 54

(1) 2024

PRACE NAUKOWE

Wyższej Szkoły Zarządzania i Przedsiębiorczości
z siedzibą w Wałbrzychu

Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania i Przedsiębiorczości
z siedzibą w Wałbrzychu

RADA PROGRAMOWA:

Przewodniczący Rady Programowej – prof. zw. dr hab. inż. Franciszek Mroczo

Wiceprzewodniczący Rady Programowej – dr Małgorzata Kucharska

Członkowie:

- prof. dr hab. inż. Lucjan Kowalczyk
- dr Magdalena Pluskota

RECENZENCI

prof. zw. dr hab. inż. Stefan Antczak

prof. dr hab. Alina Kulczyk-Dynowska

prof. zw. dr hab. Andrzej Makowski

prof. zw. dr hab. Kazimierz Perechuda

prof. zw. dr hab. inż. Andrzej Gałęcki

ADRES REDAKCJI:

Wyższa Szkoła Zarządzania i Przedsiębiorczości z siedzibą w Wałbrzychu

58-309 Wałbrzych, ul. Wrocławska 10

e-mail: kustosz@wwszip.pl

www.pracenaukowe.wwszip.pl

Redaktor Naczelny – prof. dr hab. inż. Franciszek Mroczo

Zastępca Redaktora Naczelnego – dr Beata Owczarczyk

Sekretarz Redakcji – mgr Michał Lesman

Redaktorzy tematyczni:

dr Piotr Laskowski: ekonomia, administracja

dr Agnieszka Tabor-Smardzewska – pedagogika

dr Agnieszka Polanowska – zarządzanie

Redaktor techniczny i projekt okładki – Władysław Ramotowski

ISSN 2450-3878

© *Copyright by Wyższa Szkoła Zarządzania i Przedsiębiorczości z siedzibą w Wałbrzychu 2024*
Wszelkie prawa zastrzeżone. Kopiowanie, przedrukowywanie i rozpowszechnianie całości lub fragmentów bez zgody wydawcy jest zabronione.

Printed in Poland

SPIS TREŚCI

Anna Cebulka, Katarzyna Pieczarka Znaczenie aspektów technicznych, funkcjonalnych i użytkowych platform sprzedażowych	5
Monika Dąbrowska Wpływ alkoholizmu dorosłego dziecka na dobrostan fizyczny i psychiczny matki	17
Sylwia Domagalska Kompetencje nauczycielskie – różne koncepcje w świetle literatury	27
Anna Duda-Łyszczuk Potencjał emancypacyjny działań innowacyjnych nauczycielek wczesnej edukacji	41
Justyna Józwiak, Katarzyna Pieczarka Bezpieczeństwo transakcji w mediach społecznościowych – perspektywa konsumenta	59
Piotr Laskowski Wykorzystanie narzędzi rachunkowości zarządczej jako przejaw racjonalizowania procesów zarządzania w jednostkach samorządu terytorialnego	71
Ks. Stanisław Łupiński Wpływ religii na proces resocjalizacji osób skazanych	95
Franciszek Mroczo, Paulina Olejniczak-Brząkała Kultura i wielokulturowość w zarządzaniu	107
Anna Naskręt Istota przestrzeni człowieka na przykładzie biur typu Open Space	121
Magdalena Pluskota Pedagogika humanistyczna i pedagogika kultury – akademickie implikacje	131
Anna Sajdak Wpływ baśni i bajek na rozwój osobowości dziecka w aspekcie wychowawczym i emocjonalno-społecznym w świetle literatury	141
Aleksandra Słonka Uczucie w cieniu depresji jako emocjonalne wyzwanie – atrakcyjność związku w obliczu lęku	155
Piotr Sosiński System prawny wobec konfliktu wartości godności osoby chorej psychicznie z bezpieczeństwem jej otoczenia	165
Ana Sotirovska Terapia poetycka – lecznicze i prozdrowotne znaczenie poezji	177
Ewelina Zgobik, Katarzyna Pieczarka Live Commerce – determinanty decyzji zakupowych	189

Anna Cebulska
Katarzyna Pieczarka

Wyższa Szkoła Zarządzania i Przedsiębiorczości
z siedzibą w Wałbrzychu

Znaczenie aspektów technicznych, funkcjonalnych i użytkowych platform sprzedażowych

WSTĘP

Wraz z dynamicznym rozwojem technologii cyfrowych i wzrostem popularności zakupów online, platformy sprzedażowe stają się istotnym elementem współczesnego krajobrazu handlu detalicznego. W dzisiejszych czasach konsumentom oferuje się szeroki wybór platform internetowych, na których mogą dokonywać zakupów, począwszy od globalnych gigantów po niszowe sklepy internetowe. W tym kontekście ważne staje się zrozumienie czynników, które wpływają na preferencje i decyzje zakupowe konsumentów.

Głównym celem artykułu jest analiza i ocena znaczenia aspektów technicznych, funkcjonalnych i użytkowych platform sprzedażowych. W pracy podjęto próbę odpowiedzi na pytanie badawcze: Jak aspekty techniczne, funkcjonalne i użytkowe platform sprzedażowych wpływają na decyzję konsumentów przy wyborze miejsca dokonania zakupu internetowego?

W ramach badania przyjęto hipotezę, że aspekty funkcjonalne mają największy wpływ na wybór określonej platformy sprzedażowej. Uzasadnienie tego założenia oparto na specyfice zachowań e-konsumentów, którzy podczas zakupów online często kierują się wygodą¹.

¹ Zob. K. Pieczarka, *Motywacja konsumentów na rynku e-commerce*, Prace Naukowe Wyższej Szkoły Zarządzania i Przedsiębiorczości z siedzibą w Wałbrzychu, T. 40, 2017, s. 85-97; National Retail Federation (NRF), Raport: *Consumer View Winter 2020. Convenience and the Consumer*, Jan 14, 2020.

1. ISTOTA I ROLA PLATFORM SPRZEDAŻOWYCH

Handel elektroniczny oferuje liczne korzyści dla sprzedawców oraz kupujących. Nie jest wymagana fizyczna obecność obu stron w określonym miejscu, a aktualizacja ofert jest szybka i łatwa². Jednakże, skuteczne prowadzenie działalności w sieci wymaga od przedsiębiorstwa starannej organizacji, która obejmuje zarówno wybór platformy sprzedażowej, jak i integrację działań internetowych (marketingowych) w strategię firmy³.

Według definicji zawartej w Dyrektywie Parlamentu Europejskiego „platforma handlowa” oznacza usługę korzystającą z oprogramowania – w tym strony internetowej, części strony internetowej lub aplikacji – obsługiwanego przez przedsiębiorcę lub w jego imieniu, która umożliwi konsumentom zawieranie umów na odległość z innymi przedsiębiorcami lub konsumentami⁴. Co istotne, definicja ta obejmuje zarówno duże serwisy pośredniczące w zawieraniu umów sprzedaży, jak i inne usługi świadczone przez przedsiębiorców, takie jak na przykład platforma sprzedażowa na portalu społecznościowym Facebook. Platformy te działają na zasadzie pośrednictwa pomiędzy sprzedawcami a klientami, oferując szeroki zakres usług, takich jak przetwarzanie płatności, dostarczanie produktów, obsługa zwrotów i reklamacji, budowanie relacji oraz świadczenie usług marketingowych.

Platformy sprzedażowe stanowią kompleksowe narzędzia, oferujące szeroki wachlarz funkcji i możliwości, wspierające sprzedawców (zarówno małych jak i dużych organizacji) w osiaganiu ich celów biznesowych. Dzięki globalnemu dostępowi do internetu, platformy sprzedażowe pozwalają sprzedawcom na osiągnięcie zasięgu rynkowego obejmującego klientów z różnych regionów geograficznych, co sprzyja zwiększeniu możliwości sprzedaży oraz dywersyfikacji portfela klientów. Oznacza to, że umożliwiają one dotarcie do znacznie szerszego grona klientów w porównaniu z tradycyjnymi sklepami stacjonarnymi.

Z punktu widzenia współczesnych konsumentów, platformy sprzedażowe stanowią ważny element krajobrazu zakupowego, oferując szeroką gamę korzyści i możliwości. Dzięki nim, konsumenci mają dostęp do bogatego asortymentu produktów pochodzących od różnych sprzedawców, zarówno lokalnych, jak i globalnych. Ponadto, platformy te zapewniają wygodne środowisko zakupowe, charakteryzujące się intuicyjnym interfejsem użytkownika i różnymi opcjami płatności, dostawy, ułatwiających proces dokonywania transakcji online. Dodatkowo, konsumenci mogą korzystać z opinii i recenzji innych użytkowników. Promocje, rabaty oraz programy lojalnościowe oferowane przez platformy sprzedażowe przyciągają uwagę konsumentów i zachęcają ich do częstszych zakupów. Ważnym elementem jest także zapewnienie bezpieczeństwa transakcji oraz oferowane usługi

² E. Frąckiewicz, *Marketing internetowy*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2006, s. 65.

³ J. Skorupska, *E-commerce*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2017, s. 106-107.

⁴ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/2161 z dnia 27 listopada 2019 r. zmieniająca dyrektywę Rady 93/13/EWG i dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 98/6/WE, 2005/29/WE oraz 2011/83/UE w odniesieniu do lepszego egzekwowania i nowocześniejszego unijnych przepisów dotyczących ochrony konsumenta, s. 7–28.

wsparcia. Zatem, platformy sprzedażowe pełnią istotną rolę w kształtowaniu doświadczenia zakupowego konsumentów, oferując im wygodę, różnorodność i bezpieczeństwo podczas zakupów online.

2. RODZAJE I FUNKCJE PLATFORM SPRZEDAŻOWYCH

Platforma sprzedażowa to oprogramowanie bądź witryna umożliwiająca sprzedaż online. Możemy je podzielić na dwa rodzaje⁵:

- platformy *marketplace* (tj. Allegro, eBay, Etsy, Rakuten, Zalando czy Amazon) – są to platformy sprzedażowe z własnym rynkiem. Na takiej platformie sprzedawcy oferują swoje produkty, a platforma zapewnia obsługę transakcji i dostarczenie towarów,
- platformy *e-Commerce* (CMS⁶), pozwalające na stworzenie sklepu internetowego (np. Magento, WooCommerce, Shopify, Big Cartel czy PrestaShop) – są to platformy sprzedażowe zewnętrzne, posiadające narzędzia, które pozwalają sprzedawcom stworzyć własne sklepy internetowe, a następnie integrować je z różnymi platformami sprzedażowymi, w tym także z takimi jak Amazon, eBay czy Allegro.

W procesie wyboru odpowiedniej platformy sprzedażowej przedsiębiorcy kierują się kilkoma czynnikami (funkcjami), które ułatwiają prowadzenie biznesu online i zwiększają efektywność działań handlowych w procesie sprzedaży. Biorąc pod uwagę platformy *e-commerce* typu CMS, przedsiębiorcy biorą pod uwagę między innymi prostotę obsługi platformy oraz intuicyjny interfejs użytkownika, które umożliwiają łatwą edycję treści bez znajomości kodowania. Dostępne gotowe szablony ułatwiają z kolei szybkie dostosowanie wyglądu strony do potrzeb biznesowych, pozwalając na stworzenie atrakcyjnej i profesjonalnej witryny bez angażowania programistów. Ważną cechą jest również ‘elastyczność’ platformy, która pozwala na łatwe rozbudowywanie sklepu internetowego za pomocą wtyczek i dodatków. Innym, równie ważnym czynnikiem są narzędzia do optymalizacji pod kątem wyszukiwarek (ang. *Search Engine Optimization* – SEO), które umożliwiają efektywne zarządzanie i poprawę widoczności strony w wynikach wyszukiwania. Ponadto, mobilność i bezpieczeństwo platformy są także ważnymi elementami, które zapewniają optymalne doświadczenie użytkownika oraz chronią stronę przed zagrożeniami cybernetycznymi.

Przedsiębiorcy, którzy decydują się na wybór platformy typu *marketplace* do sprzedaży swoich produktów i usług, koncentrują się na nieco innych aspektach, niż te, które dotyczą głównie platform CMS. Jednym

⁵ Outvio, *Platformy eCommerce*, [<https://outvio.com/pl/blog/platforma-sprzedazowa>] – 07.05.2024.

⁶ CMS – (ang. *Content Management System*) – to system zarządzania treścią w serwisie internetowym. Jest to oprogramowanie umożliwiające tworzenie, edytowanie i aktualizacje treści oraz informacji na stronie bez znajomości HTML, CSS, PHP, czy JS. Zob. Ł. Kuliński, *Systemy zarządzania treścią jako informatyczne systemy informacyjne*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego Nr 597 „Ekonomiczne problemy usług” Nr 57, 2010 s. 427-430.

z takich czynników jest zasięg i popularność platformy, co bezpośrednio wpływa na potencjalną widoczność oferowanych produktów wśród szerokiej grupy klientów. Ponadto, istotna jest efektywność systemów obsługi transakcji oraz płatności, które powinny zapewniać bezpieczeństwo i prostotę realizacji zakupów. Przedsiębiorcy zwracają także uwagę na dostępne narzędzia analityczne i raportujące, które umożliwiają monitorowanie sprzedaży, analizę danych o klientach i optymalizację oferty. Ważne są także funkcje związane z efektywną komunikacją z klientami, takie jak systemy wsparcia czy automatyczne powiadomienia, które pomagają budować relacje i zwiększać zaangażowanie użytkowników. Dodatkowo, przedsiębiorcy analizują strukturę opłat i prowizji naliczanych przez platformę, ponieważ ma to wpływ na rentowność ich działalności. Wartość dodaną stanowią również oferowane opcje marketingowe i promocyjne, takie jak reklamy czy specjalne pozycjonowanie ofert, które mogą zwiększyć widoczność produktów na tle konkurencji. Nie bez znaczenia jest wsparcie techniczne i użytkowe świadczone przez operatora platformy. Efektywne zarządzanie problemami technicznymi, dostęp do aktualizacji i nowych funkcji oraz pomoc w rozwiązywaniu bieżących kwestii operacyjnych są ważne dla płynnego funkcjonowania na platformie.

Wybór określonej platformy sprzedażowej ma duże znaczenie, ponieważ jak słusznie zaważa D. Chaffey, w cyfrowym świecie, mimo, iż klientów odziera od konkurencji tylko „jedno kliknięcie”, rzeczywistość jest dużo bardziej skomplikowana. Korzystanie przez klientów z usług platform internetowych może prowadzić do ich nieformalnego uzależnienia od danego dostawcy. To uzależnienie wynika z wartości, jaką użytkownicy (zarówno sprzedawcy jak i kupujący) odnajdują w usługach oraz czasu zainwestowanego w naukę ich obsługi. Wprowadzenie zmian może wiązać się z dodatkowymi kosztami, co często skłania użytkowników do pozostania przy wybranej usłudze, zwłaszcza, jeśli spełnia ona ich wszystkie potrzeby i zapewnia pełną satysfakcję⁷. Z badań przeprowadzonych przez Izbę Gospodarki Elektronicznej wynika z kolei, że w ostatniej dekadzie na znaczeniu zyskuje zaufanie i przyzwyczajenie konsumentów, jako czynniki wyboru konkretnego miejsca zakupowego⁸.

3. WPLYW ASPEKTÓW TECHNICZNYCH, FUNKCJONALNYCH I UŻYTKOWYCH PLATFORM SPRZEDAŻOWYCH NA DECYZJE KONSUMENTÓW – ANALIZA I OCENA

W środowisku e-commerce, konsumenci wybierając określoną platformę sprzedażową, kierują się różnorodnymi czynnikami, które są istotne dla ich doświadczenia zakupowego.

⁷ D. Chaffey, *Digital Business i E-Commerce Management*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2016, s. 30.

⁸ Izba Gospodarki Elektronicznej, Raport e-Izby 2013-2023: „Dekada polskiego e-commerce”, s. 35.

Autorki niniejszej pracy wyróżniły trzy podstawowe grupy aspektów – techniczne, użytkowe i funkcjonalne – jako fundamentalne dla analizy platform sprzedażowych, które wspólnie definiują zarówno infrastrukturę technologiczną, interakcję z użytkownikiem, jak i funkcjonalność danego systemu.

Aspekty techniczne są niezbędne do zapewnienia stabilnego i bezpiecznego działania platformy. Technologia jest fundamentem, na którym wszystko inne jest budowane, a efektywna architektura techniczna jest niezbędna dla zapewnienia niezawodności, wydajności i bezpieczeństwa, które są krytyczne z punktu widzenia zarówno przedsiębiorstwa, jak i użytkownika końcowego. Aspekty techniczne koncentrują się na zapewnieniu bezproblemowej interakcji z platformą. Wydajność i czas ładowania strony są niezwykle ważne, ponieważ szybkość reakcji platformy na działania użytkownika i krótki czas ładowania strony mogą znacząco wpływać na satysfakcję klientów, zwłaszcza w świecie, gdzie oczekiwania, co do natychmiastowej gratyfikacji są wysokie. Dodatkowo, stabilność techniczna (brak przestojów, awarii) i możliwość skalowania platformy zapewniają, że zarówno przy niskim, jak i wysokim obciążeniu (ruchu), użytkownicy doświadczają płynności działania i niezawodności procesu zakupowego⁹. Kompatybilność i responsywność to kolejne istotne elementy, które pozwalają na swobodne dokonywanie zakupów na różnorodnych urządzeniach, od komputerów po smartfony. To sprawia, że zakupy stają się wygodne niezależnie od tego, jakiego urządzenia klient używa w danym momencie. Bezpieczeństwo, obejmujące ochronę przed cyberatakami oraz zabezpieczenie danych osobowych i transakcyjnych także buduje zaufanie użytkowników do danej platformy e-commerce. Klienci oczekują bowiem, że podczas dokonywania zakupów online ich dane osobowe oraz informacje o płatnościach będą chronione przed kradzieżą lub wyciekiem. W tym kontekście podstawowe narzędzia mające na celu zapewnienie bezpieczeństwa danych przesyłanych między użytkownikiem a serwerem sklepu internetowego to certyfikat bezpieczeństwa i szyfrowanie SSL. Certyfikat bezpieczeństwa chroni stronę internetową przed atakami hakerskimi, natomiast szyfrowanie SSL, które polega na kodowaniu danych, uniemożliwia ich odczytanie przez osoby trzecie. Te narzędzia zapewniają ochronę wrażliwych danych klienta, takich jak prywatny adres, imię i nazwisko, numer telefonu. Przeglądarki internetowe ostrzegają użytkowników przed wejściem na strony bez certyfikatu SSL, podkreślając konieczność jego regularnego odnawiania lub zainwestowanie w automatyczne odnowienie.

Aspekty użytkowe skupiają się na doświadczeniu i interakcji użytkownika z platformą. W epoce cyfryzacji, gdzie użytkownicy mają dostęp do wielu alternatyw, estetyka, dostępność informacji, oraz ogólna przyjemność z użytkowania stają się decydujące dla zatrzymania klienta. *Design* (wygląd) i *usability* (użyteczność) wpływają bezpośrednio na satysfakcję klientów i ich lojalność. Intuicyjność interfejsu umożliwiająca łatwą nawigację oraz przejrzysty układ, znacząco ułatwiają użytkownikom dokonywanie zaku-

⁹ Zob. C. Henderson, *Skalowalne witryny internetowe, Budowa, skalowanie i optymalizacja aplikacji internetowych nowej generacji*, Wyd. Helion, 2012.

pów. Dostępność i czytelność informacji o produkcie, w tym szczegółowe opisy (opinie i rekomendacje), zdjęcia i specyfikacje, pomagają konsumentom w podejmowaniu świadomych decyzji zakupowych. Proces zakupowy, który charakteryzuje się prostotą i minimalną liczbą kroków, zwiększa prawdopodobieństwo finalizacji transakcji. Ponadto, łatwo dostępna pomoc i wsparcie techniczne (poprzez różne kanały takie jak czat na żywo, e-mail czy telefon) również są czynnikami wpływającymi na ogólną satysfakcję klientów zwłaszcza w sytuacjach problematycznych, kiedy klienci poszukują szybkiej i skutecznej pomocy.

Tak jak z punktu widzenia przedsiębiorstw, tak i z punktu widzenia klientów ważna jest optymalizacja SEO, która pomaga konsumentom w odnajdywaniu interesujących ich produktów oraz dostosowanie rekomendacji do indywidualnych preferencji. Jest to funkcja coraz bardziej cenna w kontekście budowania relacji z klientem.

Aspekty funkcjonalne odnoszą się do konkretnych funkcji i możliwości, które platforma oferuje, takich jak wyszukiwanie, filtrowanie, systemy płatności, zarządzanie kontem czy logistyka. Są one bezpośrednio związane z operacyjnymi wymaganiami zarówno użytkowników, jak i samego biznesu, umożliwiając efektywne zarządzanie procesami sprzedaży, dystrybucji i obsługi klienta. Aspekty funkcjonalne platformy, umożliwiają użytkownikom szybkie odnalezienie poszukiwanych produktów. Wyróżnia się tutaj między innymi:

- wyszukiwanie z funkcją autouzupełniania,
- filtrowanie wyników wyszukiwania,
- zorganizowanie kategorii produktów – logicznie uporządkowane kategorie i podkategorie produktów pozwalające na łatwe nawigowanie po stronie i szybkie dotarcie do interesujących sekcji),
- funkcje polecenia produktów i tzw. bestsellerów poprzez wyeksponowanie najpopularniejszych produktów lub nowości na stronie głównej lub w specjalnych sekcjach,
- funkcja historii wyszukiwań i przeglądania (funkcja, która zapamiętuje wcześniejsze wyszukiwania i przeglądane produkty, umożliwiając łatwy powrót do nich w przyszłości),
- systemy tagów i etykiet produktów – związanych z określonymi cechami produktu lub sezonem (np. „letnia wyprzedaż”, „ekologiczne”) ułatwiające użytkownikom znalezienie produktów przez skojarzenia tematyczne.
- wyszukiwanie głosowe.

Ponadto, wśród funkcjonalnych aspektów na uwagę zasługują zróżnicowane systemy płatności (karty kredytowe i debetowe, przelewy bankowe, płatności mobilne, systemy jak Apple Pay, Google Pay czy Samsung Pay, portfele elektroniczne typu PayPal, raty, systemy typu „kup teraz, zapłać później”, Blik) dostosowane do preferencji i potrzeb konsumentów, zwiększające komfort zakupów, co jest szczególnie ważne na globalnym rynku. Zarządzanie kontem użytkownika, które obejmuje listy życzeń czy ulubione

kategorie, zapewnia klientom kontrolę nad swoimi aktywnościami zakupowymi. Logistyka i opcje dostawy, w tym różnorodne metody wysyłki (standardowa, ekspresowa, odbiór osobisty, dostawa w weekend, pocztą tradycyjną, kurierem, do paczkomatu lub innego wybranego punktu odbioru), śledzenie przesyłek (numer śledzenia, powiadomienia SMS/e-mail, śledzenie poprzez aplikację mobilną) oraz elastyczna polityka zwrotów i wymian (bezpłatne zwroty, wydłużony okres na zwrot towaru, zwroty w dowolnym punkcie sprzedaży itp.), są także niezbędne dla zapewnienia pełnej satysfakcji klientów.

Wszystkie te trzy powyżej scharakteryzowane aspekty łącznie definiują jakość doświadczenia zakupowego na platformach sprzedażowych i są decydujące dla konsumentów w procesie wyboru odpowiedniej dla nich platformy. W związku z tym, aby empirycznie zbadać, jak wymienione aspekty wpływają na wybory konsumentów, autorki przygotowały i przeprowadziły badanie ankietowe. Celem tego badania było zebranie danych, które pozwoliły odpowiedzieć na pytanie badawcze zasygnalizowane we wstępie, dotyczące wpływu aspektów technicznych, funkcjonalnych i użytkowych na decyzję konsumentów przy wyborze platformy do zakupów internetowych.

W badaniu ankietowym¹⁰ wzięło udział 64 respondentów (72,6% kobiet i 27,4% mężczyzn), z których 95,3% wskazało, że dokonuje zakupów na platformach sprzedażowych. Częstotliwość dokonywania zakupów przez ankietowanych kształtuje się następująco: kilka razy w miesiącu (55,7%), kilka razy w roku (26,2%), kilka razy w tygodniu (16,4%), codziennie (1,7%). Najczęściej ankietowani dokonywali zakupów na platformie¹¹:

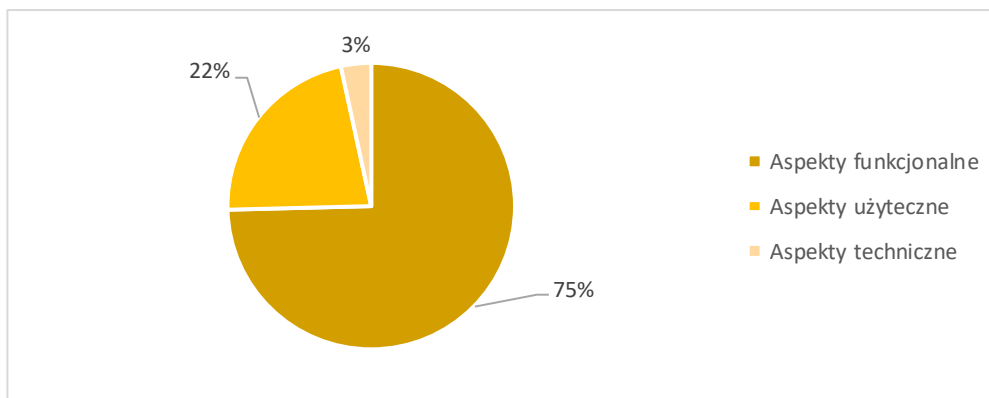
- Allegro (58 wskazań)
- OLX (38 wskazań)
- Empik (32 wskazań)
- E-obuwie (21 wskazań)
- Zalando (20 wskazań)
- Amazon (19 wskazań)
- Aliexpress (14 wskazań)
- Shein (5 wskazań)
- Vinted (3 wskazań)
- Temu (2 wskazań)
- Inne, w tym: Facebook, Answer, eBay, Limango, CCC (14 wskazań)

Ankietowanych zapytano o ocenę aspektów technicznych, użytkowych i funkcjonalnych, pod kątem ich specyficznych cech. Wyniki analizy wskazują, że ankietowani (75%) kierują się głównie aspektami funkcjonalnymi przy wyborze platformy sprzedażowej – rys. 1.

¹⁰ Elektroniczny kwestionariusz ankiety był dystrybuowany w okresie od 01.04.2024 do 01.05.2024, głównie poprzez e-mail oraz publikacje na forach w mediach społecznościowych.

¹¹ Wyniki na podstawie przeprowadzonego badania.

Biorąc pod uwagę aspekty funkcjonalne, cechą o wysokim znaczeniu w procesie zakupów według ankietowanych jest dostępność różnorodnych metod płatności – średnia ocen ankietowanych wyniosła 4,48 (w skali 1-5, gdzie 1 nie ma znaczenia a 5 ma duże znaczenie). Równie wysoko ankietowani ocenili funkcje związane z wysyłką oraz dostawą zamówienia (4,44) oraz możliwości wyszukiwania i filtrowania (4,41). Ważne znaczenie w procesie zakupu mają dla badanych także opcje zarządzania kontem użytkownika (4,11), a nieco mniejszą uwagę zwracają na rekomendacje produktów (3,54).

Rysunek 1. Ocena aspektów o decydującym znaczeniu przy wyborze platformy sprzedażowej

Źródło: opracowanie własne.

Pośród aspektów użytkowych, cechami o dużym znaczeniu w procesie zakupów są dla badanych: dostępność i czytelność informacji (4,49), prostota procesu zakupowego, rozumiana między innymi, jako minimalna liczba kroków do finalizacji transakcji (4,36), intuicyjność interfejsu (4,20), z kolei mniejsze znaczenie mają dostępność pomocy i wsparcia (3,89) oraz personalizacja, czyli możliwość dostosowania doświadczeń zakupowych do indywidualnych preferencji użytkownika – ocena (3,56).

Z kolei pośród aspektów technicznych funkcjami o wysokim, istotnym znaczeniu według ankietowanych są przede wszystkim bezpieczeństwo (zabezpieczenia przed cyberatakami, ochrona danych osobowych i transakcyjnych użytkowników) – 4,57, wydajność techniczna (szybkość, z jaką strona się ładuje i reaguje na działania użytkownika) – 4,20, oraz kompatybilność i responsywność (dostosowanie strony do różnych urządzeń i rozdzielczości ekranu) – 4,07.

4. WNIOSKI

Wyniki przeprowadzonego badania pozwoliły na weryfikację hipotezy badawczej potwierdzając, że w procesie wyboru platformy sprzedażowej, ankietowani najczęściej kierują się aspektami funkcjonalnymi. Badani szczególnie wysoko ocenili dostępność różnorodnych metod płatności, opcje wysyłki i dostawy zamówień oraz efektywne wyszukiwanie i filtrowanie produktów. Funkcje zarządzania kontem użytkownika są także ważne dla ankietowanych, natomiast rekomendacje produktów, choć pomocne, mają dla ankietowanych mniejsze znaczenie.

Zaprezentowane preferencje użytkowników podkreślają znaczenie intuicyjnych, elastycznych i niezawodnych rozwiązań funkcjonalnych w kontekście e-commerce. Wyniki badania wskazują, że choć aspekty techniczne są uznawane za ważne w procesie zakupów, to jednak są one postrzegane, jako najmniej istotne przy wyborze konkretnej platformy sprzedażowej. Istnieje kilka czynników, które mogą tłumaczyć ten pozorny paradoks. Po pierwsze, możliwe jest, że wszystkie główne platformy sprzedażowe, oferują już wysoki standard techniczny. W takim przypadku aspekty techniczne mogą być postrzegane, jako „oczywiste” i nie stanowić decydującego czynnika wyboru, co powoduje, że większą uwagę przywiązują do innych aspektów, takich jak oferta produktowa czy obsługa klienta. Po drugie, respondenci mogą postrzegać funkcje techniczne, jako niezauważalne, chyba że wystąpią problemy. Na przykład, jeśli strona ładuje się szybko i działa bez problemów, jest to postrzegane, jako oczywisty stan pożądany. Dopiero w przypadku problemów technicznych użytkownicy zauważają znaczenie tych aspektów. Ta percepcja może wynikać z faktu, że wysoki standard techniczny stał się oczekiwanym minimum, a nie wyróżnikiem. W związku z tym, mimo że technologia odgrywa kluczową rolę w zapewnieniu płynności i bezpieczeństwa zakupów online, nie jest ona głównym czynnikiem decydującym o wyborze platformy.

Reasumując, wyniki badania wskazują, że ankietowani przywiązują większą wagę do tych aspektów platformy, które bezpośrednio wpływają na ich codzienne doświadczenia zakupowe i spełniają ich praktyczne potrzeby. Można zatem sądzić, że wszystkie główne platformy spełniają już wysokie standardy techniczne, co czyni inne kryteria bardziej różnicującymi i decydującymi o wyborze.

LITERATURA:

- [1] Chaffey D., *Digital Business i E-Commerce Management*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2016.
- [2] Fraćkiewicz E., *Marketing internetowy*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2006.
- [3] Henderson C., *Skalowalne witryny internetowe, Budowa, skalowanie i optymalizacja aplikacji internetowych nowej generacji*, Wyd. Helion, 2012.

- [4] Izba Gospodarki Elektronicznej, Raport e-Izby 2013-2023: „Dekada polskiego e-commerce”.
- [5] Kuliński Ł., *Systemy zarządzania treścią jako informatyczne systemy informacyjne*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego Nr 597 „Ekonomiczne problemy usług” Nr 57, 2010.
- [6] National Retail Federation (NRF), Raport: *Consumer View Winter 2020. Convenience and the Consumer*, Jan 14, 2020.
- [7] Outvio, *Platformy eCommerce*, [<https://outvio.com/pl/blog/platforma-sprzedazowa>].
- [8] Pieczarka K., *Motywacja konsumentów na rynku e-commerce*, Prace Naukowe Wyższej Szkoły Zarządzania i Przedsiębiorczości z siedzibą w Wałbrzychu, T. 40, 2017.
- [9] Skorupska J., *E-commerce*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2017.

Akty prawne:

- [10] Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/2161 z dnia 27 listopada 2019 r. zmieniająca dyrektywę Rady 93/13/EWG i dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 98/6/WE, 2005/29/WE oraz 2011/83/UE w odniesieniu do lepszego egzekwowania i unowocześnienia unijnych przepisów dotyczących ochrony konsumenta.

STRESZCZENIE

Znaczenie aspektów technicznych, funkcjonalnych i użytkowych platform sprzedażowych

W artykule omówiono znaczenie aspektów technicznych, funkcjonalnych i użytkowych platform sprzedażowych w kontekście zakupów online. Współcześnie, konsumenci mają dostęp do szerokiej gamy platform, od globalnych gigantów po niszowe sklepy internetowe, co sprawia, że zrozumienie czynników wpływających na ich preferencje i decyzje zakupowe staje się coraz ważniejsze.

Głównym celem badania była analiza i ocena wpływu aspektów technicznych, funkcjonalnych i użytkowych na wybory konsumentów dotyczące platform sprzedażowych. Badanie obejmowało ocenę różnych cech platform, takich jak różnorodność metod płatności, opcje wysyłki i dostawy, możliwości wyszukiwania i filtrowania produktów, zarządzanie kontem użytkownika oraz rekomendacje produktów.

Wyniki badania wskazują, że najważniejsze dla konsumentów są aspekty funkcjonalne platform sprzedażowych, szczególnie dostępność różnorodnych metod płatności, opcji wysyłki i dostawy zamówień oraz zaawansowane funkcje wyszukiwania i filtrowania. Aspekty techniczne, takie

jak bezpieczeństwo i wydajność, również odgrywają istotną rolę, choć są postrzegane, jako oczywiste i mniej decydujące w procesie wyboru platformy. Wyniki te podkreślają znaczenie intuicyjnych, elastycznych i niezawodnych rozwiązań funkcjonalnych w kontekście e-commerce, sugerując jednocześnie, że konsumentów bardziej przyciągają praktyczne korzyści związane z codziennym użytkowaniem platformy.

Słowa kluczowe: Zachowania konsumentów, platformy sprzedażowe, e-commerce.

SUMMARY

The importance of technical, functional and operational aspects of sales platforms

The article discusses the significance of technical, functional, and usability aspects of sales platforms in the context of online shopping. Nowadays, consumers have access to a wide range of platforms, from global giants to niche online stores, making it increasingly important to understand the factors influencing their preferences and purchasing decisions.

The main objective of the study was to analyze and evaluate the impact of technical, functional, and usability aspects on consumer choices regarding sales platforms. The study assessed various platform features such as the diversity of payment methods, shipping and delivery options, product search and filtering capabilities, user account management, and product recommendations.

The results of the study indicate that the most important aspects for consumers are the functional features of sales platforms, particularly the availability of various payment methods, shipping and delivery options, and advanced search and filtering functions. Technical aspects, such as security and performance, also play a significant role, though they are perceived as obvious and less decisive in the platform selection process. These findings highlight the importance of intuitive, flexible, and reliable functional solutions in the context of e-commerce, while suggesting that consumers are more attracted to the practical benefits associated with everyday use of the platform.

Keywords: Consumer behavior, Sales platforms, E-commerce.

Monika Dąbrowska
Wyższa Szkoła Zarządzania i Przedsiębiorczości
z siedzibą w Wałbrzychu

Wpływ alkoholizmu dorosłego dziecka na dobrostan fizyczny i psychiczny matki

WSTĘP

Alkoholizm to choroba o indywidualnym oraz społecznym wymiarze, stanowiąca jedną z najpowszechniej występujących patologii, która zaburza w istotny sposób równowagę panującą w społeczności, osłabia więzi międzyludzkie i wywołuje szereg negatywnych zjawisk o długoterminowym i nasilającym się stopniu oddziaływania.

Dotyka nie tylko samą osobę uzależnioną, ale wszystkie związane z nią emocjonalnie osoby, w różnych konfiguracjach. W niniejszym artykule skupiono się na relacji syn alkoholik – matka w celu zobrazowania destruktywnego wpływu uzależnienia dorosłego dziecka na zdrowie fizyczne oraz psychiczne matki. Artykuł dotyczy opisu indywidualnego przypadku 53 letniej kobiety i jej 26-cio letniego syna z problemem alkoholowym.

1. CHOROBA ALKOHOLOWA

Jak podaje, obowiązująca aktualnie w Polsce, klasyfikacja ICD-10, Zespół Uzależnienia od Alkoholizmu stanowi jednostkę chorobową, dla której wyodrębniono zbiór objawów osiowych takich jak: głód alkoholowy, utrata kontroli nad spożywanym alkoholem, występowanie Alkoholowego Zespołu Abstynencyjnego, zmianę tolerancji na alkohol, skoncentrowanie życia wobec używki, nadużywanie alkoholu pomimo widocznych szkód osobistych, rodzinnych oraz społecznych. Przypisano mu właściwy numer statystyczny F10.2, który oznacza, że uzależnienie alkoholowe ma charakter pierwotny nie wynikający z innych chorób czy schorzeń, samo natomiast stanowi ich

przyczynę wywołując szereg negatywnych skutków zarówno w obszarze fizycznym jak i psychicznym¹.

W opinii dr hab. n. med. Anny Klimkiewicz, alkoholizm przekłada się na powstawanie wielu chorób towarzyszących, jednocześnie zaburzając proces ich diagnozowania i tym samym zmniejsza skuteczność oddziaływań leczniczych. Wpływa również na zwiększenie wypadkowości, zwiększa skłonności do ataków na własne życie a zatrucia alkoholowe mogą prowadzić do zgonu. Nadmierne picie wpływa również negatywnie na układ nerwowy prowadząc do uszkodzenia mózgu, zwiększając ryzyko udaru, prowadzi do zaburzeń krzepnięcia krwi².

Najwięcej szkód związanych z nałogowym spożywaniem alkoholu ponosi, jak wskazuje badaczka, układ pokarmowy a w szczególności wątroba, w której alkohol jest metabolizowany, w rezultacie prowadząc do wystąpienia marskości i całkowitej niewydolności narządu. Warto wspomnieć, że zachodzące w wątrobie zmiany wywołują również uszkodzenia naczyń krwionośnych i prowadzą do powstania encefalopatii wątrobowej. Alkohol wywiera również negatywny wpływ na gospodarkę hormonalną, układ krwionośny oraz rozrodczy³.

Choroba alkoholowa, o czym nie można zapominać, dotyczy również obszaru zdrowia psychicznego. Należy podkreślić, że alkohol należy do grupy środków zmieniających świadomość i upośledza czynności poznawcze człowieka. Wraz z postępem choroby nasilają się towarzyszące jej objawy przejawiające się w nieprawidłowości funkcjonowania sfery emocji, zmysłów i systemu jednostki. W opinii Jerzego Melibrudy, który opracował psychologiczne idee mechanizmów uzależnienia, są one bazą dla nadmiernego spożycia alkoholu i niemożnością zerwania z nałogiem wywołanych oddziaływaniem odurzającym alkoholu i wzmocnionym poprzez bagaż życiowych doświadczeń oraz środowisko życia alkoholika⁴.

Wyróżnia się następujące rodzaje wspomnianych wyżej mechanizmów:

1. nałogowej regulacji emocji-zamianę odczuwanych stanów emocjonalnych na potrzebę sięgnięcia po alkohol, który staje się głównym źródłem ich regulacji,
2. iluzji i zaprzeczeń-wybiórcze postrzeganie faktów związanych ze skutkami picia, zakłamywanie rzeczywistego biegu wydarzeń, tworzenie fantazji opartych na systemie marzeniowym i niezrealizowanych oczekiwaniach, usprawiedliwianie nadmiernego picia, minimalizacja problemu, poszukiwanie winnych, gloryfikowanie alkoholu,

¹ Międzynarodowa Statystyczna Klasyfikacja Chorób i Problemów Zdrowotnych ICD- 10, Wyd. WHO 2009, [<https://stat.gov.pl/Klasyfikacje/doc/icd10/pdf/ICD10TomI.pdf>] – 17.04.2024, s. 212-214.

² A. Klimkiewicz, *Choroby somatyczne spowodowane używaniem alkoholu*, [<https://www.mp.pl/pacjent/psychiatria/uzaleznienia/81417,choroby-somatyczne-spowodowane-uzywaniem-alkoholu>] – 17.04.2024.

³ Tamże.

⁴ J. Melibruda, Z. Sobolewska-Melibruda, *Integracyjna psychoterapia uzależnień. Teoria i praktyka*, Wyd. Instytutu Psychologii Zdrowia, Warszawa 2013.

- rozproszenia i rozdwojenia tożsamości – „Ja” alkoholika traci zdolność do sterowania własnym postępowaniem i decyzyjność, przekłada się to na obniżenie poczucia własnej wartości, niszczy poczucie sensu życia, powoduje zaburzenia w ocenie swojego postępowania i jego skutków⁵.

Marek Motyka, opisując przypadek mężczyzny uzależnionego nie tylko od alkoholu, ale również od wielu innych środków zmieniających świadomość, wskazuje, że w równym stopniu prowadzą one do wystąpienia szeregu nieprawidłowości, wśród których wymienia między innymi: zaburzenia kontroli nad spożywaniem używek, charakterystyczny dla uzależnienia przymus ich przyjmowania, obserwowalny stan bezsilności oraz nasilającej się autodestrukcji a także skupienia codziennego funkcjonowania na aktywnościach związanych ze zdobyciem alkoholu lub innego środka odurzającego, utratę wartości, skłonności do braku respektowania obowiązujących zasad współżycia społecznego i w końcu do powstania zaburzeń w interakcjach osoby uzależnionej z otoczeniem na wielu płaszczyznach⁶.

(...), „Uzależnienie odróżnia od zażywania brak wolności wyboru. Zażywanie jest wyborem. Uzależnienie zaś jest stanem, który pozbawia człowieka wyboru i narzuca częstotliwość, ilość i sposób zażywania. Każde uzależnienie zaczyna się od zażywania, lecz nie każde zażywanie może prowadzić do uzależnienia” (...)⁷.

2. FAZY UZALEŻNIENIA ALKOHOLEWEGO

Typowy przebieg choroby alkoholowej zawiera w sobie określone fazy, wokół których oscyluje cały proces destrukcji, których opracowania podjął się Elvin Morton Jelinek. Wymienia on w swoich opracowaniach badawczych cztery następujące po sobie kolejno etapy powstawania uzależnienia:

- objawowy/prealkoholiczny. Alkohol stanowi źródło pozytywnych doznań i jest spożywany głównie w sytuacjach kontaktowych. Z biegiem czasu następuje nasilenie potrzeby zmiany samopoczucia za pomocą alkoholu, ma to miejsce nie tylko w przypadku nasilenia przyjemności, ale również w celu uśmierzenia stanów nieprzyjemnych. Aby osiągnąć zamierzony cel osoba pijąca potrzebuje coraz większych dawek,
- ostrzegawczy/zwiastunowy. Następuje coraz bardziej widoczne występowanie symptomów wynikających z wpływem alkoholu na organizm, do których badacz zalicza: luki pamięciowe (palimpsesty), prowokowanie do okazji, w których można się napić i ich poszukiwanie, picie izo-

⁵ E. Szcześniak, *Terapia osób uzależnionych od alkoholu w podstawowym etapie leczenia*, Studia Gdańskie, *Wizje Rzeczywistości* 2011 nr 8 s. 283-292.

⁶ M. Motyka, *Politoksymonia-kliniczny opis przypadku*, „Hygeia Public Health”, 2015, nr 1/50, s. 226-232.

⁷ T.T. Gorski, M. Miller, *Jak wytrwać w trzeźwości. Poradnik zapobiegania nawrotom choroby*, Wyd. Akuracik, Warszawa 1995, s. 30.

lowane w ukryciu. Alkohol staje się remedium regulującym samopoczucie i daje wrażenie uwolnienia od odczuwanych napięć,

- -krytyczny. Postępujące uzależnienie od alkoholu wpływa na utratę kontroli nad ilością przyjmowanej używki mimo naruszania granic bezpiecznego spożycia. Osoba uzależniona coraz częściej popada w stan upojenia alkoholowego. Obserwowalna jest też silna fizyczna potrzeba picia. Jest to również faza, w której występują liczne zaburzenia relacji i funkcjonowania społecznego, alkoholik zaczyna stosować system zaprzeczeń, minimalizuje skutki własnego uzależnienia, racjonalizuje chorobę. Nałogowe picie prowadzi do nieprawidłowości w strukturze rodziny, zaniku zainteresowań i efektywnych aktywności, wzrostu zachowań o charakterze przemocowym, powtarzającymi się konfliktami z prawem, naprzemiennymi okresami abstynencji i ciągami alkoholowymi, nieskuteczne próby zachowania trzeźwości, występowanie fizycznych objawów długotrwałego zatrucia organizmu alkoholem,
- -chroniczny. Postępuje degradacja fizyczna organizmu w tym: uszkodzenia wątroby, otępienie, wyczerpanie organizmu oraz psychiczna: encefalopatia wątrobowa prowadząca do zmian w funkcjonowaniu mózgu i występowanie psychoz, omamów, agresji, braku kontroli. Picie przyjmuje długotrwały charakter, spada tolerancja na ilość spożywanych trunków oraz na ich jakość. Na tym etapie często dochodzi do kradzieży, wyprzedaży posiadanych dóbr materialnych, wynoszenia z domu cennych rzeczy w celu zaspokojenia potrzeby spożycia alkoholu⁸.

3. WSPÓLUZALEŻNIENIE

Jedno z następstw alkoholizmu stanowi występowanie zjawiska współuzależnienia związanego z obszarem psychologicznym osób pozostających w bezpośredniej relacji osobą uzależnioną. Dotyczy ono wszelkiego rodzaju procesów oraz zjawisk występujących najczęściej w obrębie rodziny obciążonej problemami alkoholowymi, które mimo zakładanych zamierzeń nie tylko nie prowadzą do osiągnięcia stanu abstynencji, ale wręcz mu zapobiegają, wzmacniając proces uzależnienia⁹.

Można powiedzieć, że członkowie rodziny alkoholika negują możliwość dopuszczenia myśli, że oni również potrzebują wsparcia terapeutycznego właściwego dla uzależnienia, nie posiadając świadomości istnienia współuzależnienia i potrzeby objęcia działaniami pomocowymi. Jak wskazują obserwacje Terence T. Górskiego oraz Merlene Miller, współuzależnienie stanowi chorobę przewlekłą o przewidywalnym przebiegu opartą na przekonaniu, że osoba niepijąca jest w stanie kontrolować wszelkie aspekty życia alkoholika przy równoczesnej utracie kontroli nad własnym życiem i podporządkowanie go nałogowi. Analogicznie do uzależnienia również współuza-

⁸ R. Modrzyński, *Abstynencja czy ograniczenie picia. Znaczenie zasobów w przewidywaniu abstynencji osób uzależnionych od alkoholu we wczesnej fazie zdrowienia*, Wyd. Difin, Warszawa 2017, s. 27-37.

⁹ W. Sztander, *Poza kontrolą*, Wyd. Instytutu Psychologii Zdrowia i Trzeźwości, Warszawa 1992.

leżnienie definiowane jest występowaniem określonych faz, wśród których wymienić należy:

- **wczesną.** Problemy rozwiązywane są w sposób normalny, ma miejsce próba dostosowania się do zmian. Członkowie rodziny w odpowiedzi na zaburzenia funkcjonowania jednego z jej członków przyjmują postawę wspierającą, pomocową, która ma za zadanie utrzymać stabilizację dotychczasowej struktury. Na tym etapie następuje reakcja, na uzależnienie, która nie wpływa jednak na poprawę sytuacji z uwagi na ochronę nałogowca przed odczuciem skutków podejmowanych przez niego działań i zachowań związanych z upijaniem się,
- **zaawansowaną.** Reakcje destrukcyjne przybierają postać nawykową. Brak oczekiwanych efektów podejmowanych starań powoduje ich wzmocnienie i większe zaangażowanie w udzielaniu pomocy, wsparcia i opieki roztaczanej nad alkoholikiem. Pojawiają się uczucia niepokoju, narasta poczucie winy i rozczarowanie brakiem efektów, postępuje proces izolacji społecznej, życie rodziny koncentruje się wokół uzależnienia,
- **przewlekłą.** Narastająca frustracja i stres prowadzą do złamania. U osoby współuzależnionej narasta poczucie winy, bezsilność, niemożność przerwania nieskutecznych działań mimo ich nieefektywności. Następuje utrata kontroli nad własnym zachowaniem, która w efekcie prowadzi do ogólnego załamania w aspekcie fizycznym, emocjonalnym oraz psychicznym¹⁰.

4. STUDIUM PRZYPADKU MATKI DOROSŁEGO SYNA UZALEŻNIONEGO OD ALKOHOLU

Kobieta lat 53, matka dwojga dzieci: córki (29 lat), syna (26 lat). Z uwagi na alkoholizm męża i biologicznego ojca dzieci rozwiedziona od ponad 15 lat. Obecnie mężatka, mąż abstynent. Kobieta posiada wykształcenie wyższe pedagogiczne. Czynna zawodowo, jednakże nie wykonuje zawodu związanego z edukacją i wychowaniem. Aktualnie jest zatrudniona, jako opiekun osób starszych w Domu Opieki dla Seniorów w Holandii. Tam też wraz z obecnym mężem mieszkają. Ma dobrą sytuację materialną.

U kobiety obserwowalne są liczne cechy charakterystyczne dla osoby współuzależnionej między innymi: koncentracja myśli wokół faktu, że jej dorosły syn ma problem alkoholowy, stale odczuwane napięcie, sięganie po ziołowe tabletki uspokajające, niemożność zerwania kontaktów z synem, odczuwanie silnych negatywnych emocji, poczucie bezsilności, zaburzenia funkcjonowania własnej rodziny, wstyd za postępowanie syna. Pięćdziesięcioletnia posiada niską motywację do zmian wynikającą z obaw czy syn poradzi sobie bez otrzymywanego od niej wsparcia finansowego. Rozpoznaje, ale nie potrafi zaakceptować własnego współuzależnienia. W trakcie rozmowy unika prezentowania siebie, skupia się na synu i jego problemach.

¹⁰ T.T. Gorski, M. Miller, *Jak wytrwać w trzeźwości...* op cit, s. 149-160.

Poziom inteligencji w normie, Tworzy spójne logiczne, rozbudowane wypowiedzi, z łatwością formuje myśli i je werbalizuje, dostrzega zależności przyczynowo-skutkowe zachodzące w swoim życiu. W bezpośrednim kontakcie sprawia wrażenie nerwowej, ciągle się przemieszcza, w jej ruchach i gestykulacji widoczny jest niepokój. Jest osobą towarzyską, lubianą w swoim otoczeniu, łatwo nawiązuje kontakty, posiada spore grono znajomych jednak nie podejmuje z nimi tematu swojej rodziny, nie wiedzą oni również o problemie alkoholowym jej syna.

Wśród trudności, jakie towarzyszą kobiecie należy wymienić: ograniczoną wiedzę dotyczącą współzależnienia, wypieranie związku pomiędzy uzależnieniem syna a problemami życiowymi, które ją spotykają, nie dostrzeganie wpływu choroby alkoholowej syna na własny stan emocjonalny oraz dolegliwości fizyczne, brak obrazu przyszłości życia bez udzielania wsparcia synowi; poczucie winy związane z przekonaniem, że choroba alkoholowa syna wynika z popełnionych przez nią błędów wychowawczych, bezsilność, brak umiejętności rozwiązania niekorzystnej dla własnego dobrostanu relacji z synem, brak zdolności do zaakceptowania sytuacji i pozwolenia dwudziestodwuletniakowi na poniesienie konsekwencji własnego postępowania związanego z nadużywaniem alkoholu.

Córka kobiety, jest osobą samodzielną, stroniącą od alkoholu i innych używek. Pracuje, jako menager średniego stopnia w sieci restauracji w Anglii. Wychowuje samotnie 5-cio letnią córkę. Kobiety mają ze sobą dobry kontakt, często rozmawiają przez telefon lub wykorzystując komunikator cyfrowy. Córka nie obarcza matki swoimi problemami i nie zwraca się do niej o wsparcie finansowe ani rzeczowe. Odwiedza matkę wraz z wnuczką w miarę możliwości.

Syn jest osobą uzależnioną od alkoholu, aktualnie po zakończeniu długoletniego związku i odejściu partnerki, wynajmuje pokój u znajomego. Mężczyzna utrzymuje się z prac dorywczych, aktualnie roznosi ulotki. Nie potrafi utrzymać stabilnego zatrudnienia. Często kontaktuje się z matką, jednak wymiana wiadomości dotyczy na ogół prośb o wsparcie finansowe na pokrycie bieżących problemów finansowych. Dwudziestodwuletniak nie wykazuje zainteresowania zmianą swojego sposobu życia. Wobec matki i ojczyma stara się stosować manipulację emocjonalną za pomocą, której osiąga zamierzony cel, którym jest zdobycie środków materialnych pozostających poza nadzorem, ponieważ nigdy nie okazuje sposobu ich wydatkowania. Mężczyzna dwukrotnie podejmował leczenie odwykowe, jednakże nie przyniosło ono oczekiwanych efektów i w krótkim czasie powracał do nałogu. Aktualnie występuje u niego depresja, labilność emocjonalna, napady złości, agresja, bezsenność, trudności z koncentracją i wiele innych niepokojących objawów.

Badanie, na potrzeby niniejszego artykułu, przeprowadzono w oparciu o wywiad z matką dorosłego syna z problemem alkoholowym. W toku rozmowy pięćdziesięcioletniej postawiono pytanie jak przebiegał okres, w którym dorastały jej dzieci. Kobieta opisując ten czas wymieniła trudności finansowe, z jakimi ich rodzina się borykała, nadużywanie alkoholu przez męża i jednocześnie ojca biologicznego wspólnych dzieci. Ciągłą potrzebę ochrony małoletnich przed zachowaniami męża znajdującego się

w stanie upojenia alkoholowego, brak wsparcia ze strony męża w zakresie wychowania i opieki nad dziećmi, życie w poczuciu niepewności i zagrożenia. Przemoc ekonomiczną, fizyczną oraz psychiczną. Kobieta wspomniała również o decyzji imigracji zarobkowej i pozostawienia nastoletnich wówczas dzieci pod opieką swojej matki.

Jak widać problem alkoholowy towarzyszy rodzinie kobiety nie tylko w odniesieniu do syna i pozwala wywnioskować, że kwestia jego uzależnienia wynika między innymi z warunków środowiskowych i czerpanych z nich wzorców postępowania. Alkoholizm ojca z dużym prawdopodobieństwem wywarł wpływ na kształtowanie się osobowości młodego człowieka i stosunku matki do dzieci.

W następnej kolejności postawiono kobiecie pytanie, z jakimi emocjami kojarzy jej się okres pierwszego małżeństwa. Wśród wymienionych stanów uczuciowych nie pojawiły się żadne o pozytywnym wydźwięku, wymienione zostały natomiast takie jak: gniew, strach, niepokój, poczucie zagrożenia, brak zaufania, samotność.

Z udzielonych odpowiedzi wynika, że kobieta od dawna jest osobą współzależnią a większość swoich wysiłków kierowała na ochronę dzieci, pozostając pod wpływem długotrwale odczuwanych negatywnych emocji.

W związku z tematyką niniejszego artykułu, następne z pytań wywiadu dotyczyło tego, czy jest pięćdziesięciolatka jest świadoma faktu, iż dotyczy jej problem współzależnienia. Z uwagi na wartość merytoryczną wypowiedzi kobiety w tym miejscu przytoczono fragment udzielonej odpowiedzi (...), wiem, że syn powinien sam ponosić skutki picia, ale nie jestem w stanie odmówić mu pomocy (...), (...) chcę go chronić i jednocześnie wiem, że ta pomoc nie spełnia swojego zadania a trudności i problemy związane z alkoholizmem syna ciągle się nawarstwiają. Nie potrafię jednak poszukać pomocy na zewnątrz, ciągle mam nadzieję, że on w końcu dorośnie i weźmie odpowiedzialność za własne życie a ja odzyskam spokój (...).

Na podstawie wspomnianego wyżej wycinka rozmowy można wywnioskować w sposób jednoznaczny, że kobieta ma świadomość, iż jej działania nie przynoszą zamierzonych efektów i dostrzega narastający problem, jednocześnie wskazuje, że nie potrafi zwrócić się o pomoc i ma nadzieję, że syn w końcu dojrzeje. Wszystkie te elementy wskazują na wysoki stopień świadomości pozostawiania we współzależnieniu wobec choroby alkoholowej syna, któremu towarzyszy poczucie winy oraz bezsilność wobec własnego postępowania wobec syna, chociaż jest on przez nią wypierany.

W toku dalszych rozważań poddano analizie ocenę stanu zdrowia fizycznego kobiety prosząc, aby opisała jak się najczęściej czuje i czy odczuwane symptomy mają uzasadnienie medyczne. Nie zaskakuje fakt, że lista wymienionych dolegliwości fizycznych jest stosunkowo długa. Zawarte na niej zostały między innymi: migrenowe bóle głowy, mdłości, bóle brzucha, bezsenność, wypadanie włosów, utrata wagi, trudności z koncentracją uwagi i luki pamięciowe. Wszystkie z wymienionych nie posiadają medycznej przyczyny. Na tym przykładzie widać jak duży skutek wywiera współzależnienie na organizm. Można również wywnioskować, że opisane symp-

tomy związane są ze sferą emocjonalną i odczuwanym ustawicznie stanem napięcia.

Zmierzając do końca prowadzonych badań nad wpływem alkoholizmu dorosłego dziecka na dobrostan psychiczny i fizyczny matki, postawiono kobiecie pytanie jak ocenia ona swoje życie emocjonalne. Z udzielonej odpowiedzi wynika, że każdy kontakt z synem powoduje nasilenie odczuwania stanów niepokoju oraz bezradności. Szczególnie, że jednym z narzędzi, jakimi operuje jej syn jest manipulacja emocjonalna wykorzystująca poczucie winy, jakie ona sama odczuwa w związku z podjętą decyzją o imigracji i separacji z dziećmi. Tym samym obserwowalny jest długotrwały i powtarzający się napływ negatywnych emocji i uczuć, który rzutuje na dobrostan fizyczny kobiety.

ZAKOŃCZENIE

Choroba alkoholowa dotyka osobę uzależnioną a także wszystkich jej bliskich. W niniejszym przypadku odniesiono się do układu dorosłe dziecko-matka. Można zaobserwować na zawartym w artykule przypadku, w oparciu o jednostkowe losy ludzkie, jak na podłożu mieszanki manipulacji, poczucia winy i alkoholu powstaje schemat zależności o oddziaływaniu znacznie silniejszym i bardziej destrukcyjnym niż w relacji mąż – żona, ponieważ jest on wzbogacony o elementy matczynej troski i silną emocjonalną więź z potomstwem pomimo osiągnięcia przez nie poziomu dojrzałości i wynikająca z niej potrzeba ochrony.

W procesie zdrowienia z choroby alkoholowej odpowiedzialnością za przebieg tego procesu powinna mieć wymiar indywidualny. Zarówno uzależnienie, jaki i współuzależnienie charakteryzuje możliwość nawracania pod wpływem oddziaływania czynników stresogennych, dlatego też istotna jest umiejętność pojawiających się niepokojących objawów ich zrozumienie i akceptacja. Warto podkreślić, że proces zdrowienia nie opiera się jedynie na zaprzestaniu picia przez osobę uzależnioną i towarzyszą mu różnego rodzaju kryzysy mogące powodować nawroty alkoholizmu i współuzależnienia.

Alkoholizm dzieci, mimo iż osiągnęły one dorosłość coraz współuzależnienie są obszarami istotnymi badawczo, ponieważ wiele matek boryka się z tym problemem pozostając bez wsparcia, gdyż na ogół leczenie alkoholizmu dotyczy wyłącznie osoby uzależnionej a powinno mieć charakter kompleksowy i obejmować również jego rodzinę. Stąd też należy podejmować badania nad wpływem alkoholizmu i współuzależnienia nie tylko na rodzinę, jako ogół, ale uwzględniając poszczególne układy zależności zachodzące pomiędzy jej członkami i podjęcie w oparciu o niededykowanych form pomocowych łączących się w kompleksowe wsparcie rodziny w walce z chorobą alkoholową i podejmować działalność informacyjną zwiększającą świadomość społeczną w zakresie wiedzy o poruszanej w niniejszym artykule problematyce.

LITERATURA:

- [1] Gorski T.T., Miller M., *Jak wytrwać w trzeźwości. Poradnik zapobiegania nawrotom choroby*, Wyd. Akuracik, Warszawa 1995, s. 30.
- [2] Klimkiewicz A., *Choroby somatyczne spowodowane używaniem alkoholu*, [<https://www.mp.pl/pacjent/psychiatria/uzaleznienia/81417,choroby-somatyczne-spowodowane-uzywaniem-alkoholu>] – 17.04.2024.
- [3] Melibruda J., Sobolewska-Melibruda Z., *Integracyjna psychoterapia uzależnień. Teoria i praktyka*, Wyd. Instytutu Psychologii Zdrowia, Warszawa 2013.
- [4] Międzynarodowa Statystyczna Klasyfikacja Chorób i Problemów Zdrowotnych ICD- 10, Wyd. WHO 2009, [<https://stat.gov.pl/Klasyfikacje/doc/icd10/pdf/ICD10TomI.pdf>] – 16.04.2024.
- [5] Modrzyński R., *Abstynencja czy ograniczenie picia. Znaczenie zasobów w przewidywaniu abstynencji osób uzależnionych od alkoholu we wczesnej fazie zdrowienia*, Wyd. Difin, Warszawa 2017, s. 27-37.
- [6] Motyka M., *Politoksymonia-kliniczny opis przypadku*, „Hygeia Public Health”, 2015, nr 1/50, s. 226-232.
- [7] Szcześniak E., *Terapia osób uzależnionych od alkoholu w podstawowym etapie leczenia*, Studia Gdańskie, Wizje Rzeczywistości 2011 nr 8 s. 283-292.
- [8] Sztander W., *Poza kontrolą*, Wyd. Instytutu Psychologii Zdrowia i Trzeźwości, Warszawa 1992.

STRESZCZENIE

Wpływ alkoholizmu dorosłego dziecka na dobrostan fizyczny i psychiczny matki

Relacja matki z dzieckiem stanowi najsilniejszą więź międzyludzką poddawana jest ona wpływowi wielu czynników, wśród których znajduje się również choroba alkoholowa i współuzależnienie. Istnieje wiele opracowań naukowych podejmujących poruszano w niniejszym artykule problematykę, jednak z uwagi na specyficzny charakter interakcji wynikających z układu dorosłe uzależnione dziecko- matka, zasadne jest ustawiczne podnoszenie świadomości społecznej w zakresie zagrożeń i trudności towarzyszących uzależnieniu alkoholu owemu i współuzależnieniu.

Słowa kluczowe: dorosłe dziecko, matka, opieka, alkoholizm, współuzależnienie.

SUMMARY

The impact of adult child alcoholism on the mother's physical and mental well-being

The mother's relationship with her is an interpersonal relationship and is influenced by many factors, including alcoholism and, co-dependence. There are many studies confirming the issues that are included in the article, but with considerations imposed on the complex nature of the adult child's configuration, the principles are statutory for raising public awareness in the field of alcohol addiction and, co-dependence.

Keywords: adult child, mother, care, alcoholism, co-dependence.

Sylwia Domagalska
Wyższa Szkoła Zarządzania i Przedsiębiorczości
z siedzibą w Wałbrzychu

Kompetencje nauczycielskie – różne koncepcje w świetle literatury

WSTĘP

W ostatnich latach przedstawiciele różnych dziedzin nauki, politycy i urzędnicy dyskutują o przyszłości szkół polskich. Poruszane są kwestie kwalifikacji oraz kompetencji nauczycieli, biorąc pod uwagę ich rolę, jako grupy zawodowej w kształtowaniu nowego oblicza edukacji.

W przyszłości coraz większe znaczenie będzie miała edukacja dostosowana do potrzeb i oczekiwań „uczącego się” człowieka „*homo viator*” – czyli człowieka wędrowca. Stąd też potrzeba przygotowania go do częstego terytorialnego, kulturowego intelektualnego przemieszczania się.

Cywilizacja techniczna spowodowała, że coraz więcej wiemy, a coraz mniej rozumiemy. W społeczeństwie informacyjnym człowiek coraz częściej nie ma okazji nauczyć się współżycia z drugim człowiekiem. Dziecko od najmłodszych lat potrafi z łatwością posługiwać się komputerem, trudniej zaś nauczyć się mu kontaktu z rówieśnikami czy też z ludźmi dorosłymi.

Ograniczenia równości szans edukacyjnych są w Polsce coraz wyraźniej widoczne i coraz mocniej odczuwalne. Obecnie w szkołach – zwłaszcza w dużych ośrodkach miejskich, do których uczęszczają dzieci o różnym statusie ekonomicznym i społecznym coraz częściej występują przypadki odtrącania przez rówieśników dzieci ze środowisk biednych. Tworzy się, zatem swoista stratyfikacja społeczna na dzieci "lepsze" lub "gorsze", pochodzące z rodzin zasobnych i biednych.

W takiej sytuacji współczesna szkoła – jak nigdy dotąd – powinna wpływać na podwyższenie kondycji moralnej i określenie zasady wartości młodych ludzi. Z przeprowadzonych badań przez A. Zawadę na terenie woj. śląskiego wynika jasno, że współczesna szkoła nie umożliwia prawidłowej

socjalizacji i nie daje równego startu życiowego wszystkim dzieciom¹. Zatem oczekiwania ekspertów, że zreformowana szkoła będzie pełniła główną rolę w wyrównywaniu różnic społecznych de facto nie znalazły pokrycia w rzeczywistości. P. Sztompka, znany socjolog, pisze o „teoremacie Mateusza”, co oznacza, że przywileje mają tendencje do powiększania się, natomiast upośledzenie – do pogłębiania się².

Do problemów otwartych, których rozwiązanie przysłużyłoby się rozwojowi wiedzy o kompetencjach nauczycieli nauczania początkowego, zgodnie z tezą, że w nauce czasem cenniejsze jest postawienie zagadnienia niż nawet jego rozwiązanie, należą kwestie:

1. Jakie zmiany należałoby wprowadzić do procesu kształcenia i doskonalenia nauczycieli klas I—III na etapie przejścia od kompetencji instrumentalnych do profesjonalnych?
2. Czy współcześni nauczyciele nauczania początkowego, pracujący w szkole i przychodzący do niej po studiach z takimi kompetencjami, spełniają oczekiwania władz oświatowych, nauczycieli doradców i konsultantów, rodziców i uczniów? Jakimi kompetencjami odznaczają się nauczyciele klas początkowych w Europie i w świecie?

Edukacja jest obszarem życia społecznego budzącym ciągle zainteresowanie, poddawany ostrej krytyce, ale także wyzwalam nadzieje i rozmaite oczekiwania. Współczesna cywilizacja przekształca się w znacznym stopniu dzięki edukacji, a jednocześnie wciąż stawia oświacie nowe zadania. Wszędzie poszukuje się sposobów ulepszenia systemów edukacyjnych albo ich wybranych elementów.

W dzisiejszej rzeczywistości dynamicznych przemian we wszystkich dziedzinach życia szkoła nie może pozostać niezmienna. Wiedza stanowi podstawę ekonomiczną, społeczną i kulturową rozwoju jednostki i całego społeczeństwa, w związku z tym powinna zajmować priorytetowe miejsce we wszystkich propozycjach przebudowy i rozwoju edukacji. Dzięki szkole zachowana zostaje ciągłość kulturowa pozwalająca na uniknięcie chaosu w świecie zanikających autorytetów.

W szkole współdziałają dwie grupy osób. Jedną tworzą nauczyciele, drugą uczniowie. Praca pedagogiczna nauczyciela jest oddziaływaniem na nieukształtowaną osobowość dziecka. Ważnym aspektem tej działalności jest człowieczeństwo samego nauczyciela. Aby skutecznie wspierać rozwój drugiego człowieka, trzeba mieć samemu coś do zaoferowania, trzeba być kompetentnym. Podstawowym czynnikiem warunkującym powodzenie nauki dziecka w szkole jest osoba nauczyciela mającego intuicję, doświadczenie, wykazującego chęć działania i pomocy drugiemu człowiekowi. Obecnie nauczyciel pełni funkcję pośrednika pomiędzy szkołą a środowiskiem społecznym.

¹ A. Zawada, *Wpływ niskiej pozycji ekonomicznej*, [w:] *Pedagogika społeczna w perspektywie europejskiej*, UWM, Olsztyn 2003, s. 141-148.

² P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, wyd. ZNAK, Kraków 2002, s. 363-364.

Badania nad rolą nauczyciela mają w polskiej pedagogice i psychologii długą tradycję. Od J.W. Dawida, piszącego o duszy nauczycielstwa, przez Grzegorzewską, szukającą idealnego modelu nauczyciela i funkcjonowania nauczyciela od strony typów osobowości Mysłakowskiego i Okonia, po problem kompetencji Oksińskiej³, Sawińskiego⁴ i Hamerowej⁵.

Początkowo rola nauczyciela polegała głównie na tym, że przygotowywał on uczniów, jako swych następców. Jednak wraz z rozwojem życia społecznego i gospodarczego nabiera znaczenia wszechstronne przygotowanie dziecka do pełnienia różnorodnych ról społecznych.

W historii zawodu nauczycielskiego zawsze doceniano trzy podstawowe jego składniki: wiedze przedmiotową, umiejętności pedagogiczne oraz osobowość. Obecnie uwidacznia się wyraźna tendencja do oderwania się od treści i wąsko pojętych umiejętności dydaktycznych na rzecz kompetencji nauczycielskich. Od wielu lat toczy się dyskusja na ten temat w związku z reformą oświaty w kraju i szerokim uczestnictwem nauczycieli w procesie tych zmian.

W czasach współczesnych w wielu krajach rozwinęła się teoria tak zwanych kompetencji nauczycielskich.

Pojęcie kompetencji w ostatnich latach robi w pedagogice niebywałą karierę. Termin ten do Polski trafił z pedagogiki amerykańskiej, gdzie stanowi zasadniczy człon efektywności pracy nauczyciela. W literaturze spotykamy się z różnymi określeniami pojęcia „kompetencja”. Oto przegląd stanowisk w tym zakresie w świetle literatury przedmiotu.

Słowo „kompetencja” (łac. *competentia* – „odpowiedzialność”, „zgodność”) oznacza zakres wiedzy, umiejętności, odpowiedzialności, uprawniający jednostkę do wykonywania określonej czynności. Składnikami kompetencji są: umiejętności, niezbędna wiedza i cechy osobowości. Nabywanie kompetencji stanowi początkowy etap w edukacji wczesnoszkolnej⁶. Autorzy *Encyklopedii organizacji i zarządzania*⁷ mianem kompetencji określają zakres uprawnień, obowiązków i odpowiedzialności pracownika przypisany do jego stanowiska organizacyjnego.

Zdaniem W. Okonia⁸ kompetencja oznacza w pedagogice zdolność do osobistej samorealizacji, zdolność do określonych obszarów zadań.

W *Słowniku pedagogiki pracy* pojęcie to jest zdefiniowane, jako zakres pełnomocnictw i uprawnień, zakres czyjejs wiedzy, umiejętności i odpowiedzialności⁹.

W terminologii ekonomicznej kompetencja oznacza umiejętność osiągnięcia zamierzonych wyników przez kierowaną klasę bez wywoływania zbędnych napięć, umiejętność rozwiązywania problemów organizacyjnych

³ I. Oksińska, *O kluczowych kompetencjach i umiejętnościach nauczyciela*, W: „Nauczanie Początkowe”. Z. 5. Kielce 1997/1998.

⁴ J. Sawiński, *Dlaczego kompetencje?* „Nowa Szkoła” 1998, nr 2.

⁵ Hamen H., *Klucz do efektywności nauczania*, Warszawa 1994.

⁶ J. Hanisz, *Program wczesnoszkolnej zintegrowanej edukacji XXI wieku (klasy 1–3)*, Warszawa 1999, s. 29.

⁷ *Encyklopedia organizacji i zarządzania*, Warszawa 1982, s. 220.

⁸ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 1996, s. 129.

⁹ *Słownik pedagogiki pracy*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź 1986, s. 123.

i konfliktów w taki sposób, aby zamierzone działania mogły być kontynuowane¹⁰.

E. Goźlińska i F. Szlosek rozumieją ten termin, jako przygotowanie zawodowe, zakres wiedzy, umiejętności i odpowiedzialności do wykonywania określonych zadań, jako potencjalną umiejętność, ujawniającą się w chwili wykonywania danego zadania¹¹.

K. Symela uważa, że kompetencje stanowią „strukturę poznawczą, złożoną z określonych zdolności, zasilaną wiedzą i doświadczeniami, zbudowaną na zespole przekonań, iż za pomocą tych zdolności warto i można w danym kontekście sytuacji zachodzących w środowisku pracy inicjować i realizować skutecznie zadania zawodowe zgodnie z przyjętymi standardami”¹².

Kompetencje mogą być rozumiane, „jako przynajmniej w dobrym stopniu opanowane określone umiejętności niezbędne do sprostania nowym oczekiwaniom wobec nauczycieli”¹³.

W. Puślecki rozumie je, jako „zakres działania organów władzy, uprawnień bądź pełnomocnictw i zakres czyjejs wiedzy, umiejętności i odpowiedzialności”¹⁴.

Powołując się na F. Masterpasua, B. Żechowska¹⁵ wyróżnia dwie grupy definicji kompetencji. Pierwsza grupa koncentruje się na wyuczonych postawach lub naturalnych zdolnościach manifestowanych, jako umiejętności konfrontowania się, aktywnej walki czy radzenia sobie z problemami życiowymi dzięki wykorzystywaniu sprawności poznawczych i społecznych. Druga grupa definicji bardziej akcentuje emocjonalne oraz motywacyjne znaczenie ocen i oczekiwań człowieka, co do jego zdolności adaptacyjnych niż same owe zdolności, jako takie. Elementem wspólnym charakterystycznym dla obu tych grup jest potencjalna zdolność do czegoś, swoista możliwość użycia tej zdolności.

K. Dymek-Balcerek podaje za H.A. Rosencrantzem i B.J. Bridleyem następującą definicję kompetencji – „są to zdolności do sterowania własnymi zachowaniami według określonych sposobów w sytuacji społecznej w celu wytworzenia empirycznie sprawdzalnych efektów, aprobowanych przez te środowiska, w których funkcjonuje nauczyciel”¹⁶. W definicji tej zwrócono uwagę na to, że oceniając kompetencje, trzeba uwzględnić trzy elementy: zachowanie nauczyciela, sytuację społeczną, w jakiej on funkcjonuje, oraz zmiany zachodzące w uczniach.

Termin „nauczycielskie kompetencje (teacher's competences) oznacza zbiór profesjonalnych umiejętności, wiedzy, wartości oraz postaw, którymi

¹⁰ *Słownik ekonomiki i organizacji przedsiębiorstwa*, Red. S. Biczynski, B. Miedziński, Warszawa 1991, s. 61.

¹¹ E. Goźlińska, F. Szlosek, *Podręczny słownik nauczyciela kształcenia zawodowego*, Radom 1997, s. 52.

¹² R. Parzecki, K. Symela, B. Zawadzki, *Orientacja i poradnictwo zawodowe*, Radom 1995, s. 78.

¹³ A. Sygut, S. Wlazło, *Kompetencje wizytatora*, „Dyrektor Szkoły” 1998, nr II.

¹⁴ W. Puślecki, *Kształcenie wyzwajające w edukacji wczesnoszkolnej*, Kraków 1996, s. 117.

¹⁵ B. Żechowska, *O twórczym rozwoju nauczyciela*, W: *Twórczy rozwój nauczyciela*, Red. S. Juszyk, Kraków 1996, s. 56.

¹⁶ K. Dymek-Balcerek, *Kompetencje pedagogiczne nauczyciela*, W: *Drogi i bezdroża kształcenia nauczycieli w Polsce*, Red. F. Szlosek, Radom 1995, s. 92.

musi dysponować każdy nauczyciel, aby mógł efektywnie wykonywać swoją pracę. Najczęściej wymienia się dwie główne grupy kompetencji; kompetencje osobowościowe (odnoszące się do umiejętności, postaw i innych psychicznych właściwości) i kompetencje zawodowe (odnoszące się do umiejętności dydaktycznych, komunikacyjnych itp.)¹⁷. Komponenty profesjonalnych kompetencji nauczycieli:

- kompetencje specjalistyczne, przedmiotowe,
- kompetencje psychodydaktyczne – „wytwarzać odpowiednie warunki do uczenia się – motywować do poznawania, aktywizować myślenie, kierować procesami uczenia się z uwzględnieniem czasu, tempa, zakresu, stopnia trudności itp.”,
- kompetencje komunikacyjne – „porozumiewać się nie tylko w relacjach z dziećmi, ale ze światem dorosłych-rodziców, kolegów i innych partnerów społecznych szkoły”,
- kompetencje organizacyjne i kierownicze,
- kompetencje diagnostyczne i interwencyjne- „sprawdzać jak uczeń myśli, czuje i dlaczego, jakie ma uczeń problemy, jak mu można pomóc”,
- kompetencje poradnicze i doradcze – „szczególnie w relacjach z rodzicami”,
- kompetencje w zakresie refleksji nad własną działalnością – „umiejętność wyprowadzania wniosków z rozpoznawanych zjawisk, modyfikowanie własnego postępowania, podejść i metod”.

Pojawia się w tym momencie problem, jak te teoretyczne wyobrażenia należy związać z edukacyjnymi realiami szkół i z ograniczoną fizycznie i psychicznie populacją nauczycieli, jako istot ludzkich (w przeważającej mierze – kobiet, z ich różnymi obowiązkami, wynikającymi z pełnionych przez nie życiowych ról). Chodzi, więc o sprecyzowanie postulatów, jakie umiejętności powinni być wyposażeni nauczyciele, zanim dostatecznie poznają uwarunkowania codziennej praktyki zawodowej w szkołach.

Do kompetencji nauczycielskich można też podejść inaczej – zacząć nie od wyobrażeń o tym, jaki powinien być nauczyciel, ale od tego, co tak naprawdę dzisiejszy nauczyciel robić powinien i musi.

Takie podejście zostało przedstawione w pracy Chrisa Kyriacou *Essential Teaching Skills*, gdzie przedstawionych jest siedem kluczowych umiejętności, w całości stanowiących o pedagogicznych kompetencjach nauczyciela. Model ten obejmuje następujące składniki¹⁸:

- Planowanie i przygotowanie. Umiejętność sprowadzająca się do formułowania celów danej jednostki lekcyjnej, ustalenia umiejętności, jakie uczniowie mają opanować do końca lekcji, i dokonania wyboru środków do osiągnięcia celu.

¹⁷ B. Śliwerski, *Pedagogika*, Gdańsk 2006, t 2, s. 306.

¹⁸ Tamże, s. 308.

- Realizację jednostki lekcyjnej. Umiejętności potrzebne do efektywnego włączania uczniów w proces uczenia się.
- Kierowanie lekcją. Umiejętności potrzebne do takiego kierowania lekcją i organizowania aktywności poznawczej uczniów w czasie zajęć, aby utrzymać ich koncentrację, zainteresowanie i aktywny udział w procesie uczenia się.
- Klimat klasy. Umiejętności potrzebne do stworzenia i utrzymania porządku i do rozwiązania problemów dotyczących niepożądanych zachowań uczniów.
- Ocenianie osiągnięć uczniów. Umiejętności potrzebne do oceniania osiągnięć uczniów tak w ramach oceniania formatywnego (ukierunkowanie na pomoc uczniom w ich rozwoju), jak i sumatywnego (rejestrowanie osiągnięć i formułowanie danych związanych z wynikami kształcenia).
- Refleksję nad własną pracą i ewaluację. Umiejętności niezbędne do oceniania własnej pracy pedagogicznej w celu jej udoskonalania.

U podstaw edukacji nauczycielskiej powinna występować świadomość najważniejszych grup funkcji i zadań nauczycieli, takich jak¹⁹;

1. Nauczanie i organizowanie procesu uczenia się uczniów, uczenie ich realnego życia, przez wielostronną aktywność poznawczą, emocjonalną i praktyczną,
2. Organizowanie form i metod wychowania, wpływanie na postawy wychowanków i wspieranie ich w rozwoju osobowościowym i obywatelskim,
3. Opieka nad młodzieżą, diagnozowanie, socjalizacja i resocjalizacji,
4. Wspomaganie młodzieży w kształtowaniu jej planów oraz programów edukacyjnych, zawodowych i życiowych,
5. Współpraca z rodziną i środowiskiem lokalnym oraz instytucjami edukacji równoległej,
6. Umiejętność organizowania własnej pracy i działalności samokształceniowej zmierzającej do efektywnego tworzenia własnego warsztatu pracy, a także planowania nieustającego rozwoju zawodowego.

Szkole współczesnej, słusznie krytykowanej za wiele słabości oraz kontynuowanie starych praktyk szkoły pamięci, przymusu i lęku, potrzebny jest nauczyciel o szerokich horyzontach, a nie specjalista w wąskiej dziedzinie, w dodatku ufający tylko tradycyjnej dydaktyce i wierzący w dyrektywno-autorytarny styl kierowania. Kierunkami przemian edukacyjnych i społecznych są;

¹⁹ Suchacka B., *Kształcenie nauczycieli przyszłej szkoły*, Impuls, Kraków 2006, s 12.

- realizacja wspólnych wartości cywilizacji europejskiej, takich jak; prawa i swobody człowieka, równość szans jednostek, poszanowanie innych ludzi,
- rozwój przydatności do zatrudniania i zdolności do efektywności ekonomicznej,
- kształtowanie społeczeństwa transformacyjnego opartego na wiedzy i strategii uczenia się przez całe życie.

Niestety wielu pracowników naukowych i nauczycieli rzadko sięga do najnowszych badań prowadzonych w ramach nauk o edukacji i wychowaniu, nie mają, więc pełnej świadomości różnych kompetencji nauczycielskich, takich jak; poznawcza, językowa, wartościująco-komunikacyjna, interpersonalna, kulturowa, życiowego doradztwa, praktyczno-moralna i organizacyjno-techniczna. Mimo, że zachodzą w edukacji pozytywne zmiany, to wymagają one dalszych badań pedagogicznych oraz większej konsekwencji i mądrości uczelni, władz edukacyjnych i systemu doskonalenia nauczycieli. Pełną optymizmu jest propozycja B. Kwiatkowskiej-Kowal, aby z różnych koncepcji kształcenia nauczycieli przenieść do nowego modelu edukacji nauczycielskiej takie idee, jak;

Eksponowanie wielofunkcyjności zawodu nauczyciela i jego społecznej misji na podbudowie gruntownego wykształcenia ogólnego; eksponowanie teoretycznego przygotowania pedagogicznego, potrzeba sprawnościowego przygotowania nauczycieli, wyzwalanie aktywności poznawczej studentów i odkrywanie własnej indywidualności; potrzeba nadmiarowości kwalifikacji nauczycielskich i działaniowa forma kształcenia, integracja interdyscyplinarnych treści, kompleksowość, aktywne, samodzielne i zindywidualizowane zdobywanie szerokiej wiedzy i umiejętności²⁰.

W systemie edukacji nauczycielskiej nie wykorzystuje się należycie opracowanych przez Komitet Nauk Pedagogicznych standardów kompetencji zawodowych nauczycieli, które podzielono na pięć grup; pragmatyczne, współdziałania, komunikacyjne, kreatywne, informatyczno-moralne. System edukacji nauczycielskiej powinien się cechować; szerokim profilem kształcenia, otwartością i innowacyjnością, elastycznością i humanizacją. Powinien harmonijnie przygotowywać nauczyciela do wszystkich funkcji, zaznajamiać go z technicznymi środkami komunikacji społecznej, umożliwiać opanowanie języków obcych oraz zapewniać odpowiednie proporcje między przygotowaniem kierunkowym, ogólnopedagogicznym i metodyczno-sprawnościowym.

Irena Oksińska stwierdza, że kompetencje są strukturą, którą tworzą wartości, wiedza, specyficzne umiejętności. Ich istotą jest zdolność doszukiwania się sensu w działalności ludzkiej, wypowiedzania sądów i ocen na podstawie uznanego systemu wartości. Kompetencje są właściwością czło-

²⁰ B. Kwiatkowska-Kowal, *Kształcenie nauczycieli w szkole wyższej*, Terra, Warszawa 1994, s. 222-223.

wieka, ujawniająca się w oddziaływaniach interakcyjnych, gdyż tylko człowiek interpretuje, dokonuje ocen moralnych, pozostaje w interakcji z otoczeniem społecznym i przyrodniczym. Kompetencje nauczyciela stanowią o jego podmiotowości przejawiającej się w zdolności interpretowania i oceniania własnych poczynań i możliwości, rozwijają się w interakcji angażującej nie tylko intelekt, emocje, ale całego człowieka. Kompetencje są oparte na wiedzy kreatywnej: „wiem, że”, „wiem, dlaczego”, mającej zastosowanie w sytuacjach nietypowych²¹.

W działaniu grupowym kompetencje wielu nauczycieli służą m.in. wypracowaniu zespołowej refleksji nad stanem dokonań edukacyjnych szkoły, koniecznych zmian w procesie kształcenia i tworzeniu wizji dalszej pracy pedagogicznej. Nabywanie kompetencji wiąże się z wykorzystywaniem własnych zdolności, z pozytywną motywacją, zainteresowaniami związanymi ze światem i ludźmi, z osobistym trudem, wysiłkiem, systematyczną pracą nad sobą i uczestnictwem w sytuacjach wartościowych poznawczo i duchowo. Głównym wskaźnikiem kompetencji są postawy człowieka wobec życia, drugiego człowieka i samego siebie.

Kompetentny nauczyciel w nowej zreformowanej szkole to człowiek posiadający odpowiednie przygotowanie pedagogiczne i psychologiczne, który jest doradcą i osobą wspomagającą rozwój konkretnej jednostki. Pracę traktuje, jako służbę jednostce i społeczeństwu. To, jak rozwinie się młody człowiek, jak osobowość samego nauczyciela wpłynie na postrzeganie świata przez dziecko, jak będzie ono wykorzystywać wiedzę w środowisku, w którym żyje, zależy od organizatora procesu dydaktycznego – nauczyciela²².

Rola nauczyciela we współczesnej szkole dotyczy realizacji trzech podstawowych funkcji szkoły: kształcącej, wychowawczej oraz opiekuńczej.

„Dobry” nauczyciel jest organizatorem i kierownikiem procesu dydaktycznego w szkole, opiekunem klasy i organizatorem działalności pozalekcyjnej. Aby nauczyciel mógł realizować wszystkie funkcje w pełnym zakresie, musi być kompetentny, to znaczy uwzględniać indywidualne możliwości dziecka, posiadać umiejętność rozumowania oraz widzieć potrzebę własnego doksztalcenia. Jest to warunek konieczny w pełnieniu roli przewodnika dziecka po „nieznanym świecie wiedzy”.

Działania nauczyciela w zreformowanej szkole powinny być ukierunkowane na usprawnienie do działania w złożonych warunkach współczesnej rzeczywistości. Zadaniem nauczyciela XXI wieku jest ukształtowanie człowieka gotowego do podjęcia życia w nowej rzeczywistości, pozbawionej wyraźnych autorytetów moralnych. Nie należy zapominać o edukacji człowieka w aspekcie jego siły, woli, umiejętności, obrazu siebie, swojej odpowiedzialności za siebie i świat.

W zreformowanej szkole nauczyciel powinien być wzorem do naśladowania, powiernikiem uczniów, inspiratorem wszelkich poczynań zarówno

²¹ I. Oksińska, *O kluczowych kompetencjach...*, op. cit.

²² T. Tomaszewski, *Psychologia*, Warszawa 1975.

poznawczych, jak i społecznych oraz partnerem egzekwującym nabytą wiedzę²³.

Oto jak sami nauczyciele przedstawiają swym kolegom z pracy potrzebę posiadania kompetencji:

- „Bądź w swej pracy kompetentny”.
- „Zachowuj się tak, aby Twoja postawa była wzorem godnym naśladowania”.
- „Używaj języka zrozumiałego dla ucznia”.
- „Bierz pod uwagę możliwości uczniów, ich potrzeby i szanuj ich godność”.
- „Mów ciekawie, używając poprawnej polszczyzny, ale także pozwól mówić dzieciom, wysłuchaj je”.
- „Nie daj się ponieść emocjom, a wybuchy gniewu schowaj głęboko”.
- „Bądź cierpliwy, wyrozumiały i tolerancyjny, ale to, czego chcesz uczniów nauczyć, egzekwuj stanowczo”.
- „Bądź miły”.
- „Staraj się być empatyczny – to popłaca”.
- „To, co robisz, ma być z korzyścią dla Twych wychowanków, a nie dla Ciebie”.
- „Postaraj się wykreować takie swoje »ja«, które sprzyja fantastycznej atmosferze”.
- „Pamiętaj, że Twoja osoba to wzór do naśladowania na przyszłość”.
- „Swoją wiedzę? poszerzaj i praktykuj”.

Podsumowując rozważania na temat kompetencji nauczyciela w nowej zreformowanej szkole, można przytoczyć słowa S. Dylaka, który pisał o nauczycielu, jako „*animatorze procesu kształcenia i intelektualistcie dokonującym samodzielnych wyborów, twórcy osobistej wiedzy pedagogicznej i własnej sylwetki zawodowej, sprawcy pożądaných efektów kształcenia*”²⁴.

K. Czarnecki²⁵ pisze o kompetencjach zawodowych rozumianych, jako uprawnienia do formalnoprawnego wykonywania zawodu i pracy w określonej dziedzinie.

K. Denek²⁶ wyróżnia niezbędne i konieczne kompetencje zawodowe nauczycieli klas początkowych:

- interpretacyjne (ustawiczna aktualizacja, doskonalenie i konstruktywna krytyka wiedzy ogólnej – przedmiotowej i profesjonalnej; nauczyciela cechuje duża aktywność nowatorska);

²³ A. Bogaj, *Realia i perspektywy reform oświatowych*, Warszawa 1997.

²⁴ S. Dylak, *Wizualizacja kształcenia nauczycieli*, Poznań 1995.

²⁵ K. Czarnecki, *Psychologia zawodowego rozwoju człowieka*, Kraków 1998, s. 201.

²⁶ K. Denek, *Kształcenie i doskonalenie nauczyciela w kontekście rozwoju jego twórczości*, W: *Twórczy rozwój nauczyciela*, Red. S. Juszczyk. Kraków 1996, s. 36,

- autokreacyjne (nauczyciel jest twórcą własnej wiedzy pedagogicznej, osadza ją w systemach wartości, prowadzi badania naukowe związane z doskonaleniem własnej aktywności edukacyjnej);
- realizacyjne (czynności nauczyciela rzutujące na realizację celów i wartości edukacyjnych dają się sprowadzić do podmiotu i przedmiotu, na które są skierowane, tj. na ucznia, zespół uczniów, klasę szkolną oraz na całą szkołę).

Kompetencje nauczycielskie według E. Goźlińskiej i F. Szloska²⁷ to struktura poznawcza złożona z umiejętności, wiedzy, dyspozycji i postaw nauczycieli niezbędnych do skutecznej realizacji zadań, wynikających z określonej koncepcji edukacyjnej. Literatura i obserwacja pozwalają wyodrębnić trzy grupy kompetencji zawodowych nauczyciela:

- specjalistyczne (wiedza i umiejętności w zakresie nauczania początkowego), kompetencje te trzeba ciągle doskonalić, doksztalcać się, brać udział w konferencjach, naradach, szkoleniach, w samokształceniu własnym (czytelnictwo literatury i czasopism) i kierowanym;
- dydaktyczne (wiedza i umiejętności pedagogiczne nabywane podczas studiów pedagogicznych);
- psychologiczne (umiejętności inspirowania, motywowania uczniów do nauki, integrowania ich w zespół²⁸, pozytywne nastawienie do dzieci, rodziców, nauczycieli i innych partnerów środowiskowych; umiejętność unikania najczęstszych przyczyn zakłóceń w komunikowaniu się ludzi; umiejętność porozumiewania się w ogóle, a z uczniami w szczególności oraz nawiązywania z nimi buskiego kontaktu; umiejętność kontrolowania emocji²⁹ oraz umiejętności menedżerskie)³⁰.

Podsumowując powyższe rozważania można posłużyć się definicją kompetencji profesjonalnych nauczyciela według W. Paślęckiego³¹, że jest to „zdolności do właściwego postępowania przejawiające się nie tylko w wyuczonych, lecz przede wszystkim w kreatywnych umiejętnościach, ułatwiających skuteczne wykonywanie jego roli”. Kompetencje te stanowią strukturę poznawczą złożoną ze zdolności wspieranych wiedzą psychologiczną, pedagogiczną i socjologiczną, zbudowaną z przekonań, iż warto i można w danej sytuacji edukacyjnej rozwiązywać problemy oraz wytrwale zmierzać do osiągnięcia celów wynikających z podmiotowego paradygmatu edukacji.

²⁷ E. Goźlińska, F. Szlosek, *Podręczny słownik...*, s. 52.

²⁸ M.T. Michalewska, H. Moroz, *Wychowanie i nauczanie zintegrowane w klasach początkowych*, Katowice 1997.

²⁹ E. Misiorna, E. Zietkiewicz, *Zintegrowana edukacja w klasach I-III*, Poznań 1999.

³⁰ W. Goriszowski, J. Harazińska, P. Kowolik, *Menedżeryzm oświatowy w warunkach transformacji ustrojowej w Polsce*, Piotrków Trybunalski 1995.

³¹ W. Puślecki, *Modernizacja kompetencji profesjonalnych nauczycieli edukacji początkowej*, W: *Idee i strategię edukacji nauczycieli klas I—III*, Red. I. Adamek. Kraków 1998, s. 117.

LITERATURA:

- [1] Domagalska S., *Życie codzienne mieszkańców Rakowa-robotniczej dzielnicy w Częstochowie*, Tychy 2007.
- [2] Dylak S., *Wizualizacja kształcenia nauczycieli*, Poznań 1995.
- [3] Duraj-Nowakowa K., *Integrowanie edukacji wczesnoszkolnej. Modernizowanie teorii i praktyki*, Kraków 1998.
- [4] Duraj-Nowakowa K., *Gotowość zawodowa nauczycieli*, Kraków 1986.
- [5] Dymek-Balcerek K., *Kompetencje pedagogiczne nauczyciela*, W: *Drogi i bezdroża kształcenia nauczycieli w Polsce*, Red. F. Szlosek, Radom 1995.
- [6] Dubois D, Rothwell W., *Zarządzanie zasobami ludzkimi oparte na kompetencjach*, Helion 2004.
- [7] Elsner D., *Kierowanie placówką doskonalenia nauczycieli. Suplement*, MEN, materiały programu TERM, Warszawa 1997.
- [8] Elsner D. Red, *Współczesne trendy i koncepcje zarządzania oświatą*, MEN, materiały programy TERN, Warszawa 1997.
- [9] Gęsicki J., *Po co gminom szkoły*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 1994.
- [10] Giddens A, *Socjologia*, Warszawa 2004, s. 543.
- [11] Gondzik B., *Charakterystyka kwalifikacji zawodowych nauczycieli nauczania początkowego*, W: *Teoretyczne odniesienia i praktyczne rozwiązania w pedagogice wczesnoszkolnej*, Red. S. Pałka, Katowice 1994.
- [12] Goźlińska E., Szlosek F., *Podręczny słownik nauczyciela kształcenia zawodowego*, Radom 1997.
- [13] Goriszowski W., Harazińska J., Kowolik P., *Menedżeryzm oświatowy w warunkach transformacji ustrojowej w Polsce*, Piotrków Trybunalski 1995.
- [14] Gordon T., *Wychowanie bez porażek szefów, liderów, przywódców*, PAX, Warszawa 1996.
- [15] Hamen H., *Klucz do efektywności nauczania*, Warszawa 1994.
- [16] Hanisz J., *Program wczesnoszkolnej zintegrowanej edukacji XXI wieku (klasy 1 – 3)*, Warszawa 1999.
- [17] Huber K., *Image, czyli jak być gwiazdą na rynku*. Bussines Press, Warszawa, 1994. Jeżowski A., „*Ekonomika oświaty*”, ABC Warszawa 2006, s. 49.

- [18] Jeżowski A., *Finanse w oświacie*, Instytut Badań w Oświacie, Wrocław 2003, s. 59-64.
- [19] Jagieła J, *Nawa szkoła*, „Charaktery”, wrzesień 1997.
- [20] Kordziński J., *Skuteczne zarządzanie szkołą podstawową i gimnazjum*, Verlag Dashöfer, Warszawa, 1999 - 2003.

STRESZCZENIE

Kompetencje nauczycielskie – różne koncepcje w świetle literatury

W świecie, gdzie w zatrważającym tempie wzrasta brak poczucia sensu życia, a człowiek staje się przedmiotem gry i manipulacji, konieczne jest zwrócenie uwagi na emocjonalne wyposażenie jednostki³². Patologizacja życia społecznego wyrażająca się w różnych formach agresji, uzależnieniach, nerwicach, depresjach – to niezaprzeczalny dowód braku umiejętności wykorzystywania zasobów emocjonalnych człowieka. Dlatego też miejscem edukacji emocjonalnej człowieka powinna stać się szkoła. To właśnie szkoła jest doskonałą płaszczyzną rozwoju emocji i miejscem identyfikacji i rozumienia uczuć, jakie wywołują w młodym człowieku inni i jakie on sam prowokuje. Nauczyciel posiadający określone kompetencje emocjonalne zdawałby sobie sprawę, jak jego emocje (działania) wpływają na postawy i zachowania uczniów. Nauczyciel kompetentny emocjonalnie umiałby docenić i nagradzać zdolności i osiągnięcia swoich wychowanków; służyłby pomocą w rozwoju intelektualnym, byłby zaangażowany w poszukiwania intelektualne i stanowiłby wzór osobowy dla uczniów; mógłby też zrozumieć odmienne poglądy i postrzegać w różnorodności poglądów siłę napędową rozwoju.

Słowa klucz: kompetencje komunikacyjne, trendy w zarządzaniu oświatą, kwalifikacje zawodowe nauczycieli.

SUMMARY

Teaching competences – various concepts in the light of literature

In a world where the lack of sense of meaning in life is growing at an alarming rate, and man is becoming an object of play and manipulation, it is necessary to pay attention to the emotional equipment of the individual. The pathologization of social life expressed in various forms of aggression, addictions, neuroses, depressions is an undeniable proof of the inability to use human emotional resources. That is why the place of emotional education should become the school. It is the school that is an excellent platform

³² S. Domagalska, *Ukryty program szkoły oraz brak kompetencji nauczycieli jako przyczyna utrwalania nierówności społecznych*, w: *Komunikacja społeczna w edukacji; inspiracje, analizy, działania*, pod red. M. Ziemiałowicz, W. Maliszewski, wyd. Adam Marszałek, 2009, s. 147.

for the development of emotions and a place for identifying and understanding the feelings that others evoke in a young person and that he or she provokes himself. A teacher with certain emotional competencies would be aware of how his or her emotions affect students attitudes and behaviors. An emotionally competent teacher would be able to appreciate and reward the abilities and achievements of his pupils; would be there to help in intellectual development, would be involved in intellectual pursuits and would serve as a role model for pupils; He could also understand different views and see diversity of views as a driving force for development.

Anna Duda-Łyszczyk
Wyższa Szkoła Zarządzania i Przedsiębiorczości
z siedzibą w Wałbrzychu

Potencjał emancypacyjny działań innovacyjnych nauczycielek wczesnej edukacji

WPROWADZANIE

Innowacyjność, czyli zdolność do wytwarzania nowych pomysłów, projektów, działań, które charakteryzują się nieszablonowymi i nieznanymi dotychczas rozwiązaniami¹, jest niezbędną kompetencją współczesnych nauczycieli. Są oni świadkami, a nierzadko też uczestnikami, wielu zmian zachodzących we współczesnej rzeczywistości. Dostrzeganie wspomnianych przemian i oczekiwań osób partycypujących w procesie edukacyjnym wymaga od nauczycieli postawy otwartości, refleksyjności i kreatywności. Przejawiają je nauczyciele-innowatorzy, którzy postrzegają instytucję edukacyjną, jako miejsce niepewności poznawczej i praktycznej, a także miejsce, gdzie można eksplorować, inicjować nowe działania i próbować nowych metod pracy z dziećmi².

W swojej pracy skoncentrowałam się na nauczycielkach wczesnej edukacji, do których zalicza się nauczycielki przedszkola oraz wczesnych klas szkoły podstawowej (klasy 1-3). Są to miejsca, w których nauczycielki tworzą i asymilują nowatorskie działania i doświadczenia innych innowatorów do własnej działalności edukacyjnej. Jest to spowodowane danym im przyzwoleniem na swobodę organizowania i zarządzania procesem edukacyjnym, z którego jednak w większości korzystają tylko w niewielkim stopniu. Powolne tempo asymilowania nieznanych dotychczas metod i form pracy, wynika z instytucjonalnego charakteru przedszkoli i szkół przedstawianego,

¹ J. Koziński, *Człowiek oświecony czy innowacyjny*, „Kwartalnik Pedagogiczny”, 1987, nr 1, s. 3-6.

² Tamże.

zarówno w opinii społecznej, jak i w dyskursie naukowym, w kontekście dominującej kultury zakorzenionej w tradycyjnym modelu edukacji³. Zależne jest ono także od specyfiki funkcjonowania szkoły, motywacji i kompetencji jej pracowników oraz osób zarządzających placówką.

Dorota Klus-Stańska zarzuca polskiej szkole przyjmowanie formy „kulturowego bastionu” tradycyjnej edukacji, mimo deklarowania otwartości na nowoczesne metody pracy i respektowania zasad indywidualizacji kształcenia⁴. Inną kwestią, która wzmacnia utknięcie nauczycieli w modelu behawiorystycznym, są oczekiwania społeczne skupione na przekazywaniu uczniom „znaczącej wiedzy”⁵. Warto, zatem zastanowić się, jaki potencjał emancypacyjny mają innowacyjne działania podjęte przez nauczycielki-innowatorki?

DZIAŁANIA INNOWACYJNE NAUCZYCIELEK-INNOWATOREK

Celem wprowadzania innowacji pedagogicznych są ulepszenia w różnych dziedzinach działalności edukacyjnej, zatem za Martą Kotarba-Kańczugowską, jako główny cel innowacji stawiam maksymalizowanie wydajności pracy przy zminimalizowanym wysiłku, usprawnienie organizacji pracy i podnoszenie skuteczności procesu kształcenia⁶. Jest to możliwe poprzez powrót do wcześniejszych koncepcji i rozwiązań, bądź wprowadzanie nowości, które mają podążać za rozwojem współczesnego świata i spełniać jego wymagania. Ma to na celu unowocześnienie pracy nauczyciela poprzez wprowadzanie w proces kształcenia nowych technologii, bądź pomocy dydaktycznych. Innym celem edukacji są autorskie opracowania twórczego i oryginalnego projektu będącego odpowiedzią na specyficzne potrzeby dydaktyczno-wychowawcze konkretnej placówki. Takie działanie jest określane nowatorstwem. Autorka podkreśla także, że najistotniejszym założeniem wprowadzanych w edukacji zmian powinno być dobro uczniów oraz pobudzanie ich logicznego myślenia, wyobraźni i zachęcanie do aktywności własnej. Innowacje powinny inicjować konstruktywne przemiany w myśleniu, emocjach i zachowaniu uczniów⁷.

Wielość różnych definicji innowacji dostępnych w literaturze przedmiotu sprawia, że trudno jest jednoznacznie określić, czym tak naprawdę ona jest. Na potrzeby niniejszego artykułu przytoczę kilka wybranych przeze mnie. Podstawową i najbardziej zasadną do podania definicją jest ujęcie innowacji przez Wincentego Okonia, który określa ją, jako „*zmianę struktury systemu szkolnego (dydaktycznego, wychowawczego), jako całości lub*

³ A. Babicka-Wirkus, *Style adaptacji uczniów do szkoły. Inspiracje dla nauczycieli wczesnej edukacji*, „Problemy Wczesnej Edukacji”, 2019, nr 4 (47), s. 26.

⁴ D. Klus-Stańska, *Wiedza, która zniewala – transmisyjne tradycje w szkolnej edukacji*, „Forum Oświatowe”, 2012, nr 1(46), s. 25.

⁵ Tamże.

⁶ M. Kotarba-Kańczugowska, *Innowacje pedagogiczne w międzynarodowych raportach edukacyjnych*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2007, s. 28-29.

⁷ B. Dudel, M. Kowalczyk-Wałędziak, K.M. Łogwiniuk, *Innowacje w teorii i praktyce edukacyjnej na przykładzie województwa podlaskiego*, Fundacja Centrum Transferu Wiedzy i Innowacji Społeczno-Pedagogicznych, Białystok 2014, s. 60.

struktury ważnych jego składników – w celu wprowadzenia ulepszeń o charakterze wymiernym”⁸. W tym rozumieniu zmiana jest ulepszeniem systemu poprzez metody i środki pracy nauczyciela, treści programowe, bądź warunki materialno-społeczne pracy szkolnej. Odnosi się ona do zmiany wzajemnych związków między składnikami systemu⁹.

Równie znaczącą jest propozycja Romana Schulza, który wyodrębnił trzy główne znaczenia pojęcia „innowacja”: atrybutowe, czynnościowe i rzeczowe. W znaczeniu atrybutowym innowacja to twórczy i nierutynowy charakter zachowania, bądź działania. Innowacyjność jest „wspólną własnością określonych zachowań i działań, mianowicie takich, które przebiegają w sposób refleksyjny, nierutynowy, plastyczny”¹⁰ i można je przypisać nie tylko indywidualom, ale także grupom społecznym, organizacjom formalnym lub większym systemom społecznym. W znaczeniu czynnościowym innowacja jest określonym działaniem, bądź kategorią czynności będącej procesem mającym określony cel, który dąży do wprowadzenia zmiany. Natomiast interpretacja rzeczowa jest związana z określonym produktem, rezultatem bądź wynikiem działania, a sama „innowacja” jest składnikiem kultury¹¹.

Ostatnim przytoczonym przeze mnie autorem definicji jest Andrzej Pomykański, który ujmując innowację, „jako proces obejmujący wszystkie działania związane z kreowaniem pomysłu, a następnie jego wdrażaniem, a innowacyjność oznacza zdolność organizacji do poszukiwania, wdrażania i upowszechniania innowacji”¹².

Innowacje w edukacji nie są zjawiskiem nowoczesnym, a niektóre z nich przenikają do współczesnych systemów edukacyjnych. Jako przykłady innowatorów możemy podać Rudolfa Steinera, Marię Montessori, Celestyna Freinet, Carla Orf, Weronikę Sherborn czy Paula Dennisona. Również w polskiej przestrzeni edukacyjnej możemy upatrywać się innowacyjnych rozwiązań, takich jak projekt edukacyjny pt. „Alternatywa w edukacji przedszkolnej” realizowany w ramach programu Wrocławskiej Szkoły Przyszłości, klasy autorskie, „Dziecięca matematyka” Edyty Gruszczyk-Kolczyńskiej, Szkoła „Żak” Doroty Klus-Stańskiej, czy metoda fonetyczno-literowo-barwna Bronisława Rocławskiego.

Nie trudno zauważyć, że działania innowacyjne są często podejmowane przez nauczycieli wszystkich szczebli edukacyjnych z przewagą reprezentantów wczesnej edukacji. Rozwój myśli pedagogicznej oraz pojawiające się wyniki badań, które wskazują na skuteczność innowacyjnych rozwiązań w edukacji w odniesieniu do współczesnych zmian społecznych, zwiększają świadomość nauczycieli o potrzebie zmiany tradycyjnego modelu edukacji. Ułatwia to także zmiana wymogów formalnych, związanych z przeniesieniem na poziom *Ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe* przepisów regulujących wprowadzanie innowacji. Zgodnie z nowymi regulacjami

⁸ A. Klim-Klimaszewska, *Klasa autorska jako przykład innowacji pedagogicznej w edukacji wczesnoszkolnej*, „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce: kwartalnik dla nauczycieli”, 2011, nr 4, s. 37.

⁹ Tamże.

¹⁰ B. Dudel, M. Kowalczyk-Wałędiak, K.M. Łogwiniuk, *dz. cyt.*, s. 52.

¹¹ Tamże.

¹² Tamże, s. 53.

prowadzenie działalności innowacyjnej zostało pozbawione wielu formalności, takich jak konieczność zgłaszania innowacji pedagogicznej kuratorowi oświaty i organowi prowadzącemu oraz spełnienie wymagań warunkujących rozpoczęcie działalności innowacyjnej. W praktyce oznacza to, że przedszkola i szkoły mogą samodzielnie podejmować decyzję, jakie innowacje będą realizować i w jaki sposób je udokumentują. Jednocześnie należy podkreślić, że *Ustawa o Prawie oświatowym* zakłada „obowiązek stwarzania przez dyrektora szkoły warunków do działania w szkole lub placówce: wolontariuszy, stowarzyszeń i innych organizacji, w szczególności organizacji harcerskich, których celem statutowym jest działalność wychowawcza lub rozszerzanie i wzbogacanie form działalności dydaktycznej, wychowawczej, opiekuńczej i innowacyjnej szkoły lub placówki”¹³. Prawo oświatowe nakłada tym samym obowiązek tworzenia przez szkoły i placówki edukacyjne warunków do rozwoju aktywności, w tym kreatywności, co doskonale wpisuje się w postulaty działalności innowacyjnej.

Chciałabym podkreślić, że „innowacja” i „innowacyjność” nie są pojęciami jednoznacznymi. Innowacjom poświęciłam już sporo miejsca, a innowacyjność jest nabytą cechą behawioralną człowieka, działania, instytucji, czy przedsiębiorstwa. Można ją ukształtować w procesie edukacji, jednak jest ona zależna od przygotowania jednostki do podjęcia się innowacji, postawy wobec niej i zaangażowania podczas ich wprowadzania¹⁴. W pedagogice owa innowacyjność jest twórczym udoskonalaniem funkcjonowania placówki edukacyjnej w odniesieniu do pełnionych przez nią funkcji poprzez poszukiwanie coraz bardziej efektywnych rozwiązań w pracy dydaktyczno-wychowawczej z uwzględnieniem nadrzędnego celu, jakim jest wspieranie wielostronnego rozwoju uczniów¹⁵. Innowacyjność w placówce edukacyjnej może przybierać różne rodzaje aktywności, od systemowych (tworzenie nowych instytucji) poprzez organizacyjno-pedagogiczne (na przykład wprowadzanie nowych sposobów organizowania społeczności szkolnej, przełamywanie systemu klasowo-lekcyjnego), do częściowo wprowadzanych zmian, przejawiających się zmianą metod i form pracy z zespołem klasowym¹⁶.

Działalność innowacyjna ma duży wpływ na zdolności adaptacyjne systemu szkolnictwa. Nauczyciele-innowatorzy doskonaląc swój warsztat pracy, doksztalając się mają realny wpływ na swoich współpracowników i tworzą kulturę innowacyjną placówki. Pobudzającą ich także do działania i krytycznego spojrzenia na własną pracę. Aktywizowanie i propagowanie działalności innowacyjnej może przybierać różne formy, od popularyzacji własnych działań do organizowania różnych form doskonalenia zawodowego¹⁷. Nauczyciel, jako innowator jest zarówno autorem, jak i odbiorcą no-

¹³ Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r., *Prawo oświatowe*, Dz.U. z 2017 r., poz. 60, art. 68 ust. 1 pkt 9.

¹⁴ B. Przyborowska, *Pedagogika innowacyjności. Między teorią a praktyką*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza, Toruń 2013, s. 49.

¹⁵ D. Waloszek, *Istota innowacji pedagogicznych i ich znaczenie w procesie zmian edukacyjnych*, [w:] D. Waloszek, *Innowacje a jakość w edukacji*, CODN, Warszawa 2005, s. 24.

¹⁶ B. Przyborowska, *dz. cyt.*, s. 56-57.

¹⁷ B. Przyborowska, *dz. cyt.*, s. 58-59.

wego rozwiązania. Jest podmiotem działalności innowacyjnej, inicjatorem i egzekutorem zmiany¹⁸. Twórcza praca pedagoga polega na formułowaniu i urzeczywistnianiu nowych celów edukacyjnych, a także określaniu i kształtowaniu cech uczniów. Należy podkreślić, że całokształt tych działań charakteryzuje się refleksyjnością, elastycznością, adaptacyjnością i wewnątrzsterownością. Nauczyciel, poprzez swoje działania, dąży także do samorealizacji i samorozwoju, zatem jest nie tylko podmiotem działań twórczych, ale także ich „produktem”.

Zastanawiając się nad potencjałem emancypacyjnym działalności innowacyjnej nauczycielek-innowatorek przyjął, że owe działania są przejawem oporu wobec tradycyjnego systemu edukacyjnego. Krótko, zatem przedstawię, czym jest kultura oporu w szkole. Według Piotra Mikiewicza kultura oporu to „...specyficzny zestaw przekonań i postaw oraz wzorców interakcji, zbudowany wokół wartości opozycyjnych wobec oficjalnej kultury szkolnej, mający na celu zerwanie oficjalnych definicji sytuacji i odwrócenie jej symboliki...”¹⁹. Placówka edukacyjna jest, zatem nie tylko miejscem odtworzenia kultury dominującej, ale też źródłem wytwarzania „nowych porządków”. Opresorami mogą być zarówno uczniowie, jak i nauczyciele, rodzice i inni pracownicy szkoły, a sam akt sprzeciwu stanowi kategorię interpretacji zjawisk zachodzących w indywidualnym i zbiorowym życiu jednostki, w tym także w życiu szkoły, gdzie istnieją trzy przestrzenie rzeczywistości szkolnej: świat uczniów, świat klasy szkolnej oraz świat nauczycieli²⁰. W przypadku prowadzonych przeze mnie badań podmiotami oporu są nauczyciele wczesnej edukacji podejmujący się działalności innowacyjnej.

Anna Babicka-Wirkus wskazuje na wielowymiarowość i zmienność oporu. Może on przybierać różne formy, może być aktem przemocy lub być jej pozbawionym; może być indywidualny i/lub zbiorowy; produktywny lub hamujący; prowokacyjny bądź niekonfrontacyjny; dekonstrukcyjny lub rekonstrukcyjny; przystosowawczy lub egzekwujący²¹. Autorka stworzyła trójwymiarowy model oporu (heksaedr oporu), który ukazuje przenikanie się trzech jego aspektów: działania, motywacji i przestrzeni. To zagadnienie jest niezwykle ważne dla zgłębienia istoty kultury oporu. Model heksaedru oporu stanowił moje narzędzie badawcze, więc jego poszczególne wymiary omówię w dalszej części artykułu.

A. Babicka-Wirkus opracowała także typologię kultury oporu, zagadnienia dotychczas mało zbadanego. Na podstawie tej typologii można określić potencjał emancypacyjny działań oporowych. Poniżej przedstawię tabelę opracowaną przez autorkę.

¹⁸ B. Przyborowska, *dz. cyt.*, s. 165.

¹⁹ P. Mikiewicz, *Socjologia edukacji. Teorie, koncepcje, pojęcia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2016, s. 266.

²⁰ Tamże.

²¹ A. Babicka-Wirkus, *Kultury oporu w szkole. Działania – motywacje – przestrzeń*, Wolters Kluwer, Warszawa 2019, s. 25.

Tabela 1. Typologia kultur oporu

kryterium	potencjał emancypacyjny	
	duży	mały
działanie	transgresywne	zachowawcze
	wyzwalające	blokujące
motywacja	inkluzyjne	ekskluzywne
	autentyczne	pozorne
przestrzeń (położenie)	peryferyjne	centralne
estetyka	skandaliczne	przyzwoite

Źródło: A. Babicka-Wirkus, *Kultury oporu w szkole. Działania – motywacje – przestrzeń*, Wolters Kluwer, Warszawa 2019, s. 85.

W tabeli wyróżnione są trzy kryteria, adekwatne do stworzonego przez Babicką-Wirkus modelu oporu i jego wymiarów. Są to: działanie, motywacja, przestrzeń oraz dodatkowe kryterium – estetyka. Jest ona uznawana za jedną z cech kultury oporu. Każde kryterium jest rozpatrywane przez pryzmat potencjału emancypacyjnego. Istotne jest, że dana kultura, przez wzgląd na dynamikę oporu, może być przypisana do konkretnego typu przez pewien czas. Wyróżnione w tabeli typy kultur oporu ułożone są biegunowo, co wskazuje na ich polaryzację.

Biorąc pod uwagę pierwsze kryterium, jakim są „działania”, wyróżnione zostały kultury nakierowane na zmiany – kultury transgresywne oraz kultury wyzwalające. Mają one duży potencjał emancypacyjny. Ich przeciwieństwem są kultury zachowawcze – nastawione na utrzymanie *status quo* oraz blokujące – zamknięte na dialog. Wynikają z braku egalitarności i hierarchicznego układu uczestników kultury szkoły. Panuje w nich przymus związany ze sprzeciwem bez konkretnego namysłu nad nim i jego zasadnością.

Drugim kryterium w przyjętej typologii jest „motywacja”. Określa ona kultury o dużym potencjale emancypacyjnym, takie jak kultury inkluzyjne – otwarte dla wszystkich osób utożsamiających się z niezgodą oraz kultury autentyczne – określane przez Roberta Mertona, jako „bunt” i/lub „innowacje”; są one przykładem rzeczywistej niezgody. Kultury o małym potencjale emancypacyjnym to kultury ekskluzywne, w których uczestnictwo jest warunkowe i należy spełnić określone wymagania, aby do nich przynależać oraz kultury pozorne, przejawiające się, jako powierzchowna niezgoda motywowana chęcią zaistnienia w kulturze dominującej.

Analizując kategorię „przestrzeń” wyróżniamy kultury peryferyjne i, znajdujące się na przeciwnym biegunie, kultury centralne. Lokalizacja kultur ma bardzo duży wpływ na siłę oddziaływania. Kultury peryferyjne mają większy potencjał emancypacyjny wynikający z lokowania się na obrzeżach kultury uprzywilejowanej – dominującej. Mogą dzięki temu prze-

kraczać jej granice i nadawać nowe znaczenia. W kontekście szkoły będzie to sprzeciw tzw. dobrych uczniów wobec narzuconych zasad. Ich przeciwieństwem są kultury ulokowane centralnie, znane w społeczności szkolnej, dla której ich działania nie są szokujące. Przykładem są źli uczniowie, często etykietowani za swoje zachowanie, jako niegrzeczni, a ich sprzeciw jest przejawem „niegrzeczności”

Ostatnim analizowanym kryterium typologii kultur oporu jest estetyka, a w jej ramach kultury skandaliczne o dużym potencjale emancypacyjnym oraz kultury przyzwoite na przeciwnym biegunie polaryzacji. Pierwszy typ kultury przejawia się w formie sprzeciwu skandalicznego i nieprzyzwoitego. Jego cechą jest nieprzewidywalność i pojawianie się wtedy, gdy nikt się go nie spodziewa, jest on przekroczeniem obowiązujących granic. Z drugiej strony bieguna lokują się kultury przyzwoite. Mieszczą się one na marginesie kultury dominującej i są sprzeciwem wobec działań skandalicznych. Ich celem jest przywrócenie normalności i dążenie do utrzymania *status quo*²².

Każde działanie innowacyjne mojej rozmówczyni było analizowane pod względem potencjału emancypacyjnego odwołując się do powyższej tabeli.

BADANIA WŁASNE

Od początku swojej pracy zawodowej najpierw, jako nauczycielka przedszkola, obecnie klas 1-3, inspiruję się nowoczesnymi i innowacyjnymi metodami pracy oraz wnikliwie obserwuję ich wpływ na postępy w rozwoju moich uczniów. Mając liczne doświadczenia, związane z wykorzystywaniem nowatorskich metod pracy, zarówno w kontekście uczniów, rodziców, jak i współpracowników, postanowiłam zgłębić to zagadnienie. Przeprowadziłam wywiady narracyjno-biograficzne z nauczycielkami wczesnej edukacji. Inspiracją do zainteresowania się tematem działań innowacyjnych nauczycieli było przedszkole, w którym pracowałam i to właśnie tam przeprowadziłam pierwsze rozmowy. Następnie metodą kuli śnieżnej²³ zdobywałam kolejne rozmówczynie, z którymi współpracowały poprzednie innowatorki. Poszukując uczestniczek mojego badania oraz dla lepszego rozeznania się w tematyce innowacyjnych działań nauczycieli, prześledziłam liczne strony internetowe, blogi i fora nauczycielskie na portalach społecznościowych. Inspirujący stał się blog profesora Bogusława Śliwerskiego. Z kolei na forach internetowych oraz internetowych grupach dla innowacyjnych nauczycieli miałam możliwość nie tylko poznać konkretne metody pracy stosowane przez innowatorki i innowatorów, ale mogłam też dowiedzieć się, jakie mają doświadczenia związane z występowaniem przeciwko tradycyjnym metodom nauczania. To poza wyłonieniem kolejnych rozmówczyń spoza mojej społeczności lokalnej dało możliwość nawiązać liczne kontakty z osobami promującymi innowacyjną działalność edukacyjną.

²² A. Babicka-Wirkus, *dz. cyt.*, s. 85-92.

²³ E. Babbie, *Badania społeczne w praktyce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013, s. 205.

Zakładając, że działalność innowacyjna moich rozmówczyń jest przejawem ich sprzeciwu wobec kultury dominującej do analizy badań nauczycielek innowatorek model oporu autorstwa Babickiej-Wirkus w postaci heksaedru. Postawiłam następujące pytanie główne: *Jakie rodzaje oporu ujawnia analiza działań nauczycielek-innowatorek?* oraz wyodrębniłam następujące problemy szczegółowe:

- 1) Jakie działania podejmują nauczycielki-innowatorki?
- 2) Jakie są motywacje nauczycielek do wprowadzania innowacji?
- 3) W jakiej przestrzeni lokują się działania nauczycielek-innowatorek?
- 4) Czy/jaki potencjał emancypacyjny zawierają działania nauczycielek-innowatorek?

Wywiady przeprowadzałam od listopada 2020 roku do lipca 2021 roku z 14 nauczycielkami wczesnej edukacji. Przeprowadziłam 12 wywiadów, z czego jeden był wywiadem grupowym, trzyosobowym. Moje rozmówczynie to kobiety w wieku 25 - 40 lat, co wskazuje na ich duże zróżnicowanie w zakresie doświadczenia zawodowego. Badane nauczycielki pracują w przedszkolach i szkołach podstawowych, zarówno w małych, jak i w dużych miastach.

Analizując wypowiedzi nauczycielek starałam się wyłonić trzy, konstytutywne dla heksaedru, kategorie: takie jak działania, motywacje i przestrzeń oraz ich wzajemnie przenikanie się. Do tego wykorzystałam model Heksaedru stworzony przez Babicką-Wirkus, który był wykorzystany przeze mnie, jako narzędzie badawcze. Po krótko opiszemy wymiary heksaedru oporu.

Pierwszy wymiar to działanie, które jest podstawą oporu. Składa się ono z zapoczątkowania i dokonania oraz zakłada wielość czynności podtrzymujących i kończących przedsięwzięcie. Powołując się na Hannah Arendt działanie oporowe określa się, jako aktywności nieprzewidywalne w konsekwencjach dla sprzeciwiającego się podmiotu. W związku z tym autorka uznaje odwagę za bardzo ważny aspekt działania rozumianego, jako proces. Procesualny charakter tego wymiaru ukazuje się także w polaryzacjach wpisanych w opór. Przedstawiają się one w następujący sposób: dramatyczne – subtelne; zbiorowe – indywidualne; pokojowe – przemocowe; jawne – ukryte oraz instrumentalne – ekspresyjne²⁴.

Procesem ułatwiającym rozumienie działań człowieka jest motywacja, będąca, w ujęciu Babickiej-Wirkus, tendencją i trwałą skłonnością do wykonywania określonych działań i doświadczania pewnych uczuć w określonych sytuacjach²⁵. Ten wymiar tworzą zachodzące w jego polu polaryzacje tj. uświadomione – nieuświadomione; dążenie do zmiany - przeciwdziałanie zmianie; „wolność do” – „wolność od”; zabieranie głosu – milczenie²⁶.

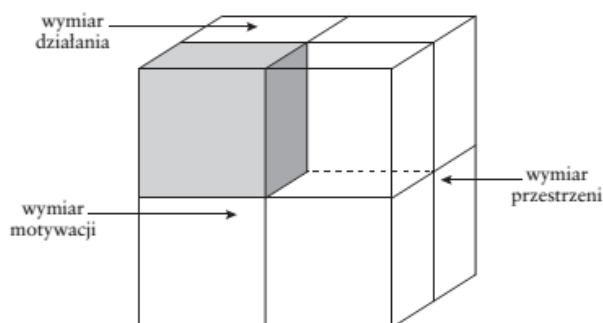
Ostatnim z wymiarów jest przestrzeń oporu. Jest ona ważnym aspektem kultury, który umożliwia połączenia między jej składnikami. Babicka-Wirkus wyłoniła kilka polaryzacji w tym wymiarze pojawiania się oporu. Są

²⁴ A. Babicka-Wirkus, *dz.cyt.*, s. 44.

²⁵ Tamże, s. 31-33.

²⁶ Tamże, s. 42-43.

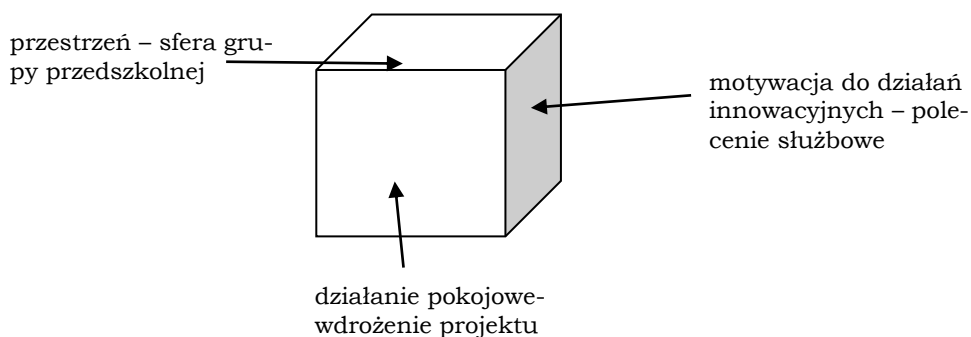
to: sacrum – profanum; prospołeczna – antyspołeczna; polityczna – prepolityczna; reprezentacja – produkcja; przeciw władzy – za władzą²⁷.

Rysunek 1. Heksaedr oporu

Źródło: A. Babicka-Wirkus, *dz. cyt.*, s. 49.

Prezentowane przez nauczycielki akty sprzeciwu odnosiłam do trzech wymiarów heksaedru, uwzględniając pojedyncze polaryzacje zachodzące w każdym z aspektów danego działania opozycyjnego. Pozwoliło mi to na stworzenie dla każdej z rozmówczyń modelu heksaedru dla każdego z etapów działań oporowych wyodrębnionych przeze mnie podczas analizy materiału empirycznego²⁸. Omawiając wyniki badań zastosowałam symboliczny zapis odnoszący się do badanych nauczycielek: duża litera alfabetu odnosi się do konkretnej nauczycielki (A-M).

Rysunek 2. Przykładowy heksaedr dla nauczycielki A – I etap (opracowanie własne)

Źródło: Opracowanie własne

²⁷ Tamże, s. 45.

²⁸ Tamże, s. 51.

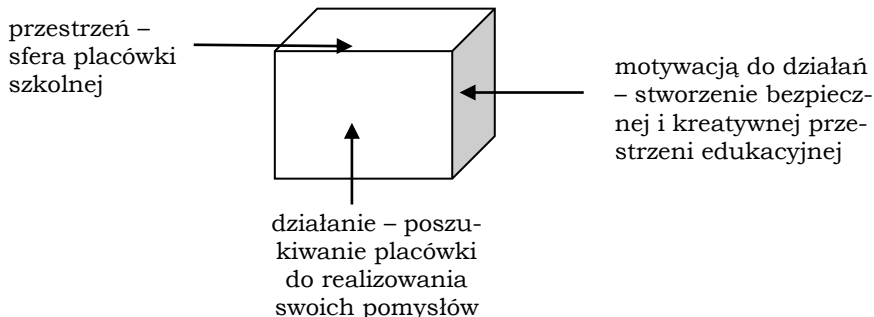
PRZYKŁADOWA ANALIZA HISTORII NAUCZYCIELKI-INNOWATORKI

Jedną z moich rozmówczyń była nauczycielka edukacji wczesnoszkolnej, która przed osiągnięciem swojego własnego *status quo* pokonała długą drogę i poznała wiele placówek publicznych i prywatnych, w których uzupełniała wiedzę zdobytą podczas czytania literatury fachowej. Poszukiwania rozpoczęła jeszcze podczas studiów, ponieważ, jak sama twierdzi, wiedziała, że szkoła tradycyjna nie jest drogą, którą chce podążać. Narrację badanej podzieliłam na dwa etapy: 1) poszukiwanie własnej drogi oraz 2) rozpoczęcie pracy zawodowej.

Ja już na etapie studiów, tak jakby wiedziałam, że chciałabym uczyć w taki fajny, kreatywny sposób.

Swoją działalność nie ocenia, jako innowacyjną, ale kreatywną. Badana chce stworzyć przestrzeń edukacyjną przyjazną dla wszystkich stron uczestniczących w procesie kształcenia.

No staram się po prostu stworzyć fajną przestrzeń edukacyjną dla swoich uczniów. Uważam, że po prostu należy to zrobić. To jest mój obowiązek, żeby uczniowie do szkoły przychodzili z przyjemnością, a nie z bólem brzucha, żeby każda karta pracy była dostosowana do możliwości umiejętności dzieci. Żeby te dzieci po prostu lubiły przychodzić do szkoły.

Rysunek 3. Heksaedr dla nauczycielki C – etap I

Źródło: Opracowanie własne.

Jej działania mieściły się w sferze sacrum typu klasa szkolna i od początku były uświadomione i skoncentrowane na poszukiwaniu własnej drogi zawodowej. Nauczycielka wykazywała cechy refleksyjnego praktyka.

Chciałam sobie zobaczyć, które z tych miejsc będzie dla mnie takie jakby najbardziej odpowiednie, gdzie moje jakieś przekonania czy idee będą.

Moim celem jest to, żeby moja klasa była takim miejscem, gdzie uczniowie samodzielnie zdobywają wiedzę, są aktywni, są twórczy, chcą podejmować współpracę [...] Wiedziałam też, że po prostu szukam. Szkoły, ale takiej szkoły, gdzie będzie mi dobrze, będę czuła się akceptowana.

W drugim etapie nauczycielka nadal działa w przestrzeni klasy szkolnej, a jej działania mają na celu stworzenia *bezpiecznej przystani* do realizowania swoich działań innowacyjnych. Dla innowatorki klasa szkolna to nie tylko sala i grupa dzieci, to przestrzeń edukacyjna, przestrzeń rozwoju i strefa bezpieczeństwa. Podkreślała wielokrotnie, że tylko w warunkach bezpieczeństwa i bezwarunkowej akceptacji dzieci mogą rozwijać się harmonijnie.

Moja klasa to taka mała rodzinka. Nazywamy się Bystrzakami, bo jesteśmy 1b. Szanujemy się, rozwiązujemy konflikty, staramy się działać tak, aby każdy czuł się dobrze. Oczywiście raz jest lepiej, raz gorzej, ale dajemy radę.

Innowatorka podkreśla, że jej działania wymagają od niej wiele poświęcenia, jednak dają ogromną satysfakcję, która motywuje ją do dalszego rozwoju i pracy.

Nie powiem, bo kosztuje mi on dużo pracy w domu. Wykonywania kart pracy, ale nie takich odtwórczych, takich twórczych, takich, o których trzeba troszkę pomyśleć [...] Czuje, że się spełniam, że się rozwijam i jestem nauczycielem, który naprawdę nie tylko spełnia swoje ambicje, ale robi wszystko, żeby edukacja była dla dzieci przyjemnością i żeby te dzieci nauczyły się uczyć.

Biorąc pod uwagę te wypowiedzi, można uznać, że motywacje nauczycielki były uświadomione i miały doprowadzić do zmiany. Nauczycielka odważnie zabierała głos i prezentowała swoje działania, publikowała swoje artykuły w czasopismach pedagogicznych.

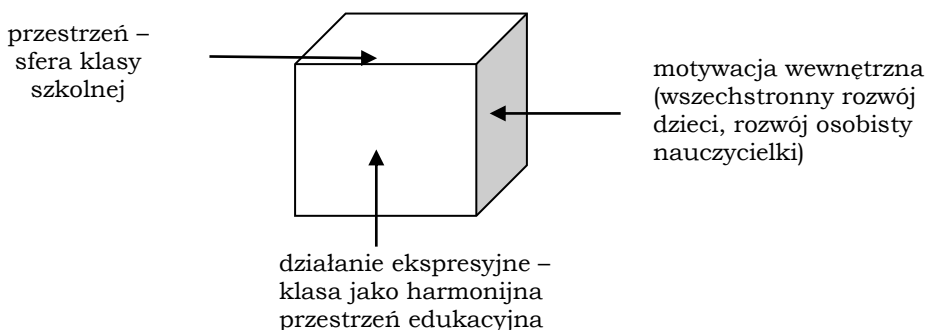
Sama nauczycielka wielokrotnie powtarzała, że największą motywacją była dla siebie ona sama (*najbardziej motywowałam się sama; satysfakcja mnie motywuje; nie czuję, że chodzę do pracy i to mnie napędza*). Wypowiedzi badanej nauczycielki podkreślają jej refleksyjność i ekspresyjność działań, które wynikały z wewnętrznych potrzeb, a nie były dyktowane przez zasady kultury dominującej. Działania badanej miały charakter jawny, nauczycielka dzieliła się nimi, opowiadała, publikowała relacje na szkolnym fanpagu, przysyłała zdjęcia rodzicom na klasowy dysk Google. Działania te miały charakter pokojowy. Nauczycielka realizując swoje cele, pracuje zgodnie ze swoimi założeniami, natomiast nie krytykuje, ani nie propaguje w nachalny sposób stosowanych przez siebie metod. Działała indywidualnie i subtelnie, nie krytykując dyskursu kultury dominującej. Można domniemać, że choć milczy odnośnie schematów konserwatywnych metod, to z drugiej strony zabiera głos prezentując swoje atrakcyjne projekty, działania, publikując zdjęcia i nagrania z zajęć.

Powiem tak, ja się swoich działań nie wstydzę. Opowiadam o nich.

Dużo publikuję na stronie szkoły.

Nie interesują mnie reakcje koleżanek na moje fotorelacje. Ja ich nie oceniam [śmiech].

Rodzicom na początku powiedziałam, jak zamierzam pracować i że jeśli ktoś tego nie czuje, może zmienić klasę.

Rysunek 4. Heksaedr dla nauczycielki C – etap II

Źródło: Opracowanie własne.

Przedstawiona powyżej (skrótowa) analiza wypowiedzi nauczycielki wskazywała na **duży potencjał emancypacyjny** działań innowacyjnych mojej rozmówczyni. Jej działania wynikały wewnętrznych potrzeb badanej i przyjętych przez nią idei oraz z krytycznej refleksji bez jednoczesnego blokowania kultury dominującej. Innowatorka była otwarta na dialog, a jednocześnie była pewna i ugruntowana w swoich potrzebach i przekonaniach. Również jej motywacja miała charakter inkluzyjny. Nauczycielka dzieliła się swoimi pomysłami, chciała dotrzeć do większej liczby osób, ale nie były one ukierunkowane stricte na propagowanie i zdobycie większej liczby uczestników projektów, a wynikało z naturalnych potrzeb opowiedzenia o swoich działaniach. *Motywacja* opierała się na postawach etycznych i wynikała z chęci zmiany stanu rzeczy. Innowacje badanej były skoncentrowane w *przestrzeni* peryferyjnej, odbywały się w klasie szkolnej, w której z założenia powinny być kultywowane przyjęte zasady. Bardzo interesującą kwestią jest aspekt etyczny innowacyjności badanej, która, w mojej opinii, miała charakter działalności „skandalicznej”. Kultury skandaliczne wywołują dialog i dają przestrzeń do równej dyskusji, a działanie badanej było otwarte na dyskusję.

Analizowałam narrację każdej z innowatorek w odniesieniu do teorii oporu i dzieląc ją na etapy wyodrębnione podczas analizy. Historię każdej nauczycielki opisywałam w osobnym rozdziale dzieląc go na etapy i tworząc heksaedry adekwatne do tego, jak lokowały się działania innowacyjne moich rozmówczyń. Wynikiem ostatniego etapu analizy moich badań było odniesienie wszystkich działań nauczycielek w kontekście wielowymiarowości

oporu. Określiłam w nim potencjał emancypacyjny oporu autentycznego²⁹, prezentowanego przez moje rozmówczynie, jak i podsumowałam lokowanie się tych aktywności na heksaedrze oporu autorstwa Babickiej-Wirkus.

WYNIKI BADAŃ

Odnosząc się do heksaedru oporu analiza wypowiedzi innowatorek pozwoliła na następujące interpretacje. W wymiarze **działania**:

1. Większość moich rozmówczyń działała subtelnie³⁰. Były to regularne działania o dużej częstotliwości. Miały one charakter ciągłych aktywności, więc nie wywoływały silnych emocji u obserwatorów ich działań. Pozostałe trzy nauczycielki prezentowały swój opór, jako wydarzenia dramatyczne i przyciągały uwagę innych ludzi, nie tylko powiązanych z ich aktem sprzeciwu. Przejawiało się to: spektakularnym niespodziewanym porzuceniem pracy oraz wywołaniem negatywnych emocji i krytyki, ze strony pozostałych placówek reprezentujących kulturę dominującą, spowodowanej promowaniem innowacyjnych metod pracy wśród społeczności lokalnej. Działalność jednej z nauczycielek odbierana była, jako przejaw lenistwa i to szokowało jej współpracowników.
2. Badane nauczycielki działały zarówno indywidualnie (wszystkie innowatorki), jak i zbiorowo przynajmniej na jednym z wyodrębnionych przeze mnie etapów³¹. Istotne jest, że samotne działania wywoływały u nauczycielek niepewność, a także potrzebę dzielenia się swoimi przemyśleniami na temat stosowania nieszablonowych metod. Natomiast działania oparte na współpracy zwiększały poczucie własnej wartości, poczucie sensowności swoich działań, a także dodawały odwagi w prezentowaniu swoich poglądów.
3. Nauczycielki działały także w sposób pokojowy i jawny³². Ich działania były rozpoznawalne, jako nowe, nieszablonowe, innowacyjne przez wszystkich uczestników kultury przedszkola/szkoły. Stosowanie twórczych metod i form pracy było prezentacją nowatorskich metody, co wyróżniało innowatorki od osób stosujących tradycyjne metody pracy.
4. Działalność jedenastu nauczycielek wynika z wewnętrznych potrzeb jednostki (nawet w przypadku początkowego lokowania się, jako instrumentalne) i jest ekspresyjna. U trzech z badanych działania były skoncentrowane na osiągnięciu celu, czyli były to działania instrumentalne³³. Analiza wypowiedzi pozwoliła wyodrębnić trzy cele:
 - podnoszenie prestiżu placówki i promowanie jej działań,

²⁹ M. Krajewski, *Dyskretna niezgoda. Opór i kultura materialna*, „Kultura Współczesna. Teoria, Interpretacje, Praktyka”, 2010, nr 2 (64).

³⁰ A. Babicka-Wirkus, *dz. cyt.*, s. 31.

³¹ Tamże, s. 33-34.

³² Tamże, s. 35-36.

³³ Tamże, s. 37.

- podniesienie prestiżu nauczyciela edukacji przedszkolnej, który w opinii badanej jest publicznie umniejszany, oraz
- skoncentrowanie się na osiąganiu sukcesów przez siebie i uczniów.

Kolejnym wymiarem, do którego odnosiłam narrację nauczycielek jest **motywacja**.

1. Innowatorki przejawiały uświadomiony opór jawny³⁴. Swoją działalnością dążyły do zmiany sposobu myślenia o edukacji w wybranym przez nich wymiarze. Chciały wywołać określone reakcje i doprowadzić do zmiany postrzegania wczesnej edukacji poprzez osiągnięcie swojego celu. Jedna z innowatorek, w pierwszym etapie swojej drogi zawodowej, prezentowała akty nieuświadomione (poprzez unikanie, wycofanie i negację), natomiast w końcowym etapie jej działanie było zdecydowanie uświadomione.
2. Wszystkie innowatorki dążyły do zmiany i zabierały głos³⁵. Podjęcie się stosowania innowacyjnych metod pracy było przejawem chęci wyrażania swoich poglądów wśród uczniów, rodziców, nauczycieli. Nauczycielki promowały swoje idee w social mediach wśród obserwatorów i uczestników szkoleń (zarówno stacjonarnych, jak i online).
3. Również wszystkie badane były otwarte na dialog i bazowały na poszerzaniu pól autonomii. Jednocześnie nie odrzucały całkowicie norm i wartości kultury dominującej, co świadczy o dążeniu do wolności „do”³⁶.

Ostatnim wymiarem działań oporowych jest **przestrzeń**. Analiza tej polaryzacji pozwoliła mi na dokonanie następujących ustaleń:

1. Badane innowatorki (poza jedną nauczycielką) działały w sferze sacrum³⁷, czyli w swojej klasie, do której dostęp mają jedynie ich uczniowie, rodzice i współpracownicy.
2. Dochodziło do zacierania się sfery sacrum i profanum poprzez stosowanie platformy do komunikacji z rodzicami, nagrywanie spotkań i zajęć, przygotowywanie zajęć otwartych oraz stworzenie blogów dla rodziców i nauczycieli, gdzie prezentowały swoje działania.
3. Aktywność innowatorek w mediach społecznościowych, która miała na celu propagowanie innowacyjności, przenosi dyskusję o zmianach potrzebnych w edukacji oraz samą edukację (dorosłych – nauczycieli i rodziców) do sfery profanum.
4. Następowало poszerzenie działalności nauczycielek na sferę profanum w formie kół zainteresowań, zajęć dodatkowych, własnych działalności

³⁴ Tamże, s. 38.

³⁵ Tamże, s. 39.

³⁶ Tamże, s. 40.

³⁷ Tamże, s. 38.

edukacyjnych mających na celu zmianę spojrzenia uczniów na naukę przez przełamanie ich przekonania o nudnej edukacji szkolnej.

5. Większość nauczycielek lokuje się w przestrzeni produkcji³⁸ i wytwarza nowe znaczenia i reguły, podważając jednocześnie zasadność obowiązującego ładu. Dwie innowatorki lokują się w przestrzeni reprezentacji³⁹, a ich akty oporu mieszczą się w granicach marginesu wyznaczanego przez władzę.
6. Moje rozmówczynie działały „przeciw władzy”⁴⁰. Ich sprzeciw występował wobec:
 - nie dostosowania metod i form pracy do oczekiwań współczesnych uczniów;
 - stosowania schematycznego toku lekcji;
 - a także wobec nudy w szkole, która wynika z tradycyjnego, podającego modelu nauczania.

W odpowiedzi na postawione przeze mnie pytanie badawcze stwierdzam, że nauczycielki prezentują **opór autentyczny**. Innowatorki są świadome swoich działań i ich motywów, których źródłem jest sprzeciw wobec systemu. Ponadto działania większości z innowatorek mają **wysoki potencjał emancypacyjny**⁴¹. Ich działanie wynika z wewnętrznego motywowania i jest ukierunkowane na rzeczywistą zmianę. Innowatorki mają na celu polepszenie sytuacji uczniów i samego nauczyciela w placówce edukacyjnej, dlatego przeciwstawiają się nudzie i stagnacji w szkole. Nauczycielki swoimi działaniami chcą zmienić rzeczywistość przedszkolną/szkolną, nie odrzucają jednak całkowicie dominującej kultury placówki, ale wprowadzają w niej modyfikacje poprzez stosowanie innowacyjnych metod pracy. Nauczycielki są otwarte na dialog. Innowatorki miały potrzebę zdobycia indywidualnego sukcesu. Istnieje duże prawdopodobieństwo, że kiedy cel zostanie osiągnięty, to ich działania nie będą kontynuowane.

ZAKOŃCZENIE

Na marginesie moich rozważań zwróciłam uwagę na pewne kwestie, które mogą okazać się istotne dla moich badań. Dotyczą one młodych nauczycieli, którzy rozpoczynając pracę w szkole, często prosto po studiach, doświadczają:

- prób włączenia ich w kulturę dominującą placówki, co przyczynia się do częstej zmiany placówek, poszukiwania zrozumienia i wolności, bądź przyjmowania postawy milczenia jako sprzeciwu wobec dominującej kultury przedszkola/szkoły;

³⁸ Tamże, s. 47.

³⁹ Tamże.

⁴⁰ Tamże, s. 48.

⁴¹ Tamże, s. 83-85.

- odrzucenia i negowania ich działań oraz atrakcyjności stosowanych metod, negatywnego etykietowania młodych nauczycieli, ich przygotowania do zawodu i małego doświadczenia;
- lęku przed reakcjami współpracowników i rodziców uczniów na proponowane metody;
- ukrywania swoich działań z obawy, by nie wywoływać negatywnych emocji wśród współpracowników.

Te doświadczenia przyczyniają się do przyjęcia jednej z postaw – albo wejścia w kulturę dominującą albo refleksyjnego działania i poszukiwania niestereotypowych metod pracy. W przypadku badanych przeze mnie nauczycielek, większość z nich, od początku swojej zawodowej drogi, poszukiwała twórczych metod.

W podsumowaniu artykułu chcę zwrócić uwagę, że innowacyjna działalność nauczycielek wczesnej edukacji jest narażona na ciągłą obserwację, krytykę oraz zabiegi wyciszające motywacje innowatorek. Ważne jest, zatem, aby wprowadzane przez nie nowoczesne metody i formy pracy były świadomym, opartym na wewnętrznych motywacjach i rzeczywistej niezgodzie, działaniem. Takie działania wykazują **refleksyjni praktycy**⁴², którzy czynią refleksję nad swoimi działaniami oraz nad tym, jak to działanie wpływa na uczniów. Podejmowane przez nich aktywności są wynikiem obserwacji i mają na celu dostosowanie stosowanych metod i form pracy do zdiagnozowanych potrzeb, możliwości oraz oczekiwań uczniów.

LITERATURA:

- [1] Babbie E., *Badania społeczne w praktyce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013.
- [2] Babicka-Wirkus, *Style adaptacji uczniów do szkoły. Inspiracje dla nauczycieli wczesnej edukacji*, „Problemy Wczesnej Edukacji”, 2019, nr 4 (47).
- [3] Babicka-Wirkus A., *Kultury oporu w szkole. Działania – motywacje – przestrzeń*, Wolters Kluwer, Warszawa 2019.
- [4] Bourdieu P., Passeron J–C., *Reprodukcja. Elementy teorii systemu nauczania*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
- [5] Czerepaniak-Walczak M., *Proces emancypacji kultury szkoły*, Wolters Kluwer, Warszawa 2018.
- [6] Dudel M. Kowalczyk-Wałęziak K.M. Łogwiniuk, *Innowacje w teorii i praktyce edukacyjnej na przykładzie województwa podlaskiego*, Fundacja Centrum Transferu Wiedzy i Innowacji Społeczno-Pedagogicznych, Białystok 2014.

⁴² B.D. Gołębiak, *Zmiany edukacji nauczycieli. Wiedza – biegłość – refleksyjność*, Wydawnictwo EDYTOR s.c., Toruń–Poznań 1998, s. 149.

- [7] Gołębiak B.D., *Zmiany edukacji nauczycieli. Wiedza – biegłość – refleksyjność*, Wydawnictwo EDYTOR s.c., Toruń–Poznań 1998.
- [8] Klim-Klimaszewska A., *Klasa autorska jako przykład innowacji pedagogicznej w edukacji wczesnoszkolnej*, „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce: kwartalnik dla nauczycieli”, 2011, nr 4.
- [9] Klus-Stańska D., *Wiedza, która zniewala - transmisyjne tradycje w szkolnej edukacji*, „Forum Oświatowe”, 2012, nr 1(46).
- [10] Koziński J., *Człowiek oświecony czy innowacyjny*, „Kwartalnik Pedagogiczny”, 1987, nr 1.
- [11] Kotarba-Kańczugowska M., *Innowacje pedagogiczne w międzynarodowych raportach edukacyjnych*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2007.
- [12] Krajewski M., *Dyskretna niezgoda. Opór i kultura materialna*, „Kultura Współczesna. Teoria, Interpretacje, Praktyka”, 2010, nr 2 (64).
- [13] Gawlicz K., *Wrastanie w nierówność: edukacja przedszkolna a odtwarzanie struktur dominacji i podporządkowania*. W: Męczkowska-Christiansen A., Mikiewicz P. (red.) (2009), *Idee – diagnozy – nadzieje: szkoła polska a idee równości*, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, Wrocław 2009.
- [14] Mikiewicz P., *Socjologia edukacji. Teorie, koncepcje, pojęcia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2016.
- [15] Przyborowska B., *Pedagogika innowacyjności. Między teorią a praktyką*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza, Toruń 2013.
- [16] Szempruch J., *Nauczyciel w warunkach zmiany społecznej i edukacyjnej*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2012.
- [17] Waloszek D., *Istota innowacji pedagogicznych i ich znaczenie w procesie zmian edukacyjnych*, [w:] D. Waloszek, *Innowacje a jakość w edukacji*, CODN, Warszawa 2005.

STRESZCZENIE

Potencjał emancypacyjny działań innowacyjnych nauczycielek wczesnej edukacji

Niniejszy artykuł jest podsumowaniem badań jakościowych w ramach przygotowania dysertacji doktorskiej pt. *Działania nauczycielek-innowatorek wczesnej edukacji w perspektywie kultury oporu*. Tematyka innowacyjnych działań od początku mojej pracy zawodowej była dla mnie interesująca badawczo. Zgłębiałam, zatem literaturę przedmiotu podejmującą tematykę działań innowacyjnych w szkole (bądź ich braku) oraz rozważania na temat przyczyn utknięcia polskiej edukacji w nurcie tradycjonalizmu. Ana-

liza tych treści skłoniła mnie do zainteresowania się możliwością potraktowania działań innowacyjnych nauczycielek wczesnej edukacji, jako form oporu wobec dominującej kultury szkoły. W artykule przedstawię model heksaedru, który dotychczas był założeniem teoretycznym, a ja wykorzystałam go, jako narzędzie do analizy narracji nauczycielek-innowatorek. Przygotowując dysertację za cel moich badań postawiłam sobie odpowiedź na pytanie, *Jakie rodzaje oporu ujawnia analiza działań nauczycielek-innowatorek?*, natomiast po dokonaniu wnikliwej analizy usłyszanych narracji, uważam, że najistotniejszym zagadnieniem tych badań jest potencjał emancypacyjny działań innowacyjnych nauczycielek-innowatorek i głównie tą kwestią zajmę się w tym artykule.

Słowa kluczowe: potencjał emancypacyjny, działania innowacyjne, nauczycielki wczesna edukacja.

SUMMARY

The emancipatory potential of innovative activities of teachers working in early childhood education

This article is a summary of qualitative research within the framework of the preparation of the doctoral dissertation on the activities of teachers-innovators of early childhood education in the perspective of a culture of resistance. From the beginning of my professional work, the topic of innovative activities has been interesting to me research. Therefore I have been exploring the literature of the subject dealing with the theme of innovation in school (or their lack) and considerations on causes of Polish education stuck in the current of traditionalism. The analysis of this content made me interested in the possibility of treating the activities of innovative early education teachers as a form of resistance against the dominant culture of the school. In the article I will present the model of hexahedron, which was previously a theoretical assumption, and I used it as a tool to analyze the narrative of the teachers- innovators. While preparing my dissertation for the purpose of my research, I set myself the answer to the question *What types of resistance reveals the analysis of the actions of teachers-innovators?*, however after a thorough analysis of the narratives heard, I believe that the most important issue of this research is the emancipatory potential of innovative teachers-innovators and I will deal mainly with this issue in that article.

Key words: emancipatory potential, innovative activities, early childhood education teachers.

Justyna Józwiak
Katarzyna Pieczarka
Wyższa Szkoła Zarządzania i Przedsiębiorczości
z siedzibą w Wałbrzychu

Bezpieczeństwo transakcji w mediach społecznościowych – perspektywa konsumenta

WSTĘP

Rozwój technologii oraz powszechny dostęp do internetu spowodowały, że zawieranie transakcji kupna-sprzedaży drogą elektroniczną stało się codziennym, nieodzownym elementem życia współczesnych konsumentów. Obecnie, jednym z popularnych trendów są transakcje realizowane w czasie rzeczywistym (ang. *live commerce*) w mediach społecznościowych. Jest to nowoczesna forma dokonywania zakupów podczas oglądania treści na platformach społecznościowych, takich jak Facebook, Instagram czy TikTok. Z punktu widzenia konsumentów transakcje *live commerce* oferują dostęp do produktów i promocji w czasie rzeczywistym. Dla sprzedawców, *live commerce* stanowi okazję do bezpośredniej interakcji z klientami w nowym kanale sprzedaży, umożliwiając dostosowywanie oferty do bieżących potrzeb rynku. Jednakże, pomimo licznych korzyści, *live commerce* niesie ze sobą również istotne wyzwania związane z bezpieczeństwem zawieranych transakcji.

Głównym celem artykułu jest identyfikacja oraz analiza preferencji i doświadczeń konsumentów w kontekście bezpieczeństwa transakcji sprzedażowych na żywo w mediach społecznościowych. W pracy podjęto próbę odpowiedzi na pytanie: Czy transmisje sprzedażowe realizowane w czasie rzeczywistym w mediach społecznościowych są bezpieczne i jakie czynniki wpływają na zaufanie konsumentów do takiej formy zakupów? W ramach badania przyjęto hipotezę, że głównym czynnikiem wpływającym na zaufanie konsumentów do zakupów realizowanych podczas sesji *live commerce* jest brak negatywnych doświadczeń. Uzasadnienie tego założenia

oparto na specyfice platform społecznościowych (ich dynamiki i natury interakcji), które stanowią przestrzeń dla użytkowników do dzielenia się osobistymi doświadczeniami, opiniami oraz rekomendacjami, będącymi ważnym źródłem informacji przed podjęciem decyzji o zakupie.

1. ISTOTA I ROLA MEDIÓW SPOŁECZNOŚCIOWYCH

Już w 1999 roku, T. Goban-Klas przewidywał, że techniczna zdolność błyskawicznego przesyłania znaków i symboli na globalną skalę, umożliwiająca dostarczanie tych samych treści i emocji milionom, a nawet miliardom ludzi, stanie się codziennością¹. Jego słowa, mówiące o wszechobecności środowiska komunikacyjnego i powszechnej dostępności różnorodnych sposobów komunikacji, które pokonują bariery czasu i przestrzeni, mają dziś, po 25 latach, jeszcze większe znaczenie. Platformy te rewolucjonizują sposób, w jaki ludzie komunikują się i dzielą treściami oraz zmieniają oblicze handlu, umożliwiając zawieranie transakcji bez wychodzenia z domu. Współcześnie, media społecznościowe takie jak Facebook, Twitter, TikTok, Instagram i YouTube, stały się fundamentalnym narzędziem komunikacji, interakcji społecznej i dostępu do informacji.

Według A. M. Kaplan'a oraz M. Haenlein'a termin media społecznościowe (ang. *social media*), oznacza zespół aplikacji, które są osadzone w ideologii i technologii Web 2.0². Autorzy podkreślają, że media społecznościowe nie są jedynie platformami do przesyłania treści, ale narzędziami umożliwiającymi użytkownikom aktywne uczestnictwo w tworzeniu, edycji oraz wymianie treści. W definicji tej odnoszą się do przesunięcia od statycznych stron internetowych w kierunku interaktywnych, współtworzonych przez społeczność środowisk, gdzie każdy użytkownik może być jednocześnie twórcą i konsumentem informacji. Użytkownicy mediów społecznościowych, zatem nie tylko rozpowszechniają informacje, ale również angażują się w dialogi, dzielą doświadczeniami i rekomendacjami, przyczyniając się między innymi do rozwoju społeczności opartej na wspólnych zainteresowaniach. Jak wynika z badania SW Research zrealizowanego na zlecenie PayPal – około 47% respondentów, którzy wzięli udział w badaniu deklaroowało, że przeszło na stronę internetową konkretnej marki w rezultacie informacji zamieszczonych w mediach społecznościowych³.

¹ T. Goban-Klas, (1999), *Media i komunikowanie masowe: Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu*, Wydawnictwo Naukowe PWN SA, Warszawa-Kraków, s. 13, [za:] Kubiak K. (red.), (2012), *Zarządzanie w sytuacjach kryzysowych niepewności*, Wyższa Szkoła Promocji, Warszawa, s. 175.

² A. M. Kaplan, M. Haenlein, (2010), *Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media*, Business Horizons 53(1), s. 59–68 [za:] M. Iwanowska, (2016), *Zrozumieć media (społecznościowe). Perspektywa psychologiczna*. [w:] M. Łosiewicz, A. Rylko-Kurpiewska (red.), *Media, biznes, kultura. Rzeczywistość medialna. Formy, problemy, aspiracje*, Wyd. Novae Res, Gdynia, s.171.

³ Raport SW Research: *Gen Z i milenialsi podbijają rynek zakupów online – wyniki badania*, 2023 [<https://swresearch.pl/news/gen-z-i-milenialsi-podbijaja-rynek-zakupow-online-wyniki-badania>] – 30.04.2024.

Z punktu widzenia przedsiębiorstw media społecznościowe umożliwiają promocję produktów oraz budowanie głębokich i trwałych relacji z klientami. Dzięki zastosowaniu narzędzi analitycznych, platformy te dostarczają danych o preferencjach i zachowaniach konsumentów, ułatwiając wdrożenie odpowiednich działań marketingowych. Tym samym, media społecznościowe stają się nie tylko miejscem wymiany informacji, ale także strategicznym narzędziem firm, które poprzez personalizację komunikatów i ofert, zachęcają potencjalnych klientów do interakcji oraz skorzystania z szerokiej gamy oferowanych produktów i usług.

2. Z ROZWOJU E-COMMERCE DO TRENDU LIVE COMMERCE

E-commerce (ang. *electronic commerce*) to nic innego jak handel elektroniczny. W Polsce określa się go zamiennie także, jako handel cyfrowy, handel wirtualny, handel internetowy lub e-biznes⁴.

Handel elektroniczny jest odmianą działalności gospodarczej w internecie, obejmującą realizację transakcji zakupu i sprzedaży towarów oraz usług (zarówno materialnych, jak i niematerialnych) poprzez sieć internetową⁵. W ciągu ostatnich dekad, e-commerce przeszedł od prostych transakcji online, do złożonych, wielokanałowych doświadczeń zakupowych, które integrują różne platformy cyfrowe i fizyczne punkty sprzedaży. Ewolucja ta doprowadziła do pojawienia się nowego trendu w e-commerce, znanego jako live commerce.

Live commerce (l-commerce), określa się również jako *live shopping* czy *live stream shopping*. Jest to innowacyjna forma e-commerce, która łączy w sobie elementy transmisji na żywo z interaktywnym czatem, pozwalając sprzedawcom na prezentowanie produktów i bezpośrednią komunikację z konsumentami w czasie rzeczywistym⁶. Live commerce umożliwia nie tylko prezentację cech oferowanych produktów, ale także natychmiastowe odpowiadanie na pytania, sugestie i wątpliwości kupujących (co jest trudne do osiągnięcia w innych, elektronicznych kanałach sprzedaży).

Live commerce, wprowadzając interaktywność, otwiera przed firmami nowe możliwości, przekształcając tradycyjne podejścia do sprzedaży i marketingu⁷. Zakupy na żywo nie tylko zmieniają sposób prezentacji produk-

⁴ Zamiennie określenie handlu elektronicznego e-biznesem nie jest poprawne. Uwagę na ten fakt zwrócili między innymi B. Gregor oraz M. Stawiszyński w książce *e-Commerce*, Wyd. Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz, 2002.

⁵ M. Lewicki, (2017), *Wartość dla klienta w handlu elektronicznym – koncepcja i narzędzia*, Roczniki Kolegium Analiz Ekonomicznych SGH nr 44/2017, s. 85.

⁶ H. Jeong, Y. Yi, D. Kim, (2022). *An innovative e-commerce platform incorporating metaverse to live commerce*. International Journal of Innovative Computing, Information and Control, 18(1), s. 221, 223.

⁷ Według przeprowadzonych badań, live commerce, oferujący wysoki poziom interakcji w czasie rzeczywistym, zwiększa zaangażowanie konsumentów oraz wpływa na zachowania zakupowe. Badacze sugerują, że live commerce wymaga nie tylko zaawansowanej technologii i wysokiej jakości usług, ale również zdolności do zaspokajania emocjonalnych i rozrywkowych potrzeb konsumentów w celu zwiększenia ich zaangażowania i lojalności. Zob. J. Kim, N. He, I. Miles, 2023, *Live Commerce Platforms: A New Paradigm for E-Commerce Platform Economy*. Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research. 2023; 18(2), s. 959-975.

tów, ale także redefiniują rolę konsumenta, który przestaje być pasywnym obserwatorem, a staje się aktywnym uczestnikiem procesu zakupowego. Dzięki niewyreżyserowanym, pełnym emocji sesjom sprzedażowym, które zwiększają wiarygodność przekazu, live commerce znacząco zmniejsza dystans między sprzedawcą a konsumentem. Ponadto, analiza interakcji, pytania, komentarze oraz zachowania zakupowe widzów podczas transmisji na żywo dostarczają bezcennych informacji, które mogą być wykorzystane do optymalizacji przyszłych działań marketingowych i sprzedażowych, pozwalając firmom lepiej dostosować swoje strategie do potrzeb i oczekiwań rynku.

Live commerce jest naturalnym krokiem w ewolucji e-commerce, odpowiadającym na potrzeby nowoczesnych konsumentów poszukujących interakcji, autentyczności i wygody. Poniżej przedstawiono wybrane cechy live commerce, które różnicują tę formę od tradycyjnych metod handlu elektronicznego (tab. 1).

Tabela 1. Zestawienie cech live commerce

Wyszczególnienie	
Marketing i reklama	Wykorzystanie wideo na żywo oraz influencer marketingu; interaktywność z widzami w czasie rzeczywistym; wykorzystanie mediów społecznościowych dla bezpośredniej promocji i angażowania konsumentów.
Strategia sprzedaży	Skoncentrowana na angażowaniu konsumentów w czasie rzeczywistym i tworzeniu doświadczeń zakupowych z elementami rozrywki (np. organizacja loterii promocyjnych); personalizacja oferty poprzez interakcję z widzami; wykorzystanie technologii usprawniających procesy sprzedaży z wykorzystaniem funkcji czatu (np. Selmo).
Formy komunikacji	Bezpośrednia, dwukierunkowa komunikacja na żywo; możliwość zadawania pytań i otrzymywania odpowiedzi w czasie rzeczywistym; chat i komentarze w czasie transmisji live; <i>Screen to face</i> .
Formy płatności	Zróznicowane. Płatność za pobraniem, przelew bankowy, płatności elektroniczne, w tym Blik.
Dostępność	Konsumenti mogą uczestniczyć w sesjach zakupowych z dowolnego miejsca. Sesje są organizowane w konkretnych dniach o określonej godzinie.
Parametry dostawy	Towar może być dostarczony pocztą lub kurierem w dowolnie wskazane miejsce (w tym paczkomat);
Uczestnicy rynku	Producenci, influencerzy, konsumenci, pośrednicy;
Kontakt z klientem	Interaktywne i multimedialne sesje na żywo; kontakt naturalny, niewyreżyserowany, bezpośredni, budujący zaangażowanie i relacje z konsumentami;
Relacje	Możliwość tworzenia silnej społeczności wokół marki; wirtualne relacje budowane są w czasie rzeczywistym; wpływ na relacje mają osobiste cechy streamera, takie jak talent, wygląd, jego wiedza, doświadczenie i styl prowadzenia live streamu.

Źródło: Opracowanie własne.

3. BEZPIECZEŃSTWO I ZAUFANIE PODCZAS SESJI LIVE COMMERCE – PRÓBA OCENY

Kwestie bezpieczeństwa i prywatności odgrywają kluczową rolę w kształtowaniu satysfakcji i lojalności klientów, zwłaszcza w kontekście zakupów l-commerce, gdzie bezpośrednia interakcja z produktami jest ograniczona⁸. W cyfrowym środowisku konsumenci oczekują, że ich dane będą bezpieczne, a transakcje będą realizowane zgodnie z najwyższymi standardami.

W poszukiwaniu wiarygodnych sprzedawców i sklepów online, konsumenci korzystają z recenzji, opinii innych użytkowników oraz obecności firm na platformach społecznościowych. Jak wynika z wcześniej wskazanego raportu SW Research, platformy społecznościowe są kluczowym źródłem inspiracji zakupowych. W raporcie wskazano, że różne pokolenia preferują jednak różne platformy w poszukiwaniu informacji o produktach. Milenialsi często zaczynają swoje poszukiwania od Facebooka, podczas gdy większość osób z pokolenia Z od Instagrama – to pokazuje, jak różnorodne są preferencje zakupowe między pokoleniami (tab. 2).

Tabela 2. Pokolenie Millenium vs. Pokolenie Z – wybór platform społecznościowych

Wyszczególnienie	Pokolenie Millenium	Pokolenie Z
Facebook	35%	19%
You Tube	22%	20%
Instagram	13%	24%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Raport SW Research: *Gen Z i milenialsi... op. cit.*

Jednakże sam wybór platformy nie jest jedynym czynnikiem wpływającym na zachowania nabywcze konsumentów. Zamawiane produkty i usługi online powinny spełniać oczekiwania konsumentów, co do jakości, dlatego informacje o produktach, zdjęcia i elastyczna polityka zwrotów są dla nich bardzo ważne.

Sprzedawcy zwykle ustalają i komunikują zasady uczestnictwa oraz zakupów jeszcze przed rozpoczęciem sesji l-commerce. Kupujący są informowani o możliwości rezygnacji z zakupu, możliwości otrzymania paragonu, łączenia zakupów z różnych sesji, opcjach wymiany towaru, warunkach zwrotu oraz dostępnych metodach płatności. Mimo postępującej rewolucji cyfrowej i dużego zaufania do pośredników płatności online, znaczna część e-konsumentów (89%) preferuje opłatę za pobraniem za produkty zamówione w internecie i tę metodę uważa za najbezpieczniejszą⁹. Płatność przy

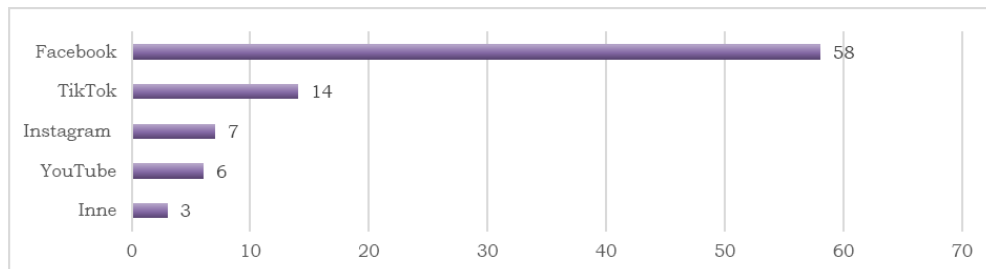
⁸ Zob. J. Yun, D. Lee, M. Cottingham, H. Hyun, 2023. *New generation commerce: The rise of live commerce (L-commerce)*, Journal of Retailing and Consumer Services, Elsevier, vol. 74(C).

⁹ SW Research, 2023, Raport: *Perspektywy płatników na płatności online*, [https://www.wirtualnemedia.pl/centrum-prasowe/arttykul/bezpieczne-płatności-za-zakupy-w-sieci-konsumenci-już-ich-nie-oczekują-a-wymagają] – 25.04.2024.

odbiorze często jest wybierana także podczas sesji live commerce, jednak nie ze względu na brak zaufania do systemów płatności online, ale z powodu obaw przed nieuczciwością konkretnych sprzedawców. Konsumenci preferują tę metodę, aby uniknąć ryzyka przekazania pieniędzy w formie przedpłaty na konto i potencjalnej utraty środków w przypadku, gdy transakcja nie zostanie zrealizowana.

W celu identyfikacji czynników mających wpływ na zaufanie konsumentów do transakcji realizowanych w czasie rzeczywistym na platformach społecznościowych autorki przeprowadziły badanie ankietowe z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety, który udostępniono za pośrednictwem mediów społecznościowych w okresie od 24.03.2024 – 24.04.2024.

W badaniu wzięło udział 68 osób, z czego większość stanowiły kobiety (87,9%) w wieku od 31 do 40 lat (44,8%). Większość respondentów to mieszkańcy miast (66,7%). Około dwie trzecie uczestników badania (67,6%) potwierdziło, że brało udział w transmisjach sprzedaży na żywo, przy czym Facebook okazał się być najczęściej wybieraną platformą dla tego typu aktywności (rys. 1).

Rysunek 1. Preferencje wyboru platform społecznościowych do oglądania transmisji live commerce

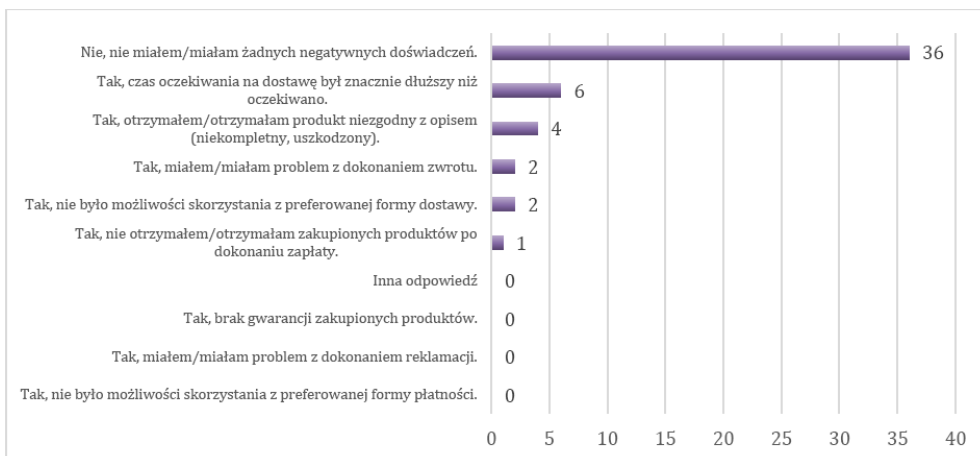
Źródło: Opracowanie własne.

Blisko połowa badanych (49,3%) uczestnicząc w sesji live commerce nie ma zamiaru dokonywać zakupów, tylko je ogląda. Jednocześnie (28,4%) ankietowanych wskazało, że dokonali zakupów w sprzedaży na żywo kilka razy. Ci, którzy dokonali zakupu raz lub planują dokonać zakupu w przyszłości, stanowią około 22,3% ankietowanych. Wyniki te pokazują zróżnicowane poziomy zaangażowania podczas transmisji na żywo wśród widzów.

Ankietowani najczęściej podawali cenę, promocję oraz unikalność oferty, jako główne czynniki wpływające na ich decyzje zakupowe. Co interesujące, wśród najmniej istotnych czynników wymieniano bezpieczeństwo. Nie oznacza to jednak, że konsumenci czują się bezpiecznie dokonując zakupów online w serwisach społecznościowych. Z przeprowadzonego badania wynika, że niewielka grupa ankietowanych (9 osób) czuje się bardzo bezpiecznie podczas uczestnictwa w sprzedaży na żywo, a 16 osób, czyli 24,2% badanych wskazało na brak poczucia bezpieczeństwa. Średnia ocena bezpieczeństwa (w skali od 1 do 5) wyniosła 2,86. Brak poczucia bezpieczeń-

stwa może wynikać z niewystarczającej przejrzystości działań samych platform sprzedażowych, ograniczonej wiedzy użytkowników na temat zasad i zabezpieczeń (56% ankietowanych nie zapoznała się z regulaminem i warunkami dokonywanych transakcji podczas live commerce) lub realnych doświadczeń konsumentów, które wpłynęły na ich postrzeganie. Bezpieczeństwo transakcji może niekoniecznie być czynnikiem bezpośrednio motywującym do zakupów, ale na pewno pełni rolę krytyczną, w zakresie decyzji o braku chęci zawarcia transakcji (w sytuacji, gdy konsumenci nie czują się bezpiecznie, istnieje duża szansa, że zrezygnują z zakupu lub wybiorą inną platformę, którą uznają za bardziej wiarygodną). Negatywne odczucia związane z bezpieczeństwem mogą powstrzymać konsumentów przed dokonaniem zakupu, nawet jeśli inne aspekty oferty — takie jak cena czy unikalność produktu — są atrakcyjne.

W praktyce, poczucie bezpieczeństwa jest podstawowym warunkiem, który musi być spełniony, zanim klienci zdecydują się na interakcję finansową online. To fundament, na którym budowane jest zaufanie do platformy sprzedażowej i sprzedawcy, bez którego trudno o oczekiwaną konwersję sprzedażową. Większość uczestników badania (55%) nie miała negatywnych doświadczeń, ani także nie obawia się ryzyka oszustwa (35,3%), ale istnieje grupa osób, które doświadczyły problemów (dłuższe oczekiwanie na zamówiony towar, problem z dokonaniem zwrotu, otrzymanie produktu niezgodnego z opisem), co może wpływać na ogólną percepcję bezpieczeństwa i zadowolenia z zakupów (rys. 2).

Rysunek 2. Charakterystyka doświadczeń po dokonaniu zakupów na platformach społecznościowych podczas live commerce

Źródło: Opracowanie własne.

Z wyników ankiety wynika, że pośród osób dokonujących zakupów podczas sesji na żywo większość (53,3%) otrzymuje dokument zakupu zaw-

sze, co jest pozytywnym sygnałem w kontekście bezpieczeństwa i formalności prawnych związanych z zakupami online. Otrzymywanie takiego dokumentu (dowodu zakupu) stanowi podstawę do dochodzenia swoich praw w przypadku sporów. Jednocześnie, istnieje także grupa osób, które otrzymują dokumenty zakupu mniej regularnie (26,6%) oraz która nigdy nie otrzymuje dokumentu potwierdzającego zakup (20%) – co jest bezsprzecznie niepokojącym sygnałem. Brak takiego dokumentu może wpływać negatywnie na poczucie bezpieczeństwa i ochronę praw konsumentów, szczególnie w sytuacjach, kiedy pojawiają się problemy z zamówionym towarem, jak dłuższe oczekiwanie, problemy z dokonaniem zwrotu czy otrzymywanie produktu niezgodnego z opisem.

Tabela 3. Ocena twierdzeń związanych z zakupami live commerce

Twierdzenie/wyszczególnienie	1	2	3	4	5	Średnia ocena
Istnieje ryzyko oszustw ze strony sprzedawców	15,2%	18,2%	25,8%	15,2%	25,8%	3,2
Możliwość otrzymania produktu niezgodnego z opisem	14,3%	22,2%	22,2%	19,0%	22,2%	3,2
Istnieją znaczne trudności w realizacji zwrotów lub reklamacji	15,6%	18,8%	25,0%	20,3%	20,3%	3,1
Problemem podczas dokonywania transakcji jest brak ochrony danych osobowych	17,5%	25,4%	17,5%	15,9%	23,8%	3,1
Często występują trudności w komunikacji ze sprzedawcą po zakupie	28,6%	27,0%	23,8%	4,8%	15,9%	2,3
Istnieje ryzyko zakupu nieoryginalnego produktu	14,9%	19,4%	20,9%	13,4%	31,3%	3,4

Źródło: Opracowanie własne.

W przeprowadzonym badaniu zapytano również ankietowanych o ogólną ocenę problemów, podczas zakupów live commerce w mediach społecznościowych. Badani dokonali oceny tych problemów w skali od 1 do 5, gdzie 1 oznaczało "zdecydowanie się nie zgadzam", a 5 oznaczało "zdecydowanie się zgadzam". Analiza ocen pozwala zidentyfikować różne obawy konsumentów oraz ich percepcje na temat bezpieczeństwa i jakości transakcji online. Średnie ocen dla każdego stwierdzenia oscylują wokół wartości 3. Mediana dla większości stwierdzeń także wynosi 3, z wyjątkiem dwóch ostatnich (trudności w komunikacji ze sprzedawcą po zakupie oraz ryzyka zakupu nieoryginalnego produktu), gdzie przyjmuje wartość 2. Wyniki te oznaczają, że badana grupa posiada zarówno doświadczenia pozytywne, jak i negatywne w odniesieniu do danych problemów, jednakże zdecydowanie więcej obaw odnosi się do:

- ryzyka oszustw ze strony sprzedawców (średnia 3,2) – pomimo faktu, iż zdania są podzielone, wysoki odsetek (25,8%) badanych zdecydowanie

zgadza się z tym stwierdzeniem. To wskazuje na istotny poziom niepokoju dotyczący uczciwości sprzedawców w środowisku live commerce.

- ryzyka otrzymania produktu niezgodnego z opisem (średnia 3,2) – opinie są rozproszone, a każda opcja oceny jest stosunkowo równomiernie reprezentowana. Wysoki poziom niepewności co do zgodności produktu z opisem może wpływać na zaufanie konsumentów do platform sprzedaży na żywo.
- ryzyka trudności w realizacji zwrotów lub reklamacji (średnia 3,1) – odpowiedzi sugerują, że konsumenci doświadczają problemów z procesem zwrotów i reklamacji. Może to wynikać z faktu braku fizycznego kontaktu i określonych zasad sprzedaży, które wykluczają możliwość dokonania zwrotu.
- ryzyka braku ochrony danych osobowych (średnia 3,1) – także w tym przypadku odpowiedzi są zróżnicowane, ale znaczący odsetek ankietowanych (23,8%) wyraził zdecydowane obawy, co do ochrony danych osobowych.

4. WNIOSKI

W artykule przyjęto orientację zrozumienia zachowań nabywczych konsumentów uczestniczących w transmisjach sprzedażowych na żywo w mediach społecznościowych. Głównym celem pracy była identyfikacja oraz analiza preferencji i doświadczeń konsumentów podczas sesji live commerce. Zgromadzone dane wskazują, że dominującą platformą, na której najczęściej ankietowani oglądali transmisje sprzedażowe był Facebook. Analiza czynników wpływających na decyzje zakupowe ujawniła, że cena oraz promocje stanowiły główne motywacje dla zawierania transakcji kupna-sprzedaży. Jednocześnie, zaobserwowano pewną nieufność wobec bezpieczeństwa transakcji, a negatywne doświadczenia związane z zakupami podczas sesji na żywo, takie jak problemy z finalizacją transakcji, problemy ze zwrotem towarów lub ich reklamacją, czy ryzyko otrzymania produktu niezgodnego z opisem, należy postrzegać, jako istotne bariery, które mogą ograniczać zaufanie konsumentów do tego kanału sprzedaży.

W ramach badania przyjęto hipotezę, że głównym czynnikiem wpływającym na zaufanie konsumentów do zakupów realizowanych podczas l-commerce jest brak negatywnych doświadczeń. Hipoteza ta została częściowo potwierdzona. Choć znaczna część uczestników nie miała negatywnych doświadczeń, to jednak istnieją pewne obawy związane z bezpieczeństwem, co skutkuje ograniczonym zaufaniem do tego typu transakcji (średnia ocena bezpieczeństwa w skali od 1 do 5 wyniosła 2,86). Badanie potwierdza zatem, że bezpieczeństwo i zaufanie w kontekście live commerce są kwestiami złożonymi i wielowymiarowymi.

Przeprowadzone badanie dostarcza ważnych wskazówek dotyczących potencjalnych korzyści wynikających z udziału w live commerce i jednocześnie rzuca światło na konieczność dalszego rozwijania strategii mających na celu poprawę bezpieczeństwa i transparentności transakcji. Potrzeba dal-

szych badań w tym obszarze jest oczywista, aby w pełni wykorzystać możliwości handlu na żywo i zbudować trwałe zaufanie wśród konsumentów. Artykuł ten nie tylko potwierdza znaczenie nieprzerwanych pozytywnych doświadczeń w kształtowaniu zaufania konsumentów, ale także podkreśla potrzebę dalszego badania wpływu negatywnych czynników na percepcję bezpieczeństwa w live commerce. Taka wiedza jest fundamentalna dla sukcesu handlu elektronicznego.

Autorki pragną jednakże zaznaczyć, że chociaż przedstawione wyniki dostarczają wartościowych informacji, badanie to nie jest wolne od pewnych ograniczeń, które należy brać pod uwagę przy analizie uzyskanych danych. Niska liczba respondentów oraz skupienie na specyficznym demograficznym segmencie (mieszkańcy miast, grupa wiekowa 31-40, większość kobiet) mogą wpływać na generalizację wyników. Niemniej jednak artykuł ten stanowi ważny przyczynek do badań nad wpływem nowych technologii na zachowania konsumenckie, otwierając drogę dla dalszych, głębszych analiz w tej dynamicznie zmieniającej się dziedzinie.

LITERATURA:

- [1] Goban-Klas T., (1999), *Media i komunikowanie masowe: Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu*, Wydawnictwo Naukowe PWN SA, Warszawa-Kraków
- [2] Gregor B., Stawiszyński M. (2002), *e-Commerce*, Wyd. Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz.
- [3] Iwanowska M., (2016), *Zrozumieć media (społecznościowe). Perspektywa psychologiczna*. [w:] M. Łosiewicz, A. Ryłko-Kurpiewska (red.), *Media, biznes, kultura. Rzeczywistość medialna. Formy, problemy, aspiracje*, Wyd. Novae Res, Gdynia.
- [4] Jeong H., Yi Y., Kim D., (2022), *An innovative e-commerce platform incorporating metaverse to live commerce*, International Journal of Innovative Computing, Information and Control, 18(1).
- [5] Kaplan A. M., Haenlein M., (2010), *Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media*, Business Horizons 53(1)
- [6] Kim J., He N., Miles I., (2023), *Live Commerce Platforms: A New Paradigm for E-Commerce Platform Economy*, Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research, 2023; 18(2).
- [7] Kubiak K. (red.), (2012), *Zarządzanie w sytuacjach kryzysowych niepewności*, Wyższa Szkoła Promocji, Warszawa.
- [8] Lewicki M., (2017), *Wartość dla klienta w handlu elektronicznym – koncepcja i narzędzia*, Roczniki Kolegium Analiz Ekonomicznych SGH nr 44/2017.

- [9] Yun J., Lee D., Cottingham M., Hyun H., (2023), *New generation commerce: The rise of live commerce (L-commerce)*, Journal of Retailing and Consumer Services, Elsevier, vol. 74(C).

Źródła Internetowe:

- [10] SW Research: *Gen Z i milenialsi podbijają rynek zakupów online - wyniki badania*, 2023 [<https://swresearch.pl/news/gen-z-i-milenialsi-podbijaja-rynek-zakupow-online-wyniki-badania>].
- [11] SW Research, Raport: *Perspektywy płatników na płatności online*, 2023, [<https://www.wirtualnemedia.pl/centrum-prasowe/artikul/bezpieczne-platnosc-za-zakupy-w-sieci-konsumenci-juz-ich-nie-oczekuja-a-wymagaja>].

STRESZCZENIE

Bezpieczeństwo transakcji w mediach społecznościowych – perspektywa konsumenta

W artykule, skupiono się na analizie i ocenie bezpieczeństwa transakcji live commerce w mediach społecznościowych. Celem badań była identyfikacja preferencji i doświadczeń konsumentów dotyczących bezpieczeństwa i zaufania w kontekście transakcji sprzedażowych na żywo. Badanie zostało przeprowadzone w formie ankiety online, w której udział wzięło 68 osób, przeważnie mieszkańców miast w wieku 31-40 lat. Wyniki badań wskazują na różnorodne poziomy zaangażowania i percepcji bezpieczeństwa wśród uczestników, co stanowi istotne źródło informacji na temat aktualnych trendów i wyzwań związanych z live commerce.

Słowa kluczowe: media społecznościowe, transmisje sprzedażowe, live commerce, zachowania konsumentów, bezpieczeństwo w sieci, bezpieczeństwo transakcji.

SUMMARY

Transaction security in social media – a consumer's perspective

In the article, the focus was on analyzing and assessing the security of live commerce transactions on social media platforms. The aim of the study was to identify consumer preferences and experiences concerning safety and trust in the context of live sales transactions. The study was conducted in the form of an online survey, in which 68 people participated, predominantly urban residents aged 31-40 years. The research results indicate varied levels of engagement and perceptions of security among participants, which provides a significant source of information about current trends and challenges associated with live commerce.

Keywords: social media, live sales broadcasts, live commerce, consumer behavior, online security, transaction security.

Piotr Laskowski
Wyższa Szkoła Zarządzania i Przedsiębiorczości
z siedzibą w Wałbrzychu

Wykorzystanie narzędzi rachunkowości zarządczej jako przejaw racjonalizowania procesów zarządzania w jednostkach samorządu terytorialnego

WSTĘP

Funkcjonujący w Polsce od prawie 35 lat samorząd terytorialny stał się nieodłącznym elementem systemu politycznego Rzeczypospolitej Polskiej i wrósł w krajobraz społeczny, polityczny oraz prawny. Cechą charakterystyczną samorządu terytorialnego jest jego samodzielność, która pozwala uczestniczyć w sprawowaniu władzy publicznej, a w szczególności wykonywania zadań publicznych we własnym imieniu i na własną odpowiedzialność. Samodzielność jednostek samorządu terytorialnego jest wolnością gwarantowaną konstytucyjnie¹, a w wymiarze formalnym charakteryzuje się posiadaniem odrębnej struktury organizacyjnej, wyposażeniem w osobowość prawną i prawa własności oraz możliwością swobodnego określania sposobów wykonywania ściśle określonych zadań z zakresu administracji publicznej.

Przy realizacji usług publicznych, czy organizacji ich świadczenia, łączącego się z rozporządzaniem i wykorzystywaniem zasobów publicznych ocena administracji samorządowej najczęściej dokonywana jest przez pryzmat jej sprawności i efektywności. W związku z powyższym dostrzec należy, iż współczesne zarządzanie publiczne oznacza pewne odejście od sztywnych, legalnych i bezosobowych procedur i regulacji na rzecz indywidualizacji i autonomii decyzji, co wymaga menedżerskich umiejętności i inicja-

¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483).

tywy wobec spraw dotyczących jednostek lub grup ludzi². Wiele jednostek tworzących polski samorząd terytorialny przyjęło nową filozofię zarządzania - New Public Management, która jako reakcja na biurokrację administracji publicznej postuluje implementację do zarządzania publicznego instrumentów sprawdzonych w zarządzaniu organizacjami gospodarczymi. Wszystkie procesy zarządzania organizacjami gospodarczymi, zaczynając od ustalania celów strategicznych i planowania działalności, poprzez alokację zasobów, motywowanie pracowników, aż do kontrolowania działalności, związane są z podejmowaniem decyzji. Immanentnym elementem procesu podejmowania decyzji jest system rachunkowości zarządczej, który w danym podmiocie gospodarczym jest dostosowany do wewnętrznych potrzeb informacyjnych osób zarządzających jednostką. Biorąc pod uwagę liczbę czynników, które należy uwzględnić w procesie implementacji metod rachunkowości zarządczej oraz ich zróżnicowane oddziaływanie na poszczególne organizacje, należy stwierdzić, iż systemy te tworzone są indywidualnie dla każdej jednostki gospodarczej.

Celem artykułu jest analiza możliwości wprzęgnięcia instrumentów rachunkowości zarządczej w procesy decyzyjne na poziomie jednostek samorządu terytorialnego, tj. podmiotów świadczących usługi publiczne.

1. CZYNNIKI WARUNKUJĄCE SPRAWNE ZARZĄDZANIE JEDNOSTKAMI SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO (JST)

Przełom lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku stanowił niewątpliwie okres transformacji ustrojowej w Polsce, która polegała na przejściu z modelu państwa centralnie zarządzanego w model zdecentralizowanego państwa demokratycznego. Jednym z istotnych kroków w tym kierunku było wprowadzenie do struktury władzy jednostek samorządu terytorialnego. Już w marcu 1990 roku uchwalono ustawę o samorządzie terytorialnym³, wprowadzającą władzę szczebla lokalnego w postaci gmin, a w roku 1999 dokończono reformę administracyjną poprzez wprowadzenie do polskiego systemu władzy dodatkowego podziału na powiaty i województwa, jako jednostki samorządu terytorialnego⁴. Funkcjonujący w Polsce od prawie 35 lat samorząd terytorialny stał się immanentnym elementem systemu politycznego Rzeczypospolitej Polskiej i wrósł w krajobraz społeczny, polityczny oraz prawny.

² Szerzej: H. Gawroński, *Zarządzanie strategiczne w samorządach lokalnych*, Oficyna Wolters Kluwer, Warszawa 2010, s. 36 i nast.

³ Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t. j. Dz.U. 2024 poz. 609). Poprzez powołanie do życia samorządu terytorialnego ustawodawca dokonał poziomego podziału władzy wykonawczej tworząc w miejsce dotychczas jednolitej organizacyjnie administracji państwowej administrację rządową i administrację samorządową. Podstawowym celem działalności samorządu terytorialnego jest zaspokojenie potrzeb mieszkańców oraz zapewnienie rozwoju danego terenu.

⁴ Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorialnego kraju (Dz. U. Nr 96, poz.603).

Spoločności lokalne i ich funkcjonowanie uważa się powszechnie za jedną z podstaw ustroju demokratycznego, gdyż posiadają prawo do uczestniczenia w kierowaniu i zarządzaniu sprawami publicznymi. W naszym kraju przejawia się to poprzez instytucję samorządu terytorialnego⁵, którego istnienie wynika zarówno z podziału terytorialnego państwa, jak i wprowadzonej decentralizacji władzy publicznej. Samorząd terytorialny⁶ jest sposobem organizowania się lokalnej społeczności i najistotniejszą formą samorządności polegającą na otrzymaniu przez mieszkańców prawa do samodzielnego rozwiązywania określonych spraw lokalnych. Współczesne państwa często traktują samorząd terytorialny, jako wygodny, dynamiczny system, zwiększający sprawność zarządzania zadaniami publicznymi. Znaczenie samorządu bywa dość instrumentalnie wzmacniane, bądź osłabiane w zależności od bieżących potrzeb państwa, wyznaczanych jego celami globalnymi. Samorząd terytorialny (gminy, powiaty, województwa), gospodarując posiadanymi zasobami, dąży do zaspokojenia potrzeb mieszkańców w warunkach ograniczonych środków. Dlatego organa JST muszą racjonalnie zarządzać ograniczonymi zasobami, w tym zasobami finansowymi dla dobra jej mieszkańców. Kluczowymi warunkami dla racjonalnego zarządzania jednostkami samorządu terytorialnego są wydatki i ich struktura, a w szczególności priorytety projektów rozwojowych, pozyskiwanie środków na realizację zadań i przedsięwzięć⁷. Dobrze funkcjonujący samorząd, jako instytucja winien dysponować wielością i różnorodnością tzw. narzędzi, do wspierania działań i aktywności mieszkańców oraz pomagających zaspokoić ich potrzeby. Zaspokajanie potrzeb społecznych odbywa się przy wykorzystaniu zasobów ludzkich, organizacyjnych, rzeczowych i finansowych. Te ostatnie określane mianem finansów publicznych⁸ regulowane są w szczególności sposób, nie ujmując przy tym rangi ważności pozostałym.

W wypełnianiu zadań istotne znaczenie dla jednostki samorządowej ma pozyskiwanie środków finansowych na realizację takich zadań inwestycyjnych, które rozszerzają zakres świadczonych usług na rzecz społeczności lokalnej oraz poprawiają jakość tych usług. Jednym z podstawowych czynników, od których zależy rozmiar i efekty działalności jednostki samorządu terytorialnego jest racjonalnie prowadzona gospodarka finansowa, rozumiana, jako ogół czynników związanych z gromadzeniem i wydatkowaniem

⁵ E. Florczak, K. Skrobis, *Samorząd gminny a ekonomia społeczna – struktura organizacyjna i perspektywy współpracy*, Oficyna Wydawnicza Uczelni Łazarskiego, Warszawa 2023, s. 13.

⁶ Samorząd terytorialny nie jest instancyjny, tzn. między gminami, powiatami oraz województwami nie ma żadnych zależności hierarchicznych. Samorząd gminny, samorząd powiatowy oraz samorząd wojewódzki są samodzielne, niezależne i całkowicie autonomiczne. W stosunku do siebie nie są organami nadzoru lub kontroli oraz nie są organami wyższego stopnia w postępowaniu administracyjnym.

⁷ M. Walczak, M. Kowalczyk., *Rachunkowość i budżetowanie w zarządzaniu finansami gminy*, Difin, Warszawa 2010, s. 34.

⁸ Finanse publiczne są to zjawiska oraz procesy związane z powstawaniem i rozdysponowywaniem pieniężnych środków publicznych zapewniających funkcjonowanie sektora publicznego, przy czym nie chodzi tu jedynie o badanie funduszy publicznych, ale o uchwycenie związków między gromadzeniem środków publicznych a procesami gospodarowania. Szerzej: S. Owsiak, *Finanse publiczne. Teoria i praktyka*, Warszawa 2006, s. 19-21.

środków finansowych⁹. Bez samodzielności finansowej samorządy byłyby jedynie zdekoncentrowaną, a niezdecentralizowaną formą administracji publicznej¹⁰. Należy postawić tezę, że stałym zadaniem publicznym staje się ciągle polepszanie jakości i skuteczności zarządzania sprawami publicznymi, publicznymi finansami i majątkiem publicznym, co z faktu, iż od poziomu administracji publicznej zależna jest jakość funkcjonowania państwa jako całości oraz rozwój poszczególnych dziedzin jak i regionów¹¹.

Zapotrzebowanie na zarządzanie publiczne stanowi więc odpowiedź na wyzwania, jakie niosą procesy reform w administracji publicznej. W pierwszych dwóch dekadach obecnego stulecia dostrzegamy zjawisko, które można nazwać niejako metamorfozą sektora publicznego w kierunku podejmowania działań aktywnych i innowacyjnych, w wyniku zmieniającej się pod względem właściwości strukturze organizacji, które realizują zadania z zakresu sektora publicznego, do którego niewątpliwie przynależą jednostki samorządu terytorialnego. Dostrzec należy, że rozróżnienie pojęć „publiczne” i „prywatne” jest bardzo trudne na gruncie naukowym. Większość pojęć jest zgodnych, co do terminu „publiczny”, głównie wskazując, że jest to sprowadzone do zaspokajania podstawowych potrzeb zbiorowości, tj. edukacja, ochrona zdrowia, obrona granic, ochrona środowiska naturalnego, podczas, gdy sporne staje się, czy usługi z zakresu publicznego mogą być prowadzone przez podmioty prywatne. Odpowiedź na to pytanie nie jest oczywista, jednakże z punktu widzenia dobra powszechnego należy przyjąć, że podmioty prywatne mogą świadczyć te usługi, jeżeli wypełniają one pewne „luki” rynkowe czy relatywną pauperyzację części społeczeństwa¹². Trafnym wydaje się zdefiniowanie zarządzania publicznego, jako zespołu działań podejmowanych w celu wywołania pożądanego przebiegu procesów i zjawisk (działalności gospodarczej) w obrębie samorządu terytorialnego¹³. Zarządzanie publiczne przez wiele dziesięcioleci było utożsamiane z zarządzaniem administracyjnym, które stanowiło pochodną modelu idealnej biurokracji stworzonej przez M. Webera. Biurokracja to uniwersalny model struktury organizacyjnej oparty na zalegalizowanym systemie władzy formalnej, charakteryzujący się niezależnością od otoczenia, zależnością od silnego ośrodka władzy, rutynową pracą, którą ściśle określają procedury oraz znikomą zdolnością reagowania na niepewność¹⁴. M. Weber zidentyfikował kluczowe elementy (założenia) idealnej biurokracji, które przedstawiono w tabeli 1.

⁹ P. Laskowski, *Dług publiczny jako czynnik mający istotne znaczenie dla gospodarki budżetowej samorządu terytorialnego w Polsce*, [w:] Zeszyty naukowe WWSZiP nr 21, Wałbrzych 2013, s. 167.

¹⁰ Szerzej: Z. Gromek, *Zasada samodzielności samorządu terytorialnego w Konstytucji RP*, Wydawnictwo Scholar, 2022, s. 9 i nast.

¹¹ B. Dolnicki (red), *Kontrola zarządcza w jednostkach samorządu terytorialnego*, Wolters Kluwer Polska 2019, s. 13-14.

¹² B. Skoczyńska-Prokopowicz, *Public administration management – nowy model zarządzania i aktywizacji społecznej*, Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej nr 1961 z 2016, s. 445.

¹³ E. Wojciechowski, *Zarządzanie w samorządzie terytorialnym*, Difin, Warszawa 2012, s. 15.

¹⁴ R.W. Griffin, *Podstawy zarządzania organizacjami*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.1999, s. 362.

Tabela 1. Założenia idealnej biurokracji i ich implikacje dla funkcjonowania organizacji

Założenia idealnej biurokracji	Wybrane implikacje dla organizacji
Typowe działania realizowane dla osiągnięcia celów organizacji są rozmieszczone w ściśle określony sposób, jako obowiązki służbowe.	Istnieje jasny podział pracy i władzy (uprawnień, odpowiedzialności) oraz formalne opisy stanowisk pracy. Obowiązki i odpowiedzialność powiązane są z konkretnym stanowiskiem, a nie z osobą. Występuje specjalizacja na poszczególnych stanowiskach.
Struktura organizacyjna urzędów ma hierarchiczny, wieloinstancyjny porządek (każdy niższy szczebel struktury podporządkowany jest szczeblowi wyższemu), a także stanowi układ otwarty, co oznacza, że istnieje możliwość przechodzenia z jednego poziomu na drugi	Uprawnienia na danym stanowisku, a także podejmowana odpowiedzialność, zależne są od pozycji w strukturze organizacyjnej. Istnieje wertykalny przepływ pracy i procesów.
Wszystkie operacje oraz zachowania uczestników są zarządzane poprzez system utrwalonych, formalnych przepisów.	Występuje uniwersalność zasad i regulacji odnoszących się do wszystkich członków organizacji. Wszystkie zachowania uczestników zbiorowości określone są normami prawnymi. Działania są wystandaryzowane
Idealny urzędnik sprawuje urząd w duchu formalistycznej bezosobowości (w ramach kariery zawodowej lub powołania), bez niechęci, emocji, chęci zemsty, ale też bez nadmiernego entuzjazmu.	Występuje depersonalizacja stanowiska pracy. Brak faworyzowania i nepotyzmu.
System promowania opiera się na zasadzie starszeństwa lub osiągnięć (lub na obydwu tych czynnikach).	Rekrutacja, zatrudnienie i promowanie bazują na merytorycznych kwalifikacjach i osiągnięciach, a także na specjalizacji i doświadczeniu. Obowiązuje zasada kompetencji, oznaczająca m.in. wyposażenie w zespół uprawnień i obowiązków osób odznaczających się kwalifikacjami, określonymi przez odpowiednie akty prawne (dyplomy, tytuły). Występuje profesjonalizm.
Działalność urzędowa oparta jest na zasadzie dokumentacji	Istnieją pisemne (w formie formalnych dokumentów) wytyczne m.in., co do sposobów zachowania i osiągania wydajności przez urzędników
Rozdzielenie sztabu administracyjnego i własności środków administracji (oddzielenie własności prywatnej od publicznej).	Oddzielenie stanowisk służbowych od możliwości wykorzystania ich do osobistych celów. Niemożność sprzedania czy wydzierżawienia majątku urzędu przez urzędnika (nie jest on, bowiem właścicielem swojego stanowiska, ani przypisanych mu narzędzi pracy).

Źródło: M. Raczyńska, K. Krukowski, *Zarządzanie w administracji publicznej Od idealnej biurokracji do zarządzania procesowego*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 2020, s. 39-40.

Warto zauważyć, iż M. Weber prezentując podstawowe cech idealnej biurokracji uważał, że zastosowanie tego paradygmatu będzie miało pozytywne konsekwencje ogólnospołeczne wynikające z¹⁵:

- zapewnienia możliwie szerokiej bazy rekrutacji kandydatów według kryteriów kompetencji zawodowej;
- dążenia do maksymalnego wydłużenia okresu zdobywania kwalifikacji zawodowych, co doprowadzi do rządów plutokratycznych;
- dominacji ducha formalistycznej bezosobowości;
- ustanowienia norm związanych z poczuciem obowiązku, które nie będą uwarunkowane względami osobistymi.

Praktyczne zastosowanie zaprezentowanego paradygmatu nie gwarantuje merytokracji, a wraz z rozrastającymi się strukturami administracyjnymi pojawiają się takie dysfunkcje, jak nepotyzm, korupcja, uporczywe dążenie do zdobycia władzy czy też manipulowanie informacjami. O słabości modelu stanowią także rozrastające się ciągle przepisy i reguły, nieprecyzyjność języka, podporządkowanie interesom pracownika oraz skoncentrowanie na procedurze, a nie wyniku działania administracyjnego¹⁶. Należy uznać, iż w trzeciej dekadzie XXI w. model M. Webera jest już rozpatrywany w ujęciu historyczno-teoretycznym, chociaż w JST nadal dostrzega się pewne jego cechy¹⁷. Współcześnie można zaobserwować zastępowanie biurokratycznego modelu zarządzania podmiotami publicznymi przez nowoczesne koncepcje oraz metody zarządzania. Najszersze zastosowanie w administracji samorządowej znajduje koncepcja *New Public Management* (Nowe zarządzanie publiczne – NPM), która postuluje zorientowany rynkowo oraz kompleksowy system przeobrażeń administracji publicznej w kierunku organizacji znanych z sektora prywatnego¹⁸, a więc funkcjonujących na podstawie rachunku zysków i strat. Nowe zarządzanie publiczne składa się z siedmiu podstawowych elementów¹⁹:

¹⁵ J. Hausner, *Zarządzanie publiczne*, Wydawnictwo Scholar, 2008, s. 15.

¹⁶ M. Gojny, *Kierunki rozwoju zarządzania jednostką samorządu terytorialnego*, ACTA UNIVERSITATIS NICOLAI COPERNICI, Zarządzanie XLIII – nr 1 (2016), s. 118-119.

¹⁷ Przez współczesnych nam obywateli urzędnik nadal postrzegany jest, jako osoba odgrywająca rolę strażnika publicznego uosabiającego państwo, a JST odznaczają się hierarchicznym podporządkowaniem ograniczonym do danej struktury oraz zespoleniem, polegającym na skoncentrowaniu w jednym urzędzie oraz pod jednym zwierzchnikiem. Ważnym elementem jest również formalizacja działań przejawiająca się wykonywaniem władczych kompetencji wobec mieszkańców gminy, powiatu czy województwa samorządowego, np. na podstawie przepisów o postępowaniu administracyjnym, prawa lokalnego, czy też postępowania egzekucyjnego.

¹⁸ Należy zauważyć, iż osiągnięcie celów w przypadku przedsiębiorstw prywatnych wsparte jest przez system rynkowej alokacji dóbr i zasobów (rynek wspiera indywidualny egoizm i czyni z niego podstawowy czynnik rozwoju gospodarczego). W przypadku sektora prywatnego koegzystuje naturalny dla człowieka pęd do bogacenia się z potrzebą wymiany rzadkich dóbr i zasobów. Z kolei podstawową cechą sektora publicznego jest niedochodowy charakter działalności podmiotów go tworzących, dla których nadrzędnym celem funkcjonowania jest zaspokajanie potrzeb zbiorowych, zidentyfikowanych w procesie wyboru publicznego, a efektywność ekonomiczna nie jest w tym przypadku priorytetem jednostek tego sektora.

¹⁹ K. Kunowska, *Zarządzanie finansami gminy a kontrowersje w podatku od towarów i usług*, [w:] *Zarządzanie w XXI wieku. Koncepcje, trendy, problemy*, Wyższa Szkoła Bankowa, Toruń 2010, s. 165.

- wprowadzenia menedżerskiego zarządzania w sektorze publicznym;
- jasno określonych standardów i mierników działalności;
- większego nacisku na kontrolę wyników jednostki;
- nastawienia na dezagregację jednostek sektora publicznego;
- wprowadzenia konkurencji do sektora publicznego;
- wykorzystania technik i metod zarządzania stosowanych w sektorze prywatnym;
- nacisku na większą dyscyplinę i oszczędność w wykorzystaniu zasobów.

Podstawowe różnice pomiędzy starym a nowym zarządzaniem w sektorze publicznym zawarte są w tabeli 2, a w większości dotyczą sposobu finansowania i zarządzania oraz celów organizacji i ich realizacji, a także dążenia do zwiększenia sterowności systemu usług publicznych.

Tabela 2. Nowe zarządzanie publiczne (NMP) w odniesieniu do tradycyjnych form zarządzania w sektorze publicznym

Element wyróżniający	Zarządzanie tradycyjne w sektorze publicznym	Nowe zarządzanie publiczne (NPM)
Struktura organizacyjna	Scentralizowane	Podzielone pomiędzy jednostki zorganizowane wokół poszczególnych usług
Relacje pomiędzy jednostkami administracji i wewnątrz nich	Nieokreślone (niedoprecyzowane) oraz bezterminowe	Bazujące na kontraktach
Sposób działania	Nacisk na etykę rządzenia, bez zmian organizacyjnych	Adopcja sposobów zarządzania z sektora prywatnego
Sposób finansowania	Stały lub rosnący budżet	Cięcia w używaniu zasobów
Styl zarządzania	Ważna rola umiejętności politycznych i znajomości przepisów	Przejrzyste zarządzanie
Orientacja na wyniki	Używanie domniemanych, nietransparentnych i często niejawnych standardów	Potrzeba jasno określonych celów
Sposób kontroli	Kontrolowanie tylko procedur i reguł związanych z wydawaniem zasobów finansowych	Kontrola wyników i rezultatów

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: K. Opolski, P. Modzelewski, *Zarządzanie jakością w usługach publicznych*, Wydawnictwo CeDeWu, Warszawa 2004, s. 35.

Koncepcja Nowego zarządzania publicznego, w wyniku spłaszczenia i rozcłonkowania struktur organizacyjnych oraz decentralizacji uprawnień, zapewnia elastyczność działania sektora publicznego i zwiększa jego efek-

tywność, ale z drugiej strony nie ogranicza jego zadań i programów. NPM koncentruje się w głównej mierze na²⁰:

- odbiorcy usług – jego potrzebach i oczekiwaniach;
- promowaniu konkurencji między usługodawcami;
- przekazywaniu kontroli społeczności lokalnej;
- decentralizowaniu kompetencji;
- wprowadzaniu zarządzania uczestniczącego,

a jej celem jest uzyskanie rezultatów oraz kontrola i odpowiedzialność za wyniki²¹. Bez wątplenia zmiany zachodzące w zarządzaniu publicznym polegające na przechodzeniu od administrowania do zarządzania publicznego odbywają się w sposób ewolucyjny i wymagają od administracji publicznej wdrażania i nieustannego doskonalenia standardów z zakresu organizacji i zarządzania, a finalnie wdrożenie koncepcji NPM ma zapewnić gospodarność, efektywność i skuteczność organizacji publicznych²². Ewoluujące mechanizmy zarządzania sektorem publicznym są wynikiem sukcesywnego przekształcania filozofii odbiorcy usług publicznych z petenta na klienta, a sektorowi publicznemu stawiane są coraz większe wymagania w zakresie wydajności czy menedżeryzmu, które wcześniej przypisane były jedynie sektorowi prywatnemu. Warto zauważyć, iż zbyt wielki nacisk na efektywność może doprowadzić do rezygnacji z perspektywy długoterminowej na rzecz krótkoterminowej a z kolei tendencja do uszczuplania roli i znaczenia podmiotów publicznych może ograniczać instytucjonalną pamięć oraz zdolności. Przyjęcie takich wartości jak: wydajność, produktywność, menedżeryzm, przedsiębiorczość, może doprowadzić do erozji wartości, jakimi powinien cechować się sektor publiczny, takich jak: profesjonalizm, interes publiczny oraz neutralnych kompetencji²³.

Pojawiające się wątpliwości i uwagi krytyczne wobec Nowego zarządzania publicznego wpłynęły na spadek popularności koncepcji, chociaż przyjmuje się, że NPM jest na etapie ciągłej ewolucji, na co wpływ może mieć dynamicznie zmieniające się otoczenie organizacji publicznych, jak i sama krytyka tej koncepcji²⁴. Konsekwencją krytyki Nowego zarządzania publicznego było pojawienie się kolejnej koncepcji zarządzania administracją publiczną, którą określa się mianem *governance*, lub zamiennie

²⁰ H. Krynicka, *Koncepcja nowego zarządzania w sektorze publicznym (New Public Management)*, „Studia Lubuskie PWSZ w Sulechowie” 2006, nr 2, s. 197.

²¹ Można wręcz wskazać, iż podstawowym celem koncepcji NMP jest zmniejszenie kosztów świadczenia usług publicznych, przy jednoczesnym zwiększeniu ich jakości i satysfakcji klienta. Innowacyjność tego modelu zarządzania polega na adaptacji metod i technik zarządzania stosowanych w sektorze prywatnym do warunków zarządzania organizacjami publicznymi. W głównej mierze zaś o implementację mechanizmów rynkowych oraz nastawienie podmiotów administracji publicznej na osiąganie wyników oraz decentralizację zarządzania nimi.

²² Szerzej: M. Kopera, *Zarządzanie budżetem w sektorze finansów publicznych*, [w:] *Zarządzanie finansami publicznymi a efektywność*, red. M. Będziaszek, N. Marska-Dzioba, T. Lubińska, Difin, Warszawa 2015, s. 179–191.

²³ A. Frączkiewicz-Wronka, *Poszukiwanie istoty zarządzania publicznego*, w: A. Frączkiewicz-Wronka (red), *Zarządzanie publiczne – elementy teorii i praktyki*, Katowice 2009, s. 49.

²⁴ M. Raczyńska, K. Krukowski, *Zarządzanie w administracji publicznej Od idealnej biurokracji do zarządzania procesowego*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 2020, s. 68.

rządzenia publicznego albo dobrym rządzeniem (Public Governance²⁵ lub Good Governance). Jest to koncepcja o dużej spójności, którą można traktować, jako alternatywę dla Nowego zarządzania publicznego²⁶, a która przejawia się w podejmowaniu decyzji i działań charakteryzujących się zaangażowaniem wszystkich zainteresowanych stron, praworządnością, przejrzystością, odpowiadaniem na potrzeby społeczne, dążeniem do konsensusu, uwzględnianiem głosów mniejszości, efektywnością, jak również szeroko rozumianą odpowiedzialnością wobec społeczeństwa. Pojęcie governance coraz częściej znajduje też zastosowanie w samorządzie lokalnym, które staje się metodą radzenia sobie z szeroką gamą problemów, do rozwiązania których dążą lokalni aktorzy, chcąc wypracować porozumienie w duchu współpracy i konsensusu²⁷. W podejściu tym istotne dla JST są następujące kwestie:

- interakcje między podmiotami publicznymi i prywatnymi;
- wiążąca koordynacja działań na podstawie negocjacji i wzajemnej równowagi interesów;
- znaczenie zrozumienia w zakresie wspólnych problemów i celów działania;
- różne formy partycypacji.

W Polsce podejmowane były próby zdefiniowania i doprecyzowania pojęcia dobrego rządzenia czy stworzenia zestawu wskaźników służących ocenie jego poszczególnych wymiarów. W wyniku podjętych działań zaproponowano wskaźniki wykorzystywane do pomiaru konkretnych wymiarów koncepcji²⁸:

- demokratyczne państwo prawne – wskaźnik frekwencji w wyborach, jakość egzekucji prawa, realizowanie zasady konstytucyjnego podziału władzy, przestrzeganie zasady równości wobec prawa, ochrona praw własności, niezależna służba cywilna;
- otwartość (przejrzystość) – dostęp do informacji publicznej, przejrzystość procesu stanowienia prawa;
- rozliczalność – niezależność i wolność mediów, niezależność instytucji nadzoru, kontroli oraz regulatorów, ewaluacja i ocena realizacji polityk publicznych, odpowiedzialność za podejmowane decyzje;

²⁵ Z koncepcji governance wywiedziono koncepcję Public Governance, która początkowo wykorzystywana była przede wszystkim w Stanach Zjednoczonych. W następnej kolejności zaczęto ją implementować w innych krajach, w tym również w krajach Trzeciego Świata.

²⁶ Por. H. Izdebski, *Od administracji publicznej do public governance*, „Zarządzenie Publiczne” 2007, nr 1, s. 15.

²⁷ A. Wiktorska-Święcka, *Governance jako nowy paradygmat sterowania rozwojem w procesach integracji europejskiej*, [w:] Paczeński A., Klimowicz M. (red.) *Procesy integracyjne i dezintegracyjne w Europie*, OTO-Wrocław, Wrocław 2014, s. 164.

²⁸ Szerzej: J. Wilkin, *Badanie dotyczące stworzenia systemu wskaźników dla oceny realizacji zasady good governance w Polsce. Raport końcowy*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2008, s. 32-99.

- partycypacja – proces konsultacji decyzji władzy publicznej z interesariuszami, natężenie konfliktów społecznych, partnerstwo publiczno-prywatne;
- inkluzja społeczna – wykluczenie materialne, wykluczenie społeczne, wykluczenie kulturowe, wykluczenie cyfrowe;
- skuteczność i efektywność – skuteczność w realizacji celów, efektywność (wymiar ogólny).

W stosunku do ogólnej istoty i zbiorów zasad koncepcji governance (Good Governance) można sformułować kilka ważnych uwag/wniosków²⁹:

- koncepcja dobrego rządzenia wpisuje się w ogólną tendencję widoczną od kilku lat w naukach o zarządzaniu; polega ona na istotnej zmianie podstawy aksjologicznej procesów zarządczych w organizacji od podejścia technokratycznego (w rządzeniu publicznym – od modelu biurokratycznego, opartego wyłącznie na wartościach „zimnych”: skuteczności, „bezdusznego” profesjonalizmu itp.) do podejścia zhumanizowanego (rządzenia opartego na coraz większym udziale wartości „ciepłych”: zaufania, odpowiedzialności, uczciwości osobistej, wrażliwości społecznej itp.);
- kategoria rządzenia z pozytywnym przymiotnikiem „dobre” jest też przejawem personifikacji organizacji i oczywistej konstatacji, że jakość każdej organizacji, a szczególnie typu samorządowego, to przede wszystkim pewna wypadkowa poziomów świadomości ludzi w niej pracujących; stąd coraz częściej do organizacji odnosi się określenia typowe dla jednostki ludzkiej (dobrego człowieka), np. organizacja oparta na zaufaniu, organizacja inteligentna, organizacja odpowiedzialna, dobra organizacja, doskonała organizacja;
- dobre rządzenie w sposób oczywisty powiązane jest z nowym paradygmatem rozwoju i z każdą formą jego konkretyzacji poprzez cechy, zasady, cele rozwojowe i pojęcie ładu. Dobre rządzenie jest podstawową formą operacjonalizacji ładu instytucjonalnego jako fundamentalnego modułu ładu zintegrowanego. Koncepcja Good Governance jest z pewnością najbardziej skondensowanym wyrazem nowej jakości rządzenia (The New Quality of Governance), czyli różnych treści, celów i zasad oraz różnych kontekstów teoretycznych i aplikacyjnych, pojawiających się w procesie rozwoju rządzenia publicznego (Public Governance);
- przy ogólnych definicjach Good Governance występuje istotne ograniczenie ich uniwersalności, gdyż pojęcie to jest odnoszone najczęściej do poziomu ogólnokrajowego przy marginesowych odniesieniach do poziomu lokalnego.

²⁹ T. Borys, *Good Governance – istota i wyzwania dobrego rządzenia*, [w:] *Koncepcje i instrumenty zarządzania w administracji publicznej* /red.) A. Gołębiowska, P. Zientarski, Wydawnictwo Senatu Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2017, s. 129-130.

Należy, jako pewnik uznać fakt, iż zmiany zachodzące w zarządzaniu publicznym polegające na przechodzeniu od administrowania do zarządzania publicznego są procesem ciągłym i nie mają określonego terminu zakończenia. Przeprowadzane są w sposób ewolucyjny i wymagają od administracji samorządowej wdrażania i nieustannego doskonalenia standardów z zakresu organizacji i zarządzania. Kształtowanie zachowań przedsiębiorczych wymaga od organów stanowiących i wykonawczych w jednostkach samorządu terytorialnego zmiany stylu sprawowania władzy z administrowania na zarządzanie menedżerskie zasobami pozostającymi w dyspozycji danej jednostki.

2. ZNACZENIE RACJONALNOŚCI W ZARZĄDZANIU ZASOBAMI JEDNOSTEK SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO

Od ponad 30 lat jednostki samorządu terytorialnego, współtworząc sektor publiczny, realizują zadania związane z zarządzaniem zasobami stanowiącymi własność publiczną, które są zazwyczaj ograniczone. Ograniczoność tych zasobów wynika w głównej mierze z faktu, iż oczekiwania i roszczenia społeczeństwa rozciągają się z możliwością ich zaspokojenia przy wykorzystaniu znajdujących się w dyspozycji podmiotów publicznych zasobów³⁰. Zgodne z oczekiwaniami beneficjentów, wypełnianie funkcji usługowych przez samorząd terytorialny jest uwarunkowane m.in. znajomością otoczenia, a zwłaszcza ograniczeń prawnych gospodarki samorządowej i preferencji społecznych, poziomem merytorycznego obeznania decydentów ze specyfiką poszczególnych segmentów prowadzonej działalności, wiedzą z zakresu zarządzania oraz posiadaniem ogólnego poglądu na stan i perspektywy rozwojowe danej jednostki samorządowej. Znaczenie tych jednostek wynika głównie z faktu, iż dostarczają dobra i usługi, których świadczeniem zasadniczo nie zajmują się podmioty prywatne. W sytuacji nieograniczonych potrzeb, które muszą być zaspokojone przy wykorzystaniu ograniczonych środków publicznych ważna jest ich umiejętna alokacja. Dlatego jednostki te permanentnie poszukują sposobów poprawy gospodarowania środkami publicznymi, co skłania do objęcia racjonalnym zarządzaniem wszelkich obszarów prowadzonej przez nie działalności. Racjonalność wykorzystania zasobów w JST jest zróżnicowana, tj. istnieją samorządy, w których zasoby są użyte efektywnie, jak też samorządy, które jedynie częściowo są zdolne uruchamiać potencjały rozwoju. Wśród instrumentów racjonalizacji zarządzania zasobami publicznymi w JST można wyróżnić m.in.³¹:

- metody tworzenia budżetu;
- system zamówień publicznych;

³⁰ H. Sochacka-Krysiak, *Wybrane problemy racjonalizacji wydatków publicznych na finansowanie usług społecznych*, [w:] Zeszyty Naukowe AE w Poznaniu 2002, nr 90, s. 119-120.

³¹ R. Przygodzka, M. Truszkowska-Kurstak, *Budżet zadaniowy a racjonalizacja zarządzania finansami jednostek samorządu terytorialnego*, [w:] Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu 2010, nr 122, s. 652-653.

- outsourcing (outsourcing kontraktowy);
- metody analizy i ewaluację przedsięwzięć publicznych;
- kontrolę i audyt;
- wdrożenie koncepcji elektronicznej administracji (tzw. e-government);
- partnerstwo publiczno-prywatne;
- prywatyzację.

Od momentu reaktywowania w Polsce samorządu terytorialnego jego instytucja działa w ustroju i w systemie ekonomicznym, które powodują wiele dysfunkcji i nieprawidłowości i w efekcie skutkują wyższymi kosztami realizacji zadań własnych lub nie do końca rozwiązanymi problemami społecznymi. Przez ponad 30 lat, kolejne ekipy rządowe, nie podjęły wysiłku modernizowania systemu samorządu w celu jego racjonalizacji, a wręcz wprowadzając w życie niekonsekwentne i cząstkowe rozwiązania, mające negatywny wpływ na jego efektywność w obszarze świadczonych usług publicznych. Musimy zdawać sobie sprawę z faktu, iż racjonalizowanie systemów funkcjonowania samorządu wymaga dużego nakładu koncepcyjnego i organizacyjnego oraz woli i determinacji przeprowadzenia zmian przez rządzących polityków³². Metody działania wykorzystywane do osiągania celów JST powinny być odmienne niż w przypadku organizacji nastawionych na zys, gdyż specyfika zarządzania jednostkami samorządu terytorialnego przejawia się przede wszystkim w:

- ich misji publicznej;
- celach;
- złożonym otoczeniu;
- budowie struktur;
- wartościach, na których oparta jest administracja samorządowa.

Jednostki samorządu terytorialnego wydają się być w większym stopniu otwarte na wpływy otoczenia, które jednocześnie jest bardziej złożone i mniej stabilne niż w przypadku organizacji komercyjnych. Z drugiej zaś strony mniejsza jest presja ze strony konkurentów – administracja samorządowa jest ustanowiona przez państwo, co za tym idzie korzysta w pewnym stopniu z wpływów z danin publicznych, co nie występuje w przypadku organizacji komercyjnych³³. Na organach stanowiących i wykonawczych JSA spoczywa obowiązek aktywnego sterowania procesami rozwoju lokalnego poprzez działania regulacyjne, inicjujące, organizujące i stymulujące, co z kolei wymusza:

- aktywność;

³² Szerzej: E. Wojciechowski, *Potrzeba zmian w samorządzie terytorialnym*, Analiza CELOWa nr 17/2022, Fundacja Rozwoju Demokracji Lokalnej.

³³ O. Sołno, *Uwarunkowania racjonalności w gospodarowaniu środkami publicznymi w jednostkach samorządu terytorialnego*, [w:] *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu* 2018, nr 513, s. 374.

- kreatywność;
- innowacyjność i determinację w działaniach;
- znajomość uwarunkowań i mechanizmów rozwoju lokalnego;
- wiedzę i umiejętność umożliwiające stosowanie nowoczesnych metod zarządzania;
- zdolność podejmowania racjonalnych decyzji prorozwojowych.

Rozwój lokalny, bez względu na to, czy mówimy o pojedynczej gminie, czy o zintegrowanych obszarach funkcjonalnych, powinien być odpowiednio zaplanowany i zarządzany, co implikuje zastosowania metod ujmujących całościowo proces zarządzania strategicznego, które co prawda częściej kojarzą się z korporacjami i organizacjami działającymi na rynkach komercyjnych niż z zarządzaniem miastem. Tymczasem bez strategii rozwoju jednostek samorządu terytorialnego (wszystkich szczebli) nie są one w stanie ustalić kierunków swojego rozwoju oraz sposobów ich realizacji³⁴. W odniesieniu do samorządu terytorialnego zarządzanie strategiczne musi mieć charakter spójny i kompleksowy przy antycypacyjnym zaangażowaniu pracowników, którzy powinni postrzegać swoją pracę przez pryzmat uznanych zasad działania: efektywności, ekonomiczności i etyczności, uważając je za ważne w zaspokajaniu zbiorowych potrzeb o charakterze społecznym w zróżnicowanych zakresach swojej odpowiedzialności³⁵. Zarządzanie strategiczne jest ukierunkowanym na przyszłość procesem planowania i wyboru celów rozwoju oraz zadań realizacyjnych, wdrażania przyjętych postanowień, a także monitorowania i kontroli wykonania przyjętych ustaleń³⁶. Współcześnie JST wdrażają nowoczesne metody i narzędzia zarządzania zadaniami publicznymi z wykorzystaniem procesów decyzyjnych na poziomie operacyjnym oraz strategicznym, a wyższa efektywność zarządcza przekłada się na podniesienie wiarygodności oraz zwiększa jakość świadczonych usług. Do głównych cech tego rodzaju zarządzania należą kompleksowość w podejściu do problemów rozwoju, ukierunkowanie na przyszłość (na cele perspektywiczne) oraz na wyniki, czyli osiąganie celów rozwojowych. Cele postawione przed samorządem terytorialnym mogą być osiągnięte przy wykorzystaniu wielu instrumentów, a dobór właściwego instrumentu, do każdego z celów, wymaga rozważenia względnej jego skuteczności, czasu, jaki jest niezbędny do wywołania skutków jego zastosowania oraz związanych z jego zastosowaniem ograniczeń³⁷.

Odpowiedzialność za zapewnienie podaży usług społecznych to fundamentalne zadanie jednostek samorządu terytorialnego a podstawowym spo-

³⁴ A. Kalinowska, A. Korombel, M. Małek, *Strategia rozwoju ponadlokalnego jako narzędzie rozwoju jednostek samorządu terytorialnego w perspektywie finansowej Unii Europejskiej 2021-2027*, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas. Zarządzanie 2021 (3), s. 36.

³⁵ H. Gawroński, *Zarządzanie strategiczne w samorządach lokalnych*, Wolters Kluwer, Warszawa 2010, s.66.

³⁶ Ibidem, s. 31 i następne.

³⁷ K. Sawicka, *Wieloletnia prognoza finansowa a racjonalizacja wydatków jednostek samorządu terytorialnego*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”. Sectio H, Oeconomia 2012/46, s. 242-243.

sobem ich poczynań stało się działanie zbliżone do funkcjonowania instytucji usługowych, które nastawione są zarówno na rozpoznawanie jak i zaspokojenie potrzeb swoich klientów, którymi w przypadku JST są zarówno klienci zewnętrzni (mieszkańcy i inwestorzy), jak klienci wewnętrzni (pracownicy oraz komórki organizacyjne).

3. RACHUNKOWOŚĆ ZARZĄDZA, JAKO NARZĘDZIE WSPIERAJĄCE PODEJMOWANIE STRATEGICZNYCH DECYZJI W JEDNOSTKACH SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO

Rozwój społeczno-gospodarczy jednostek samorządu terytorialnego to wielopłaszczyznowy proces stymulowany przez władze lokalne przy wykorzystaniu własnych zasobów oraz zaangażowaniu zewnętrznych partnerów (wraz z ich kapitałem), który dokonuje się poprzez dynamiczny rozwój poszczególnych sfer życia społecznego. Odpowiedni dynamizm uzyskuje się dzięki uruchomieniu i wykorzystaniu dostępnych zasobów, co pozwala patrzeć na rozwój JST nie tylko, jako na efekt gospodarki lokalnej, ale również jako na ścieżkę jej realizacji³⁸. Organizacje gospodarcze poszukują dróg rozwoju, które są utożsamiane zwykle z trzema kierunkami³⁹:

- z optymalizacją kosztów;
- ze wzrostem zyskowności;
- z rozwojem (ekspansją).

Pamiętając, iż jednostki administracji publicznej nie prowadzą działalności mającej na celu osiągnięcie zysku (przy jednoczesnym prawnym obowiązku realizacji określonych zadań) ich działalność powinna skoncentrować się na podejściu kosztowym⁴⁰. W związku z tym, w prawidłowo zarządzanej JST powinien funkcjonować wdrożony model rachunku kosztów, którego zadaniem będzie dostarczanie informacji o kosztach świadczonych usług oraz o kosztach zarządzania, które wydają się niezbędne do planowania działalności, podejmowania decyzji i kontroli realizacji przyjętych założeń. Rachunek kosztów w jednostkach samorządu terytorialnego powinien stwarzać warunki do ukształtowania kosztów zarządzania daną JST na racjonalnym poziomie oraz wskazania sposobów ich obniżki, przy podej-

³⁸ M. Szaja, *Lokalna gospodarka przestrzenna w aspekcie planowania wieloletniego*, [w:] *Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia*, 6 (84), Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2016, s. 99.

³⁹ J. Czerska, *Doskonalenie strumienia wartości*, Difin, Warszawa 2009, s. 10.

⁴⁰ Podejście takie jest zgodne z powszechnym odczuciem, iż administracja publiczna utrzymywana z podatków płaconych przez społeczeństwo, powinna kosztować jak najmniej. Należy także zauważyć, iż w administracji samorządowej trudno mówić o zwiększeniu liczby usług jak i niemożność wyboru przez interesariusza urzędu ze względu na sposób organizacji administracji publicznej (właściwość obszarowa organów).

ściu, iż w administracji samorządowej można wyodrębnić dwa rodzaje kosztów⁴¹:

- koszt klienta – koszt jego utraconego czasu, będący sumą kosztów dojazdu i pobytu w urzędzie oraz strat wynikających z czasu trwania obsługi sprawy (przesunięcie w czasie inwestycji z powodu oczekiwania na niezbędne dokumenty);
- koszt obsługi sprawy – zależny od kosztu utrzymania aparatu obsługi, a więc od czasu załatwiania sprawy w urzędzie.

Organa wykonawcze poszczególnych szczebli samorządu terytorialnego powinny kierować się zasadą, iż najważniejsze dla właściwego podejmowania przez nie decyzji zarządczych są informacje dotyczące kosztów funkcjonowania jednostki⁴². Nowy kształt rachunkowości JST powinien wykraczać poza ramy modelu rachunkowości budżetowej⁴³ i zmierzać w kierunku spójnego połączenia narzędzi rachunkowości budżetowej z wybranymi narzędziami rachunku kosztów oraz rachunkowości zarządczej. W ramach racjonalizacji wydatków publicznych należy wyodrębnić racjonalizację kosztów oraz racjonalizację wyborów⁴⁴, a punktem wyjścia takiego działania będzie określenie wysokości prognozowanych nakładów przy zastosowaniu danej metody. Dokonując przeglądu literatury przedmiotu, można wyróżnić metody oceny efektywności, które opierają się na podejściu⁴⁵:

- wskaźnikowym, sprowadzającym się do konstruowania relacji między różnymi wielkościami (na przykład wskaźniki: zadłużenia, płynności finansowej czy rentowności); ważne jest odpowiednie oszacowanie tych wielkości i ich interpretacja dokonywana na podstawie porównania obliczonych wskaźników z przyjętymi bazami odniesienia;

⁴¹ T. Mikulska, *Wykorzystanie narzędzi rachunkowości zarządczej do zarządzania finansami gminy*, [w:] *Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia*, nr 41, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2011, s. 430-431.

⁴² M. Wakuła, *Koszty w procesie zarządzania jednostką samorządu terytorialnego*, [w:] *Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia*, nr 61, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2013, s. 357.

⁴³ W rachunkowości budżetowej prowadzonej według zasady kasowej nie ma możliwości skalkulowania kosztów świadczonych usług, a nawet ustalenia ogólnych kosztów operacyjnych jednostki. W księgach ujmowane są płatności fizycznie wykonane niezależnie od tego czy dotyczyły one kosztów tego roku. Ponadto wydatki inwestycyjne są traktowane w taki sam sposób, jak wydatki dotyczące kosztów zatrudnienia, bez względu na fakt, że są one produktywne przez wiele lat, co skutkuje brakiem bodźców do efektywnego wykorzystania majątku trwałego jednostki samorządowej.

⁴⁴ Kryterium, które je różnicuje, jest przede wszystkim to, czy przedmiotem badania efektywności są zadania, czy pozostające do dyspozycji środki finansowe. Ta pierwsza wiąże się z realizowaniem zadań przy jak najmniejszym zaangażowaniu środków publicznych, z kolei ta druga odnosi się do wyboru spośród alternatywnie istniejących środków, które w najlepszy sposób zagwarantują realizację założonego wcześniej celu. W przypadku racjonalizacji wyborów badaniu poddawane są wszystkie pozytywne i negatywne skutki istniejącej opcji.

Szerzej: P. Antkowiak, *Racjonalizacja kosztów działania jednostek samorządu terytorialnego w Polsce*, [w:] I. Wieczorek (red) *Zarządzanie w jednostkach samorządu terytorialnego*. Wybrane aspekty, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2016, s. 184 i nast.

⁴⁵ K. Owsiak, *Problem efektywności wydatków jednostek samorządu terytorialnego*, [w:] *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu* 2014, nr 346, s. 147-148.

- parametrycznym, mającym za podstawę metody ekonometryczne i wprowadzającym do oceny efektywności funkcję produkcji (na przykład metody SFA – Stochastic Frontier Approach, TFA – Thick Frontier Approach oraz DFA – Distribution Free Approach);
- nieparametrycznym, w którym wykorzystuje się procedurę programowania liniowego; podejście to nie uwzględnia wpływu czynnika losowego na efektywność obiektów oraz potencjalnych błędów pomiaru ani nie analizuje zależności między nakładami i wynikami, na przykład metody DEA i FDH.

W zakresie efektywnego zarządzania zasobami jednostki samorządu terytorialnego (w szczególności zasobami finansowymi) powinna być pomocna rachunkowość zarządcza⁴⁶, która jest elementem teorii i praktyki rachunkowości, dotyczącym przygotowywania informacji potrzebnych do podejmowania decyzji. Zajmuje się ona formułowaniem przyszłych, szacunkowych wyników finansowych (procesy planowania i budżetowania), a następnie porównaniem rzeczywistych i planowanych wyników w celu ustalenia przyczyn powstałych różnic. Podstawowym zadaniem rachunkowości zarządczej jest podnoszenie skuteczności planowania i kontroli, a najważniejsze jej cechy w JST można przedstawić następująco⁴⁷:

- większy nacisk kładzie się na tworzenie informacji do celów planowania i programowania, poszukując w ten sposób równowagi dla kontrolnej funkcji rachunkowości; informacje do planowania i programowania są dostarczane zarówno w formie szacunkowych danych o potrzebnych nakładach pracy, jak i planowanych kosztach jednostkowych;
- kontrolę przeprowadza się nie tylko z punktu widzenia kryterium legalności, ale również zgodności z wyznaczonym i pożądanym efektem; sporządzanie różnych sprawozdań wewnętrznych umożliwi kierownikom przeprowadzenie analizy odchyłeń pomiędzy rzeczywistymi a planowanymi efektami oraz ustalenie, czy wynikają one ze zmian efektywności i czy były kontrolowane;
- pożądanym jest wprowadzenie różnych innowacji w zakresie informacji przedstawianych kierownictwu;
- większa świadomość w zakresie kosztów wśród różnych jednostek samorządowych powoduje koncentrację na pożądanym efekcie i kosztach jednostkowych oraz wyodrębnienie ośrodków odpowiedzialności za koszty.

⁴⁶ Katalog metod rachunkowości zarządczej stosowanych w organizacjach jest bardzo szeroki. Decyzja o wyborze metod, wdrażanych w poszczególnych jednostkach, uwarunkowana jest wieloma czynnikami, takimi jak m.in. wielkość podmiotu, rodzaj działalności, etap rozwoju danej organizacji czy model zarządzania. Podstawowe narzędzia rachunkowości zarządczej często funkcjonują w jednostkach gospodarczych niezależnie od świadomości zarządzających nimi osób. Niejednokrotnie metody controllingu stosowane są w organizacjach pomimo braku przesłanek do ich implementacji w danym podmiocie, lub przeciwnie, nie są wdrażane nawet w sytuacji, gdy pracownicy mają świadomość korzyści, jakie płyną z ich zastosowania. Pomimo tego rachunkowość zarządcza odgrywa bardzo ważną rolę w procesie zarządzania każdą organizacją.

⁴⁷ P. Bednarek, *Controlling w zarządzaniu gminą*, PWE, Warszawa 2007, s. 72-73.

Dynamicznie zmieniająca się rzeczywistość gospodarcza, społeczna i polityczna powoduje wzrost zdań wykonywanych przez jednostki administracji samorządowej, które w celu pomiaru, analizy i oceny dokonań gospodarczych oraz społecznych coraz chętniej korzystają z narzędzi rachunkowości zarządczej, co realnie wpisuje się w koncepcję *New Public Management*⁴⁸. Definiując rachunkowość zarządczą, jako: system pozyskiwania, analizowania i komunikowania informacji finansowych i niefinansowych niezbędnych osobom zarządzającym w procesie podejmowania decyzji, musimy być świadomi, iż system rachunkowości zarządczej w danym podmiocie powinien być również dostosowany do wewnętrznych potrzeb informacyjnych osób zarządzających jednostką. Nawet w sytuacji stosowania w różnych organizacjach tych samych metod rachunkowości zarządczej, jedne z nich mogą być wykorzystywane w mniejszym, a inne w większym zakresie, co warunkuje zróżnicowanie systemów w tych jednostkach. Biorąc pod uwagę liczbę czynników, które należy uwzględnić w procesie implementacji metod rachunkowości zarządczej oraz ich zróżnicowane oddziaływanie na poszczególne organizacje, można wnioskować, że systemy te tworzone są indywidualnie dla każdej jednostki gospodarczej⁴⁹. Najważniejszym celem rachunkowości zarządczej jest dostarczanie kierownictwu podmiotu informacji niezbędnych do podejmowania decyzji w danych warunkach. Rachunkowość zarządcza, jako zindywidualizowana i dostosowana do potrzeb organizacji, ma charakter rachunkowości wewnętrznej, która wykorzystuje narzędzia umożliwiające zindywidualizowane podjęcie decyzji. Do podstawowych narzędzi rachunkowości zarządczej, które można zaimplementować do procesu decyzyjnego w jednostkach samorządu terytorialnego należą niewątpliwie:

- rachunek kosztów – w obszarze analizowaniu kosztów związanych z konkretną usługą;
- budżetowanie – które pomaga podejmować świadome decyzje dotyczące alokacji zasobów i pomaga zidentyfikować potencjalne problemy zanim się pojawią;
- prognozowanie – w obszarze szacowaniu przyszłych wyników finansowych w oparciu o przeszłe wyniki i bieżące trendy (pozwala na podejmowanie świadomych decyzji i pomagają w uniknięciu potencjalnych problemów);
- analiza wariancji – porównywanie rzeczywistych wyników do wyników budżetowanych lub oczekiwanych (może pomóc w identyfikacji obszarów, w których JST osiąga gorsze lub lepsze wyniki);

⁴⁸ D. Adamek-Hyska, E. Szczepankiewicz, *New Public Management wyzwaniem dla rachunkowości, kontroli zarządczej i audytu wewnętrznego w sektorze finansów publicznych*, [w:] Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach nr 307. Współczesne Finanse. Katowice 2016, s. 9.

⁴⁹ Szerzej: D. Rutowicz, *Krytyczna ocena podejścia do narzędzi rachunkowości zarządczej jako niezależnych od strategii i modelu biznesowego*, [w:] Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu 2018, nr 514, s. 378 – 380.

- analiza wskaźnikowa – wykorzystanie wskaźników finansowych do analizy wyników finansowych organizacji (może zapewnić wgląd w płynność, wypłacalność, rentowność i efektywność JST);
- rachunek kosztów działań – przypisanie kosztów do konkretnych działań, a nie do usług (może pomóc w zidentyfikowaniu obszarów, w których można zredukować koszty i w których zasoby mogą być przydzielone bardziej efektywnie);
- analiza decyzyjna – wykorzystanie informacji finansowych do podejmowania świadomych decyzji dotyczących możliwości inwestycyjnych (może pomóc zidentyfikować potencjalne ryzyko i korzyści związane z różnymi opcjami).

W literaturze dostępne są opracowania dotyczące narzędzi rachunkowości zarządczej aplikowane w sektorze publicznym. Można znaleźć przykłady zastosowań narzędzi stosowanych w różnych instytucjach publicznych (samorządowych, rządowych), analizę tych instrumentów z punktu widzenia znaczenia dla wdrażanych koncepcji zarządzania. Jednakże dostrzegamy brak systematycznego przedstawienia instrumentów rachunkowości zarządczej wykorzystywanej w zarządzaniu strategicznym jednostek publicznych⁵⁰.

PODSUMOWANIE

Działalność jednostek sektora publicznego, do którego należą jednostki samorządu terytorialnego, jest określana zadaniami wyznaczonymi przez prawo, które to zadania poszczególne jednostki organizacyjne są zobowiązane wykonywać na rzecz swojej społeczności. W zarządzaniu jednostkami samorządu terytorialnego w coraz większym stopniu dostrzec można przejmowanie koncepcji i metod stosowanych w organizacjach biznesowych, gdyż od menedżerów publicznych wymaga się rosnącej sprawności oraz skuteczności funkcjonowania tych jednostek. Należy podnieść argument, iż sposób zarządzania JST decyduje o skuteczności rozwiązywania problemów i standardzie życia danej społeczności lokalnej, co wiąże się koniecznością adaptacji biznesowych metod zarządzania do administracji samorządowej. W świecie współczesnego zarządzania publicznego, nowa burzliwa rzeczywistość będzie wymuszać rozwój nowych kierunków zarządzania, z których część stanowić będzie chwilowe – przemijające mody, a dynamicznie zmieniająca się rzeczywistość gospodarcza, społeczna i polityczna wygeneruje dynamiczny wzrost zdań wykonywanych przez podmioty sektora samorządowego.

W tym stanie rzeczy rachunkowość zarządcza może być pomocna w formułowaniu przyszłych, szacunkowych wyników w procesie planowania i kontroli oraz może być wykorzystywana do porównywania rzeczywistych

⁵⁰ Por. M. Marzec, *Znaczenie instrumentów rachunkowości wspomagających zarządzanie strategiczne w sektorze publicznym*, „Public Management”, Kraków 2018, 511-524.

i planowanych wyników w celu analizy przyczyn niezrealizowanych zamierzeń. Nowoczesna rachunkowość jednostek samorządu terytorialnego powinna być elementem zarządzania, wykorzystywanym do strategicznego zarządzania, niezależnie od wdrażanych metod zarządzania.

LITERATURA:

- [1] Adamek-Hyska D., Szczepankiewicz E., *New Public Management wyzwaniem dla rachunkowości, kontroli zarządczej i audytu wewnętrznego w sektorze finansów publicznych*, [w:] Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach nr 307. Współczesne Finanse. Katowice 2016.
- [2] Antkowiak P., *Racjonalizacja kosztów działania jednostek samorządu terytorialnego w Polsce*, [w:] I. Wieczorek (red) Zarządzanie w jednostkach samorządu terytorialnego. Wybrane aspekty, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2016.
- [3] Bednarek P., *Controlling w zarządzaniu gminą*, PWE, Warszawa 2007.
- [4] Borys T., *Good Governance – istota i wyzwania dobrego rządzenia*, [w:] *Koncepcje i instrumenty zarządzania w administracji publicznej* (red,) A. Gołębiowska, P. Zientarski, Wydawnictwo Senatu Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2017.
- [5] Czerska J., *Doskonalenie strumienia wartości*, Difin, Warszawa 2009.
- [6] Dolnicki B. (red), *Kontrola zarządcza w jednostkach samorządu terytorialnego*, Wolters Kluwer Polska 2019.
- [7] Florczak E., Skrobis K., *Samorząd gminny a ekonomia społeczna – struktura organizacyjna i perspektywy współpracy*, Oficyna Wydawnicza Uczelni Łązarskiego, Warszawa 2023.
- [8] Frączkiewicz-Wronka A., *Poszukiwanie istoty zarządzania publicznego*, w: A. Frączkiewicz-Wronka (red), *Zarządzanie publiczne – elementy teorii i praktyki*, Katowice 2009.
- [9] Gawroński H., *Zarządzanie strategiczne w samorządach lokalnych*, Oficyna Wolters Kluwer, Warszawa 2010.
- [10] Gojny M., *Kierunki rozwoju zarządzania jednostką samorządu terytorialnego*, ACTA UNIVERSITATIS NICOLAI COPERNICI, Zarządzanie XLIII – nr 1 (2016).
- [11] Griffin R.W., *Podstawy zarządzania organizacjami*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.1999.
- [12] Gromek Z. *Zasada samodzielności samorządu terytorialnego w Konstytucji RP*, Wydawnictwo Scholar.2022.

- [13] Hausner J., *Zarządzanie publiczne*, Wydawnictwo Scholar.2008.
- [14] Izdebski H., *Od administracji publicznej do public governance*, „Zarządzenie Publiczne” 2007, nr 1.
- [15] Kalinowska A., Korombel A., Małek M., *Strategia rozwoju ponadlokalnego jako narzędzie rozwoju jednostek samorządu terytorialnego w perspektywie finansowej Unii Europejskiej 2021-2027*, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas. Zarządzanie 2021 (3).
- [16] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483).
- [17] Kopera M., *Zarządzanie budżetem w sektorze finansów publicznych*, [w:] Zarządzanie finansami publicznymi a efektywność, red. M. Będziaszek, N. Marska-Dzioba, T. Lubińska, Difin, Warszawa 2015.
- [18] Krynicka H., *Koncepcja nowego zarządzania w sektorze publicznym (New Public Management)*, „Studia Lubuskie PWSZ w Sulechowie” 2006, nr 2.
- [19] Kunowska K., *Zarządzanie finansami gminy a kontrowersje w podatku od towarów i usług*, [w:] *Zarządzanie w XXI wieku. Koncepcje, trendy, problemy*, Wyższa Szkoła Bankowa, Toruń 2010.
- [20] Laskowski, P., *Dług publiczny jako czynnik mający istotne znaczenie dla gospodarki budżetowej samorządu terytorialnego w Polsce*, [w:] Zeszyty Naukowe WWSZiP nr 21, Wałbrzych 2013.
- [21] Marzec M., *Znaczenie instrumentów rachunkowości wspomagających zarządzanie strategiczne w sektorze publicznym*, „Public Management”, Kraków 2018
- [22] Mikulska T., *Wykorzystanie narzędzi rachunkowości zarządczej do zarządzania finansami gminy*, [w:] *Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia*, nr 41, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2011.
- [23] Opolski K., Modzelewski P., *Zarządzanie jakością w usługach publicznych*, Wydawnictwo CeDeWu, Warszawa 2004.
- [24] Owsiak K., *Problem efektywności wydatków jednostek samorządu terytorialnego*, [w:] *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu* 2014, nr 346.
- [25] Owsiak S., *Finanse publiczne. Teoria i praktyka*, PWN Warszawa 2006.
- [26] Przygodzka R., Truszkowska-Kurstak M., *Budżet zadaniowy a racjonalizacja zarządzania finansami jednostek samorządu terytorialnego*, [w:] *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu* 2010, nr 122.

- [27] Raczyńska M., Krukowski K., *Zarządzanie w administracji publicznej Od idealnej biurokracji do zarządzania procesowego*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 2020.
- [28] Rutowicz D., *Krytyczna ocena podejścia do narzędzi rachunkowości zarządczej jako niezależnych od strategii i modelu biznesowego*, [w:] Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu 2018, nr 514.
- [29] Sawicka K., *Wieloletnia prognoza finansowa a racjonalizacja wydatków jednostek samorządu terytorialnego*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”. Sectio H, Oeconomia 2012/46.
- [30] Skoczyńska-Prokopowicz B., *Public administration management – nowy model zarządzania i aktywizacji społecznej*, Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej nr 1961 z 2016.
- [31] Sochacka-Krysiak H., *Wybrane problemy racjonalizacji wydatków publicznych na finansowanie usług społecznych*, [w:] Zeszyty Naukowe AE w Poznaniu 2002, nr 90.
- [32] Szaja M., *Lokalna gospodarka przestrzenna w aspekcie planowania wieloletniego*, [w:] Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia, 6 (84), Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2016.
- [33] Szolno O., *Uwarunkowania racjonalności w gospodarowaniu środkami publicznymi w jednostkach samorządu terytorialnego*, [w:] Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu 2018, nr 513.
- [34] Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t. j. Dz.U. 2024 poz. 609).
- [35] Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorialnego kraju (Dz. U. Nr 96, poz.603).
- [36] Wakuła M., *Koszty w procesie zarządzania jednostką samorządu terytorialnego*, [w:] Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia, nr 61, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2013.
- [37] Walczak M., Kowalczyk M., *Rachunkowość i budżetowanie w zarządzaniu finansami gminy*, Difin, Warszawa 2010.
- [38] Wiktorska-Świećka A., *Governance jako nowy paradygmat sterowania rozwojem w procesach integracji europejskiej*, (w:) Pacześniak A., Klimowicz M. (red.) *Procesy integracyjne i dezintegracyjne w Europie*, OTO-Wrocław, Wrocław 2014.
- [39] Wilkin J., *Badanie dotyczące stworzenia systemu wskaźników dla oceny realizacji zasady good governance w Polsce*. Raport końcowy. Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2008.

- [40] Wojciechowski E., *Zarządzanie w samorządzie terytorialnym*, Difin, Warszawa 2012.
- [41] Wojciechowski E., *Potrzeba zmian w samorządzie terytorialnym*, Analiza CE-Lowa nr 17/2022, Fundacja Rozwoju Demokracji Lokalnej.

STRESZCZENIE

Wykorzystanie narzędzi rachunkowości zarządczej jako przejaw racjonalizowania procesów zarządzania w jednostkach samorządu terytorialnego

Samodzielność stanowi nadrzędną wartość samorządności terytorialnej, która uczestnicząc w sprawowaniu władzy publicznej, wykonuje zadania publiczne we własnym imieniu i na własną odpowiedzialność. Ocena administracji samorządowej najczęściej dokonywana jest przez pryzmat jej sprawności i efektywności, w szczególności w obszarze samodzielności finansowej. Wiele jednostek tworzących polski samorząd terytorialny przyjęło nową filozofię zarządzania – New Public Management, która jako reakcja na biurokrację administracji publicznej postuluje implementację do zarządzania publicznego instrumentów sprawdzonych w zarządzaniu organizacjami gospodarczymi.

Celem artykułu jest analiza możliwości wprzęgnięcia instrumentów rachunkowości zarządczej w procesy decyzyjne na poziomie jednostek samorządu terytorialnego, tj. podmiotów świadczących usługi publiczne.

Rozważania mają charakter teoretyczny i zostały oparte na krytycznym przeglądzie literatury przedmiotu, a autor podjął próbę wskazania metod i narzędzi rachunkowości zarządczej, które mogą mieć wpływ na sprawne zarządzanie w organizacji o charakterze publicznym.

Słowa kluczowe: administracja samorządowa, zarządzanie publiczne, instrumenty rachunkowości zarządczej.

SUMMARY

The use of management accounting tools as a manifestation of rationalization of management processes in local government units

Independence is the primary value of territorial self-government, which, by participating in the exercise of public authority, performs public tasks on its own behalf and under its own responsibility. The assessment of local government administration is most often made in terms of its efficiency and effectiveness, in particular in the area of financial independence. Many units constituting Polish local government have adopted a new management philosophy – the New Public Management, which, as a reaction to the bureaucracy of public administration, calls for the implementation of

instruments proven in the management of economic organizations into the public management.

The aim of the article is to analyze the possibility of incorporating management accounting instruments into decision-making processes at the level of local government units, i.e. entities providing public services.

The considerations are theoretical in nature and based on a critical review of the literature on the subject. The author attempted to identify methods and tools of management accounting that may affect efficient management in a public organization.

Keywords: local government administration, public management, management accounting instruments.

Ks. Stanisław Łupiński
Wyższa Szkoła Zarządzania i Przedsiębiorczości
z siedzibą w Wałbrzychu

Wpływ religii na proces resocjalizacji osób skazanych

WSTĘP

Religia jest zjawiskiem społecznym, które określa stosunek człowieka do spraw nadprzyrodzonych, zwanych duchowymi. Często człowieka wyraża się w trzech wymiarach: fizycznym, psychicznym i duchowym. Ten trzeci element, najbardziej kojarzony jest z religią. W życiu społecznym religia kojarzy się kultem, czyli obrzędami religijnymi. Bardziej rozwinięte religie są zorganizowane w kościoły, jak religia rzymskokatolicka, o której w tym artykule będzie mowa. Religia ta, pełni służebną rolę wobec też osób skazanych. Polega ona na duszpasterstwie osób, szczególnie przebywających w zakładach karnych. A młodzież w zakładach poprawczych.

Schroniska dla nieletnich, czy zakłady poprawcze pełnią rolę odosobnienia od społeczeństwa osób nieletnich. Często oba te zakłady mieszczą się w jednym budynku. Mają też jednego dyrektora. Jest to okres przejściowy, chociaż ważny, bo stoi na początku życiowej drogi. Ten czas pobytu i to miejsce spełnia doniosłą rolę w dalszym życiu społecznym wychowanka. Elementem znaczącym jest wychowanie religijne w resocjalizacji osób młodych, które popełniły wykroczenie, czy przestępstwo. Wychowankowie tych zakładów odznaczają się wg badań religijnością powierzchowną, nikłą i płytką. W procesie resocjalizacji wychowanie religijne może znacznie pomóc w naprawieniu braków wychowawczych.

Wpływ religii chrześcijańskiej na postawy osób skazanych daje nadzieję na lepsze, bardziej ludzkie życie. Jest w tym procesie spotkanie człowieka z osobowym Bogiem, który może przemienić rozum i mentalność skazanego na bardziej odpowiedzialne zachowanie. Osobowy Bóg przez religię nadaje sens ludzkiemu życiu. Osoby odbywające karę pozbawienia wolności, często zastanawiają się nad sensem swojego, ludzkiego życia. Religia, która kierunkuje człowieka na Boga, przyczynia się w procesie wychowawczym na

głęboki sens ludzkiego życia. Takie spojrzenie osoby skazanej, daje większe poczucie bezpieczeństwa przy Bogu w kościele.

Resocjalizacja, czyli powrót osoby skazanej do społeczeństwa ma charakter złożony i składa się z wielu elementów. Jednym z nich jest religia, która uczy i wychowuje. W resocjalizacji ważne miejsce zajmuje religia, która poprzez budzenie wiary w Boga, staje się ważnym i często trwałym oparciem swego życia na wartościach. W tym procesie ważną rolę pełni duszpasterz, który sprawuje funkcję kapelana ośrodka dla nieletnich, czy w zakładzie karnym. Pracownicy zakładów karnych, jak i sami więźniowie ceniają wysoko posługę kapelanów więziennych.

1. RESOCJALIZACJA PRZEZ WYCHOWANIE RELIGIJNE NIELETNICH

Wychowanie religijne, ma duży wpływ na kształtowanie postaw ludzi młodych. Szczególnie takiego wychowania potrzebują nieletni przestępcy, którzy przebywają w schroniskach lub zakładach poprawczych. To wychowanie włącza się w proces resocjalizacji wychowanków schronisk i zakładów poprawczych. Ogólnie przyjmuje się, że osoby nieletnie, które popełniły przestępstwo, jeszcze nie wykształciły się w ogólnym wychowaniu domowym. Mogło to być spowodowane złymi warunkami religijnymi, czy środowiskiem rówieśniczym, lub innymi sytuacjami, sprzyjającymi przestępstwu¹.

Nieletni, którzy dopuścili się przestępstwa, nawet w warunkach odosobnienia, takich jak schroniska dla nieletnich, czy zakłady poprawcze, kontynuować swój proces wychowawczy. Proces ten, który przybiera formę resocjalizacji, może spowodować zmianę mentalności i iść w kierunku naprawy błędów w wychowaniu. Oprócz innych metod wychowawczych, ważne miejsce zajmują forma religijna. Często nieletni, posiadają niski poziom religijności, dlatego uzupełnienie tego poziomu, pozwoli na odbudowę, lub nową świadomość życia w oparciu o wartości religijne².

Szczególne miejsce w wychowaniu religijnym zajmuje chrześcijaństwo, które w Polsce w ponad dziewięćdziesięciu procentach, jest obecne w świadomości społecznej. Religia katolicka w swym nauczaniu, kieruje się duchem ewangelicznym, który kształtuje młodych ludzi w oparciu o ogólnoludzkie wartości. Każdy człowiek młody w swoim życiu szuka ideału i autorytetu. W obecnym czasie te dwie wartości, przez szeroką komunikację medialną, zostały mocno uszczuplone. Wielu młodych twierdzi, że Bóg tak, ale kościół i księża nie. To nastawienie przenosi się też poza kraty miejsc odosobnienia³.

Proces wychowania religijnego, nie jest łatwym zadaniem, osób za to odpowiedzialnych. Tutaj stoi pewne zadanie rodziców, nauczycieli i wychowawców, też i więziennych. Wspierani są oni posługą duszpasterzy i wolon-

¹ W. Woźniak, *Wychowanie religijne w procesie resocjalizacji wychowanków zakładów poprawczych*, ATK, Warszawa 1990, s. 40.

² B. Urban, *Zaburzenia w zachowaniu przestępczość młodzieży*, Wyd. UJ, Kraków 2000, s. 17.

³ S. Dziekoński, *Formacja chrześcijańska dziecka w rodzinie w nauczaniu Kościoła*, Wydawnictwo UKSW, Warszawa 2006, s. 12.

tariuszy w temacie wychowania religijnego. Ważnym elementem tego procesu jest zdobycie zaufania, do wychowawców i osób duchownych. Rozmowy, czasem długie, dialog i dyskusja, mogą wprowadzić młodego człowieka na drogę przemiany, w religii nawrócenia z drogi zagubienia, a w konsekwencji przestępstwa. Wychowanie młodego człowieka, nie jest procesem łatwym, ale możliwym i w wielu przypadkach skutecznym⁴.

Resocjalizacja młodych, określanych jako nieletni nie jest łatwym procesem, ale wsparta religijnymi wartościami, może być skuteczna. Pobyt młodego, nieletniego w schronisku dla nieletnich, czy w zakładzie poprawczym, jest ważnym czasem w wychowaniu, też i religijnym. Zaniedbanie tego czasu, może spowodować, że w przyszłości, ten młody człowiek, trafi do zakładu karnego⁵. Często schronisko dla nieletnich i zakład poprawczy, są w jednym budynku i mają jednego dyrektora. Postawienie diagnozy, decyduje o przejściowym, wstępnym pobycie młodego wychowanka, w odpowiednim miejscu, gdzie będzie prowadzony proces resocjalizacji. W tym konkretnym miejscu odosobnienia, będzie brany pod uwagę, szeroko rozumiany proces wychowawczy, z uwzględnieniem wychowania religijnego⁶.

W programie resocjalizacyjnym, szeroko rozumianym, bierze udział wiele modeli resocjalizacyjnych, które w ogólnym połączeniu, zwiększają szansę na większą jej skuteczność. Ogólnie przyjęte normy społeczne, wyznaczają stworzenie form zachowania. Resocjalizacja nie ma na celu powrotu do poprzedniego stanu psychicznego, czy norm społeczno-moralnych, jaki był u osoby niedostosowanej społecznie, lecz tworzy się nowy stan osoby. Osoba ludzka, przez rozwój, ulega przemianie i dlatego nie ma powrotu do stanu poprzedniego⁷.

Młody człowiek, mimo odosobnienia, przez resocjalizację, ulega modyfikacji w zachowaniu, podejmuje prawidłowe kształtowanie postaw społecznych. Przez resocjalizację dokonuje się też przebudowa emocjonalna, która często była powodem do zachowań nieakceptowanych społecznie. Następuje proces przejścia od emocji negatywnych do emocji pozytywnych. Z przemianą resocjalizacyjną wiąże się też, przyjęcie wartości wyższego rzędu, reintegracja społeczna, co może spowodować rekonstrukcję osobowej tożsamości, otwartej społecznie. Proces resocjalizacji, dostosowany do cech osobowości wychowanka, może stać się stanem, który kontroluje własne życie i poszerza swoją prospołeczność⁸.

W procesie przemiany wychowanka schroniska dla nieletnich, czy zakładu poprawczego, toczy się dyskusja, czy wychowanie, czy resocjalizacja. Wychowanie to proces rozwijania zalet moralnych, intelektualnych, artystycznych i fizycznych. Wychowanie nie ma na celu zmianę natury ucznia, ale pomoc w rozwoju w harmonii z otoczeniem. Wychowanie to też wpływ środowiska społecznego na człowieka w kształtowaniu jego osobowości.

⁴ W. Woźniak, „Nawrócenie” czy przemiana psychospołeczna? *Studium przypadku*, W: P. Gołyń, red. *Religia w procesie resocjalizacji*, Konin 2010, s. 308-318.

⁵ B. Urban, *Zaburzenia w zachowaniu i przestępczość młodzieży*, Wyd. UJ, Kraków 2000, s. 33.

⁶ Sz. Gołota, *Cechy osobowości w modelu Wielkiej Piątki a potencjał twórczy u wychowanków zakładów poprawczych*, UKSW, Warszawa 2010, s. 15.

⁷ W. James, *Doświadczenia religijne*, Książka i Wiedza, Warszawa 1958, s. 10.

⁸ E. Hałas, *Konwersja. Perspektywa socjologiczna*, WN „Scholar”, Warszawa 2007, s. 23.

W chrześcijańskim wychowaniu na osobę ludzką mają wpływ takie wartości jak: prawda, wartości, wolność, patriotyzm, uczciwość, wiara, twórczość, szacunek do życia, miłość, macierzyństwo, ojcostwo⁹.

Wychowankowie zakładów dla nieletnich, często określane są, jako młodzież niedostosowana społecznie. Młodzież ta, nie wypełnia poprawnie ról: dziecka w rodzinie, kolegi wśród rówieśników, czy sprawia trudności w szkole. Stosuje się też stwierdzenie, zaburzonej postawy dziecka, czy młodego wychowanka. Określenia takie biorą swój początek w postawie nieletniego, który popełnił czyn zabroniony. Wielu twierdzi, że przestępstwo jest wynikiem niedostosowania społecznego, czyli zaburzenie w zachowaniu i zaburzenie emocjonalne. Zaburzenie emocjonalne wskazuje na psychologiczne podłoże niedostosowania społecznego, bo zaburzenie w zachowaniu, może stanowić wstępną fazę niedostosowania społecznego. Ta dysfunkcyjność w postaci niedostosowania społecznego, ma często swoje źródło w dysfunkcjonalności rodzinnych¹⁰.

Wychowanie religijne może wspomóc, a nawet zwiększyć efektywność resocjalizacji. Religijność może być czynnikiem integrującym osobowość i pomóc w kształtowaniu dojrzałości osoby młodej. Młody wychowanek zakładów poprawczych, może przyjąć odpowiedzialność za swoje życie. W teologii istnieje takie pojęcie jak nawrócenie, czyli przemiana przez żal i pokutę. W wychowaniu religijnym ważna jest katechizacja i ewangelizacja, a także formacja chrześcijańska. Niski poziom religijności wychowanków zakładów poprawczych sprawia, że często w wychowaniu religijnym, trzeba zaczynać formację od podstawowych wiadomości. Dla wielu wychowanków zakładów poprawczych wartości religijne są obojętne, ale dla wielu są ważnym elementem powrotu do społeczeństwa¹¹.

2. ROLA RELIGII W PROCESIE RESOCJALIZACJI SKAZANYCH

Religia, pełni świadomą i wolną relację człowieka z Bogiem. Posiada ważną rolę w rozwoju osobowości i prowadzenia życia w pełni ludzkiego. Daje dużo głębokich motywacji w podejmowaniu ważnych decyzji, w każdym wymiarze życia. Rolę szczególną w życiu każdego człowieka pełni religia chrześcijańska. Religia chrześcijańska, też stoi na straży człowieczeństwa. Bóg osobowy nadaje sens życiu każdego człowieka. Wpływ religii chrześcijańskiej ma głęboki sens w procesie wychowawczym i go integruje. Wpisuje się też w proces resocjalizacyjny osób skazanych, przebywających w zakładach karnych¹².

Rola i znaczenie religii w procesie resocjalizacji, to ważny element, który podejmuje samo kształtowanie osobowości. Dokonuje się to przez peda-

⁹ M. Konopczyńska, *Metody twórczej resocjalizacji*, Warszawa 2006, s. 11.

¹⁰ E. Wysocka, *Rola i funkcje religii w procesie resocjalizacji w świadomości skazanych – analiza teoretyczna i empiryczne egzemplifikacje*, w: S. Bębas, red. Współczesne oblicze resocjalizacji penitencjarnej, Radom 2010, s. 267-289.

¹¹ J. Bielecki, *Wychowanie szansą dojrzałej osobowości?*, w: A. Grochowska, red., *Wokół psychologii osobowości*, Wydawnictwo UKSW, Warszawa 2002, s. 57-64.

¹² S. Bębas, *Rola religii w procesie resocjalizacji*, Wyd. Edukacyjne Akapit, Toruń 2015, s. 342.

gogikę resocjalizacyjną, a ona zwiera w sobie złożony proces modyfikacji osobowości człowieka i jego zmian w sferze świadomości oraz sferze zachowań. Religia i kultura duchowa, mają duże znaczenie w procesie resocjalizacji. Ważny jest też personel resocjalizacyjny, który podejmuje ten proces i troszczy się o jego skuteczność. Duchowość chrześcijańska w procesie resocjalizacji, wspiera szczególnie osoby uzależnione od substancji psychoaktywnych. Posługa Kościoła katolickiego ważne miejsce zajmuje, szczególnie wobec osób uwięzionych¹³.

W procesie resocjalizacji, religia obejmuje całego człowieka i jest istotnym elementem w kształtowaniu jego osobowości. Przez nawiązanie osobowej relacji z Bogiem, osoba skazana otrzymuje poczucie sensu życia i motywację do odpowiedzialnego zachowania. Religia pokazuje i utrwala pewien system wartości i daje poczucie bezpieczeństwa. Te elementy pomagają w prawidłowym funkcjonowaniu osobie ludzkiej, szczególnie w trudnych sytuacjach, do których należy utrata wolności¹⁴.

Ważnym elementem wpływu religii na resocjalizację osób pozbawionych wolności, jest praca duszpasterska kapelanów więziennych. Analiza religijności osób osadzonych, pozwala rozeznaczyć pole działania duszpasterstwa więziennego. Wymaga też zbadania, sam stosunek skazanych do religii. Biorąc pod uwagę różne badania socjologiczne, należy założyć, że świadomość religijna osób skazanych i sam stosunek do religii nie jest wysoki, co wymaga dużego zaangażowania kapelanów więziennych i osób wspierających proces religijny wśród więźniów¹⁵.

Resocjalizacja religijna wymaga zastosowania pewnych zasad i metod. Programy profilaktyczne i resocjalizacyjne, tak polskie, jak i zagraniczne, odwołują się do twórczego oddziaływania religii na osobowość uwięzionych. W tym procesie, doniosłe znaczenie posiada nauczanie ostatnich papieży, poczynając od św. Jana Pawła II, przez Benedykta XVI, do obecnego Franciszka. Papież Jan Paweł, po słynnych słowach skierowanych do więźniów w zakładzie karnym w Płocku, że jesteście skazani, ale nie jesteście potępieni. Te słowa stały się programem duszpasterskiego programu dla skazanych w Polsce. Wynika stąd wniosek, że Bóg kocha wszystkich, tych na wolności i pozbawionych wolności, którzy mogą być też wolni¹⁶.

Ogólnie przyjmuje się zasadę, by w resocjalizacji skazanych, stosować coraz to nowe metody w procesie poprawy u skazanego, który ma szansę przez religię ulec przemianie. Doświadczenie pokazuje, że w praktyce kościelnej, bardziej skuteczne rezultaty osiąga indywidualne kierownictwo duchowe, które jest preferowane w obecnej resocjalizacji osób skazanych. W praktyce dąży się do resocjalizacji permanentnej, nie tylko jednorazowej i wycinkowej. Religia prowadzi do posiadania układu odniesienia i przedmiotu czci. Jak wyznaje wielu pedagogów penitencjarnych, religia ma war-

¹³ Tamże.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ S. Bębas, *Program resocjalizacyjny wynikający z nauczania Jana Pawła II*, WSH, Radom 2010, s. 19.

tość też i terapeutyczną, która przyczynia się do rozwoju oraz pomocna w procesie samowychowania¹⁷.

W polskim prawie zaspokojenie potrzeb religijnych jest zgodne z prawem i stanowi naturalny element codzienności miejsc odosobnienia. Jak podają badania naukowe, doświadczenia religijne, przyjmowanie wartości i postawa religijna człowieka, mają twórczy i konstruktywny wpływ na kształtowanie się zdrowej osobowości. Jednak należy zauważyć, że duszpasterstwo więzienne nie zastępuje resocjalizacji, choć jest uznanym ważnym elementem naprawy skazanego¹⁸.

Współczesna resocjalizacja, ciągle poszukuje nowych rozwiązań, które będą bardziej skuteczne, niż te klasyczne metody i środki korekcyjne. Praktyka pokazuje, że stosowanie nowych, innych rozwiązań, są szansą na lepszą kondycję moralną i przyswojeniem świata wartości. Do tych nowych zajęć korekcyjnych należy zaliczyć zaangażowanie skazanych w kulturę i oświatę, sport, edukację, działania terapeutyczne oraz pomoc postpenitencjarną. W tych zajęciach ważną rolę pełnią walory religijne. Ważnym elementem w ogólnej pracy penitencjarnej i procesie resocjalizacyjnym jest motywacja człowieka do zmiany, a praktyki religijne podtrzymują wytrwałość i umacniają w dokonanym wyborze¹⁹.

Wspomniana wcześniej metoda duszpasterska, polegająca na kierownictwie duchowym osób skazanych, jako sprawdzona, jest indywidualny kontakt duszpasterza z osobą uwięzioną. Ta indywidualna metoda, daje najtrwalsze efekty. Metody stosowane w resocjalizacji są różne, nie tożsame z religijnym oddziaływaniem, lecz wzajemnie się uzupełniające, bo służą indywidualnie konkretnemu człowiekowi pozbawionemu wolności. Kapelan więzienny w praktyce obejmuje zadania penitencjarne, które jest ukierunkowane na resocjalizacyjny i readaptacyjny wymiar pracy ze skazanymi. Odwołanie się do sumienia skazanego, sięga do jego wnętrza i przez uznanie winy, dokonuje się całkowita przemiana wewnętrzna. Człowiek, który na nowo spogląda na swoje życie, próbują odnaleźć swoje zagubione człowieczeństwo i rzeczywiście zostaje zresocjalizowany²⁰.

3. WIARA I RELIGIA W RESOCJALIZACJI SKAZANYCH

Wiara i religia, są ważnym elementem w resocjalizacji osób skazanych na karę pozbawienia wolności. Znaczenie wiary i religii, szczególnie chrześcijańskiej, oraz jej praktyk w kontekście szczególnych warunków więziennych, posiada bardziej skuteczną resocjalizację osób skazanych. Kwestia wiary, woli i indywidualnej oceny osób skazanych, skupia się na dokonaniu wyboru między dobrem a złem. Praca resocjalizacyjna podejmuje w oparciu

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Tamże.

²⁰ S. Bębas, *Rola religii i duszpasterstwa więziennego w pracy penitencjarnej*, w: S. Bębas, *Współczesne oblicza resocjalizacji penitencjarnej*, Radom 2010, s. 15-26.

o religijność, próbę ocalenia od zła, gdzie życie ludzkie może mieć swój ostateczny koniec, ale i swój początek²¹.

Katechizm religii katolickiej podkreśla, że ofiarodawcą wiary w sakramencie chrztu jest Bóg. Osobom dorosłym Bóg daje łaskę szukania wiary, następnie umożliwia spotkanie z kościołem wierzącym i głoszącym Słowo Boże. Wiara polega na przyjęciu Objawienia Bożego i odpowiedzi na nie. W kwestii resocjalizacji, ważnym momentem jest nawrócenie, które rozpoczyna drogę wiary, religii i związanych z nią praktyk. Te praktyki oraz wpływ osób zaangażowanych w penitencjarny apostolat ma duży wpływ na życie i resocjalizację osób skazanych na karę pozbawienia wolności²².

Świadectwa więźniów, to potwierdzenie o swojej odnalezionej wierze, jak tego przykładem jest Jacques Fesch, który dał świadectwo swoim współwięźniom, rodzinie i innym niewierzącym o swojej odnalezionej wierze w Boga. Jego świadectwo jest wciąż aktualne. Postawa syna marnotrawnego skłania skazanego do uznania własnej winy i przyjęcia Bożego przebaczenia, co jest drogą do dojrzałości człowieka. Dojrzałość to też uznanie swojej winy. Żal syna marnotrawnego syna jest bólem ludzkiej duszy. Każdy, kto uzna swoją winę, może liczyć na łaskę przebaczenia²³.

Rzeczywistość więzienna jest często rzeczywistością układu zamkniętego, z pewną dozą kalkulacji i nastawionego na przetrwanie, a nie rozbudzenia nadziei. Uciążliwość izolacji więziennej jest tak duża, że powoduje nienormalne zachowania. Więźniowie są grupą, która posiada w swej świadomości pewną stygmatyzację naznaczenia społecznego. Naturalną konsekwencją tego stanu rzeczy jest utrata zaufania społecznego oraz ich izolacji od zdrowej tkanki społeczeństwa. Samo popełnienie przestępstwa, powoduje w społeczeństwie świadomość mniejszego, lub większego uszczerbku człowieczeństwa²⁴.

Resocjalizacja zintegrowana z ewangelizacją młodych przestępców, mają instynktowną świadomość własnego odrzucenia przez społeczeństwo. W tym procesie nie chodzi o okazywanie skazanym uczuć, lecz o gesty akcentujące ich człowieczeństwo. W tym procesie ważne jest ukazanie osobom skazanym tego, co jest w nich najwartościowsze²⁵.

Standardy życia skazanych często polegają na podkulturze więziennej, jako rodzaj przetrwania. Jest to w pewnym sensie drugie życie osadzonych. Wielu w tzw. Podkulturze widzi pewne cechy niedojrzałości, hańby i wstydu, niedopasowań i niedociągnięć, co nie ma nazwy w języku kulturalnym. Taka postawa skazanych, należy do pewnej tradycji. Obecnie ta podkultura zmienia się, ze względu na łatwiejsze finanse w samym zakładzie karnym, lub ze strony rodziny i otoczenia. Łączy się podkultura z tzw. grypsowaniem²⁶.

W opinii duszpasterzy więziennych i wolontariuszy, podkultura skazanych, często bierze górę nad wartościami moralnymi wynikającymi z wiary.

²¹ I. Mudrecka, *Z zagadnień pedagogiki resocjalizacyjnej*, Opole 2004, s. 13.

²² J. Żukowicz, red., *Wiara i życie. Katechizm religii katolickiej*, Wyd. WAM, Kraków 1982.

²³ J. Fesch, *Za pięć godzin zobaczę Jezusa. Dziennik więzienny*, Wyd. „W drodze”, Poznań 1992.

²⁴ K. Pierzchała, *Skazani, ale niepotępieni*, „Problemy Alkoholizmu”, 4-5; 44-47.

²⁵ J. D. Pol, *Więzienna szansa*, Warszawa 2008, s. 10.

²⁶ P. Stompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Wydawnictwo „Znak”, Kraków 2012, s. 17.

Prosty gest pokoju podczas liturgii mszy świętej, osadzonym spoza swej grupy. Izolacja więzienna prowadzi w wielu sytuacjach, wręcz do zdziocinienia, czyli cofnięcia się w rozwoju. Dominująca rola kultu siły, często broni się przed elementami duchowymi wynikającymi z wiary. Więźniowie nawróceni, są uważani w środowisku więziennym za jednostki słabe. Jednak wytrwała praca duszpasterzy i wolontariuszy, mimo trudności, przynosi rezultaty, w postaci więźniów nawróconych²⁷.

Nie ulega wątpliwości, że warunki więzienne, w opinii wielu skazanych, mogą się przyczynić do pogorszenia stanu dobra konkretnej jednostki. Wynika stąd wniosek, że warunki więzienne negatywnie wpływają na stan duchowy skazanej osoby. Często to wynika z niskiej oceny samego siebie oraz gniewu na Pana Boga, Kościół i księży, za swój stan popełnienia przestępstwa. Jednak permanentna praca duszpasterska, może ten stan zmienić przez indywidualny kontakt duszpasterza więziennego ze skazanym²⁸.

Zaangażowanie duszpasterzy w pracę, często nie standardową, obejmuje też i wkład we wspieranie resocjalizacji przez sport i zajęcia kulturalno oświatowe, jako inwestycja w człowieka, często skreślonego dla społeczeństwa, przynosi niewymierny skutek. Religijnie nawróceni więźniowie stanowią widoczny przykład resocjalizacji przez wiarę i ewangelizację. Świadczenia motywowane praktykami religijnymi, przeczą poglądom, że ich zasadność jest nierealistyczna i utopijna. Tylko egoiści egocentryczni przeczą tym sukcesom, do nich należą osoby skrajnie asocjalne i psychopaci, pozbawieni poczucia winy i empatii, z życiowym dążeniem do osobistych korzyści²⁹.

W świadectwach osób skazanych, znajdujemy właściwą rekomendację skuteczności resocjalizacji, dotyczących rangi religii i posługi kapelana więziennego w duszpasterstwie penitencjarnym. Wiele wypowiedzi osób skazanych dowodzi, że rozmowa z kapłanem więziennym pozwala przetrwać warunki więzienne i poczuć obecność Boga w ich życiu. Znaczący to wyznaczenie, że nie jesteśmy zapomniani i można zawsze przez spowiedź i dobre rady odnaleźć nadzieję na lepszą przyszłość. Wiara dla wielu skazanych pozwala przetrwać warunki więzienne, do których nie można się przyzwyczaić. Możliwość obcowania z religią pozwala dla wielu zapomnieć o tym miejscu. Kapelan w opinii wielu skazanych, traktuje nas jak ludzi³⁰.

Świadczenia osób skazanych dają przekonanie, że wiara i religia, mają głęboki wpływ na świadomość utraty wolności, dają wewnętrzny spokój, że jest nowa jakość przyszłości. Ten wpływ religii pozwala na zmianę własnych postaw i zachowań. W tym przypadku, jak się uznaje, Boża resocjalizacja się najskuteczniejsza³¹.

²⁷ J. Tischner, *Zrozumieć własną wiarę*, Wydawnictwo „Znak”, Kraków 2012, s. 23.

²⁸ B. Toroń, *Przestępczość skazanych kobiet i mężczyzn w perspektywie biograficznej*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2013, s. 23.

²⁹ Cz. Czapów, S. Jedlewski, *Pedagogika resocjalizacyjna*, PWN, Warszawa 1971, s. 24.

³⁰ G. Guy, *Krzyk młodych*, Wydawnictwo „Pax”, Warszawa 2005, s. 16.

³¹ E. Fromm, *Szkice z psychologii religii*, Książka i Wiedza, Warszawa 1966, s. 32.

ZAKOŃCZENIE

Religia, jak wynika z przedstawionego opisu, stanowi ważny element w życiu każdego człowieka. Relacje człowieka do osobowego Boga, czyli żyjącego w świadomości osób wierzących. Ta relacja ma istotny wpływ na proces rozwoju osobowości i prowadzenia życia w pełni ludzkiego. Dostarcza ta relacja głębokich racji do podejmowania decyzji w każdej dziedzinie życia. W sposób szczególny na straży życia odpowiedzialnego, stoi religia chrześcijańska. Przez swoje nakazy i zakazy, bardziej uczłowiecza, każdego wierzącego. Kiedy zaś popełni przestępstwo, mobilizuje, by zaprzestał i powrócił w pełni do społeczeństwa.

W wielu wypadkach, przestępstwa dopuszczają się osoby młodociane, które nie osiągnęły pełnoletniości. Umieszczane są w schroniskach dla nieletnich, czy w zakładach poprawczych. Wobec tych młodych osób podejmuje się w tych miejscach, proces wychowania religijnego. Przyjmuje się ogólnie, że u młodych przestępców, nie nastąpił dostateczny proces ich wychowania. Nie ukształtowała się jeszcze odpowiedzialna faza życia dojrzałej osobowości. Przez wychowanie religijne, następuje resocjalizacja wychowanków zakładów poprawczych.

Resocjalizacja osób skazanych, przebiega w sposób zorganizowany, w zakładach karnych. Do ogólnego procesu resocjalizacji, czyli konkretnych jego faz, znajduje również swoje miejsce religia, jako jeden z jej elementów. Ważny w tym procesie jest fakt, że osoba pozbawiona wolności jest traktowana podmiotowo. Religijny wymiar resocjalizacji obejmuje różne jego inspiracje. Od spotkania z kapłanem więziennym do kontakt z osobami, które podjęły się tego zadania w ramach wolontariatu. Często bywa tak, że wolontariatu podejmują się osoby, które w przeszłości odbywały karę pozbawienia wolności, czyli przebywały w zakładzie karnym. Według badań socjologicznych i świadectw osób pozbawionych wolności, największym marzeniem każdego skazanego jest odzyskanie utraconej wolności.

Wiara i religia dla wielu osób skazanych, ma istotne znaczenie. Przez duszpasterstwo więzienne i wolontariat, który w tym uczestniczy, osoby skazane, pozbawione wolności, odnajdują sens swojego życia. Dokonuje się w tych osobach gruntowna przemiana, często przez nawrócenie. Większość osób pozbawionych wolności i przebywających w zakładach karnych, trafiła tam z niskim poziomem wiary i religijności. Budzenie w tych osobach poczucia osobistych relacji z Bogiem i kościołem, prowadzi często do nawiązania, czy odbudowania żywych więzi przez praktyki religijne z Bogiem. Wiara i religia, też i w warunkach więziennych, pozwala się resocjalizować i odzyskać sens życia oraz powrotu do społeczeństwa.

LITERATURA:

- [1] Bębas S., *Program resocjalizacyjny wynikający z nauczania Jana Pawła II*, WSH, Radom 2010.

- [2] Bębas S., *Rola religii i duszpasterstwa więziennego w pracy penitencjarnej*, w: S. Bębas, *Współczesne oblicza resocjalizacji penitencjarnej*, Radom 2010.
- [3] Bębas S., *Rola religii w procesie resocjalizacji*, Wyd. Edukacyjne Akapit, Toruń 2015, s. 342.
- [4] Bielecki J., *Wychowanie szansą dojrzałej osobowości?*, w: A. Grochowska (red.), *Wokół psychologii osobowości*, Wydawnictwo UKSW, Warszawa 2002, s. 57-64.
- [5] Czapów Cz., Jedlewski S., *Pedagogika resocjalizacyjna*, PWN, Warszawa 1978.
- [6] Dziekoński S., *Formacja chrześcijańska dziecka w rodzinie w nauczaniu Kościoła*, Wydawnictwo UKSW, Warszawa 2006.
- [7] Fesch J., *Za pięć godzin zobaczę Jezusa. Dziennik więzienny*, Wyd. „W drodze”, Poznań 1992.
- [8] Fromm E., *Szkice z psychologii religii*, Książka i Wiedza, Warszawa 1966.
- [9] Gołota Sz., *Cechy osobowości w modelu Wielkiej Piątki a potencjał twórczy u wychowanków zakładów poprawczych*, UKSW, Warszawa 2010.
- [10] Gilbert G., *Krzyk młodych*, Wyd. „Pax”, Warszawa 2005.
- [11] Hałas E., *Konwersja. Perspektywa socjologiczna*, WN „Scholar”, Warszawa 2007.
- [12] James W., *Doświadczenia religijne*, Książka i Wiedza, Warszawa 1958.
- [13] Konopczyński M., *Metody twórczej resocjalizacji*, Warszawa 2006.
- [14] Mudrecka I., *Z zagadnień pedagogiki resocjalizacyjnej*, Opole 2004.
- [15] Pierzchała K., *Skazani, ale niepotępieni*, „Problemy Alkoholizmu”, 4-5; 44-47.
- [16] Pol J.D., *Więzienna szansa*, Warszawa 2008.
- [17] Sakowicz T., *Systemy normatywne w świadomości osób uwięzionych: Studium socjopedagogiczne*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2014.
- [18] Stompka P., *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Wydawnictwo „Znak”, Kraków 2012.
- [19] Tischner J., *Zrozumieć własną wiarę*, Wydawnictwo „Znak”, Kraków 2012.
- [20] Toroń B., *Przestępczość skazanych kobiet i mężczyzn w perspektywie biograficznej*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2013.

- [21] Urban B., *Zaburzenia w zachowaniu i przestępczość młodzieży*, Wyd. UJ, Kraków 2000.
- [22] Woźniak W., „Nawrócenie” czy przemiana psychospołeczna? *Studium przypadku*, W: P. Gołyń, red., *Religia w procesie resocjalizacji*, Konin 2010. s. 308-318.
- [23] Woźniak W., *Wychowanie religijne w procesie resocjalizacji wychowanków zakładów poprawczych*, ATK, Warszawa 1990, s. 40.
- [24] Wysocka E., *Rola i funkcje religii w świadomości skazanych – analiza teoretyczna i empiryczne egzemplifikacje*, w: S. Bębas, *Współczesne oblicza resocjalizacji penitencjarnej*, Radom 2010.
- [25] Żukowicz J., red., *Wiara i życie. Katechizm religii katolickiej*, Wyd. WAM, Kraków 1982.

STRESZCZENIE

Wpływ religii na proces resocjalizacji skazanych

Religia jest wyborem wolnym i świadomym w życiu każdego człowieka. Stanowi ona relacje z osobowym Bogiem, według chrześcijaństwa. To odniesienie odgrywa istotną rolę w rozwoju osobowości każdego człowieka i czyni jego życie bardziej ludzkim. Kieruje też człowieka do podejmowania decyzji bardziej dojrzałych i racjonalnych. A kiedy człowiek w swoim życiu błądzi i popełnia przestępstwo, pomaga wyjść na prostą oraz odbudować własne człowieczeństwo. Proces resocjalizacji już w młodym wieku przez religijne wychowanie, pomaga w odbudowie osobowości. Osoby pozbawione wolności, w resocjalizacji przez religię, powracają do normalnego funkcjonowania w społeczeństwie. Wiara i religia, budują nową rzeczywistość społeczną, w osobie skazanej.

Słowa kluczowe: religia, resocjalizacja, osoba skazana.

SUMMARY

The influence of religion on the process of social rehabilitation of convicts

Religion is a free and conscious choice in the life of every person. It constitutes a relationship with a personal God, according to Christianity. This reference plays an important role in the development of every person's personality and makes his life more human. It also directs a person to make more mature and rational decisions. And when a person makes a mistake in his life and commits a crime, it helps him get straight and rebuild his own humanity. The process of resocialization at an early age through religious upbringing helps to rebuild personality. People deprived

of liberty, resocialized through religion, return to normal functioning in society. Faith and religion build a new social reality in the convicted person.

Keywords: religion, rehabilitation, convicted person.

Franciszek Mroczo
Paulina Olejniczak-Brząkała
Wyższa Szkoła Zarządzania i Przedsiębiorczości
z siedzibą w Wałbrzychu

Kultura i wielokulturowość w zarządzaniu

WSTĘP

Kultura organizacyjna należy do szczególnie ważnych aspektów niematerialnych przedsiębiorstwa. Stanowi ona źródło osiągania i utrzymania przewagi konkurencyjnej. Kultura organizacyjna obejmuje wspólne przekonania, normy i wartości, które pozwalają zrozumieć własną organizację i ma charakter unikatowy, niepowtarzalny i właściwy dla konkretnej organizacji. Kultura organizacyjna jest zależna od kultury społeczeństwa, co doprowadza współcześnie do rozwoju zarządzania międzykulturowego. Kultura organizacyjna, w obliczu rozwoju korporacji międzynarodowych, musi uwzględniać potrzeby różnorodnych pracowników. Jest to szczególnie istotne w dobie globalizacji i dynamicznego rozwoju sieci powiązań między przedsiębiorstwami w skali międzynarodowej. Umieźdźniedowanie dotyczy współcześnie różnorodnych form i zakresu powiązań przedsiębiorstw z rynkami zagranicznymi. W tych okolicznościach generowane są problemy związane z zarządzaniem organizacją wielokulturową. Zrozumienie różnych kultur i wysnucie wniosków aplikacyjnych jest współczesnym wyzwaniem dla kadry menedżerskiej. Stworzenie spójnej kultury organizacyjnej poprzez dopasowanie elementów składowych innych kultur i dobór odpowiednich narzędzi zarządzania to główny problem współczesnych menedżerów.

Rozpatrując problematykę kultury w zarządzaniu, należy zgodzić się ze stwierdzeniem, że kultura nie jest ani jednym, ani najważniejszym czynnikiem wpływającym na zarządzanie i na funkcjonowanie organizacji (...). Kultura upodabnia, ale nie ujednolica zachowań organizacyjnych niepowtarzalnych jednostek. Właśnie to indywidualne zróżnicowanie szczególnie

silnie wpływa na działanie ludzi i styl ich przywództwa. Kultura jest i musi być jednak przedmiotem naszej wzmożonej uwagi. Konieczna jest ciągła analiza zależności między światem wartości, norm, zwyczajów itd. a różnymi elementami procesu zarządzania, analiza zmian i dominujących tendencji¹.

Celem tego artykułu jest przybliżenie istoty kultury organizacyjnej oraz współczesnych uwarunkowań i znaczenia wielokulturowości w kontekście zarządzania.

1. KULTURA ORGANIZACYJNA

Nie ulega wątpliwości, że organizacja opiera się przede wszystkim na wspólnocie wzorów kulturowych oraz norm i wartości. Wspólnota ta, to przede wszystkim podzielenie określonych wartości i promocja przyjętych i zaaprobowanych wzorów zachowań.

Definiowanie kultury organizacyjnej nie jest zadaniem prostym. Wśród wielu różnych sposobów jej definiowania Ł. Sułkowski² wyróżnia określenia, które skrótowo można przedstawić następująco:

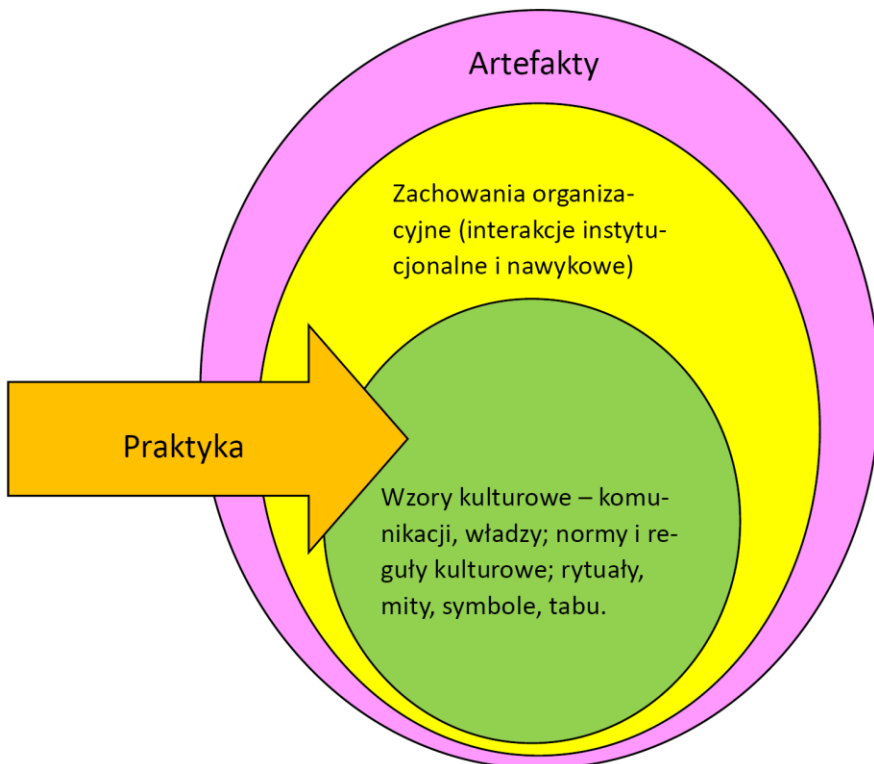
- *Kultura organizacyjna, jako sama organizacja.* Kultury nie można oddzielić od samej organizacji, ponieważ kultura organizacyjna jest tym, czym jest organizacja.
- *Kultura organizacyjna, jako jeden z kręgów kulturowych* (np. regionu, narodu czy Europy).
- *Kultura organizacyjna, jako społeczne „reguły gry”.* Czynniki kulturowe tworzą swoiste niepisane „reguły gry” społecznej w organizacji, które pozwalają rozumieć organizację i identyfikować się z nią.
- *Kultura organizacyjna, jako „tożsamość” organizacji.* Każda organizacja posiada specyficzne cechy i logikę swojej działalności. To odróżnienie organizacji jest jej tożsamością.
- *Kultura organizacyjna, jako filozofia organizacji.* Organizacje odróżniają się zasadniczymi kwestiami stanowiącymi o domenę działania, ich tożsamości, wizji rozwoju, a także roli i miejscu członków wewnątrz organizacji i samej organizacji w jej otoczeniu.
- *Kultura organizacyjna, jako system akceptowanych podstawowych znaczeń lub wartości.* W tym rozumieniu kulturę organizacyjną należy postrzegać, jako zbiór wartości, norm i przekonań, powszechnie akceptowanych, stanowiących system w organizacji.
- *Kultura organizacyjna, jako wzory i wzorce zachowań.* Kultura organizacyjna w tym sensie jest zwyczajowym sposobem myślenia i działania,

¹ A. Koźmiński, W. Piotrowski, *Zarządzanie. Teoria i praktyka*, PWN, Warszawa 1995, s. 422.

² Zob. Ł. Sułkowski, *Kulturowa zmienność organizacji*, PWE, Warszawa 2002, s. 54-57.

podzielanym, przyswajanym i asymilowanym przez pracowników i nowych kandydatów zanim zostaną zaakceptowani przez tę organizację.

W zasadzie wszystkie przytoczone określenia przedstawiają dużą złożoność i oddają określone aspekty kultury organizacyjnej. Bezspornym jest, że kultura organizacyjna stanowi wynik przyjętych i powszechnie uznanych założeń, wartości oraz norm, długotrwałego zdobywania wiedzy, wzbogacania jej własnymi doświadczeniami, a przez to kształtująca i utrwalająca oczekiwane sposoby działania i zachowania członków organizacji. Tak określona kultura stanowi wyróżniającą osobowość organizacji, a jej złożoność i wielowymiarowość, można przedstawić poprzez ukazanie schematycznie elementów tej kultury (rys. 1).

Rysunek 1. Elementy kultury organizacyjnej

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Ł. Sułkowski, op. cit. s. 59.

Zewnętrznyymi oznakami kultury organizacyjnej są normy³, artefakty⁴ i symbole⁵. Wewnętrznie spójny system wartości⁶, przekonań⁷, postaw⁸ i założeń⁹ stanowi istotny segment kultury organizacyjnej.

S. Robbins¹⁰ uściśla, że kultura organizacji odnosi się do systemu znaczeń odróżniających określoną organizację od innych. Znaczenia te stanowią zbiór cech cenionych przez organizację i stanowiących istotę kultury organizacji. Do tych cech zaliczył:

- *innowację i podejmowanie ryzyka* – stopień, w jakim zachęca się pracowników do innowacyjności i podejmowania ryzyka;
- *zwracanie uwagi na szczegóły* – stopień, w jakim oczekuje się od pracowników precyzji, analitycznego podejścia i zwracania uwagi na szczegóły;
- *nastawienie na wyniki* – stopień, w jakim kierownictwo skupia uwagę raczej na wynikach niż na metodach oraz procesach stosowanych do ich uzyskania;
- *nastawienie na ludzi* – stopień, w jakim kierownictwo w podejmowaniu decyzji uwzględnia wpływ wyników na ludzi w organizacji;
- *nastawienie na zespoły* – stopień, w jakim pracę organizuje się raczej wśród zespołów niż wokół poszczególnych ludzi;
- *agresywność* – stopień, w jakim ludzie raczej są agresywni i nastawieni na rywalizację niż pobłażliwi;
- *stabilność* – stopień, w jakim działalność organizacji zmierza raczej do utrzymania status quo niż rozwoju.

Nasilenie tych cech w organizacji daje złożony układ kultury, który staje się źródłem wspólnych poglądów i decyduje o sposobach postępowania i zachowania pracowników.

³ Normy określają oczekiwane zachowania personelu (np. stosunek do innych przekonań, postaw i sposobów postępowania, strój, efektywność działania, działanie w trudnych sytuacjach).

⁴ Artefakty to przedmioty materialne (logo, misja, flaga), wygląd miejsca pracy (architektura budynku, stroje służbowe, meble), język, wzorce zachowań (ceremonie, obrzędy i rytuały,) technologie oraz przyjęte procedury działania.

⁵ Symbole mogą przyjmować postać słowa, stwierdzenia, działania lub obiektu materialnego. Kryją wiele znaczeń stanowiąc bodziec do działania (np. lojalny pracownik pracuje do późnych godzin).

⁶ Wartości organizacyjne można podzielić na: fundamentalne (uznane zasady determinujące działanie organizacji), pożądane (niezbędne dla osiągnięcia celów nowej strategii), wymagane (minimalne standardy w zakresie postaw i zachowań), przypadkowe (wyłaniają się w funkcji upływu czasu). Wszelkie działania organizacji są podporządkowane fundamentalnym wartościom. Wartości te integrują działania organizacji.

⁷ Przekonanie to przeświadczenie o prawdziwości czegoś. Przekonanie jest ściśle powiązane z wartościami, które można traktować, jako utrwalone przekonania.

⁸ Postawa jest połączeniem wartości i przekonań, decyduje o zachowaniu i postępowaniu oraz nastawieniu do otoczenia. Postawa ma trwalszy charakter niż opinia i stanowi istotny czynnik motywacji.

⁹ Założenia to takie rozwiązania, które przyjmuje się, jako oczywiste i które petryfikują rutynowe zachowania. Mają charakter nieświadomy i wynikają z interpretacji faktów.

¹⁰ S. Robbins, *Zachowania w organizacji*, PWE, Warszawa 2004, s. 428-430.

W wyniku prowadzonych rozważań można zgodzić się ze stwierdzeniem, że kultura organizacyjna to specyficzny dla danej organizacji sposób widzenia otaczającej rzeczywistości, wynikający z podzielenia systemu zasad, wartości, przekonań i poglądów, które kreują określone wzorce zachowań personelu. Te oczekiwane zachowania są wyuczone oraz zaakceptowane przez całą zbiorowość i są utrwalane oraz przekazywane nowym członkom organizacji. Kultura organizacyjna jest „świecką religią”, którą stanowi system poglądów i praktyka działania, podzielaną przez cały personel organizacji, jest zaprogramowanym sposobem myślenia odróżniającym jedne zbiorowości od innych¹¹.

Na kulturę organizacyjną wpływa wiele czynników takich jak: otoczenie organizacji (kultura narodowa, system wartości społeczeństwa), typ organizacji (rynkowa, *non profit*) cechy organizacji (wiek, historia, wielkość, struktura, procedury zarządzania), cechy uczestników (indywidualne normy, wartości, postawy,) wykształcenie, płeć). Do czynników istotnie wpływających na kulturę zalicza się:

- doświadczenia przeszłości kształtujące nawyki postępowania,
- wartości, wierzenia i wzory zachowań składające się na kulturę narodową,
- konwencje i tradycje związane z typem działalności organizacji,
- wartości odczuwane lub uznawane przez jednostki oraz ich cechy osobowościowe¹².

Kultura organizacyjna nie jest wartością stałą i zmienia się wraz z turbulentnymi zmianami otoczenia. Przykładowo wyrazem głębokich zmian kulturowych jest społeczeństwo informacyjne i rynek globalny, w którym zmienia się kultura funkcjonowania organizacji, ale i życia całego społeczeństwa. Oczywiście jest, że brak reakcji organizacji na takie zmiany może doprowadzić do samowykluczenia z rynku.

2. WIELOKULTUROWOŚĆ

Globalizacja, swobodny przepływ obywateli powodują, że coraz więcej ludzi zamieszkuje w innych krajach niż się urodzili. Procesy przepływu ludności współcześnie potęgują się z różnych przyczyn i powodują zjawisko wielokulturowości rozumianej, jako różnorodność kulturowa populacji. Coraz powszechniej występującym zjawiskiem stają się zróżnicowane kulturowo społeczeństwa i funkcjonujące w nich organizacje. Różnorodność struktur organizacji, ich misji i zadań powoduje niejednolite natężenie homogenizmu kulturowego. Wpływa to w sposób zróżnicowany na funkcjonowanie tych organizacji, w których różne kultury i tradycje są mieszane tworząc

¹¹ Zob. także w: F. Mroczko, *Kultura i klimat proinnowacyjny*. Prace Naukowe WSZiP, T. 39, Wyższa Szkoła Zarządzania i Przedsiębiorczości, Wałbrzych 2016, s. 27-42.

¹² Zob. szerzej w: S. Stańczyk, *Nurt kulturowy w zarządzaniu*, Wyd. UE we Wrocławiu, Wrocław 2013, s. 23.

nowe formy kulturowe. Następuje hybrydyzacja kultur, która często przyczynia się do wzbogacenia wielu aspektów przestrzeni społecznej w organizacji. Hybrydyzacja¹³ kultur może wpływać pozytywnie na kreatywność i innowacyjność organizacji, jej otwartość na odmienność i różnorodność, na wzrost poziomu społecznej tolerancji. We współczesnych uwarunkowaniach wielokulturowość staje się zjawiskiem powszechnym i organizacje powinny nauczyć się wykorzystywać do realizacji własnych celów te różnice międzykulturowe.

Wielokulturowość J. Stoner¹⁴ określa, jako pogląd, że istnieje wiele odmiennych środowisk i czynników kulturowych o dużym znaczeniu dla organizacji oraz że ludzie wywodzący się z tych rozmaitych środowisk mogą współistnieć i cieszyć się powodzeniem w danej organizacji. Zazwyczaj przez „wielokulturowość” rozumie się takie czynniki kulturowe jak pochodzenie etniczne, rasa, płeć, sprawność fizyczna i orientacja seksualna.

Podobnie wielokulturowość postrzega R. Griffin¹⁵ (...) osoby tworzące organizację, a także inne organizacje, z którymi dana organizacja ma do czynienia, mają różne pochodzenie i pochodzą z różnych miejsc, wyznają różne wartości, przekonania, mają różne zwyczaje, punkty widzenia, postawy i doświadczenia. Te i inne różnice stwarzają niepowtarzalne szanse, ale i wyzwania, dla menedżerów. Myśląc o tych szerokich problemach, używamy terminu wielokulturowość.

Wielokulturowość może przynieść dużo korzyści, jeżeli będzie ją wspierać polityka państwa dążąca do podtrzymywania dziedzictwa kulturowego grup etnicznych, do redukcji barier stojących na przeszkodzie pełnemu i równościowemu udziałowi grup w życiu społecznym. Jeżeli wielokulturowość będzie postrzegana tylko w kategoriach akceptowania obecności innych kultur, to może prowadzić do segregacji i wykluczenia grup mniejszościowych z głównego nurtu społeczeństwa¹⁶.

Wielokulturowość jest, zatem wyzwaniem dla współczesnych organizacji, może stanowić atut umożliwiający budowanie przewagi konkurencyjnej, ale też może być barierą utrudniającą działalność. Źródłem korzyści może być:

- a) zróżnicowane środowisko ułatwia i zwiększa możliwości adaptacyjne jednostki, jej plastyczność i kreatywność w myśleniu i działaniu;
- b) sprzyja angażowaniu się w życie społeczności, wspiera aktywność obywatelską;
- c) akceptacja różnorodności pozwala na wykorzystanie całego kapitału społecznego w danym środowisku przez angażowanie grup mniejszościowych;

¹³ Wyróżnia się następujące rodzaje hybrydyzacji: a) endokulturację: proces, w którym jedna kultura wchłania elementy innej kultury, zachowując przy tym swoją tożsamość. b) asymilację: Przyjęcie elementów kultury dominującej przez mniejszość kulturową. c) transkulturację: Wzajemne oddziaływanie i wymiana między różnymi kulturami, prowadzące do powstania nowych form kulturowych. [https://www.bing.com/search] – 26.04.2024.

¹⁴ J. Stoner, E. Freeman, D. Gilbert, *Kierowanie*, PWE, Warszawa 1999, s. 197.

¹⁵ R. Griffin, *Podstawy zarządzania organizacjami*, PWN, Warszawa 2017, s. 92.

¹⁶ Zob. szerzej w: A. Kwiatkowska, *Wielokulturowość w ujęciu interdyscyplinarnym*, PWN, Warszawa 2019, s. 11.

- d) pozytywny stosunek do różnorodności jest moralnie słuszny, zgodny z cenioną wartością równości;

Różnorodność może być także wyzwaniem dla społeczeństwa i organizacji, z uwagi na przywileje grup mniejszościowych:

- a) grupy mniejszościowe są często faworyzowane przez pomoc socjalną, przywileje w ochronie zdrowia itp.
- b) sukces jednostki nie zależy często od jej przymiotów, ale od działań wspierających mniejszości;
- c) koncentrowanie się na różnicach międzygrupowych może inicjować procesy stereotypizacji, uprzedzenia i dyskryminację, a w konsekwencji – konflikty międzygrupowe.

Jeżeli w kulturze organizacyjnej występują jasno określone, sztywne granice pomiędzy subkulturami, mogą pojawić się konflikty na tle różnic kulturowych, mogące sprzyjać pogłębianiu się podziału na: my i obcy. Współistnienie wielu kultur może przybierać formę separacji¹⁷.

Wielokulturowość jest odpowiedzią na istniejącą różnorodność społeczeństwa. Różnorodność odnosi się do charakterystyk, które odróżniają nas od innych ludzi. Nie są to jednak jakiegokolwiek charakterystyki, lecz tylko takie, które mają dla nas znaczenie, determinują naszą pozycję społeczną i wpływają na nasze codzienne doświadczenie¹⁸.

Obecnie wszystkie kraje na świecie są różnorodne kulturowo, tj. w żadnym nie istnieje tylko jedna grupa kulturowa, tylko jeden język, religia, czy historia¹⁹. Te grupy mogą być większościowe czy też mniejszościowe i mają różny wpływ na władzę w danym kraju. Mniejszości narodowe są grupami zamieszkującymi na terenie danego państwa a jednocześnie należą do grup narodowych tworzących inne państwo. Przykładowo w ostatnim okresie w Polsce pojawiła się liczna grupa Ukraińców, ale są obecni także Niemcy, Litwini, Ormianie, Żydzi i inne narodowości.

Religia i język jest często uważany za podstawowe kryterium wyróżniania odrębności kulturowej. W Polsce 86,9% Polaków jest wyznania katolickiego a językiem polskim, jako ojczystym posługuje się dla 97,8%. Ze względu na uwarunkowania historyczne, Polska jest jednym z najbardziej homogenicznych krajów świata. Jednakże duża dynamika zmian klimatycznych, ekonomicznych, ale i licznych konfliktów i wojen powodują duże fale migracji i to raczej z perspektywą ich nasilania a nie uspokajania.

Każde państwo powinno prowadzić politykę związaną z tolerancją i szacunkiem dla różnorodności kulturowej. W tym kontekście pracodawcy po-

¹⁷ Zob. szerzej w: D. Stankiewicz, *Typologia i narzędzia kształtowania kultury jakości*, red. J. Stankiewicz, *Społeczno – kulturowe i organizacyjne problemy zarządzania współczesnym przedsiębiorstwem*, Wyd. UZ, Zielona Góra 2007, s. 155.

¹⁸ Zob. szerzej w: A. Kwiatkowska, op. cit., s. 13.

¹⁹ Przykładowo na terenie Federacji Rosyjskiej zamieszkują 194 grupy narodowe i etniczne. Obywatele posługują się ponad 150 językami, status języka oficjalnego, oprócz rosyjskiego, mają 34 języki. Największe religie to prawosławie (4,1% populacji) i Islam (6,5%). Druga połowa populacji wyznaje różne religie chrześcijańskie i niechrześcijańskie. Ateiści stanowią 13% populacji (Zob. szerzej w: A. Kwiatkowska, op. cit., s. 15).

winni być wspierani w akceptacji i utrzymywaniu różnorodności w miejscu pracy. Ważną rolę w tym zakresie odgrywają media, które powinny budować pozytywny i tolerancyjny obraz mniejszości. Powinniśmy czerpać z doświadczeń innych państw i wypracowywać własny model pozytywnego funkcjonowania w różnorodności. Otwarta postawa wobec innych, pozbycie się nietolerancji nacechowanej uprzedzeniami to sposób na tolerancję różnorodności.

Rosnąca w świecie różnorodność kulturowa ma swoje źródła przede wszystkim w migracji. Kultura migrantów może być źródłem konfliktów z ludnością danego kraju. Społeczności te powinny dostosować się do faktu obecności różnych kultur eksponując elementy łączące. To dostosowanie sposobu wspólnego funkcjonowania jest nazywane akulturacją²⁰.

Wzbogacanie kultury wpływa pozytywnie na kreatywność organizacji generując nowe pomysły na rozwiązanie różnorodnych problemów. Imigracja przyczynia się do wzrostu ekonomicznego uzupełniając skutecznie braki na rynku pracy.

Ważnym elementem związanym z funkcjonowaniem wielu pracowników w organizacji o różnych postawach, światopoglądzie czy systemach wartości jest tolerancja. Możemy nie zgadzać się pod wieloma względami ze wszystkimi poglądami i postawami, ale powinniśmy je szanować i traktować na równi z innymi. Tolerancja obliuguje do traktowania wszystkich pracowników z szacunkiem, godnością i wyrozumiałością. W przypadku braku tolerancji możemy spotkać się z dyskryminacją, wrogością i konfliktami. Dobro organizacji wymaga harmonijnych stosunków międzyludzkich, tolerancji, empatii i poszanowania innych. Nie oznacza to, iż wyklucza się dezaprobatę i krytykę, ale przywódca powinien umieć okazywać swoją dezaprobatę w sposób cywilizowany, z szacunkiem dla podwładnych nie uchybiając jego godności.

Konfrontacja różnych kultur może się realizować w każdej organizacji i każdym miejscu przestrzeni nas otaczającej. Pojawienie się pracowników z innego obszaru kulturowego może naruszać poczucie stałości, jakie gwarantowała dotychczas organizacja. Dotychczasowe procesy mogą być zakłócone i dlatego zachodzi konieczność modyfikacji dotychczasowej kultury organizacji.

Przykładowo, firmy polskie z udziałem kapitału japońskiego gdzie kultura właśnie japońskich udziałowców silnie oddziałuje na polskich współpracowników. Z kolei w japońskich przedsiębiorstwach działających w Polsce można zaobserwować²¹:

- przewagę nastawienia na procedury nad nastawieniem na cele,
- słabszą orientację zewnętrzną,
- wyższy poziom dyscypliny i niechęć do podejmowania ryzyka,

²⁰ Akulturacja, to zjawisko będące rezultatem ciągłego i bezpośredniego kontaktu między różnymi grupami kulturalnymi, wywołujące zmiany w oryginalnych wzorach kulturowych jednej lub obu grup. (A. Kwiatkowska, op. cit., s. 90).

²¹ S. Stańczyk, op. cit., s. 110.

- przewagę nastawienia lokalnego i identyfikacji z firmą nad nastawieniem na zewnątrz i identyfikacją z zawodem,
- zamknięty system komunikacji i słaby przepływ informacji w dół hierarchii,
- bardzo wysoką orientację na pracę i zadania,
- większą akceptację stylu przywództwa.

Gdy ludzie uświadamiają sobie odmienność własnych reakcji kulturowych podczas wprowadzanie zmian w organizacji, powstaje dysonans kulturowy, który potrzebę wprowadzania zmian kultury w organizacji. Do typowych sytuacji inspirujących zmianę kultury w organizacji S. Stańczyk zaliczyła²²:

- gdy przedsiębiorstwo ma trudności, tzn. kiedy silna i tradycyjna kultura uniemożliwia realistyczną ocenę jego stanu i przeprowadzenia nieuniknionych zmian,
- gdy planowane są ważne zmiany technologiczne i strukturalne,
- gdy przedsiębiorstwo przeżywa okres intensywnego rozwoju – początkowa kultura małej firmy może stanowić źródło ograniczeń, ponieważ pojawia się wielu nowych menedżerów i pracowników pochodzących z różnych kultur,
- gdy wydaje się, że istnieje konflikt między kulturą organizacji a wartościami dominującymi w społeczeństwie,
- gdy firma umiędzynarodawia działania – pojawia się problem przystosowania do kultury innego kraju.

3. UWARUNKOWANIA KULTUROWE A ZARZĄDZANIE

Powodzenie zarządzania uzależnione jest od właściwego ukształtowania równowagi między organizacją, człowiekiem i otoczeniem. Do identyfikacji kultury organizacyjnej i odmienności kulturowych wykorzystuje się: dystans władzy, tolerancja niepewności oraz indywidualizm a kolektywizm.

Dystans władzy najczęściej wynika z:

- postrzegania hierarchii w organizacji,
- umiejętności współpracy kierownika z podwładnymi,
- poziomu techniki, wielkości organizacji, technologii i typu produkcji,

Tolerancja niepewności

- unikanie niepewności a tolerowanie ładu i stabilizacji,
- małe poczucie ryzyka i stawianie na stabilizację,
- poziom niepewności zależy od otoczenia tworzącego warunki funkcjonowania organizacji.

²² Ibidem, s. 74.

Indywidualizm a kolektywizm:

- liczyć mogą się indywidualne wyniki lub podporządkowanie osobistych osiągnięć interesowi ogólnemu,
- duże znaczenie nabiera wspólne podejmowanie decyzji, partycypacja i praca zespołowa,
- zależy od stylu kierowania, od siły stanowiska, kompetencji, swobody działania współpracowników, akceptacji celów organizacji.

Ciekawe powiązania wymiarów kultury organizacyjnej z wybranymi koncepcjami zarządzania przedstawia S. Stańczyk²³ w tabeli 1.

Tabela 1. Założenia współczesnych koncepcji zarządzania, jako wymiary otwartej kultury organizacyjnej

Koncepcja	Dystans władzy	Indywidualizm a kolektywizm	Tolerancja niepewności
Business Process Reengineering	Równość, delegowanie uprawnień, partycypacja, decentralizacja, płaskie struktury, integracja pozioma komórek w jeden proces.	Wielowymiarowe stanowiska łączone w zespoły procesowe, ważny jest rozwój jednostki, pracownik jest traktowany, jako właściciel procesu	Odejście od wartości ochronnych do produktywnych, wartością jest ciągła zmiana, łamanie reguł i innowacyjność
Total Quality Management	Płaskie struktury, decentralizacja, wysokie kwalifikacje, ograniczona kontrola	Praca zespołowa, partycypacja i zaangażowanie, podkreślanie efektu synergii, indywidualny rozwój pracownika	Większa swoboda działania, indywidualne potrzeby klienta wymagają szybkiej adaptacji do warunków technologicznych, nacisk na elastyczność i innowacyjność
Organizacja ucząca się	Wszyscy muszą posiadać umiejętność analizowania problemów, kreowanie idei planowania konkretnych działań zbierania informacji i korzystania z nich, osiąganie porozumienia	Partycypacja, szybki przepływ informacji we wszystkich kierunkach, wspólna wizja, zespołowe uczenie się, mistrzostwo osobiste, orientacja na rozwój kompetencji	Wprowadzenie niekonwencjonalnych rozwiązań, eksperymentowanie, nastawienie na nowe idee informacji z zewnątrz
Organizacja wirtualna	Równość, różnorodność podmiotów, decentralizacja, płaskie kultury, brak sztywnej hierarchii organizacyjnej	Zaufanie i współpraca, sprawny system informacyjny, scalenie rozproszonych zespołów i kompetencji, wiedza ma charakter niejawny, ważne jest osiągnięcie celu	Elastyczność i szybkość reagowania, zagrożenie uczestnictwa w nadmiernej ilości projektów, twórczość, innowacyjność, elastyczność otwarcie na zmiany dominujące i ciągle.

Źródło: S. Stańczyk, *Nurt kulturowy w zarządzaniu*, Wyd. UE we Wrocławiu, Wrocław 2013, s. 130.

²³ Ibidem, s. 130.

W przedsiębiorstwie należy zmierzać w kierunku budowy takiej kultury, która umożliwi efektywne osiąganie celów. Pojawia się pytanie, jakie wymiary wartości powinna posiadać kultura stanowiąca o utrzymaniu przewagi konkurencyjnej obecnym świecie biznesu i czy można w tym kontekście mówić o uniwersalnym modelu kulturowym. Ewolucję wartości kulturowych w zarządzaniu warunkują szybko zmieniające się potrzeby społeczne, otwieranie się jednych krajów na drugie, postępująca informatyzacja oraz rozwój technologii. W takich warunkach przedsiębiorstwo musi uwzględniać otwartość systemów, kompleksowość postrzegania problemów, kreatywność w postępowaniu i działania nakierowane na przyszłość²⁴.

Koncentracja pracodawców powinna być ześrodkowana na produktywności pracowników, organizacja powinna mieć charakter otwarty, podatna na zmiany i zdolna do rozwoju jakościowego. Otwartą kulturę wyróżnia²⁵:

- zasada innowacji oraz nadziei,
- pluralizm – akceptacja wielości interesów, zróżnicowanie interesów,
- równość szans w dążeniu do celów,
- indywidualizm, wolność jednostki, autonomia,
- tolerancja pozwalająca jednostce realizować swoje własne ideały i osiągać własne cele,
- uczenie się – możliwość aktywnego kształtowania swojego życia.

ZAKOŃCZENIE

Współczesne organizacje powinny szybko reagować na zmiany w otoczeniu. Wyzwaniem przedsiębiorczości stała się elastyczność, adaptacyjność, wiedza, kreatywność, innowacyjność. Innowacyjność to zdolność organizacji do wprowadzania różnorodnych innowacji²⁶. W tym układzie w organizacjach wielokulturowych powinna dominować kultura promująca uczenie się, zdobywanie wiedzy w procesie pracy zespołowej i tolerancji odmiennych propozycji. Organizacja wielonarodowa powinna wypracować kulturę wspomagającą zdobywanie i rozwój wiedzy, dzielenia się wiedzą, akceptacji zmian, dostosowując organizację do zewnętrznych i wewnętrznych uwarunkowań.

W powszechnie spotykanym wielokulturowym układzie pracowników w przedsiębiorstwie, menedżerowie powinni podejmować wszelkie starania, aby zmotywować ludzi, którzy wywodzą się z różnych kultur, do współdziałania w osiąganiu celów przez organizację.

²⁴ Ibidem, s. 128.

²⁵ M. Hopej, M. Szloch, R. Kamiński, *Globalizacja zarządzania a kultura organizacyjna*. PN AE nr 963 we Wrocławiu, Wrocław 2002, s. 143.

²⁶ Zob. szerszy materiał F. Mroczko, *Wybrane aspekty zarządzania innowacjami*, Prace Naukowe WSZiP t. 49, Wałbrzych 2020, s. 11 i dalsze.

LITERATURA:

- [1] Griffin R., *Podstawy zarządzania organizacjami*, PWN, Warszawa 2017.
- [2] Hopej M., Szeloch M., Kamiński R., *Globalizacja zarządzania a kultura organizacyjna*, PN AE nr 963 we Wrocławiu, Wrocław 2002.
- [3] [<https://www.bing.com/search>].
- [4] Koźmiński A., Piotrowski W., *Zarządzanie. Teoria i praktyka*, PWN, Warszawa 1995.
- [5] Kwiatkowska A., *Wielokulturowość w ujęciu interdyscyplinarnym*, PWN, Warszawa 2019.
- [6] Mroczko F., *Kultura i klimat proinnowacyjny*, Prace Naukowe WSZiP, T. 39, Wyższa Szkoła Zarządzania i Przedsiębiorczości, Wałbrzych 2016.
- [7] Mroczko F., *Wybrane aspekty zarządzania innowacjami*, Prace Naukowe WSZiP t. 49, Wałbrzych 2020.
- [8] Robbins S., *Zachowania w organizacji*, PWE, Warszawa 2004.
- [9] Stankiewicz D., *Typologia i narzędzia kształtowania kultury jakości*, red J. Stankiewicz, *Społeczno-kulturowe i organizacyjne problemy zarządzania współczesnym przedsiębiorstwem*, Wyd. UZ, Zielona Góra 2007.
- [10] Stańczyk S., *Nurt kulturowy w zarządzaniu*, Wyd. UE we Wrocławiu, Wrocław 2013.
- [11] Stoner J., Freeman E., Gilbert D., *Kierowanie*, PWE, Warszawa 1999.
- [12] Sułkowski Ł., *Kulturowa zmienność organizacji*, PWE, Warszawa 2002.

STRESZCZENIE

Kultura i wielokulturowość w zarządzaniu

W artykule zwrócono uwagę na kulturę organizacji, jako źródło osiągnięcia i utrzymywania przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstw. Naświetlono istotę kultury oraz współczesne uwarunkowania gdzie w obliczu rozwoju korporacji międzynarodowych, musi uwzględniać potrzeby różnorodnych pracowników. Jest to szczególnie istotne w dobie globalizacji i dynamicznego rozwoju sieci powiązań między przedsiębiorstwami w skali międzynarodowej. W tych okolicznościach generowane są problemy związane z zarządzaniem organizacją wielokulturową. Zrozumienie różnych kultur i wysnuwanie wniosków aplikacyjnych jest współczesną koniecznością dla kadry menedżerskiej. Wyzwaniem przedsiębiorczości stała się elastyczność, adapta-

cyjność, wiedza, kreatywność, innowacyjność. Stworzenie spójnej kultury organizacyjnej poprzez dopasowanie elementów składowych innych kultur i dobór odpowiednich narzędzi zarządzania to główny problem współczesnych menedżerów. Menedżerowie powinni podejmować wszelkie starania, aby zmotywować ludzi, którzy wywodzą się z różnych kultur, do współdziałania w osiąganiu celów przez organizację.

SUMMARY

Culture and multiculturalism in management

The article focuses on organizational culture as a source of achieving and maintaining a competitive advantage by companies. It highlights the essence of culture and describes the contemporary conditions in which the development of international corporations forces companies to take into account the needs of diverse employees. This is particularly important in the era of globalization and the dynamic development of international networks of connections between enterprises. These circumstances generate problems related to the management of a multicultural organization. Understanding different cultures and drawing applicable conclusions is a modern necessity for managers. Flexibility, adaptability, knowledge, creativity and innovation have become modern management challenges. Creating a coherent organizational culture by matching the components of various cultures and selecting appropriate management tools is the main problem of today's managers, who should make every effort to motivate people from different cultures to participate in achieving the organization's goals.

Anna Naskręt
Wyższa Szkoła Zarządzania i Przedsiębiorczości
z siedzibą w Wałbrzychu

Istota przestrzeni człowieka na przykładzie biur typu Open Space

WSTĘP

Biura typu Open Space, czyli jedna wielka przestrzeń wypełniona pracowniczymi biurkami. Głównym założeniem przestrzeni typu Open Space była poprawa komunikacji między pracownikami i skrócenie czasu załatwiania zadań. Biura z otwartą przestrzenią okazały się jednak nie efektywne. Australijscy naukowcy przeprowadzili szerokie badania (2008r.)¹ efektywności pracy i samopoczucia pracowników pracujących w biurach typu Open Space. Wyniki tych badań kazały zdemitologizować poczucie, że Open Space jest najlepszym rozwiązaniem w dużych firmach. Aż 90% pracowników, którzy pracują w takich biurach uważa, że powodują one wyższy poziom stresu, zwiększają konfliktowość, obniżają produktywność i sprawiają, że trudniej się skoncentrować na pracy. W badaniach przeprowadzonych przez Vinesha Oommena (2008) okazało się, że pracownicy otwartych biur mają wyższe ciśnienie i trudności z koncentracją. Dodatkowo stają się bardziej drażliwi głównie na skutek nieustającego szumu. Problemem jest również brak prywatności i poczucie bycia stale obserwowanym — zarówno przez szefa jak i współpracowników.

Otwarta przestrzeń biurowa utrudnia koncentrację i poważnie ogranicza prywatność pracowników i klientów. Praca w otwartej przestrzeni często jest utrudniona z powodu zakłóceń, tzw. dystraktorów – związanych z tym, że słyszymy telefon na sąsiednim biurku, rozmowy kilkunastu osób wokół itp. W biurze typu „open space” nie jest możliwa do osiągnięcia poufność, czy prywatność. Takie warunki nie sprzyjają osiągnięciu zadowolających

¹ Oommen V., Knowles M., Zhao I. (2008), *Should health service managers embrace open plan work environments?*, A revive. Asia Pacific Journal of Health management.

efektów w pracy. Są przyczyną niskiej wydajności pracowników i spadku efektywności w pracy.

Praca w otwartej przestrzeni, zwłaszcza w dużych biurach wielkoprzestrzennych, jest związana ze specyficznym rodzajem dyskomfortu psychicznego. Siedząc w otwartej przestrzeni, pracownicy są przez cały czas obserwowani. Zaletą, jaką jest możliwość śledzenia przebiegu pracy przez menadżera, jest dla samych pracowników źródłem dużego stresu. W otwartych biurach, przez brak możliwości „ukrycia się”, wszyscy pracownicy narażeni są na stres. Przykładem miejsca pracy, gdzie warunki otoczenia mają negatywny wpływ na ludzi mogą być biura telefonicznej obsługi klienta tak zwane „call center”.

Praca w biurach urządzonych w konwencji biur otwartych wiąże się z dużą rotacją pracowników. Dla pracodawcy oznacza to straty związane z kosztami szkoleń, jak również z niemożnością utrzymania stałego zespołu. Dla pracownika wiąże się to z ciągłą adaptacją do nowego środowiska pracy, zwiększonym poziomem odczuwanego stresu i spadkiem wydajności w pracy.

1. ROLA PRZESTRZENI W ŻYCIU CZŁOWIEKA

Na przestrzeń biurową typu open space w aspekcie „przestrzennym” można spojrzeć dwojako, jako na przestrzeń architektoniczną oraz jako na „przestrzeń nieformalną”, osobistą wyznaczaną przez samych pracowników umiejscowionych w przestrzeni architektonicznej.

W psychologii znane jest pojęcie terytorialności, Człowiek, jak inne zwierzęta, ustala swoje terytorium i broni go przed zajęciem. Przejawem zachowań terytorialnych jest chociażby wyznaczanie przez ludzi granic państwa, umownie ustalonej linii. „Nie ma jak w domu” czy „wszędzie dobrze, ale w domu najlepiej” również wskazuje na dom, jako na „własne terytorium”. W domu też czujemy się najlepiej i najpewniej. Dzieci w szkole za takowe terytorium często uznają własną klasę. Pracownicy w biurze zakreślając często granice swojego terytorium otaczają się różnymi przedmiotami książkami, sprzętami. Nie można również nie zgodzić się z Panią Ewą Kiezik-Kordzińska, która twierdzi, że jednym z objawów zachowań przestrzennych, terytorialnych człowieka są dystanse personalne². Wielkość wyznaczonego dystansu przez człowieka zależy od stopnia i rodzaju relacji, w jakiej pozostają jej uczestnicy. Od tego, w jaki sposób zostaną wyznaczone granice dystansu zależy jakość kontaktów. Zbyt małe odległości, powodujące znaczny dyskomfort psychiczny mogą prowadzić do konfliktów pomiędzy ludźmi tworzącymi interakcje³.

² Kiezik-Kordzińska E. (2008), *Wszyscy za jednego, jeden za wszystkich*, Warszawa wyd. WSiP, s. 33.

³ Janda-Dębek B. (2003), *Daleko czy blisko. Dystans interakcyjny w wybranych sytuacjach społecznych*, Wrocław wyd. WUW, s.18-19.

2. ZWIĄZEK TERYTORIALIZMU Z PRZESTRZENIĄ ŻYCIOWĄ CZŁOWIEKA

Terytorium, to przestrzeń określona, jako własne, osobiste miejsce chronione przed osobą nieznaną, obcą, bądź niezaproszoną. Bardzo silne przejawy terytorializmu występują w stosunku do miejsc postrzeganych, jako własne (np. dom, terytorium danego kraju) lub przedmiotów uznawanych za intymne, osobiste. Funkcją takich zachowań przestrzennych ludzi są działania polegające na przemieszczaniu się jednostek, grup społecznych w różne miejsca zapobiegając tym samym przegęszczeniu. Regulują oddziaływania społeczne, niejednokrotnie są powodem konfliktów społecznych.

Altman (za Knapp) wyróżnił trzy rodzaje terytoriów⁴.

Prywatne miejsca intymne, do których dostęp ma tylko właściciel terytorium. Wszelkie próby przekroczenia granic tego terytorium są niepożądane i spotykają się z dezaprobatą. Dostęp do tej sfery jest zabezpieczony i kontrolowany.

Pośrednie nie mają one statusu przynależności tylko do jednej osoby. Są to przedmioty, z których człowiek korzysta przez określoną ilość czasu np. film pożyczony w wypożyczalni, lub miejsca, w których przebywa w określonych ramach czasowych, np. karnet wstępu na basen. Obszar pośredniego terytorium jest powodem częstych konfliktów między użytkownikami przestrzeni. Wynika to z braku jasno określonych granic terytorialnych dla jednostki.

Publiczne – miejsce publiczne, na obszarze, którego aktualnie przebywająca osoba czuje się jak na własnym terytorium. Istotną cechą terytorium publicznego jest przemijalność tego stanu, oraz elastyczne granice otwarte nie tylko dla jednego człowieka, ale także dla grup społecznych np. trybuna na stadionie piłkarskim, gdzie kibic czuje się swobodnie, jednocześnie dzieląc przestrzeń z grupą pozostałych kibiców.

3. PRZESTRZEŃ NIEFORMALNA

Przestrzeń nieformalna to inaczej osobiste granice, stworzone przez ludzi będących ze sobą w interakcji, do przestrzegania, których zobowiązani są wzajemnie. Wyznaczona granica dostępu do drugiego człowieka odbierana jest na poziomie nieświadomym jednostki. Pomimo nieświadomionej sobie przez ludzi reakcji zachowań, jakie zachodzą między nimi, odgrywają one bardzo ważną rolę przystosowawczą. Ponadto należy zauważyć, że wzorce przestrzenne mogą być głęboko zakorzenione kulturowo, dla porównania przykładowo można przywołać tu Europejczyka i Azjatę. Hall wyróżnił dwa dystanse osobniczy i społeczny⁵. W ramach owych dystansów podzielił je na cztery kategorie dystans intymny (do 45 cm), osobniczy (od 45 do 120 cm), społeczny (od 120 do 360 cm) i publiczny (powyżej 360 cm). Każdy typ dystansu podzielony jest na dwie fazy bliższą i dalszą. Wybór dystansu zale-

⁴ Hall E. (1997), *Ukryty wymiar*, Warszawa wyd. Muza, s. 202.

⁵ Tamże, s. 149-162.

ży od tego, w jakiej relacji pozostaje człowiek. Na wybór dystansu wpływa jakość relacji z partnerem, rodzaj więzi,

3.1. Zachowania przestrzenne ludzi

Granice terytorium, choć pilnie strzeżone przez właściciela, często zdarza się, że zostają przekroczone przez osoby trzecie. Lyman i Scott (za Kanpp⁶) wyróżniają trzy sposoby wtargnięcia na prywatną przestrzeń człowieka:

1. Naruszenie, jest przekroczeniem osobistych granic człowieka. Może zachodzić w sposób celowy, lub nieświadomiony. Do osiągnięcia celu prowadzą takie środki jak spojrzenie, odgłos wywołującym dyskomfort jednostki, bądź naruszenie terytorium własnym ciałem.
2. Inwazja mająca na celu przejęcie całości lub części obszaru należącego do drugiej osoby na własny użytek.
3. Skalanie jest celowym zanieczyszczeniem terytorium należącego do drugiej osoby.

Reakcje obronne związane z wkroczeniem na terytorium polegają na prewencji i działaniu. Prewencja ma na celu zapobieganie naruszaniu granic. Odbywa się to za pomocą oznaczania rzeczy, w taki sposób, aby były one uznawane za własność człowieka je oznaczającego. Obszar jest oznaczony poprzez obecność właściciela terytorium, lub poprzez przedmioty do niego należące określające obszar prywatny, na przykład pracownicy oznaczają swoimi inicjałami sprzęty biurowe. Granice terytorium wyznaczone są poprzez odgrodzenie się od innych przykładowo w postaci ustawienia wkoło siebie książek, dokumentów – typowe dla osób pracujących w biurze, które można traktować, jako swoiste ustawienie ogrodzenia.

Działanie zaś jest aktywną formą obrony przed intruzem. Reakcje o nacechowaniu fizjologicznym. Występują symptomy podwyższonego ciśnienia tętniczego krwi. Stan pobudzenia jednostka może uznać za pozytywny lub negatywny. Stan pozytywny wywołuje u człowieka uczucie sympatii. Ludzie są skłonni do odwzajemniania podobnych zachowań. Negatywny stan uruchamia w człowieku mechanizmy dążące do kompensacji. Działania człowieka będą skierowane na przywrócenie właściwego dla jednostki dystansu poprzez zwiększenie odległości pomiędzy partnerami interakcji, zasłonięcie twarzy, odwrócenie wzroku, zakończenie rozmowy⁷.

Czynniki wpływające na uruchomienie działań obronnych

1. Identyfikacja osoby przekraczającej granice terytorium. Uruchomienie reakcji obronnych zależy od sympatii do tej osoby, płci, jej statusu ekonomicznego i społecznego.

⁶ Tamże, s. 204.

⁷ Tamże, s. 206.

2. Powód naruszenia terytorium. Celowe, czy przypadkowe. W przypadku działań świadomych w ramach obrony człowiek może przejawiać zachowania agresywne.
3. Rodzaj przekroczonego terytorium, prywatne, pośrednie, czy publiczne,
4. Forma aktywności intruza. Jeżeli aktywność dotyczy intymnego dystansu reakcja będzie bardziej gwałtowna, niż w przypadku naruszenia obszaru należącego do jednostki.
5. Czas naruszenia terytorium. Próba zawłaszczenia, czy tymczasowe wkroczenie na dany obszar.
6. Intensywność powtarzania się określonych działań naruszających terytorium.
7. Miejsce. Teren prywatny np. teren wokół własnego domu, czy przekroczenie terytorium publicznego np. w przeludnionym autobusie, gdzie ramy określonego dystansu są ruchome.

4. WPLYW ARCHITEKTURY NA PRZESTRZEŃ OSOBISTĄ CZŁOWIEKA

Rola, jaką odgrywa psychologia w projektowaniu przestrzeni urbanistycznych polega na organizowaniu przestrzeni, w taki sposób, aby człowiek czuł się w niej dobrze. Wiedza psychologiczna powinna w naturalny sposób korelować z projektowaniem obiektów, przestrzeni biurowych.. Przestrzeń powinna być zaprojektowana tak, aby nie wywoływała u jednostki efektu zatłoczenia, lecz była jednym z wielu wyznaczników pozytywnego nastroju. Projektowanie przestrzeni oparte o wiedzę psychologiczną wyróżnia się dwoma aspektami, Poznawczym, który zakłada projektowanie przestrzeni i doświadczania jej w rzeczywistości już istniejącej, oraz procesem kreowania nowej rzeczywistości, która dopiero będzie stworzona i poznawania jej. Praktycznym, polegającym na wykorzystaniu wiedzy o człowieku do stworzenia nowej rzeczywistości dostosowanej do potrzeb psychicznych jednostki.

Projektowanie architektoniczne powinno być ściśle powiązane z wiedzą naukową dotyczącą zachowań człowieka, jego sposobu działania i funkcjonowania w rzeczywistości. Przeludnienie, rozwijająca się urbanizacja wymagają rozwiązań architektonicznych sprzyjających ludziom. Wobec postawionych wymagań przed architektami niemożliwe wydaje się skuteczne radzenie sobie z rozwiązaniem problemów projektowania przestrzennego tylko za pomocą wiedzy naukowej. Intuicja człowieka może być sposobem na podjęcie próby rozwiązania tego problemu.

„Rzeczywistość intuicyjna” jawi się dokładnie taka, jaką jest, nierządząca się żadnymi prawami nauki. W takich samych kategoriach „rzeczywistość intuicyjna „jest używana, na co dzień. Prawda – intuicja w sensie po-

tocznym, niepotwierdzona naukowo wiedza” jest spostrzegana na ogół przez ludzi, jako właściwa⁸.

Studer opracował model projektowania przestrzennego opierającego się o zachowania człowieka⁹. Zakłada on, że przy każdym projektowaniu środowiska przestrzennego należy brać pod uwagę zachowania i reakcję ludzi zajmujących dany obszar. Błędnie wykonany projekt powoduje rozbieżność pomiędzy zachowaniami u ludzi, a zaprojektowaną przestrzenią. Zachowanie się człowieka jest dobrą miarą potrzeb biologicznych, fizycznych i psychologicznych w procesie projektowania przestrzeni. Dobre rozwiązanie architektoniczne, to rozwiązanie dopasowane do zachowań człowieka, będących wynikiem potrzeb fizjologicznych i psychologicznych.

Projektowane środowisko jest systemem elementów materialno-energetycznych rozmieszczonych pomiędzy ludźmi oraz pomiędzy siłami fizycznego środowiska działającymi na Dobrze zaprojektowana przestrzeń spełnia „wymagania systemu zachowania się ludzi, zdefiniowania wymagań systemu fizycznego, realizację wymagań systemu fizycznego, zweryfikowanie systemu środowisko — zachowanie się”¹⁰.

Studer uważa, że problem z projektowaniem przestrzeni pojawia się wówczas, gdy zachodzi dysonans pomiędzy systemem zachowań człowieka a zaprojektowanym środowiskiem¹¹.

5. PRZESTRZEŃ TYPU „OPEN SPACE”

Biuro o przestrzeni zorganizowanej na kształt open space, to hala, lub nieco mniejsze pomieszczenia o strukturze pokoju mieszkalnego, w których stanowiska pracy ustawione są obok siebie, a wyznacznikiem prywatności pracownika są ścianki działowe umieszczone pomiędzy stanowiskami pracy.

Pierwsze biura o tak zorganizowanej przestrzeni zaczęły pojawiać się w latach sześćdziesiątych XX wieku, a ich prekursorem byli niemieccy projektanci. Scheucher definiuje biura open space, jako pomieszczenie, w którym znajduje się czterdzieści, lub więcej stanowisk pracy¹². Czynnikiem negatywnym w tego typu biurach jest liczba osób znajdująca się na danym obszarze, wielkość tego obszaru, oraz jego organizacja, przytłaczająca dekoracja, ustawione biurka, jedno przy drugim, specjalnie wyznaczone miejsca ze sprzętem biurowym, brak detali ocieplających wizerunek miejsca, zimne oświetlenie, wszechobecnie panujący hałas. Codzienna praca w takich miejscach, przy dużym zatłoczeniu wiąże się z dużym dyskomfortem człowieka. Tego typu przestrzeń wpływa na zwiększone zapotrzebowanie terytorialności (zwiększone zapotrzebowanie na poszerzenie granicy dostępu do własnej osoby), której brak wiąże się z poczuciem przytłoczenia i niepewności. Kwestia nadmiernej kontroli zarówno ze strony pracodawcy, jaki

⁸ Bańka A. (2001), *Psychopatologia pracy*, Poznań wyd. Gemini, s. 20-21.

⁹ Tamże, s. 28.

¹⁰ Tamże, s. 29.

¹¹ Tamże, s. 29.

¹² Tamże, s. 78.

i współpracowników, brak poczucia swobody, które mają miejsce w przestrzeni typu otwartego istotnie wpływają na znaczne obniżenie efektywności wykonywanych działań przez pracownika. Biura o otwartej przestrzeni nie pozostają bez zalet. Należą do nich szybsza komunikacja usprawniony kanał informacyjny, powodujący sprawniejszy przepływ informacji, współpraca, czasami występująca rywalizacja, która niekiedy działa mobilizująco, ekonomicznie wykorzystana przestrzeń biurowa. Organizacja open space stwarza możliwość kontaktu przełożonego z podwładnymi prowadzącego do kooperatywnego systemu zarządzania¹³.

Przestrzeń biura otwartego jest fizycznie ograniczona. Zatlóczenie terytorialne będące domeną wielu dzisiejszych organizacji jest niewątpliwie uciążliwe dla wielu pracowników. Biuro o pożądanym cechach architektonicznych, to takie, które spełnia wymogi przestrzenne każdego pracownika. Przestrzeń nie ogranicza rozwoju człowieka, lecz stwarza podejmowanie wielu aktywności, oraz zapewnia odpowiednie warunki do wypoczynku, w trakcie godzin pracy.

Zmiany w systemie projektowaniu biur, poszerzenie granic przestrzeni fizycznej i paradoksalnie zawężenie granic terytorium jednostki wpływa negatywnie na samopoczucie jednostki. Powoduje dyskomfort, przytłoczenie, brak kontroli wewnętrznej, zmniejszoną produktywność.

5.1. Wpływ otwartej przestrzeni biurowej na ludzi na podstawie badań australijskich naukowców

Doktor Vinesh Oommen (2008) i jego współpracownicy z Queensland University of Technology Australia są prekursorami badań dotyczących wpływu otwartej przestrzeni biurowej na pracowników¹⁴. Stwierdził, że 90% osób biorących udział w badaniu oceniło warunki pracy w otwartych przestrzeniach biurowych negatywnie. Atmosfera panująca w biurze typu open powoduje stres u pracowników. Bliskość fizyczna współpracowników, brak możliwości zachowania odpowiedniego dystansu pomiędzy współpracownikami, brak intymności oraz wszechobecnie panujący hałas, utrudniający komunikację między pracownikami (powodując tym samym niejasności w przekazie w relacjach pracowniczych), jak również uniemożliwiający zachowanie należytej koncentracji w trakcie wykonywania pracy powodują ogólne rozdrażnienie pracowników, a co za tym idzie prowadzą do otwartych konfliktów pomiędzy nimi. Ponadto hałas panujący w biurze, powodujący obniżenie koncentracji i prowadzi do obniżenia efektywności, i wydajności pracy.

Brak prywatności, poczucie bycia „na celowniku”, obserwacji przez współpracowników przyczynia się do utraty poczucia bezpieczeństwa, co w konsekwencji sprzyja obniżeniu efektywności wykonywanych zadań. Człowiek zamiast koncentrować się na wykonywanym zadaniu i powierzonych mu obowiązkach, dąży do „odzyskania”, miejsca bezpiecznego dla siebie.

¹³ Tamże, s. 79.

¹⁴ Oommen V., Knowles M., Zhao I. (2008), *Should health service managers embrace open plan work environments?*, A revive Asia Pacific Journal of Health management.

Stwierdzono również, iż atmosfera w biurach typu „open space” wpływa negatywnie na zdrowie fizyczne pracowników. U ludzi pracujących w otwartych przestrzeniach stwierdzono zwiększone ciśnienie tętnicze krwi (skutek m.in. stresu), istnieje zwiększone ryzyko przeziębień z uwagi na fakt, iż przestrzeń tego typu, sprzyja kumulacji wirusów grypy, a bliski kontakt pracowników naraża ich na możliwość zarażenia się tym wirusem.

Oommen uważa, że projektowanie tego typu przestrzeni jest skutkiem globalizacji. W dobie kryzysu działania wielu korporacji opierają się o zasady rządzące się prawami ekonomii. Kierownicy zarządzający korporacjami według Oommena powinni zwrócić uwagę na to, jaki wpływ ma przestrzeń na pracowników.

Metoda barania Oommen i Zhao uwzględnili w swojej pracy literaturę dotyczącą badań na temat otwartych środowisk w pracy, Punktem wyjścia w poszukiwaniu odpowiednich materiałów było głowa kluczowe otwarte biura, otwarte środowiska pracy, biuro tradycyjne, zatłoczenie w biurze, tradycyjna przestrzeń biurowa. Artykuły podlegały recenzji, jeżeli spełniały kryteria:

1. znaczenie dla tematu badania,
2. kontekst badania,
3. źródło danych,
4. typ badania.

Z punktu widzenia Oommena i współpracowników (2008) pracodawcy powinni zrozumieć korelację pomiędzy fizycznym i społecznym systemem pracy. Fizyczne czynniki to te, które zawierają się w środowisku pracy, technologii i wymaganiach. Społeczne systemy obejmują ludzi, ich wartości, opinie na temat pracy i kulturę organizacji. Oba systemy tworzą dynamiczny system socjopsychiczny.

Nie każdy pracownik przestrzeni otwartej będzie oceniał negatywnie warunki tak urządzonego biura. Należy pamiętać o istotnych funkcjach przystosowawczych człowieka do warunków środowiskowych. Przyjmuje się, że warunki fizyczne oraz psychospołeczne biur o otwartej przestrzeni nie są sprzyjające dla funkcjonowania człowieka.

Wyniki przeprowadzonych badań¹⁵ pokazują, wprost że ludzie pracujący w biurach typu „open space”, na co dzień borykają się z problemami takim jak brak prywatności, utrata własnej tożsamości, niska produktywność w pracy, problemy zdrowotne (m. in. przeziębienia, podwyższone ciśnienie tętnicze krwi) oraz niska satysfakcja z pracy. Badanie potwierdziło hipotezę, że hałas jest jedną z cech, jaką charakteryzuje się przestrzeń otwarta w biurach, która wpływa na niezadowolenie z pracy. Niska satysfakcja z pracy spowodowana jest brakiem kontroli człowieka nad fizycznym środowiskiem pracy. Oommen uważa, że zadbanie o potrzeby fizyczne, jaki i psychiczne pracowników, jest znacznie korzystniejsze dla organizacji.

¹⁵ Tamże.

Ważne dla pracownika jest poczucie komfortu w pracy. Ludzie, którzy czują się dobrze w swoim środowisku pracowniczym są w stanie osiągać lepsze wyniki, Ponadto satysfakcja pracownika jest ważnym czynnikiem w dążeniu do sukcesu całej organizacji. Niezaspokojenie potrzeb pracowników wiąże się ze spadkiem ich produktywności, a więc i niższymi zyskami firm. W opinii badaczy istnieją również pozytywne aspekty przestrzeni typu open space. Należą do nich: sprawniejsza komunikacja pomiędzy pracownikami, zdolność do wzajemnego oddziaływania na siebie i wspólnej mobilizacji.

PODSUMOWANIE

Przeprowadzone badania pokazały jednak, iż dobór strategii, sposób radzenia sobie ze stresem oraz efektywność wykorzystywania tejże strategii zależy od wielu czynników takich jak osobowość człowieka, uwarunkowania psychiczne, biologiczne. Niekoniecznie istotne znaczenie musi mieć w przypadku doboru przez pracownika strategii radzenia sobie ze stresem typ przestrzeni biurowej. Biorąc pod uwagę wyniki badań mylne jest założenie, że konkretna grupa badawcza, w tym przypadku pracownicy biur typu otwartego, zastosują w większości tę samą strategię. Nie można też przypisać konkretnej strategii do konkretnej grupy badawczej z uwagi chociażby na indywidualne cechy i uwarunkowania człowieka.

LITERATURA:

- [1] Baly S. (1959), *Wprowadzenie do psychologii społecznej*, Warszawa wyd. PWN.
- [2] Bańka A. (2001), *Psychopatologia pracy*, Poznań wyd. Gemini.
- [3] Hartley M. (2005), *Stres w pracy*. Kielce wyd. Jedność.
- [4] Hall E. (1997), *Ukryty wymiar*, Warszawa wyd. Muza.
- [5] Janda-Dębek B. (2003), *Daleko czy blisko. Dystans interakcyjny w wybranych sytuacjach społecznych*, Wrocław wyd. WUW,
- [6] Kiezik-Kordzińska E. (2008), *Wszyscy za jednego, jeden za wszystkich*, Warszawa wyd. WSiP.
- [7] Knapp M. (1997), *Komunikacja niewerbalna w interakcjach międzyludzkich*, Wrocław wyd. Astrum.
- [8] Oommen V., Knowles M., Zhao I. (2008), *Should health service managers embrace open plan work environments? A revive*, Asia Pacific Journal of Health management.

STRESZCZENIE

Istota przestrzeni człowieka na przykładzie biur typu open space

Współczesną przestrzeń biurową charakteryzuje często brak zachowania standardów dystansu psychologicznego człowieka. Paradoksalnie przestrzeń biurowa typu open space, która miała z założenia usprawniać współpracę między pracownikami biurowymi poprzez łatwiejszą i szybszą komunikację, nie zawsze pozytywnie oddziałuje na człowieka, jego psychikę, samopoczucie.

Punktem wyjścia i inspiracją do napisania niniejszej pracy były badania (2008) przeprowadzone przez australijskich naukowców z Queensland University of Technology, dr Vinesha Oommena i jego współpracowników dotyczące wpływu otwartych miejsc pracy na zdrowie pracowników.

W niniejszej pracy zajmę się tematyką przestrzeni i jej wpływu na funkcjonowanie człowieka. Sposobem radzenia sobie ze stresem będącym efektem ograniczenia przestrzeni osobistej.

SUMMARY

The essence of human space as exemplified by open space offices

Modern office space is often characterized by a failure to observe standards of human psychological distance. Paradoxically, the office space in the type of open space that was from the assumption improve cooperation between the office workers through easier and faster communication, not always positively affects the man, his psyche, mood.

The starting point and inspiration for writing this work was the research conducted by Australian researchers from the Queensland University of Technology, Dr. Vmesh Oommena and his colleagues on the impact of open space offices for the employees.

In this paper I will deal with issues of office space and its impact on human functioning, a way of coping with stress being the result of limiting personal space.

Magdalena Pluskota
Wyższa Szkoła Zarządzania i Przedsiębiorczości
z siedzibą w Wałbrzychu

Pedagogika humanistyczna i pedagogika kultury – akademickie implikacje

1. O FENOMENIE KSZTAŁTOWANIA OSOBOWOŚCI LUDZKIEJ WE WSPÓŁCZESNYM ŚWIECIE

Nadrzędnym problemem pedagogiki humanistycznej jest wychowanie do wolności i miłości w środowiskach wychowawczych, jakimi są rodzina i szkoła. Nie brak też odniesień w tym względzie do roli indywidualnych form służby człowiekowi. Istotny wymiar pedagogiki humanistycznej stanowi odniesienie do ponadczasowych wartości, takich jak wolność, czy miłość oraz ich realizacje w wychowaniu młodego pokolenia.

Wolność „zakłada suwerenność każdej jednostki ludzkiej”¹. Jest rozpatrywana tak w sensie indywidualnym (człowiek), jak i społecznym (grupa, społeczeństwo) – przy tym ostatnie rozumienie terminu pozwala na jego usytuowanie w przestrzeni historyczno – społecznej (wiek XX wiekiem wydarzeń odległych idei wolności).

W publikacjach podejmujących problem pedagogiki humanistycznej zwraca się uwagę na zło, jako na główne źródło zagrożenia idei wolności, tak w sensie jednostkowym, jak i globalnym, stąd na szczególną uwagę zasługuje odniesienie do chrześcijańskiego sensu wolności, które znajduje potwierdzenie chociażby w argumencie: „Człowiek obdarzony wolnością może odmówić tej współpracy i odrzucić głos Boga, który uczynił go człowiekiem i powołał do życia. Może również powiedzieć <nie> wezwaniu mo-

¹ J. Majka, *Chrześcijaństwo a wyzwolenie człowieka. Wstęp do instrukcji o chrześcijańskiej wolności i wyzwoleniu*, za: A. Kryński, M. Pluskota, *Pedagogika humanistyczna. Teoria i praktyka*, ISBN 978-83-7542-022-7, Częstochowa 2012, s. 9.

ralnemu, które skierował do niego Stwórca”². Zależność pomiędzy jedną, a drugą wartością wyszczególnioną w publikacji eksponuje stwierdzenie: „wolność jest dana człowiekowi po to, by mógł miłować”³.

Miłość, jako słowo kluczowe pedagogiki humanistycznej – wartość uznawana za cel wychowawczy posiada wymiar *agape* – miłości zdolnej wzniesić człowieka na poziom boski, by mógł oglądać to, co piękne i dobre”⁴.

Nie sposób odłączyć tego wymiaru miłości od kształtowania w młodym pokoleniu takich przymiotów, jak: radość, dobroć, prawość, pokora, szacunek do ludzi, tolerancja. W przestrzeni rodziny i szkoły miłość określona, jako *agape* wyraża się w czynnej miłości bliźniego, która paradoksalnie nie jest procesem jednostronnym, bowiem „obdarowanym jest również ten, który daje”⁵.

W aspekcie odniesień do zreformowanej szkoły, wymiar miłości i wolności wyraża się w celach i zadaniach, skupionych wokół założeń: szkoła umożliwia, szkoła zapewnia, szkoła wspiera. Wydziela się też w tym kontekście prymat uczenia, myślenia, poszukiwania, doskonalenia się, komunikowania się, współpracy, działania⁶.

Szczególny wymiar tych odniesień posiada szkoła katolicka. Nie bez znaczenia pozostaje wydzielenie klas autorskich⁷, stwarzających możliwości urzeczywistniania wartości, jakimi są: miłość i wolność⁸. Istota tego typu społeczności wyraża się w „dekalogu wartości” klasy autorskiej⁹.

Na szczególną uwagę zasługuje indywidualny program służby człowiekowi, wskazany na przykładzie klasy szkolnej. Dzieło to jednak może być również realizowane w szpitalach, domach opieki, domach dziecka, wśród rodzin patologicznych¹⁰.

Nie sposób oddzielić wyszczególnionego tu priorytetu wychowawczego od roli rodziny – temu celowi służyć mogą również inne formy edukacyjne, ukierunkowane na wychowanie do miłości. Praktyczny aspekt pedagogiki humanistycznej wskazuje na konkretną realizację wychowawczą w obszarze miłości i wolności. Już samo odniesienie do istoty nazwy *paidagogos*, oznacza tego, który prowadzi dziecko, młodego człowieka – tego, który wiąże się z nim uczuciowo, poświęca mu czas i uwagę. Jest to wskazanie na pedagoga, który kocha i wychowuje do wolności¹¹.

² KKK 396 [Katechizm Kościoła Katolickiego, 1992], za: A. Kryński, M. Pluskota, *Pedagogika humanistyczna. Teoria i praktyka*, dz. cyt., s. 19.

³ KKK 1733, 1828, [Katechizm Kościoła Katolickiego, 1992], za: A. Kryński, M. Pluskota, *Pedagogika humanistyczna. Teoria i praktyka*, dz. cyt., s. 22.

⁴ A. Kryński, M. Pluskota, *Pedagogika humanistyczna. Teoria i praktyka*, dz. cyt., s. 35.

⁵ DIM 6 [Encyklika Piusa XI Divini Ilius Magistri], za: A. Kryński, M. Pluskota, *Pedagogika humanistyczna. Teoria i praktyka*, dz. cyt., s. 43.

⁶ Podstawa programowa – materiały dla nauczycieli przedszkoli i szkół podstawowych – Ministerstwo Edukacji Narodowej – Portal Gov.pl [www.gov.pl] – 30.04.2024.

⁷ Jak podkreśla Dominikowska: „Idea naczelną, która leży u podstaw wszystkich programów autorskich jest dostrzeżenie, odkrycie i pielęgnowanie w uczniu indywidualności”, por. I. Dominikowska, Z doświadczeń prowadzenia szkoły autorskiej, „Scholasticus”, nr 3 – 4 (12/13)/1994, ISSN 1230-1175, Wrocław – Lublin 1994, s. 45.

⁸ A. Kryński, M. Pluskota, *Pedagogika humanistyczna. Teoria i praktyka*, dz. cyt., s. 70.

⁹ Tamże, s. 71.

¹⁰ Tamże, s. 75.

¹¹ Tamże, s. 92.

Humanistyczny wymiar eksponują również role pedagoga, wyszczególnione w kategoriach: pedagog – człowiek powołany, realista, edukator, wychowawca, świadek prawdy, terapeuta, przewodnik, formator, mistrz i autorytet. W sens miłości i wolności wpisują się wybrane (z założenia przeciwstawne) koncepcje pedagogiczne – zakorzenione w tradycji personalizmu pedagogicznego i otwartą na perspektywę przyszłości pedagogikę alternatywną. Nie sposób pominąć kwestii pewnego typu niebezpieczeństw, których istotą może być postmodernistyczne odejście od właściwie rozumianej miłości i wolności¹².

Spośród wielu nowatorskich treści, zawartych w obszarze pedagogiki humanistycznej zwraca uwagę, istotne z perspektywy wychowawczej, spostrzeżenie o ludzkiej wolności, rozpatrywanej w podwójnym aspekcie: wolności „od” i wolności „do”¹³. Wolność „od” definiowana jest jako brak zniewolenia, wyzwolenie od zła. Z perspektywy opieki i wychowania szczególnie wymiar zdaje się mieć wolność od bólu, od egzystencjalnego lęku przed śmiercią, od strachu przed samotnością w sytuacji zagrożenia. Ważne znaczenie ma przywołana w licznych publikacjach o wymiarze humanistycznym „wolność do”, określana jako wolność prawdziwa, wolność wyboru dobra, prawdy, piękna – wolność, dzięki której człowiek w pełni realizuje swe człowieczeństwo. W kontekście idei wychowawczej wolność wyboru dobra, prawdy i piękna wyraża się w dziełach pomocy człowiekowi, szczególnie w dziełach charytatywnych. Dopełnia ją dzieło dobroczynne, którego źródłem jest miłość – *agape*¹⁴, „zdolna do pochylania się nad każdą ludzką nędzą, [miłość, która sprawia], że ten, który doznaje miłosierdzia nie czuje się poniżony, ale odnaleziony i dowartościowany”¹⁵.

Usytuowane w obszarze pedagogiki humanistycznej rozgraniczenie może być także swoistym „rachunkiem sumienia” dla powołanych do służby opiekuńczej, czy wychowawczej – pozwalają na ocenę, czy miłość drugiego człowieka, pomimo przyjmowanego na siebie trudu, pomimo niezrozumienia ze strony człowieka potrzebującego wsparcia, bądź jego najbliższych, staje się drogowskazem w realizowanej posłudze człowiekowi potrzebującemu¹⁶.

Źródłem głębokiej refleksji, inicjowanej w pedagogice humanistycznej staje się problem autorytetu, który „chroni, inicjuje, wymaga, broni i tym samym prowadzi dziecko, oszczędzając mu fałszywych, złych kroków”¹⁷. W praktyce pedagoga – opiekuna zarówno bezpośrednio, jak i pośrednio jest to temat ważny. Z jednej strony, bowiem determinuje on wymóg bycia autorytetem w dziedzinie opiekuńczej, z drugiej strony w dziedzinie ogólnoludz-

¹² Zobrazowaniem bogactwa koncepcji pedagogicznych, wyrażających się w praktyce wychowania do miłości i wolności może być pozycja: *Przemiany edukacyjne w Polsce i na świecie a modele wychowania*, red. W. Korzeniowska, S. Michałowski, A. Murzyn, ISBN 83-7308-102-X, Kraków 2001, ss. 475.

¹³ A. Kryński, M. Pluskota, *Pedagogika humanistyczna. Teoria i praktyka*, dz. cyt., s. 22.

¹⁴ Na uwagę w zakresie dzieł miłosierdzia – miłości *agape* zasługuje publikacja Mariana Surdackiego, *Dzieci porzucone w Szpitalu Świętego Ducha w Rzymie w XVIII wieku*, ISBN 83-87703-02-8, Lublin 1998, ss. 458.

¹⁵ Tamże, s. 43.

¹⁶ Tamże, s. 47.

¹⁷ Tamże, s. 48.

kiej, szczególnie wszędzie tam, gdzie autorytetu człowieka dorosłego w jakiś sposób z różnych względów zabrakło, bowiem „być pozbawionym [autorytetu rodziców, dorosłych] w dzieciństwie, znaczy stracić coś bardzo ważnego¹⁸.

Posłannictwo opiekuna, wychowawcy, terapeuty nie może być pozbawione założeń pedagogiki, jako teorii i pedagogii, jako praktyki. Mając do czynienia z człowiekiem schorowanym, starszym, zaniedbanym, opuszczonym przez najbliższych, nie sposób nie dysponować środkami oddziaływania pedagogicznego, których zastosowanie może zweryfikować nie tylko zachowanie samego człowieka, ale i jego stosunku do świata. Treści pedagogiki humanistycznej dostarczają istotnej wiedzy, dotyczącej oddziaływania poprzez wolność i miłość, tak, by człowiek potrzebujący wsparcia nie czuł się samotny, opuszczony lub wyizolowany z życia¹⁹.

Do istotnych kompetencji pedagogiki humanistycznej zaliczyć należy postawę empatii, wyrastającą z autentycznego dialogu oraz umiejętność rozpoznawania potrzeb jednostki, grupy lub zbiorowości w zakresie miłości, szacunku i wolności oraz określania zasobów niezbędnych i dostępnych do ich zaspokojenia.

Podstawową wartością pedagogiki humanistycznej jest służba życiu ludzkiemu, tak jak w etyce personalistycznej – afirmacja godności osobowej człowieka. Subiektywną i ostateczną normą postępowania każdej z nich pozostaje sumienie. J. Woroniecki wskazuje, że sumienie to: „praktyczny sąd rozumu, mówiący, co mamy robić, a czego nie i orzekający już po dokonaniu uczynku o jego wartości moralnej²⁰.

Z kolei według św. Jana Pawła II sumienie człowieka określane jest mianem „osądu konkretnej sytuacji, opartym na racjonalnym przeświadczeniu, że należy miłować i czynić dobro, a unikać zła”. Uogólniając – sumienie nie jest kategorią stałą – wymaga ono, bowiem wiedzy, wrażliwości, namysłu etycznego i chęci poszukiwania w czynach dobra i prawdy²¹.

2. O KSZTAŁCENIU OSOBOWOŚCI PRZEZ DOBRĄ KULTURĘ

Warto – dla szerszego ujęcia problemu – odnieść się do znaczenia terminu „dobra kultura”. Łaciński termin *kultura* oznacza *ulepszenie, uszlachetnienie ludzkiego życia lub jakiegś jego dziedziny*. Kultura ma charakter społeczny i historyczny. Społeczny – gdyż odzwierciedla ludzkie działanie, które samo w sobie ma wymiar społeczny. Historyczny – bo przekazywana jest przez tradycję (rodzinną, narodową, ogólnoludzką). W ujęciu teologicznym z kolei człowiek, jako twórca kultury – przez kulturę sam się rozwija, a podejmując właściwą sobie kulturotwórczą działalność tworzy siebie²².

¹⁸ Tamże, s. 25.

¹⁹ Tamże, s. 26.

²⁰ U. Krzyżanowska-Lagowska, *Wartości duchowe w etosie pielęgniarstwa*, ISBN 83-87130-17-6, Kraków 2005, s. 233.

²¹ Tamże.

²² Encyklopedia kultury polskiej, t. 1. Pojęcia i problemy wiedzy o kulturze, Wrocław 1991.

Zaprezentowany w niniejszym artykule wybór dzieł, reprezentujących nurt literatury religijnej na obczyźnie jest jedynie niewielkim fragmentem owych dóbr kultury, jakże istotnych w kontekście wpływu na formowanie osobowości. Ograniczoność dostrzegalna w tekście – podyktowana jest głównie różnorodnością tematyki – usytuowanej w rejonach teologicznych, społecznych, jak również kulturalno-literackich.

Istotne spostrzeżenia, dotyczące całokształtu pracy twórczej jednego z poetów – Kazimierza Wierzyńskiego, którego twórczość warto uczynić aspektem reprezentatywnym do zobrazowania problemów zawartych w temacie artykułu, wyraził autor emigracyjny – Jan Bielatowicz. Uważa on, że „poezja Wierzyńskiego dostarcza nieczęstego obrazu wszystkich faz twórczości: on nowiu zmysłowości po ostatnią kwadrę intelektu, po <tkankę ziemi> - dobywanie esencji piękna z życia pełnego, na wyrównanych skrzydłach zmysłów i umysłu”²³.

Przytoczona myśl pozwala na wskazanie wspólnych elementów w interpretacji tekstów, pochodzących z różnych okresów twórczości autora. W jego dziełach dostrzega się obraz Boga w ujęciu jednostkowym, zarysowanym schematem Bóg – człowiek, jak i ujęciem kulturowym, w wymiarze historiozofii polskiej oraz rodzimego folkloru. Wielopłaszczyznowość ujęcia Boga w twórczości literacko-kulturowej, szczególnie w perspektywie niełatwych polskich losów wydaje się kwestią oczywistą. Podkreśla to B. Zeller, odczytując twórczość poetycką lat międzywojennych, jako miejsce zderzenia się różnych sposobów mówienia o Absolucie²⁴.

Schemat Bóg – człowiek nakreślony został w wierszu *Nie wiem czy jesteś Boże*. Bogdan Zeller zwraca tu uwagę na słowo posiadające moc sprawczą²⁵. Wśród tak częstej dla człowieka postawy zwątpienia, wyrażonej formułą: „nie wiem czy jesteś”, „nie wiem czy Ciebie nie ma”, sprawczą moc słowa „chciałbym” przekształca podmiot liryczny z jednostki wątpliwej, zagrożonej w duchowej beznadziei w człowieka wierzącego. Duchowy przełom podmiotu lirycznego dotyczy zmiany całego ludzkiego życia.

Ziemskie i ludzkie „tutaj” bez Boga, to ograniczenia, to brak nadziei i możliwości, to również emocjonalna i duchowa niemoc – wewnętrzna i intelektualna pustka. Z kolei boskie „tam” jest wiecznością i tajemnicą²⁶.

W postawie podmiotu lirycznego dostrzega się pokorę, będącą warunkiem autentycznej wiary. Widzimy ją w gotowości przyjmowania przeciwności losu, w uznaniu własnej małości²⁷.

Utwór *W imię Ojca*²⁸, pochodzący z tomu *Krzyże i miecze* rozpoczyna i kończy formuła modlitewna, odnosząca się do jakże wymownego kulturowo znaku krzyża. Jest to *credo*, wyrażające zawierzenie Bogu i eksponujące miłość do ojczyznie. Zapropionowana przez autora konwencja pozwa-

²³J. Bielatowicz, *Literatura na emigracji*, Londyn 1970, s. 170.

²⁴B. Zeller, *Bóg w poezji*, (w.) *Szkolny słownik Literatury Polskiej XX wieku*, red. Marek Pytasz, Katowice 1998, s. 212.

²⁵Tamże, s. 209.

²⁶K. Wierzyński, *Nie wiem czy jesteś Boże*, (w.) K. Wierzyński, *Poezja i proza*, cz. 1, wyb. M. Sprusiński, red. Bchelminia, k, Kraków 1981, s. 80.

²⁷Tamże.

²⁸K. Wierzyński, *W imię Ojca*, (w.) K. Wierzyński, *Poezja i proza ...*, s. 350.

la na połączenie dwóch płaszczyzn życia: duchowej i społecznej – miłość oraz powinność wobec Rzeczypospolitej sytuowana jest tutaj *w imię wiary i miłości do Boga*, zaś miłość do Boga warunkuje powinność względem ziemskiej ojczyzny. Dostrzega się w tym miejscu kontekst tytułu *W imię Ojca*, rozumiany, jako czynienie czegoś, robienie w imię kogoś/ czegoś²⁹. W tym miejscu można podjąć się interpretacji powyższego ujęcia słownego, w myśl, którego sama miłość do kraju, służba ojczyźnie, czyniona jest w imię miłości Boga i wynikających z tego faktu obowiązków.

Analiza literacko – kulturowa powyższego tekstu uwydatnia naznaczenie polskim losem, *wybranie*, przybierające wymiar powołania. Człowiek w swym *przymusie dobrowolnym* nie jest nigdy zniewalany tym posłannictwem – utwór wskazuje, bowiem na oczywistą wewnętrzną potrzebę identyfikacji każdego człowieka.

Sugerowana powyżej rola ma niejako wartość wieczną, na co wskazuje imperatyw: *wiecznie będziesz tu wracał*. Człowiek postawiony w tym, a nie innym miejscu, w tym, a nie innym czasie – wewnętrznie rozdarty uosabia kontrast pomiędzy pełnią rolą, a własną rzeczywistą postacią.

Istotnym zabiegiem kulturowym jest ujęcie kwestii narodowej w kategoriach religijnych. Naród to w powszechnym rozumieniu *zgrupowanie, bractwo, koło*³⁰, z kolei Polak – to *człowiek bierzmowany rozpaczą*, kraj z kolei to nade wszystko narodowe klęski³¹, nad którymi rozpościera się prawda³² (przegrane z honorem walki, krew, groby, doznane krzywdy, gruzy miast i zgliszcza wsi), ale i narodowa duma (pieśni sławiące chwałę narodu – hymn narodowy, wartości materialne i duchowe, przyroda)³³. Mesjanistyczna wizja narodowego posłannictwa³⁴ oraz spiskowa teoria polskich dziejów rozpościera w utworze tło epoki romantyzmu.

Współczesną kontynuacją Norwidowskiego pragnienia powrotu do kraju, do ludzi jednoznacznie moralnych, którzy *tak za tak – nie za nie mają*³⁵, jest wiersz Kazimierza Wierzyńskiego *Wróć nas do kraju*. Dostrzec tu można

²⁹ Frazeologiczne ujęcie słowa *imię*, [http://sjp.pwn.pl/haslo.php?id=19763] – 31.01.2023.

³⁰ Motyw koła posiada szerokie konteksty – sugeruje powtarzalność, zamknięcie, uporządkowanie, nasuwa skojarzenie z kołem historii: „*Koło dziejów, tragicznie powtarzająca się historia narodowych uzłotów i upadków musi stać się fundamentem nowej świadomości*”, Z. Marcinów, *Wobec Historii, w kręgu polityki. Wybrane wątki twórczości Kazimierza Wierzyńskiego*, (w.) Mity, stereotypy, konwencje, red. Barbara Gutkowska, Marian Kisiel, Ewa Tulaj, Katowice 1995, s. 48.

³¹ Józef Tischner odnosząc się do dzieła Stanisława Wyspiańskiego *Wesele* przedstawił myśl, dotyczącą znaczenia i wymiaru klęski. Wskazał, iż „*bywają klęski wspanialsze od zwycięstw, bo same w sobie pełne honoru i owocne dla przyszłości. Z porażek wynosi się gorycz, z klęsk można wynieść honor i naukę*”. J. Tischner, *Chochoł sarmackiej melancholii*, (w.) Tenże, *Świat ludzkiej nadziei. Wybór szkiców filozoficznych (1966 – 1975)*, Kraków 1994, s. 20.

³² *Bo prawda jest nad klęską i nic jej nie zmienia*, Kazimierz Wierzyński, *W imię Ojca*, (w.) Tenże, *Poezja i proza...*, s. 350. Ponadto prawda to fundamentalna część dokonanej historii Zbawienia (a w kategoriach narodowych warunków niepodległości):

*Bo słowo wyszło z prawdy i stało się ciałem
I stanie się wolnością i Bóg jej wystucha*

Kazimierz Wierzyński, *W imię Ojca*, (w.) Tenże, *Poezja i proza...*, s. 350.

³³ Pustynia może być rozumiana, jako duchowe pustkowie – biblijna pustynia zaś to miejsce formacji, kształtowania wnętrza, podejmowania ważnych decyzji.

³⁴ Kazimierz Wierzyński, *W imię Ojca*, (w.) Tenże, *Poezja i proza...*, s. 350.

³⁵ Cyprian Kamil Norwid, *Moja piosnka*, [www.poezja.org] – 31.01.2006.

ślad Mickiewiczowskiej Inwokacji, mającej kształt prośby podmiotu lirycznego: *przenoś moją duszę...*³⁶.

Wizja utraconej Polski w utworach K. Wierzyńskiego nierzadko zbieżny jest z wizją Norwidowską. Ojczyzna jawi się tutaj, jako kraj, gdzie *nikt [Bogu – MP] nie bluźni, gdzie ściany kościołów święte [są – MP] od westchnień, pachnące kadzidłem*³⁷. Zwraca uwagę anaforycznie eksponowany niemal w każdej strofie imperatyw: *Wróć nas do kraju*, wpleciony w formułę modlitwy o wsparcie w sytuacji zagrożenia, o obronę *od powietrza, od głodu i wojny*³⁸. Obecne są również w dziełach tego autora biblijne reminiscencje, m. in.: motyw przejścia narodu izraelskiego przez Morze Czerwone.

Bliskie nawiązania do polskich pieśni kościelnych, wykonywanych w różnych okresach roku liturgicznego zawiera *Kantyczka*³⁹. Mowa tu o pieśni Maryjnej *Chwalcie łąki umajone* oraz o nawiązaniach, zwłaszcza w formule językowo-stylistycznej, do pieśni bożonarodzeniowej *W dzień Bożego Narodzenia*.

Dostojeństwo kościołów, moc boża *rozbijająca ogień z wysoka*, upersonifikowana śmierć wzbogaca wspomniany przekaz tłem, zaczerpniętym z I połowy XIX wieku. Podobny wymiar zawiera programowa dla romantyzmu irracjonalność, która staje się przymiotem ojczystego kraju, w którym jakże trudno wszystko jedynie *ludzkim [tylko – MP] pojąć rozumem*.

Świat nakreślony Bożym prawem oraz porządkiem roku kalendarzowego i liturgicznego, świętami i uroczystościami jest rzeczywistością piękną i harmonijną. Zachwyca franciszkańskie ujęcie świata przedstawionego, szczególnie piękno natury, wyrażające *współbrzmienie istnienia*.

Witalność świata eksponują pełne ekspresji formy czasownikowe i imiesłowowe: ziemia musująca sokiem; drzewa sprzątają w gałęziach; drzewa robią porządki; astry, cynie biegną⁴⁰. Kazimierz Wierzyński stara się uzewnętrznić oczarowanie naturą – ładem, który ocala przed dysharmonią wszechobecną w XX wieku.

Autorka książki „Rozmowy w Maisons – Laffitte” – Barbara Toruńczyk uwydatnia przesłanie Jerzego Giedroyc’a, redaktora paryskiej „Kultury”, określanego mianem „księcia [polskich] emigrantów”. Spośród wielu zapisanych w tej książce myśli, istotnych dla Polaków żyjących w kraju i diaspory przekazem promującym publikację uczynione zostały słowa: „Nie wierzyłem w żadne formy organizacyjne na emigracji [...] natomiast istotną rzeczą dla mnie [była] i jest kwestia słowa. Słowa [...] drukowanego. To jest jedyna rzecz, która może na dłuższą metę odegrać jakąś rolę”.

³⁶ Mickiewiczowska tęsknota za krajem koncentruje się na emocjonalnym odbiorze natury, we wszystkich jej barwach, odcieniach, kształtach: *przenoś moją duszę... do (...) pagórków leśnych, (...) łąk zielonych, pól malowanych zbożem (...) wyzłacanych pszenicą, posrebrzanych żytem...*, Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1971, s. 5. Sensualizm wyrażony w opisie ziemi ojczystej wyróżnia to ujęcie od wizji Norwidowskiej – tu źródłem nostalgii staje się piękno ludzkich postaw: ludzkie *uszanowanie dla darów Nieba*, szacunek dla Boga i każdego stworzenia, Cyprian Kamil Norwid, *Moja piosnka*, [www.poezja.org] – 31.01.2006).

³⁷ Kazimierz Wierzyński, *Wróć nas do kraju* (w.) Tenże, *Poezja i proza...*, s. 281.

³⁸ Tamże.

³⁹ Kazimierz Wierzyński, *Kantyczka* (w.) Tenże, *Poezja i proza...*, s. 369.

⁴⁰ Tamże.

Z kolei w artykule autorstwa Bolesława Wierzbiańskiego, podejmującym kwestie książki o polskiej tematyce w Stanach Zjednoczonych zestawione zostały najistotniejsze zadania książki polskiej w warunkach wychodźczych, wśród których za nadrzędny uznany został fakt utrzymywania językowej i kulturowej identyczności polskiej. Książka polska jawi się tu, jako konieczny element działalności emigracji szczególnie w czasie, gdy priorytetem staje się dążenie do niepodległości lub do zachowania tożsamości narodowej. Ten utrwalony tradycją sposób przekazu myśli społecznej jest również formą powszechnego informowania o sprawach polskich i powszechnych. Niejednokrotnie w wielu analizach dostrzega się pełnienie przez książkę polską roli swoistego vademecum – czyli przewodnika po świecie innych, niż dotychczas warunków, czy też inaczej pojmowanych wartości.

LITERATURA:

- [1] Bielatowicz J., *Literatura na emigracji*, Londyn 1970.
- [2] Dominikowska I., *Z doświadczeń prowadzenia szkoły autorskiej*, „Scholasticus”, nr 3 – 4 (12/13)/1994, ISSN 1230-1175, Wrocław – Lublin 1994.
- [3] Encyklopedia kultury polskiej, t.1. Pojęcia i problemy wiedzy o kulturze, Wrocław 1991.
- [4] Kryński A., Pluskota M., *Pedagogika humanistyczna. Teoria i praktyka*, ISBN 978-83-7542-022-7, Częstochowa 2012.
- [5] Krzyżanowska-Łągowska U., *Wartości duchowe w etosie pielęgniarskim*, ISBN 83-87130-17-6, Kraków 2005.
- [6] *Przemiany edukacyjne w Polsce i na świecie a modele wychowania*, red. W. Korzeniowska, S. Michałowski, A. Murzyn, ISBN 83-7308-102-X, Kraków 2001.
- [7] Mity, stereotypy, konwencje, red. Barbara Gutkowska, Marian Kisiel, Ewa Tulaj, Katowice 1995.
- [8] Podstawa programowa – materiały dla nauczycieli przedszkoli i szkół podstawowych – Ministerstwo Edukacji Narodowej – Portal Gov.pl, [www.gov.pl] – 30.04.2024.
- [9] Surdacki M., *Dzieci porzucone w Szpitalu Świętego Ducha w Rzymie w XVIII wieku*, ISBN 83-87703-02-8, Lublin 1998.
- [10] Szkolny Słownik Literatury Polskiej XX wieku, red. Marek Pytasz, Katowice 1998.
- [11] Świat ludzkiej nadziei. Wybór szkiców filozoficznych (1966 – 1975), Kraków 1994.

- [12] Tischner J. *Świat ludzkiej nadziei*. Wybór szkiców filozoficznych (1966 – 1975), Kraków 1994.
- [13] Wierzyński K., *Poezja i proza*, cz. 1, wyb. Michał Sprusiński, red. Bogusława Chełminiak, Kraków 1981.

STRESZCZENIE

Pedagogika humanistyczna i pedagogika kultury – akademickie implikacje

Pedagogika humanistyczna i pedagogika kultury to dwa obszary wychowawcze, których istotą staje się uwrażliwianie jednostki poprzez relacje z drugim człowiekiem i światem, jak również dzięki szeroko rozumianemu dorobkowi materialnemu i duchowemu danej społeczności. Celem tych dwóch ważnych dziedzin w procesie kształcenia akademickiego jest kształtowanie świadomości samego siebie, swojego sposobu myślenia oraz refleksji nad szeroko rozumianym człowieczeństwem. Przekaz humanistyczno – kulturowy jest szczególnie ważny dla studentów specjalności pedagogicznych, których istotą jest świadoma i celowa działalność wychowawcza.

Słowa kluczowe: pedagogika humanistyczna, pedagogika kultury, wychowanie, człowiek, dialog.

SUMMARY

Humanistic Pedagogy and Cultural Pedagogy – Academic Implications

Humanistic pedagogy and pedagogy of culture are two educational areas, the essence of which is to sensitize the individual through relationships with other people and the world, as well as through the broadly understood material and spiritual achievements of a given community. The aim of these two important areas of the academic education process is to shape self-awareness, one's way of thinking and reflection on humanity in the broadest sense.

The humanistic and cultural message is particularly important for students of pedagogical specialties, the essence of which is conscious and purposeful educational activity.

Key words: humanistic pedagogy, pedagogy of culture, education, man, dialogue.

Anna Sajdak
Wyższa Szkoła Zarządzania i Przedsiębiorczości
z siedzibą w Wałbrzychu

Wpływ baśni i bajek na rozwój osobowości dziecka w aspekcie wychowawczym i emocjonalno-społecznym w świetle literatury

WSTĘP

Szeroko omówiony temat „Wpływa baśni i bajek na rozwój osobowości dziecka w aspekcie wychowawczym i emocjonalno – społecznym w świetle literatury” jest tematem bardzo ważnym w czasach ogólnego dostępu do Internetu i jego zasobów, ponieważ najlepszy wpływ na rozwój dziecka mają baśnie i bajki czytane. Pracuje wyobraźnia, poczucie moralne wśród dzieci i akceptacja świata realnego poprzez bajki. Książki dzieciństwa, cóż możemy o nich powiedzieć w świetle dorosłego życia, są one jak drogowskazy w głąb naszej duszy. Któż z nas nie czytał bajek i baśni, jako dziecko, obecnie w roli rodzica lub nauczyciela. Wszystkie dzieci potrzebują bajek i baśni by ich świat wyobraźni był pełen kolorów, radości życia i wspaniałych wspomnień. Literatura dla dzieci jest w pewien sposób wyrazem troski w wychowaniu poprzez rady, za którymi kryją się morały pobudzające wyobraźnię i rozum dziecka. Baśń i bajka pobudzają również wyrobienie własnego światopoglądu dziecka adekwatnego do jego wieku, są jak towarzysze z lat dzieciństwa. Dzięki którym przenosimy się czasami w świat fantazji, odbywając niezwykłe przygody i zwiedzając miejsca nieosiągalne mając niewiele lat. Świat fantastyczny i realny przeplatają się z sobą nawzajem a zarazem tworzącą dla dziecka zrozumiały świat dostrzegany oczami wyobraźni.

Literatura jest pełna fantastycznych pozycji książkowych o tematyce baśni i bajki odpowiednich do grupy wiekowej. Kto nigdy ich nie czytał, nie czuł się jak dziecko jest jak człowiek we mgle niby wszystko wie i nic nie wie, ponieważ okres dzieciństwa jest to czas, gdy wszystko wydaje się możliwe. Zwróćmy uwagę np. na bajkę „Kopciuszek” francuskiego pisarza Char-

lesa Perraulta, gdy po przeczytaniu mała dziewczynka we własnym domu wychodzi na zewnątrz rozmawia do paktów, zabiera mamie z szafy piękną sukienkę oraz buciki na obcasie niema znaczenia, że te rzeczy są za duże, liczy się to, że owa dziewczynka w danym momencie czuje się jak najpiękniejsza księżniczka ze zgubionym pantofelkiem jak w tej bajce, gdzie dynia zamienia się w karetę. To jest ten wspaniały świat pozwalający dziecku być dzieckiem w dosłownym słowa znaczeniu. Pedagogika jest dbaniem o prawidłowy rozwój dziecka, które poznaje świat, nakierunkowanie na właściwy kierunek. Baśnie i bajki są tym kierunkiem pomagającym w wychowaniu młodego człowieka pod względem wychowawczym i emocjonalno – społecznym ukazującym skutki złego i dobrego postępowania przenosząc na świat realny poza książkowy.

W pierwszym punkcie uwagę należy zwrócić na wpływ bajkoterapii, jako kluczowego elementu pracy z dzieckiem. Odpowiednio dobrana bajka otwiera drzwi do potrzeb małego odbiorcy. Działa jak zamek antywłamaniowy, należy użyć odpowiedniego by drzwi się otworzyły. Tak samo jest podczas bajkoterapii, gdy dobierzemy odpowiednią literaturę, pomoc dziecku w jego troskach będzie początkiem drogi pokonania lęków, obaw, a co za tym idzie – polubienia siebie przez dziecko, swoich wad nie tylko zalet, gdyż nie trzeba być idealnym, lecz wartościowym młodym człowiekiem. Bajki w bajkoterapii są kluczowym elementem pracy z dzieckiem i jego zmaganiem.

W drugim punkcie należy zauważyć, jaki istotny wpływ na dzieci mają bajki i baśnie w okresie przedszkolny i wczesnoszkolny, gdzie jest to czas pełen pokładów emocji, poznawania świata i nowych przyjaźni. To najlepszy czas by dzieci pokochały sztukę, jaką jest literatura dla najmłodszych. Duże wyzwanie dla nauczycieli oraz wychowawców, aby włożyli swoje serce w dobór odpowiednich bajek i baśni umiejętnie je przeczytali dając dzieciom możliwość na swobodną interpretację, przy odpowiednim nakierunkowaniu przez wychowawców. Pozwalając tym jednocześnie na pobudzenie wyobraźni oraz ukształtowaniu empatii poprzez wcielenie się w postać z fikcyjnego bajkowego świat.

W trzecim punkcie a jednocześnie najistotniejszym, od którego wszystko się powinno zacząć jest dom rodzinny. Staje się załącznikiem wprowadzającym dziecko w świat bajek i baśni. Podczas ciąży nie jednokrotnie można spotkać się z tym, że mama bądź tata czyta dziecku będącemu jeszcze w brzuchu mamy, by następnie kontynuować tę rodzinną tradycję, gdy dziecko jest już na świecie. Należy uświadamiać rodziców jak ważne jest czytanie od najmłodszych lat w środowisku domowym, a najlepiej od pierwszych dni życia. Dzieci, którym rodzice od wczesnych lat życia czytają bajki i baśnie, niejednokrotnie mają leższy zasób słów oraz wyostrzoną fantazję, łatwiej odnajdują się w grupie rówieśników, asymilacja im przechodzi płynnie.

1. BAJKOTERAPIA I JEJ WPLYW NA ROZWÓJ DZIECKA W ŚWIETLE BADAŃ WŁASNYCH I LITERACKICH.

Bajkoterapia i jej wpływ na rozwój dziecka jest jak wpływ na kreowanie myślenia. Budowanie logicznego podejścia do danej sytuacji oraz nakierowanie na dobre relacje międzyludzkie. W literaturze zagłębiona można w szeroki wachlarz cudownych bajek terapeutycznych o ogromnym znaczeniu psychologicznym – pedagogicznym. Poprzez swą treść zmieniają zachowanie dziecka i jego poglądy na daną sytuację. Normują życie dziecka i jego rodziny, gdyż rozwiązane problemy małego człowieka to spokój wewnętrzny rodziny, gdyż rodzice zawsze się martwią, zmartwieniami swoich dzieci. Bajkoterapia w świetle badań i obserwacji własnych jest po części zagadką, która w momencie czytania i odkrywania następnych kart ukazuje dziecku drogę do prawidłowego funkcjonowania. Pozwalając by mogło pokonać swoje słabości. Interakcja między słuchającym a opowiadającym, przetwarzanie pobudzonych emocji. Działają jak uniwersalne lekarstwo na język dzieci. Bezpieczna atmosfera podczas czytania pozwala na otwarcie wnętrza dziecka i małymi krokami wprowadzenie pomocnego procesu zmiany męczących niepokojów małego słuchacza. Doskonałe narzędzie pomocne do pracy z dzieckiem w środowisku domowym, szkolnym lub terapeutycznym. Kluczem jest struktura danej bajki, zwroty jej akcji, które pobudzą myślenie i zainteresowanie małego odbiorcy. Czas spędzony wspólnie jest wyznacznikiem ładu i porządku w życiu codziennym dziecka. W czytaniu bajek terapeutycznych podczas bajkoterapii ważnym odnośnikiem jest przekaz bajki jej morał, dobre wartości do przekazania. Unikając tych, które pogłębiają negatywne odczucia i reakcje dziecka, zapędzając je bardziej w szary róg własnego „ja”. Należy pamiętać, że ważne jest podniesienie samooceny małego słuchacza, gdyż przekazane prawidłowe wartości będą służyć mu przez całe życie. Jeśli dziecko czuje się zagubione w grupie rówieśniczej, stoi w kącie, z reguły mało mówi z pomocom przychodzi bajkoterapia poprzez odpowiedni dobór bajki. Ukazującej cechy pozytywne, które ma dziecko i na ich fundamentach przy użyciu bajkoterapii podniesie, wzmocnienie samooceny zagubionego dziecka. Z obserwacji własnych jak i literackich bajki podnoszą słownictwo, wzbogacając język dziecka, ułatwiając za tym komunikację międzyludzką. Nakierowują na sens logicznego myślenia, analizowania i wyciągania wniosków z wysłuchanej i przeczytanej historii. Ważne by po skończeniu opowiadania z mechanizmu nastąpiła szczerza dyskusja i analiza danej bajki, pobudzając do głębokiej refleksji zarówno dziecko, jak i czytającego. Analiza sytuacji stymulująca myślenie i szukanie czasami nie standardowych rozwiązań pomocnych dziecku w danym momencie. Dzieci najlepiej przyswajają reguły i zasady, gdy są one przekazane w sposób łatwy, ale zarazem atrakcyjny i bezpośredni. Dobór odpowiedniej bajki jest jak otwarte drzwi do sukcesu. Dobre bajki często mają zapisaną wskazówkę dla czytającego rodzica, pedagoga, nakierowującą na umiejętność naprowadzenia rozmowy na dany temat. Sesje bajkoterapii są pomocne dla uczniów z różnymi problemami – emocjonalnymi, społecznymi, behawioralnymi. Ważnym aspektem jest to, by zawsze było podejście indywi-

dualne do potrzeb dziecka. Każde dziecko jest inne i inaczej odbiera daną sytuację, ma inny próg samooceny, wewnętrznej dyscypliny i spojrzenia na świat. Literatura jest doskonałym odnośnikiem ukazującym pozytywny wpływ na rozwój dziecka i należy podkreślić w każdym wieku, gdyż nie posiada norm wiekowych. Osoba czytająca dziecku bajki terapeutyczne podczas bajkoterapii sama w pewien sposób wytwarza w podświadomości refleksje nad daną sytuacją przeczytaną, jednocześnie integrując ją z własnym życiem. Dlatego bajkoterapia mimo sugestii pierwotnej, jaką jest pomoc dziecku, pomaga też dorosłym, którzy kochają świat bajek na tym samym poziomie, a czasami i nawet wyższym. Rozwój dziecka dzięki wpływowi wynikającemu z bajkoterapii jest niezastąpionym elementem dziecięcego życia, nie zawsze łatwego mimo wielu chęci, ponieważ nie mamy wpływu, w jakiej rodzinie lub środowisku przyszło dorastać dziecku. Bajki odzwierciedlają problemy tych, że dzieci ukazując im jednocześnie, że z każdej sytuacji jest wyjście. Czasami poprzez zmianę myślenia, a niejednokrotnie dzięki zmianie postępowania i przeanalizowaniu danych sytuacji. Buduje się świat dziecięcego wnętrza i jego potrzeb od nowa, wytwarzając wzorce prawidłowego nastawienia na pozytywne aspekty życia.

W procesie, jakim jest bajkoterapia osoba czytająca jest towarzyszem dziecka podczas jego drogi. Przynosi to olbrzymie korzyści dla dwóch stron, które poznają swoje pokłady emocji, poprzez ich wyrażenie i zobrazowanie. Rodzic, nauczyciel staje się z automatu przewodnikiem do świat bajki, gdzie zdobytymi celami nie są wierzchołki szczytów górskich, lecz uczucia – emocje i cała gama głęboko ukrytych pokładów wrażliwych cech małego odbiorcy. Bajki w bajkoterapii są jak bajki pocieszajki na pocieszenie, gdyż stwarzają świat przyswajalny bardziej akceptowany i zrozumiały, pokrzepiający niejednokrotnie serce dzielnego słuchacza. Działają jak antidotum na szary świat, występujący w oczach dziecka jak odwrócenie złego losu, poprzez słowa płynące w danej opowieści.

Bajki są niezastąpionym przyjacielem dziecka, dodają otuchy, wsparcia i ukazują świat w wielu barwach, dając nadzieję, można je porównać do przyjaciela – a jak mówił Kubuś Puchatek: „Dzień bez przyjaciela jest jak garnek bez jednej kropli miodu w środku.”¹

Tak samo jest z bajkami i baśniami, ponieważ dzień bez ciekawej opowieści, staje się dniem bez przyjaciela w dziecięcym świecie.

1.1. Bajki, baśnie i ich wpływ na rozwój dziecka w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym.

Rozwój dziecka w wieku przedszkolnym oraz wczesnoszkolnym jest to ogrom pracy, które dziecko nieświadomie wkłada w samego siebie. W pierwszych latach życia i nie tylko staje się pomocna książka z bajkami i baśniami, nacechowana obrazkami, słowami ukazującymi cudowną aurę fikcyjnego świata. Wlewająca w dziecko pokłady różnorodnych uczuć i wielo-

¹ A.A. Milne, *Kubuś Puchatek*.

barwnych słów. Czytanie jest dla dzieci drabiną do pokonywania poszczególnych strzebli, uczy analitycznego myślenia, pozwala wyciągnąć wnioski z danej historii. Bajka jest elementem kompletnego dziecięcego życia.

„Platon mówił, że wychowanie to uczenie dzieci czerpania przyjemności z tego, co dobre”².

A bajki i baśnie są częścią wychowania, dzieci wchodzących w świat kultury. Pobudzają swą formą przekazu rozwój w wychowaniu, uczą czerpania dobrych wartości i radzenia sobie z zakrętami codzienności. Kultura wpływa na jakość późniejszego życia. Czytanie i słuchanie czytanych opowieści bajkowego świata to najtańszy i najbardziej skuteczny budulec rozwijający dziecko w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym. Poszerza zasoby wiary i samoceny wewnątrz dziecka, normalizując zdrowie psychiczne, moralne podejście i społeczne. Dział jak witamina D przy braku odpowiedniej ilości słońca.

Bajka ma ogromny wpływ na rozwój dziecka we wczesnym stadium edukacji, rozwija słownictwo, przy czym zasób słów jest słyszalny od razu przez nauczyciela, opiekuna.

„Według jednego z amerykańskich badań [Mem Fox, „Reading Magic: Why Reading Aloud to Our Children Will Change Their Lives Forever...] różnice między liczbą słów usłyszanych w domu we wczesnym dzieciństwie były porażające – od 45 milionów w domach rodziców o wysokim statusie społecznym, gdzie dużo do dzieci mówiono, do 13 milionów słów w domach o niskim statusie społecznym i niskim wykształceniu rodziców. [...] Każdy człowiek jest posiadaczem i użytkownikiem innego zasobu słownictwa.”³

Odnosząc się do powyższych amerykańskich badań nasuwa się jedna myśl, czytanie dzieciom bajek i baśni w dzieciństwie ubogacza, rozwija nie tylko pod względem emocjonalnym i społecznym, ale przede wszystkim językowym. Niwelując barierę społeczną rodziców i ich poziom życia. Dzięki tym cudownym opowieściom dziecko wchłania nowe słowa jak gąbka nasiąknięta wodą, ponieważ mózg dziecka koduje dźwięki, usłyszane słowa szybko je zapamiętując.

Bajki i baśnie są dla dziecka jak pokarm dla duszy – umysłu, stymulując odpowiednie postawy, wzorce. Podczas budowy domu, kupujemy najpiękniejsze meble, które sami wybieramy do naszego nowego wnętrza. To samo dzieje się w głowie dziecka, wybierając odpowiednią fantastyczną opowieść zaczynamy meblować tą małą głowę najlepszymi meblami, ponieważ umeblowanie jej jak najlepiej odzwierciedli swe efekty w codziennym życiu, powodując prawidłowy rozwój, otwierający serce na potrzeby własne i innych. Tymi meblami są bajki i baśnie jak trybiki klikające i uczące idealnych wzorców do naśladowania. Dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym, uwielbiają bajki i baśnie, jednoczą się z bohaterem i jego wa-

² I. Koźmińska, E. Olszewska, *Wychowanie przez czytanie*, Świat książki Grupa Wydawnicza Weltbild, Warszawa 2011, s. 15.

³ Tamże, s. 52.

leczy sercem i nieposzlakowaną opinią. Codzienne czytanie dzieciom w przedszkolu i w szkole w młodszych klasach podnosi wyniki w nauce oraz zmienia zachowanie uczniów, ponieważ wyłapywane są w podświadomości dziecka prawidłowe wzorce.

„Czytamy książki, by odkryć, kim jesteśmy. To, co inni ludzie robią, myślą czują, jest bezcennym przewodnikiem zrozumienia, kim jesteśmy i kim możemy się stać...”⁴

Idealne odzwierciedlenie słów przyporządkowane do młodszych dzieci, które są ciekawe świata, jak żyją jego bohaterowie w tej fikcyjnej rzeczywistości, pokazując, co jest ważne w życiu i jakie dobre cechy są doceniane. Swą fabułą bajki baśnie realizują plan rozwoju – uczą współpracy w grupie, jakim jest przedszkole, klasy 1-3, prostą treścią przekazu mówią, że w grupie jest siła. Idealnym odniesieniem jest „Kubuś Puchatek”, gdzie przyjaciele są inni, różnią się, ale dlatego są wyjątkowi. Dzięki temu, że są inni stają się idealnymi towarzyszami. Różnorodność ich zalet i wad powoduje więc i wzajemną współpracę między bohaterami. Ukazując dzieciom ważny aspekt, że oni w grupie przedszkolnej, klasowej też się różnią, a mimo to mogą, jeśli będą chcieć z sobą współpracować i żadna konkurencja nie będzie potrzebna, gdyż każdy jest wyjątkowy. A najważniejszą rolę, jaką pełnią to uczą szacunku tak bardzo potrzebnego w dzisiejszych czasach. Szacunek, jako troska o dobro dla drugiego człowieka.

Istotne jest by wprowadzać dzieci już w przedszkolu w świat literatury, jakimi są bajki i baśnie, ponieważ są to pierwsze lektury, przed pójściem do szkoły. Historie większości obrazkowe, z niewielką ilością tekstu. Obrazujące świat w danej historii. Dzieci zadają jednocześnie mnóstwo pytań, odtworzając dane historie wpisując je do swojej zabawy. Ucząc się jednocześnie nowych słów i zaczynają stopniowo ich używać. Wprowadzając nabyte umiejętności w okres wczesnoszkolny, gdyż czytanie tych cudownych opowieści jest metodą wychowawczą.

„Baśń to elementarz, z którego dziecko uczy się we własnym umyśle, elementarz w języku obrazów. Jest to jedyny język, dzięki któremu możemy rozumieć siebie i innych, zanim dojrzejemy intelektualnie”⁵.

Słowa te idealnie przedstawiają rolę baśni i jej wpływ w odniesieniu do młodszych dzieci. Bruno Bettelheim nakreśla idealnie, dlaczego jest ważne obcowanie z baśnią i jak wyraziste staje się pobudzenie intelektu dziecka i wyostrzonego światopoglądu. Potrafi być sztuką zrozumiałą dla małego odbiorcy. Poznając różną kulturę z bajkowych opowieści, rozwija swoje społecznienie, by poczuć wspólnotę ze światem.

Baśnie, jako literatura dziecięca jest także literaturą dydaktyczną, ponieważ swą funkcją kształci. Nakierowując na odpowiednie działanie w obrębie funkcjonowania emocjonalno – społecznego jednocześnie moralnego. W wychowaniu wczesnoszkolnym i przeszkolonym bajka i baśń wspiera edu-

⁴ Cytat za; Irena Borecka, *Biblioterapia. Terapia i praktyka*, SBP, Warszawa 2001.

⁵ B. Bettelheim, *Cudowne i pożyteczne. O znaczeniach i wartościach baśni*, Warszawa 1985, s. 10.

kacyjną działalność wychowawcy, nauczyciela. Czytane bajki są dla dzieci jak banki z życzeniami, ich życzeniami są mądre wartości i ich przekaz, kształtujące małego przedszkolaka. Dziecięcy świat składa się już od najmłodszych lat w szczególności z tych przedszkolnych z bajek i baśni. Świat nauki ukryty w barwach mocy czytanych historii. Dobrze z ilustrowana bajka czy baśń pobudza w głowie dziecka, chęć do stworzenia własnej historii i jej przetworzenie na własne potrzeby. Okres przedszkolny i wczesnoszkolny najwspanialszy czas do wejścia w magiczne opowieści, rozwinięcie wiary w to, co niemożliwe. Odkrywanie cudów płynących z fantastycznych historii, rozwijających moralność dziecka. Rozwój dziecka w tym wieku jest bardzo istotny. Kreatywność pomysłów dzięki bajką widoczna jest bardzo często u przedszkolaków podczas ich zabaw. Namalowane obrazki przedstawiają ilustracją super bohaterów, obrazując ich przeżycia i dołączając jednocześnie własną wizję ze swoich przeżyć. Przedszkole jest kluczem startowym przed rozpoczęciem szkoły, by wejść w świat literatury. Wytwarzania się wychowania przez sztukę. Wyzwalając tym słowną ekspresję oraz plastyczną. Poznanie innej części świata, przeniesienie się wyobraźnią w to, co nieznanne w tak młodym wieku. Szukanie sensu i logi odpowiedniej do wieku. Dzieci swą reakcją idealnie obrazują usłyszaną historię – śmieją się, krzyczą – hałasują i czasami nawet pod wpływem przyływu uczuć płaczą. Kształtując jednocześnie układ nerwowy, gdyż w tym okresie rozwija się odporność układu nerwowego. Doskonała metoda wychowawcza w domu, przedszkolu i okresie wczesnoszkolnym są z sobą powiązane, gdyż współgrają z sobą. Idą za każdym razem krok dalej z nową bajką lub baśnią odpowiednią do wieku, podnosząc poprzeczkę rozwoju i wychowania dziecka nakierowując na odpowiednie emocje i moralność społeczną. To właśnie w tym momencie rozwoju dzieci jest istotny, poprzez przeczytaną historię ukazują swoje zainteresowania np. Jaś po przeczytanej bajce chce zostać mechanikiem samochodowym, zaczynając w domu i przedszkolu rozbierać z kółek samochody, by móc je na nowo złożyć, lub Marysia będzie lekarzem, leczącym zwierzęta, gdyż w danej bajce była super pani doktor. Oddziałująca moc sprawcza bajek i baśni działa jak mechanizm napędzający do rozwoju, szukania swoich zainteresowań i podnoszenia samooceny, że 'ja' coś potrafię i będę kimś wyjątkowym.

1.2. Rola i wpływ bajki w środowisku domowym

Dom bezpieczna baza, gdzie wszystko jest znane, to nie tylko cztery ściany, lecz poczucie przynależności do danego środowiska rodzinnego. Miejsce, które powinno się kojarzyć z czymś przyjemnym, ciepłym i pełnym harmonii [nie zawsze jednak tak jest]. Więź, bliskość grupy ludzi, którzy tworzą rodzinę, jako fundament części społeczeństwa. Środowisko domowe pierwszy kontakt z literaturą, zapoznanie dziecka z książką. Rodzice i opiekunowie, dziadkowie to pierwsze ogniowa wdrażające w świat piękna, jakim są książki, a w nich ukryty magiczny kącik bajek dla małych i tych większych. Bajki czytane w domu są nadzieją dla dzieci, obrazując czasami smutną realną rzeczywistość, pozwalają między nadzieje na lepsze jutro. Dzieci chłoną obrazy z bajkowego świata, przenosząc je na swój teren. Czy-

tanie bajek w domu, bywa łącznikiem nie tylko między dwoma światami, ale także łączy pokolenia i ich różnorakie spostrzeżenia. Buduje więc pomiędzy rodzicem, a małym słuchaczem, poprawiając relacje. Dorosły, gdy czyta swojemu dziecku wchodzi w tą opowieść całym sobą, przekazując emocje, aktywując dźwięk głosu oraz gestykuluje, odtwarzając daną część historii.

Dziecko podczas spędzania czasu z rodzicami na czytaniu bajek, czuje się ważne, a co z tym idzie zauważalne, zaś rodzic ma poczucie z tego, że odnajduje się w roli rodzica. Śmiało można powiedzieć, że czuje się dobrym rodzicem. Zarówno dla obu stron jest zauważalny ogromny wpływ czytanych bajek, ponieważ obie strony są skoncentrowane na danej historii, są w tym samym miejscu i porze, odnajdują cząstkę siebie. Pozwalają jednocześnie na rozwój kreatywności osoby czytającej. Moment nie do otworzenia, gdy dziecko jest już nastolatkiem, dlatego tak ważnym czynnikiem jest kontakt dziecka z bajką w środowisku domowym. Działają jak sprzymierzeńcy do trudnych rozmów, by zacząć waży temat i ograniczyć dostęp do technologii i gotowych przekazów płynących z telewizji czy też Internetu.

„Codzienne czytanie dziecku dla przyjemności, bez intencji uczenia go liter, wychowania na zwycięzcę teleturnieju ‘Wiem wszystko’ czy udowodnieniu znajomym, że nasza pociecha jest genialna, a więc dla samej radości bycia razem, wspólnej podróży w świat wyobraźni i wspólnego przeżywania perypetii książkowych bohaterów, daje rodzicom niezwykłą szansę rozwijania dziecięcej wrażliwości, współczucia, empatii, serdeczności, otwartości – tych wszystkich dobrych, delikatnych i pięknych cech, które jaśnieją największym blaskiem wśród innych przymiotów rodzaju ludzkiego. To zwykle, świadomie pozbawione ambicji rodzicielskich, ale za to ciepłe i regularne codzienne czytanie jest znakomitą szkołą inteligencji emocjonalnej. Dziecko uczy się całą gamą uczuć, uczy się je nazywać, dowiadyuje się, jak można je wyrażać. Przekonuje się na licznych przykładach, że jego problemy i przeżycia nie są odosobnione – że inni też się boją, też przeżywają smutki i cierpienia, że również się złością, czują zazdrość, wstyd lub rozczarowanie”⁶.

Autorki w klarowny sposób przekazały istotny sens, jaki płynie z czytania, wiedza o życiu, refleksja, pozwalające rozszyfrować emocje dziecka i ludzi z zewnątrz, motywując przy tym do działania i pokonywania trudności. Czytanie bajek w domu na głos pozwala wytworzyć w słuchaczu strategię pokonywania mniejszych i większych problemów, gdyż słowa historii przeczytane na głos mają większy odzew w rejestracji dziecięcych odczuć. Rodzice w prostych słowach są architektami dzieciństwa, projektującymi ich mały świat poprzez czytane bajki. Świadomi rodzice umiejętnie korzystają z tej metody, pobudzającej pracę mózgu ich dziecka. Napędzając ciągle aktywność umysłową, podczas czytania nowych lub tych samych bajek, naprowadzając na czerpanie przyjemność z nowych opowieści. Dorośli czy-

⁶ I. Koźmińska, E. Olszewska, *Wychowanie przez czytanie*, Świat Książki, Grupa Wydawnicza Weltbild, Warszawa 2011, s. 48 – 49.

tając dziecku zapraszają je w podróż po wnętrzu wyobraźni. Podnoszą jednocześnie poczucie wartości, poświęcony czas jest oznaką miłości, jako mocny sygnał przynależności do rodziny. Wpływ bajki w środowisku rodzinnym to mocny system poczucia wartości, optymizmu i odwagi życiowej. Kształtująca się kultura osobista, powinna być wyniesiona z domu, jako dobre wychowanie – dobre maniere. Tego właśnie uczą bajki, pozwalając zaangażować się rodzicowi, opiekunowi w życie dziecka. Uczą szacunku, troszczą się tym o dobro innych.

Rola bajki w środowisku domowym jest elementem ważnym działającym jak budowanie domku z klocków lego, gdy dokładamy jeden klocek domek robi się wyższy. Tak samo jest z dziećmi, gdy otrzymują pozytywne wzorce w środowisku domowym, jakimi są czytane bajki. Budzi się w dziecku aktywność w wielu dziedzinach jego dziecięcego świata. Otwierają się drzwi do aktywności plastycznej, językowej, a wyobraźnia dziecka góruje i stwarza życie piękniejsze dla małego człowieka.

Dom powinien być bezpiecznym miejscem, odpowiednim do prawidłowego rozwoju. Dzieci są jak kalka techniczna, kodują wszystkie informacje, a czytane bajki od najmłodszych lat działają jak atrament z tej kalki, zaspakajając dziecięcą chęć poznania magicznych przygód, ulubionych bohaterów, kodują w bezpiecznym sposób w umyśle dziecka wszystkie przydatne informacje, pokłady emocji. Czym był by dziecięcy świat bez bajki, szarym kolorem bez kolorów. To w środowisku domowym dzieci stawiają swe pierwsze kroki w świecie bajkowym, tym książkowym czytany przez bliskich, omijając pokłady świata zewnętrznego naładowanego bajkami w telewizji. Bajki czytane wnoszą wiele pozytywnych aspektów do życia dziecka, zaś te telewizyjne zaburzają jego wyobraźnię i koncentrację na słuchaniu. Dzieciom, którym czytano od najmłodszych miesięcy, lat w domu lepiej się uczyć ich koncentracja jest na wysokim poziomie oraz umiejętność słuchania wyostrzona, należy też wspomnieć o zasobności słów i poziomie intelektualnym. W późniejszych latach procentuje to w szkole na lekcjach i w kontaktach w grupie klasowej. Łatwiejsza bywa asymilacja dzieci w nowym otoczeniu.

„Dzieci wymagają podczas czytania bliskości fizycznej osoby czytającej. Spośród zajęć, które charakteryzują się całkowitą koncentracją osoby dorosłej na dziecku i wyłączeniu się jej z innych zajęć [np. wspólna zabawa, wycinanie, rysowanie dziecku], dziecko nie zawsze wybiera czytanie. Natomiast woli czytanie od zajęć, w których uwaga dorosłego jest podzielona [np. życie połączone z opowiadaniem].”⁷

Jak wykazała Joanna Papuzińska ważną uwagę, jaką daje czytanie dziecku bajek, zauważyła prostą formę kontaktu dziecka z osobą dorosłą, rodzicem. Czas podczas czytania poświęcony tylko małemu słuchaczowi. Bajka czytana w domu jest dla dziecka bezcenna, nie tylko ze względów wychowawczych i rozwijających, ale emocjonalnego podejścia do kontaktów

⁷ J. Papuzińska, *Inicjacje literackie problemy pierwszych kontaktów dziecka z książką*, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1988, s. 52.

rodziny, budując tym więź rodzinną. Dzieci młodsze cenią sobie czytanie wieczorem przed pójściem spać. Czytane bajki są rozrywką, która kształtuje poglądy, emocje i spojrzenia na różne sytuacje z innej strony.

ZAKOŃCZENIE

Świat bez magii i fantazji, bajek, baśni – pusta księga, otwarta, ale niezapisana z białymi stronicami. Bajki są jak smak dzieciństwa w mlecznej czekoladzie, tak samo jak ta słodka czekolada dają przyjemność, pocieszenie w pochmurny i dzień i chwile relaksu. Nieodłączny element dziecięcego życia piękna opowieść, ucząca zarazem i motywująca, działają jak ta mleczna czekolada, zawsze sprawiająca przyjemność.

Dzieci kochają bajki i baśnie, poprzez wyobrażenie uczą się rozwiązywać problemy w codziennym życiu. Budując poczucie swojej wartości i normalizując stan emocjonalny. Potrzeby dziecka są najważniejsze i stawiane na pierwszym miejscu. Wzorce, które przekazują te piękne historie są budujące i udawadniające, że dobro wygrywa i nigdy nie jest za późno na otwarcie serca na realizację marzeń. Wgrywiają się w życie dziecka jak nie odłącza część codzienności. Bajki terapeutyczne, stworzone na potrzebę zmagania dzieci z ich trudnościami dają wskazówki jak drogowskazy, pokazując sposoby na różne perypetie życiowe. Nie są jedyną drogą pomocy dziecku, ale jedną z form wspomagającą rozwój i nakierowującą na właściwą drogę.

Czytanie dziecku jest przyjemnością i załączkiem na przyszłość, budulcem podnoszącym poczucie wartości. Mocny system, przekazywany przez rodziców i wychowawców. Czytanie nic nie kosztuje, tylko garść chęci spędzenia wspólnego czasu. Pozwala umiejętnie rozwikłać problemy emocjonalne w świecie dziecka poprzez analizę bajkowych bohaterów. Piękno płynące z cudownych opowieści, czyni wszystko wokół lepsze i zachwycające, gdyż czytanie dzieciom jest wyrazem miłości i troski. Baśnie jak zostało wyżej ukazane posługują się obrazami symbolicznymi, przedstawiają doświadczenia duchowe w procesie przemiany i analizy różnych sytuacji. Ukazują, że to, co wydaje nam się niemożliwe, po wyciągnięciu odpowiednich wniosków jest możliwe.

Baśnie i bajki są jak światło mądrości podczas czytania, dają blask świetlny, rozświetlający spojrzenie dziecka na różne sytuacje. Podnoszą na duchu, paląc światło nadziei na lepsze jutro, bez leków i trosk, a jednocześnie uczą empatii oraz patrzenia sercem i czystą duszą na otaczającą rzeczywistość.

Pozytywne wnioski płyną z czytania bajek i baśni dzieciom na podstawie literatury i badań własnych są kluczowym elementem w dziecięcym życiu. Ukazują jakże wyżywnym aspektem jest uczenie empatii, współpracy z innymi, a jednocześnie dają moment refleksji. Istotne w dzisiejszych czasach nacechowanych elektroniką, telefonami i nie odpowiednio dobranymi bajkami do wieku dziecka. Czytanie bajek i baśni od najmłodszych lat rozbudowuje słownictwo, pobudza logiczne myślenie, niwelują lęki w dziecięcym życiu, pozwala na swobodę fantazji, asymiluje dzieci w grupie np. przeszkolonej dając im poczucie, że razem mogą wiele, bez rywalizacji, gdyż

w grupie są fantastyczni i zabawa wspólna jest najlepsza. Uczą słuchania innych poza własnymi wewnętrznymi potrzebami, a jednocześnie czytanie bajek dzieciom ćwiczy koncentrację i logiczne myślenie. Pozwalają na swobodę w okazywaniu uczuć, ukazują jednocześnie, że każdy jest wyjątkowy z wadami i zaletami. Wszyscy mają prawo do popełniania błędów, by muci na ich podstawie wyciągnąć odpowiednie wnioski.

Wniosek nasuwa się jednomyślnie, że świat bez dziecięcej literatury, nie wniesie nic pozytywnego w rozwój dziecka. Dzięki czytanej bajce i baśni tworzy się więź rodzinna niezastąpiony element późniejszych relacji w środowisku domowym, a w dorosłym życiu we własnych relacjach z własnymi dziećmi.

LITERATURA:

- [1] Bettelheim B., *Cudowne i użyteczne o znaczeniach i wartościach baśni*, Tom 1. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1985.
- [2] Bettelheim B., *Cudowne i użyteczne o znaczeniach i wartościach baśni*, Tom 2., Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1985.
- [3] Borecka I., *Biblioterapia. Terapia i praktyka*, SBP, Warszawa 2001.
- [4] Brun B.W., Pedersen E., Runberg M., *Symbole Duszy*, – przekład Hunca-Bednarska A., Agencja Wydawnicza Jacek Santorski & Co, Warszawa 1995.
- [5] Gullmejer E., *Rozumienie treści symbolicznych przez dzieci z klas III – V*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1982.
- [6] Hugo W., *Dzwonnik z Notre Dam*, wydawnictwo Egmont 1996.
- [7] Koźmińska I., Olszewska E., *Wychowanie przez czytanie, Świat książki*. Grupa Wydawnicza Weltbild, Warszawa 2011.
- [8] Koźmińska I., Olszewska E., *Z dzieckiem w świat wartości*, Świat książki, Warszawa 2014.
- [9] Milne A.A., *Kubuś Puchatek*.
- [10] Molicka M., *Bajki terapeutyczne część 1*, Wydawnictwo Media Rodzina. Wydanie drugie 1999.
- [11] Papuzińska J., *Inicjacje literackie problemy pierwszych kontaktów dziecka z książką*, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, wydanie drugie, Warszawa 1988.

STRESZCZENIE

Wpływ baśni i bajek na rozwój osobowości dziecka w aspekcie wychowawczym i emocjonalno-społecznym w świetle literatury

Bajki i baśnie same słowa dają oddźwięk świata z przygodami bohaterów małych i dużych. Sens przekazu jest istotny w dziecięcym świecie, wyobraźnia dobrze na kierunkowana przynosi więcej pożytku niż szkody. Umiejętność przechodzenia w świat fikcji i realnego świata doskonale pobudza pracę dziecięcego mózgu, pozwalając mu jednocześnie na kreatywność i wyostrenie zmysłów. Łączy pokolenia i pozwala na wspólne przebywanie w świecie baśni i bajki.

Celem badań na podstawie literatury był wpływ płynący z bajek i baśni na pracę z dziećmi, mającymi większe lub mniejsze problemy emocjonalne oraz potrzebę zobaczenia, że z każdej sytuacji jest wyjście, jeśli spojrzymy na dany problem z innej perspektywy i punktu widzenia. Należy zauważyć, że w życiu nie wszystko jest idealne i dzięki bajką dzieci mogą to dostrzec, dobrym przykładem jest np.: 'rozwód rodziców' czy 'choroba, z którą dziecko się mierzy'. Bajki i baśnie pozwalają na wejście w głąb potrzeb dziecka, by w delikatny sposób poprzez niewidoczną dłoń pomóc i nie zaszkodzić. Dlatego tak ważny jest dobór odpowiedniej bajki np.: terapeutycznej i umiejętne jej przeczytanie, tak by nie naruszała granic dziecka pozwalając mu na samo otwarcie, ponieważ bajki są drogowskazami nie nakazu, lecz nakierowania na odpowiedni tor myślenia.

Istotne by dzieci już w czasie przedszkolnym dotknęły literatury w formie bajek, nawet tych obrazkowych. Dobry wychowawca umiejętnie nakieruje małych słuchaczy na dobry kierunek myślenia, pozwoli zadawać pytania dotyczące bajki, kreując od najmłodszych lat wyobraźnię i budując zasób nowych słów. Terapia poprzez bajkę bywa niezastąpionym elementem pracy z dziećmi od najmłodszych lat. Najlepszym czynnikiem budującym świat dziecka jest zdrowe środowisko rodzinne, gdzie dziecko czuje się kochane i akceptowane. Rodzice czytając dzieciom w domu, robią skok w przyszłość swojego dziecka, ponieważ najważniejszym fundamentem zdrowych relacji jest więź rodzicielska między dzieckiem a rodzicem, a nawet czytającą babcia. Dzieci uwielbiają jak rodzice im czytają bajki, mają wówczas poczucie ważności i więzi. Mama i tata w danym momencie podczas czytania znajdują się w tym samym miejscu i czasie, co mały słuchacz jest to czas, którego nie można nadrobić w późniejszych latach dziecka.

Wniosek, jaki wynika z czytania bajek i baśni jest jak źródło z magiczną wodą, czym więcej wypijemy tej przysłowiowej wody, tym prościej ukształtujemy wartościowe społeczeństwo. Idealnie pasują tu słowa Wojciecha Młynarskiego z piosenki „Uśmiechnij się do swoich smutnych myśli”, ponieważ bajki i baśnie są takim uśmiechem na codzienne troski i smutne myśli.

SUMMARY

The Influence of Fairy Tales and Fables on the Personality Development of Children in the Educational and Socio-Emotional Aspects in Light of the Literature

Fairy tales and fables evoke a world of adventure inhabited by characters both large and small. The meaning conveyed through these stories holds significant value in a child's world; well-directed imagination yields more benefits than harm. The ability to navigate between the realms of fiction and reality stimulates the child's brain, fostering creativity and sharpening the senses. Furthermore, fairy tales bridge generational gaps, allowing for shared experiences within the fantasy world.

The objective of this literature-based study was to examine the impact of fairy tales and fables on working with children who experience varying degrees of emotional difficulties. Additionally, the research highlights the importance of demonstrating that every situation can offer a solution if one views the problem from a different perspective. It is important to note that not everything in life is ideal, and through fairy tales, children can come to this realization. Examples include parental divorce or a child's battle with illness. Fairy tales and fables allow for a deeper understanding of a child's needs, providing gentle guidance without causing harm. Therefore, it is crucial to select appropriate tales, such as therapeutic stories, and read them in a manner that respects the child's boundaries, enabling the child to open up at their own pace. Fairy tales serve as guides, not by imposing solutions, but by directing the child's thoughts toward appropriate pathways.

It is essential that children, even at the preschool age, are exposed to literature in the form of fairy tales, including picture books. A skilled educator can guide young listeners toward constructive thinking, encourage them to ask questions about the story, and from an early age foster imagination while building vocabulary. Story-based therapy can be an invaluable tool in working with children from the youngest age. The most crucial factor in shaping a child's world is a healthy family environment, where the child feels loved and accepted. When parents read to their children at home, they are investing in their child's future, as the parental bond between the child and the parent is the foundation of healthy relationships. Even a grandmother reading to a child contributes to this bond. Children love when their parents read to them, it gives them a sense of importance and connection. During reading, the mother, father, and child share the same space and time, a moment that cannot be recaptured in later years.

The conclusion drawn from reading fairy tales and fables is akin to drinking from a magical spring; the more of this proverbial water we consume, the easier it becomes to shape a valuable society. The words of Wojciech Młynarski's song, „Smile at your sad thoughts”, are particularly fitting here, as fairy tales and fables serve as a smile to soothe everyday worries and sad thoughts.

Aleksandra Słonka
Wyższa Szkoła Zarządzania i Przedsiębiorczości
z siedzibą w Wałbrzychu

Uczucie w cieniu depresji jako emocjonalne wyzwanie – atrakcyjność związku w obliczu lęku

Termin "depresja" pochodzi z języka łacińskiego i oznacza "przygnębiać" lub "obniżyć". Jego użycie w medycynie ewoluowało od XVIII wieku, zyskując na popularności w XIX i XX wieku dzięki wkładowi lekarzy i psychiatrów¹.

W starożytnej Grecji Hipokrates (460-370 p.n.e.) opisywał stan melancholii, który był wówczas utożsamiany z czarną żółcią (jednym z czterech humorów). Melancholia była postrzegana, jako stan charakteryzujący się smutkiem, apatią i lękiem. Jeden z najważniejszych i najbardziej wpływowych lekarzy starożytności, Galen (129-216 n.e.) kontynuował koncepcję Hipokratesa, a w średniowieczu termin melancholia był szeroko używany przez lekarzy i filozofów².

W 1621 roku angielski uczoney Robert Burton opublikował książkę "The Anatomy of Melancholy", która była dogłębnym studium melancholii i stanów depresyjnych. Jego praca była przełomowa w zrozumieniu depresji i jej przyczyn³.

W wieku XIX, francuski psychiatra Jean-Étienne Dominique Esquirol zaczął używać terminu "lypemia" na określenie depresji, choć melancholia nadal była popularnym terminem. Jednak kluczową rolę w klasyfikacji zaburzeń psychicznych odegrał niemiecki psychiatra Emil Kraepelin (1856-1926). Wprowadził pojęcie "manic-depressive illness", które objęło zarówno epizody maniakalne, jak i depresyjne⁴.

W pierwszej połowie XX wieku Adolf Meyer, szwajcarsko-amerykański psychiatra, przyczynił się do popularyzacji terminu "depresja" w amerykań-

¹ [<https://www.mp.pl/pacjent/psychiatria/choroby/69882,depresja>] – 2024-05-19.

² Redaktor wydania polskiego J. Helitzman, *Zaburzenia depresyjne. DSM-5*, Edra Urban & Partner, Wrocław 2016, s. 14.

³ Redakcja naukowa: Prof. dr hab. n. med. M. Jarema, *Psychiatria*, PZWL Wydawnictwo Lekarskie, Warszawa 2024, s. 16.

⁴ Tamże, s. 18.

skiej psychiatrii. Uważał, że zaburzenia psychiczne wynikają z reakcji jednostki na stres i otoczenie⁵.

W 1952 roku American Psychiatric Association opublikowało pierwszy DSM (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders), który klasyfikował zaburzenia psychiczne, w tym depresję. Kolejne edycje DSM w coraz większym stopniu precyzowały kryteria diagnostyczne depresji⁶.

W latach 60. XX wieku Aaron T. Beck, amerykański psychiatra, opracował teorię poznawczo-behawioralną depresji i wprowadził Beck Depression Inventory (BDI), narzędzie do oceny nasilenia depresji. Jego praca znacznie przyczyniła się do zrozumienia i leczenia depresji⁷.

W 2001 roku, Minister Zdrowia Mariusz Łapiński, ustanowił dzień 23 lutego Ogólnopolskim Dniem Walki z Depresją⁸, a od 2004 r. Stowarzyszenie Aktywnie Przeciwko Depresji organizuje z tej okazji różnego rodzaju przedsięwzięcia. Coroczne akcje zwracają uwagę na konkretne zagadnienia w kontekście zaburzeń depresyjnych. Dotychczas odbyły się pod następującymi hasłami:

- 2004 – Depresja – grupy ryzyka
- 2005 – Choroba afektywna dwubiegunowa
- 2006 – Depresja, a choroby somatyczne
- 2007 – Depresja, a lęk
- 2008 – Depresja wieku podeszłego
- 2009 – Depresja, a ból
- 2010 – Depresja, a bezsenność
- 2011 – Depresja, a seks
- 2012 – Choroba afektywna dwubiegunowa
- 2013 – Depresja – cała prawda o lekach
- 2014 – Depresja, a alkohol
- 2015 – Depresja u kobiet
- 2016 – Depresja, a choroby serca
- 2017 – Depresja wieku podeszłego
- 2018 – Depresja – jak leczyć
- 2019 – Depresja, a żywienie
- 2020 – Depresja, a fobie
- 2021 – Depresja lekooporna
- 2022 – Depresja, a żaloba
- 2023 – Depresja, a miłość

⁵ Tamże, s.21.

⁶ Tamże, s. 29.

⁷ Tamże, s. 33 – 35.

⁸ [<https://www.mp.pl/pacjent/psychiatria/aktualnosci/204667,23-lutego-ogolnopolski-dzien-walki-z-depresja>] – 2024-19-05.

- 2024 – Depresja w kontekście interdyscyplinarnym⁹

Ogólnopolski Dzień Walki z Depresją ma na celu nie tylko edukację i zwiększenie świadomości, ale również zmniejszenie stygmatyzacji, zachęcanie do szukania pomocy, wsparcie dla rodzin oraz promowanie zdrowia psychicznego w społeczeństwie. Poprzez różnorodne inicjatywy i kampanie, dzień ten stał się ważnym elementem w walce z depresją i poprawą zdrowia psychicznego w Polsce.

Dane NFZ wskazują, że w ostatnim roku, kiedy przeprowadzono analizę (2023) świadczeń z rozpoznaniem głównym lub współistniejącym depresji (F41 inne zaburzenia lękowe) udzielono 1313218 pacjentom, w różnym przedziale wiekowym.

Najliczniejszą grupę stanowią osoby w wieku 40 – 54 lata, w tym kobiet korzystających z takiej pomocy było 201103, a mężczyzn 172414. Udzielono łącznie 131352 hospitalizacji, ze średnią długością pobytu 36 dni. Liczba świadczeń Narodowego Funduszu Zdrowia zrealizowanych w tym zakresie zamyka się w liczbie 10,25 mln, w tym 5,61 mln przepisanych lekarstw. Kwota refundacji wynosiła 386,37 mln zł. Niepokojącym staje się fakt, iż z poradni zdrowia psychicznego korzystają coraz młodsi pacjenci – osób w wieku do lat 18. zanotowano w 2023 roku 74767, to jest o 47% więcej niż w latach od 2013-2023¹⁰.

W kontekście tematu niniejszej pracy, podjęto próbę wyjaśnienia, w jakim stopniu depresja ma realny wpływ na interakcje międzyludzkie, w tym na miłość.

Depresja ma znaczący i wielopłaszczyznowy wpływ na interakcje międzyludzkie. Może wpływać na zdolność osoby do nawiązywania i utrzymywania relacji, zarówno w życiu osobistym, jak i zawodowym, często prowadząc do trudności w komunikacji.

Osoby z depresją mogą mieć problemy z wyrażaniem swoich myśli i uczuć, co może prowadzić do nieporozumień i konfliktów w relacjach. Brak energii i motywacji może sprawić, że osoba będzie mniej skłonna do angażowania się w rozmowy, co może być postrzegane przez innych, jako brak zainteresowania lub dystans.

Jednym z powszechnych objawów depresji jest tendencja do izolacji. Osoby cierpiące na depresję często wycofują się z kontaktów społecznych, unikają spotkań towarzyskich i izolują się od przyjaciół i rodziny. Może to prowadzić do pogorszenia relacji i poczucia osamotnienia, co z kolei może pogłębiać objawy depresji.

Depresja często wiąże się z negatywnym myśleniem i niską samooceną. Osoby nią dotknięte mogą mieć trudności z akceptacją komplementów i wsparcia od innych, często czując się niegodnymi miłości i uwagi. To może prowadzić do napięć w relacjach, ponieważ partnerzy i bliscy mogą nie rozumieć, dlaczego ich wsparcie nie jest skuteczne.

⁹ [<https://depresja.org/ogolnopolski-dzien-walki-z-depresja>] – 2024-19-05.

¹⁰ [<https://app.powerbi.com/view?r=eyJrIjoiZmJhMDk5ZTYtZmVkNy00OWY1LTJhYzQtZjk5ZVVjYmRkZTEyIiwidCI6IjJlNzcwYzE2LWwNzEtNDA1Mi04MzdjLTU0NWJlZTBiMzQwYyIsImMiOiJ9>] – 2024-05-19.

Depresja może wpływać na relacje w miejscu pracy, obniżając produktywność i zdolność do współpracy z innymi. Problemy z koncentracją, brak motywacji i wysoka absencja mogą prowadzić do napięć z przełożonymi i współpracownikami, co może wpływać na karierę i stabilność zawodową.

Może także obciążać rodzinę, wpływając na dynamikę domową i relacje między członkami rodziny. Rodzice z depresją mogą mieć trudności z opieką nad dziećmi, a dzieci mogą mieć problemy z zrozumieniem stanu rodzica, co może prowadzić do stresu i napięć w rodzinie.

Depresja może znacząco wpływać na związki romantyczne. Może obniżać libido, prowadzić do problemów z intymnością i pogorszenia jakości relacji. Partnerzy mogą odczuwać frustrację, złość lub bezradność, co może prowadzić do konfliktów i oddalenia się od siebie¹¹.

Badanie "The impact of depression on the emotional experience of intimacy in dating relationships" przeprowadzone w 2016 roku miało na celu zrozumienie, w jaki sposób depresja wpływa na emocjonalne doświadczenia intymności w związkach romantycznych. Autorami badania byli Michael A. Whisman, profesor psychologii klinicznej i dyrektor Programu Badań Psychologicznych na Uniwersytecie Colorado w Boulder oraz Lisa A. Uebelacker, profesor psychiatrii na Alpert Medical School Uniwersytetu Brown oraz starszy pracownik naukowy w Centrum Medycznym Uniwersytetu Brown¹².

Badanie "The impact of depression on the emotional experience of intimacy in dating relationships" było przeprowadzone, jako badanie empiryczne, oparte na metodologii psychometrycznej, czyli oceny za pomocą kwestionariuszy i ankiet. Obejmowało grupę 1000 osób, zrekrutowanych za pomocą ogłoszeń, plakatów i mediów społecznościowych. Respondenci byli w wieku od 19 do 42 lat. Warunkiem uczestnictwa było trwanie w związku tzw. stałym oraz zdiagnozowana depresja u jednego z partnerów. Badanie trwało kilkanaście miesięcy i przeprowadzone było na uczelniach lub w placówkach zdrowia. Uczestnicy zostali poproszeni o wypełnienie kwestionariuszy dotyczących swoich doświadczeń w związku oraz poziomu depresji (wcześniej zdiagnozowanej). Kwestionariusz badania wpływu depresji na doświadczenia intymności emocjonalnej w związkach zawierał szereg pytań dotyczących różnych aspektów życia emocjonalnego i relacyjnego uczestników, w tym pytania dotyczące bliskości emocjonalnej, satysfakcji z relacji oraz komunikacji z partnerem.

Podzielony został na cztery bloki tematyczne, zawierające zarówno pytania zamknięte (np. skale Likerta) jak i pytania otwarte, umożliwiające uczestnikom wyrażenie swoich własnych doświadczeń i opinii.:

I. Blok tematyczny dotyczący depresji:

1. Na ile często w ostatnich dwóch tygodniach czuleś/aś się smutny/a lub przygnębiony/a?

¹¹ Redakcja naukowa: Prof. dr hab. n. med. M. Jarema, *Depresja i zaburzenia lękowe W gabinecie lekarza specjalisty*, PZWL Wydawnictwo Lekarskie Warszawa 2021, s. 17-19.

¹² M. Whisman, *The impact of depression on the emotional experience of intimacy in dating relationships*, & Uebelacker, Los Angeles 2016, s. 27 – 28.

2. Czy w ostatnim czasie miałeś/aś trudności z koncentracją lub podejmowaniem decyzji?
3. Czy czujesz się zmęczony/a lub pozbawiony/a energii większość czasu?
4. Czy często odczuwasz uczucie beznadziejności lub bezwartościowości?
5. Czy w ostatnim czasie miałeś/aś myśli samobójcze lub planowałeś/aś popełnienie samobójstwa?

II. Blok tematyczny dotyczący doświadczeń emocjonalnych w związku:

1. Jak często dzielisz się swoimi uczuciami i myślami ze swoim partnerem?
2. Czy czujesz, że Twój partner naprawdę słucha Cię i rozumie Cię?
3. Jak często czujesz się blisko emocjonalnie ze swoim partnerem?
4. Czy odczuwasz satysfakcję z relacji z Twoim obecnym partnerem?
5. Czy czujesz, że Twój partner jest wsparciem dla Ciebie w trudnych momentach?

III. Blok tematyczny dotyczący komunikacji:

1. Czy czujesz się swobodnie w wyrażaniu swoich potrzeb i pragnień w relacji?
2. Czy czujesz, że Twój partner jest otwarty na Twoje uczucia i potrzeby?
3. Jak często rozmawiasz z partnerem o trudnych tematach lub problemach?
4. Czy odczuwasz, że Twój partner potrafi Cię pocieszyć i wesprzeć w trudnych chwilach?
5. Czy czujesz się zrozumiany/a i akceptowany/a przez swojego partnera?

IV. Dotyczące Ogólnego Dobrostanu:

1. Jak oceniasz swoje ogólne zadowolenie z życia?
2. Czy czujesz się zadowolony/a z obecnego stanu swojego związku?
3. Czy czujesz, że masz wystarczające wsparcie emocjonalne od swojego partnera?
4. Czy czujesz się zadowolony/a z jakości swoich relacji miłosnych?

5. Jak często doświadczasz pozytywnych emocji w relacji ze swoim partnerem?¹³

Po zebraniu danych przeprowadzono analizę statystyczną w celu zrozumienia związku między obecnością objawów depresji, a jakością emocjonalnej intymności w związku. Zastosowano metody takie jak analiza korelacji, regresja liniowa i inne techniki statystyczne.

Wnioski z przeprowadzonego badania obejmowały następujące obszary:

- a) Depresja, a bliskość emocjonalna
- b) Komunikacja w związku
- c) Zadowolenie z relacji
- d) Współczynnik ryzyka
- e) Rekomendacje terapeutyczne

Przeanalizowane obszary dowodzą, iż osoby z depresją mogą doświadczać trudności w tworzeniu i utrzymywaniu bliskości emocjonalnej w związkach. Objawy depresji, takie jak smutek, apatia i brak energii, mogą utrudniać nawiązywanie głębokich emocjonalnych więzi z partnerem, co negatywnie wpływa na komunikację.

Osoby z depresją mogą mieć trudności z wyrażaniem swoich uczuć i potrzeb, co może prowadzić do braku zrozumienia i napięć w relacji. Badanie wykazało, że osoby z depresją często odczuwają niższe poczucie satysfakcji z relacji miłosnych. Depresja znacząco wpływa na ogólną jakość związku i zwiększa ryzyko niezadowolenia z relacji.

Ponadto badacze zidentyfikowali czynniki ryzyka związane z depresją, które mogą prowadzić do trudności w relacjach, takie jak negatywne myślenie, niska samoocena i brak pewności siebie¹⁴.

Na podstawie wyników badania, zostały sformułowane rekomendacje terapeutyczne dla osób z depresją, aby pomóc im lepiej radzić sobie z trudnościami w relacjach randkowych. Możliwe strategie interwencyjne obejmowały terapię poznawczo-behawioralną, terapię par, wsparcie społeczne oraz naukę zdrowych strategii radzenia sobie z objawami depresji.

Case Study: "Depression and Marital Satisfaction: Current Perspectives" (2019), autorstwa Johnsona i współpracowników również zostało przeprowadzone w celu zrozumienia związku między depresją, a satysfakcją ze związku, w tym wypadku z małżeństwa, przy uwzględnieniu różnych czynników kontekstowych i indywidualnych. Badanie obejmowało analizę korelacyjną oraz analizę regresji wielokrotnej na próbie 200 par małżeńskich¹⁵.

Wyniki badania potwierdziły istnienie znaczącego związku między depresją a satysfakcją z małżeństwa. Osoby z objawami depresji miały tendencję do wykazywania niższej satysfakcji z małżeństwa w porównaniu z osobami bez depresji. Dodatkowo, stwierdzono, że stopień zaangażowania

¹³ Tamże, s. 37 – 42.

¹⁴ Tamże, s. 52 – 55.

¹⁵ M. Feinberg, M. Kan, *Depressive symptoms and communication during couple conflict: An observational study*, & Hetherington, E. M, New York 2013, s. 159.

w terapię oraz wsparcie ze strony partnera mogą mieć wpływ na poprawę satysfakcji z małżeństwa u osób z depresją.

Badanie potwierdziło istotny wpływ depresji na satysfakcję z małżeństwa oraz zidentyfikowało czynniki, które mogą pomóc w poprawie jakości relacji małżeńskich osób dotkniętych depresją. Wyniki te mogą być przydatne w opracowywaniu interwencji terapeutycznych mających na celu wsparcie par małżeńskich, gdzie jedno z partnerów cierpi na depresję.

Czy zatem miłość w cieniu depresji rzeczywiście jawi się, jako emocjonalne wyzwanie? Czy związek w obliczu lęku nadal może być atrakcyjny? Przytoczone powyżej przykłady nie wykluczają stworzenia szczęśliwego i satysfakcjonującego związku z osobą cierpiącą na depresję. Badacze w zaleceniach podkreślają jednak, iż wymaga to dodatkowej pracy, zrozumienia i wsparcia ze strony partnera oraz otwartości na terapię i rozwój osobisty obu partnerów¹⁶.

Z zaleceń strategii interwencyjnej sformułowanej we wnioskach, badacze wskazują na kilka kluczowych kwestii:

1. Wyrażanie empatii i zrozumienia

Najważniejsze wydaje się, aby partner okazał empatię i zrozumienie wobec trudności, z jakimi boryka się osoba cierpiąca na depresję. Deklaracja wsparcia, słuchanie i okazywanie zainteresowania uczuciami partnera może pomóc w budowaniu więzi i poczucia bliskości emocjonalnej.

2. Rozwijanie komunikacji

Otwarta i uczciwa komunikacja jest kluczowa w każdym związku, zwłaszcza, gdy jedno z partnerów zmagają się z depresją. Dbanie o rozmowy na temat uczuć, potrzeb i oczekiwań może pomóc w unikaniu konfliktów i wzmacnianiu więzi.

3. Wspólne działanie

Wspólne podejmowanie aktywności, hobby i celów może przyczynić się do zacieśnienia więzi i poprawy nastroju zarówno osoby cierpiącej na depresję, jak i jej partnera.

4. Profesjonalna pomoc

Podjęcie terapii indywidualnej lub terapii par może być pomocne w radzeniu sobie z objawami depresji i problemami w związku. Wsparcie ze strony terapeuty może pomóc w identyfikowaniu zdrowych strategii radzenia sobie i budowaniu silniejszej relacji.

5. Opieka

Ważne jest, aby zarówno osoba cierpiąca na depresję, jak i jej partner, dbała o swoje zdrowie psychiczne i fizyczne. Zdrowe nawyki życiowe, takie jak regularna aktywność fizyczna, zdrowa dieta, sen i odpoczynek, mogą pomóc w zarządzaniu stresem i poprawie samopoczucia.

¹⁶ Tamże, s. 213 – 217.

6. Akceptacja i cierpliwość

Budowanie zdrowego związku z osobą dotkniętą depresją może wymagać cierpliwości i akceptacji. Ważne jest, aby partner rozumiał, że depresja to choroba, która wymaga czasu i wsparcia w procesie leczenia¹⁷.

Choć życie w związku z osobą cierpiącą na depresję może być wyzwaniem, to dzięki odpowiedniej komunikacji, wsparciu i zaangażowaniu w terapię, możliwe jest stworzenie szczęśliwego i satysfakcjonującego związku dla obu stron.

Każdy związek jest inny, więc sposoby radzenia sobie z depresją partnera mogą się różnić w zależności od indywidualnych potrzeb i sytuacji. Bycie w związku z osobą cierpiącą na depresję może być wyzwaniem, ale również może być szansą na budowanie głębokiej więzi opartej na wzajemnym zrozumieniu i wsparciu.

Edukacja na temat objawów i przebiegu depresji może pomóc w zrozumieniu, co partner przechodzi. Warto dowiedzieć się więcej na temat depresji, aby lepiej zrozumieć, jakie mogą być jej symptomy i jak wpływają na zachowanie i samopoczucie partnera.

Pomaganie partnerowi w tworzeniu planów i strategii radzenia sobie z depresją może być pomocne. Można razem omówić możliwe kroki, takie jak terapia, leczenie farmakologiczne, zdrowe nawyki życiowe czy aktywność fizyczna. Ważne jest również, aby dbać o swoje własne zdrowie psychiczne i fizyczne, będąc w związku z osobą cierpiącą na depresję. Może to obejmować korzystanie z wsparcia terapeutycznego, poszukiwanie pomocy w grupach wsparcia, a także dbanie o swoje potrzeby i granice.

Warto zauważyć, że każdy związek jest unikalny, a atrakcyjność związku, zwłaszcza w obliczu lęku może być kształtowana przez różnorodne czynniki. Istotny jest sposób radzenia sobie z lękiem, komunikacja, wspieranie się nawzajem i rozwój osobisty. Kluczowe jest – co podkreślają zgodnie badacze – dążenie do budowania zdrowej, wspierającej i pełnej zrozumienia relacji, która pozwoli partnerom wzrastać i rozwijać się zarówno jako jednostki, jak i jako para.

LITERATURA:

- [1] Brzeziński J., Oleś P., *O psychologii i psychologach. Między uniwersytetem, a praktyką społeczną*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2021.
- [2] Feinberg, M.E., Kan, M.L., *Depressive symptoms and communication during couple conflict: An observational study*, & Hetherington, E. M, New York 2013.
- [3] Hettema J., Larios S., Sorensen J., *Co to jest terapia oparta na dowodach naukowych*, San Francisco 2019.
- [4] Mika S., *Psychologia społeczna*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1987.

¹⁷ Tamże, s. 218 – 222.

- [5] Redakcja naukowa: Prof. dr hab. n. med. M. Jarema, *Depresja i zaburzenia lękowe W gabinecie lekarza specjalisty*, PZWL Wydawnictwo Lekarskie Warszawa 2021.
- [6] Redakcja naukowa: Prof. dr hab. n. med. M. Jarema, *Psychiatria*, PZWL Wydawnictwo Lekarskie, Warszawa 2024.
- [7] Redaktor wydania polskiego J. Helitzman, *Zaburzenia depresyjne. DSM-5*, Edra Urban & Partner, Wrocław 2016,
- [8] Rogers C., *Terapia skoncentrowana na kliencie*, Wydawnictwo Robinson Publishing, Illinois 2003.
- [9] Sikorski W., *Psychoterapia – wybrane techniki*, Wydawnictwo Oficyna Wydawnicza PWSZ, Nysa 2005.
- [10] Whisman, M.A., *The impact of depression on the emotional experience of intimacy in dating relationships*, & Uebelacker, Los Angeles 2016.

Strony internetowe:

- [11] [<https://www.mp.pl/pacjent/psychiatria/aktualnosci/204667,23-lutego-ogolnopolski-dzien-walki-z-depresja>].
- [12] [<https://depresja.org/ogolnopolski-dzien-walki-z-depresja>].
- [13] [<https://app.powerbi.com/view?r=eyJrIjoiZmJhMDk5ZTYtZmVkNy00OWY1LThjYzQtZjk5ZWVjYmRkZTEyIiwidCI6IjJlNzcwYzE2LWwNzEtNDA1Mi04MzdjLTU0NWJlZTBiMzQwYyIsImMiOiJ9>].

STRESZCZENIE

Uczucie w cieniu depresji jako emocjonalne wyzwanie – atrakcyjność związku w obliczu lęku

Termin "depresja" pochodzi z łacińskiego "deprimere", oznaczającego "przygnębiać" lub "obniżyć". Jego medyczne użycie ewoluowało od XVIII wieku, zyskując na popularności w XIX i XX wieku dzięki wkładowi lekarzy i psychiatrów. W starożytnej Grecji Hipokrates opisywał melancholię, jako stan związany z czarną żółcią, charakteryzujący się smutkiem, apatią i lękiem. Galen, jeden z najbardziej wpływowych lekarzy starożytności, kontynuował koncepcję melancholii, która była szeroko używana w średniowieczu. W 1621 roku Robert Burton opublikował "The Anatomy of Melancholy", co stanowiło przełom w zrozumieniu depresji. W XIX wieku Jean-Étienne Dominique Esquirol używał terminu "lypemania" na określenie depresji, jednak kluczową rolę w klasyfikacji zaburzeń psychicznych odegrał Emil Kraepelin, wprowadzając pojęcie "manic-depressive illness". W XX wieku Adolf Meyer popularyzował termin "depresja" w amerykańskiej psy-

chiatry, a publikacja pierwszego DSM w 1952 roku przez American Psychiatric Association ujednoliciła kryteria diagnostyczne. Aaron T. Beck opracował teorię poznawczo-behawioralną depresji, wprowadzając Beck Depression Inventory (BDI). W Polsce, Ogólnopolski Dzień Walki z Depresją, ustanowiony w 2001 roku, ma na celu edukację, zmniejszenie stygmatyzacji, wsparcie rodzin oraz promowanie zdrowia psychicznego. Analiza danych NFZ z 2023 roku wskazuje na wzrost liczby pacjentów korzystających z poradni zdrowia psychicznego, szczególnie wśród młodzieży. W kontekście niniejszej pracy podjęto próbę wyjaśnienia wpływu depresji na interakcje międzyludzkie, w tym na miłość.

SUMMARY

Feeling in the shadow of depression as an emotional challenge – attractiveness of relationship in the face of anxiety

The term "depression" originates from the Latin "deprimere," meaning "to press down" or "to lower." Its medical usage evolved from the 18th century, gaining popularity in the 19th and 20th centuries thanks to contributions from physicians and psychiatrists. In ancient Greece, Hippocrates described melancholia as a condition associated with black bile, characterized by sadness, apathy, and anxiety. Galen, one of the most influential physicians of antiquity, continued the concept of melancholia, which was widely used in the Middle Ages. In 1621, Robert Burton published "The Anatomy of Melancholy," which was groundbreaking in understanding depression. In the 19th century, Jean-Étienne Dominique Esquirol used the term "lypemia" to describe depression, but Emil Kraepelin played a key role in classifying mental disorders by introducing the concept of "manic-depressive illness." In the 20th century, Adolf Meyer popularized the term "depression" in American psychiatry, and the publication of the first DSM in 1952 by the American Psychiatric Association standardized diagnostic criteria. Aaron T. Beck developed the cognitive-behavioral theory of depression, introducing the Beck Depression Inventory (BDI). In Poland, the National Day Against Depression, established in 2001, aims to educate, reduce stigma, support families, and promote mental health. Analysis of NHF data from 2023 indicates an increase in the number of patients using mental health clinics, particularly among the youth. This paper attempts to explain the extent to which depression affects interpersonal interactions, including love.

Piotr Sosiński
Wyższa Szkoła Zarządzania i Przedsiębiorczości
z siedzibą w Wałbrzychu

System prawny wobec konfliktu wartości godności osoby chorej psychicznie z bezpieczeństwem jej otoczenia

WSTĘP

W zorganizowanym życiu współczesnego społeczeństwa wielokrotnie pojawiają się napięcia pomiędzy różnymi wartościami podlegającymi ochronie prawnej. Pod pojęciem konfliktu rozumie się z reguły taki układ wartości, w którym wykluczają się one wzajemnie bądź też realizacja jednej wyklucza realizację innych. Konflikt dóbr i wartości chronionych prawem to klasyczny konflikt natury aksjologicznej. Jednym z jego pierwotnych źródeł jest pluralizm wartości stanowiących fundament systemów prawnych opartych na poszanowaniu godności osoby ludzkiej i jej praw podstawowych¹.

Przedmiotem moich rozważań jest problem pogodzenia w polskim systemie prawnym wartości, jaką jest godność osoby chorej psychicznie z prawem do bezpieczeństwa osobistego, którego gwarantem powinno być państwo. Jak uchronić człowieka przed zagrożeniem jego życia i zdrowia jednocześnie zachowując szacunek do niebezpiecznej lub potencjalnie niebezpiecznej osoby chorej psychicznie? Obecnie istnienie trybu przymusowego postępowania medycznego w stosunku do określonej kategorii osób w szczególnych sytuacjach nie budzi wątpliwości. Trudności dotyczą jednak stosowania środków przymusu bezpośredniego zasadnego z medycznego

¹ M. Wyrzykowski, *Pojęcie interesu społecznego w prawie administracyjnym*, Warszawa 1986, s. 164.

punktu widzenia, lecz dokonywanego bez zgody osoby zainteresowanej lub nawet wbrew jej woli².

KONSTYTUCYJNE I PRAWNOMIĘDZYNARODOWE PODSTAWY BEZPIECZEŃSTWA OSOBISTEGO

Termin *bezpieczeństwo* można zdefiniować, jako stan, w którym nie ma jakichkolwiek zagrożeń. Słownik języka polskiego sprowadza pojęcie *bezpieczeństwo* do słów *stan niezagrożenia, spokoju, pewności*³. Zgodnie z art. 3 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka (rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 217 A (III) przyjęta i proklamowana w dniu 10 grudnia 1948 roku) *każda osoba ma prawo do życia, wolności i bezpieczeństwa osobistego*. Podstawy prawa jednostki do bezpieczeństwa znajdziemy także w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności⁴. W art. 5 Konwencji czytamy, że *każdy ma prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego*. Podobne stwierdzenie znajdziemy w art. 9 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych z 16 grudnia 1966 roku⁵, który przypomina o prawie każdego do wolności i bezpieczeństwa osobistego⁶. Najważniejszym polskim aktem prawnym regulującym zagadnienie bezpieczeństwa jest uchwalona w dniu 2 kwietnia 1997 roku Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej⁷. Istotne jest to, że bezpieczeństwo stanowi taką wartość uniwersalną, która dotyczy nieskończonej liczby podmiotów, chociaż największe znaczenie ma bezpieczeństwo jednostki, grupy społecznej i państwa⁸.

ZDROWIE PSYCHICZNE DOBREM KAŻDEGO CZŁOWIEKA

Jednocześnie nie można kwestionować twierdzenia, że zdrowie psychiczne jest podstawowym dobrem każdego człowieka a niezwykle znacząca jest rola regulacji prawnych w tym zakresie. Wobec tego także godność osoby chorej psychicznie podlega ochronie. Prawna ochrona osób chorych psychicznie, jak i tych z zaburzeniami psychicznymi, jest ściśle powiązana z wszelkimi formami interwencji podejmowanymi w interesie takich osób. Są to działania związane głównie z orzekaniem o stanie zdrowia, a także przeprowadzaniem badań, umieszczaniem i wypisywaniem ze szpitali psy-

² K. Mróz, *Prawne aspekty stosowania przymusu bezpośredniego w szpitalach psychiatrycznych*. Zeszyt Studencki Kół Naukowych Wydziału Prawa i Administracji UAM, (Numer Specjalny), 2017, s. 103.

³ M. Szymczak, *Słownik języka polskiego*, Warszawa 1978, s. 147.

⁴ Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 z późn. zm.).

⁵ Dz.U. 1977 nr 38 poz. 167.

⁶ Zob. Halina Zięba-Załucka, *Konstytucyjne aspekty bezpieczeństwa*, *Studia Iuridica Lublinensia* 2014, nr 22, s. 418.

⁷ Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483.

⁸ M. Czuryk, *Bezpieczeństwo jako dobro wspólne*, *Zeszyty Naukowe KUL* 61 (2018), nr 3 (243), s. 16.

chiatrycznych, przebiegiem leczenia i rehabilitacji, a także umieszczaniem i przebywaniem takich osób w domach pomocy społecznej. W Polsce funkcjonuje tradycyjny model opieki psychiatrycznej, skonstruowany na podstawie zinstytucjonalizowanej opieki w szpitalach psychiatrycznych i poradniach. Sam termin *zaburzenie psychiczne* nie jest pojęciem w pełni zdefiniowanym, lecz używanym w celu wskazania na istnienie klinicznie stwierdzanych objawów lub zachowań połączonych w większości przypadków z cierpieniem psychicznym oraz upośledzeniem indywidualnego funkcjonowania⁹.

OSOBA CHORA PSYCHICZNIE JAKO SPRAWCA NAJCIEŹSZYCH PRZESTĘPSTW

Godność każdej osoby chorej psychicznie podlega ochronie, jednak osoby takie mogą także być niebezpieczne lub potencjalnie niebezpieczne dla osób ze swojego otoczenia. Zabójstwo 5 – letniego przedszkolaka dokonane przez chorego psychicznie Zbysława C. na poznańskim Łazarzu w roku 2023 z ogromną siłą ponownie przywróciło do obiegu dyskusję na temat reagowania przez instytucje państwa na osoby mogące stanowić zagrożenie wobec innych osób ze względu na swój stan zdrowia. Wcześniej, we wrześniu 2020 roku media informowały o tym, że w Oławie 38-letni chory psychicznie syn zabił matkę, zadając jej kilkanaście ciosów nożem. Prokuratura badała wtedy działania urzędników Ośrodka Pomocy Społecznej i policji, ponieważ zamordowana kobieta w przeszłości miała ich prosić o pomoc, ale się jej nie doczekała. W listopadzie 2020 roku sąd tymczasowo aresztował na trzy miesiące 32-letniego Łukasza B., podejrzanego o niezwykle brutalne zabójstwo w Bielawie własnej 64 -letniej matki. Miała to być zbrodnia doskonała, w szczegółach zaplanowana i drobiazgowo przeprowadzona. Już wiele miesięcy wcześniej matka oraz siostra Łukasza B. były bardzo zaniepokojone stanem jego zdrowia. Mimo wielokrotnych próśb poddaniu hospitalizacji mężczyzna nie chciał się leczyć, nie chciał też przyjmować leków. Kobiety, bojąc się o jego życie, wystąpiły do sądu o jego przymusowe leczenie, ale ich wniosek został odrzucony. Argumentowano to tym, że kobiety nie dołączyły aktualnego zaświadczenia od psychiatry pomimo tego, że uzyskanie takiego dokumentu było niemożliwe, bo mężczyzna dobrowolnie i tak nie zgłosiłby się do lekarza. Prerażone myślami samobójczymi mężczyzny kobiety odwołały się od rozstrzygnięcia sądu I instancji. Jednak kolejna rozprawa została wyznaczona na dzień, który przypadał już po zabójstwie. Po nagłośnieniu tej sprawy Sąd Rejonowy w Świdnicy tłumaczył, że każda sprawa sądowa wymaga postępowania w danym trybie, który musi być zachowany.

Z doświadczenia radcy prawnego zajmującego się m.in. świadczeniem pomocy prawnej na rzecz jednostek pomocy społecznej znam wiele przypadków bezradnych rodzin, które żyjąc z osobą ciężko chorą psychicznie musiały z trwogą znosić powtarzające się jej ataki agresji. I nawet, gdy uda-

⁹ A. Kiejna, K. Małyszczak, *Psychiatria – podręcznik akademicki*, Wrocław 2011, s. 13-14.

ło się już skierować do sądu wniosek o wyrażenie zgody na przymusowe leczenie psychiatryczne takiej osoby to pojawiała się ustawowa przeszkoda, która skutecznie hamowała procedurę. Te przypadki można uznać za narażenie na utratę życia lub zdrowia osób najbliższych dla chorych psychicznie, które nie udało się w szybkim trybie poddać leczeniu lub izolacji.

PRZYMUSOWA IZOLACJA OSOBY CHOREJ PSYCHICZNIE W TRYBIE KARNYM

Instytucja przymusowej izolacji osoby chorej psychicznie pojawia się w systemie prawa w działach prawa karnego oraz cywilnego. Przymusowe umieszczenie w szpitalu psychiatrycznym w trybie karnym zostało unormowane zarówno w kodeksie karnym, kodeksie postępowania karnego jak i kodeksie karnym wykonawczym. Zgodnie z art. 93a § 1 pkt 4 kodeksu karnego¹⁰ skierowanie na pobyt w zakładzie psychiatrycznym stanowi jeden ze środków zabezpieczających. Należy wskazać, że pobyt w zakładzie psychiatrycznym jest jedynym izolacyjnym środkiem zabezpieczającym. Można go stosować wyłącznie do następujących kategorii sprawców: 1) sprawców, którzy popełnili czyn zabroniony w warunkach niepoczytalności 2) sprawców skazanych za przestępstwo popełnione w stanie ograniczonej poczytalności 3) sprawców skazanych za przestępstwo określone w art. 148, 156, 197, 198, art. 199 § 2 lub art. 200 § 1, 3 lub 4 kodeksu karnego, popełnione w związku z zaburzeniem preferencji seksualnych¹¹.

Istotne jest, że osoby, które są niebezpieczne dla otoczenia i mogą odpowiadać karnie, ale nie popełniły jeszcze przestępstwa, wpadają w lukę pomiędzy prawem karnym a cywilnym. Z jednej strony istnieje odpowiedzialność karna za popełnione przestępstwo a z drugiej środki stosowane wobec osób chorych psychicznie. Lukę w systemie mogą wypełnić tzw. środki postpenalne. Taką formą pozbawienia wolności niezwiązaną ani z klasycznie pojmowanym trybem cywilnym, ani trybem karnym sensu stricto jest przymusowe umieszczenie w Krajowym Ośrodku Zapobiegania Zachowaniom Dys socjalnym w Gostyninie orzeczone przez sąd na podstawie ustawy o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób¹². Bezspornie, zatem najważniejszym środkiem postpenalnym w Polsce jest prewencyjne pozbawienie wolności uregulowane w przytoczonej wyżej ustawie, która znajduje zastosowanie do osób, które popełniły czyn przed 1 lipca 2015 roku, a więc nie ma do nich zastosowania art. 93c kodeksu karnego, regulujący orzekanie środków zabezpieczających. Względem przestępców zaburzonych osobowościowo, skazanych za czyn popełniony po upływie

¹⁰ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 17 z późn. zm.).

¹¹ J. Majewski [w:] A. Błachnio, J. Kosonoga-Zygmunt, P. Zakrzewski, J. Majewski, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2024, art. 93(a).

¹² Ustawa z dnia 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1689).

tej daty zastosowanie mają już wyłącznie uregulowania znowelizowanego kodeksu karnego¹³. Celem stosowania tego środka jest ochrona społeczeństwa przed sprawcami, którzy stanowią niebezpieczeństwo czy zagrożenie dla porządku prawnego, zarówno poprzez izolację sprawcy ujawniającego zaburzenia psychiczne jak i przez jego leczenie.

Zgodnie z art. 1 ustawy z 22 listopada 2013 roku znajduje ona zastosowanie do osób, które spełniają łącznie następujące przesłanki: 1) odbywają prawomocnie orzeczoną karę pozbawienia wolności lub karę 25 lat pozbawienia wolności, wykonywaną w systemie terapeutycznym, 2) w trakcie postępowania wykonawczego występowały u nich zaburzenia psychiczne w postaci upośledzenia umysłowego, zaburzenia osobowości lub zaburzenia preferencji seksualnych, 3) stwierdzone u nich zaburzenia psychiczne mają taki charakter lub takie nasilenie, że zachodzi, co najmniej wysokie prawdopodobieństwo popełnienia czynu zabronionego z użyciem przemocy lub groźbą jej użycia przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności seksualnej, zagrożonego karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi, co najmniej 10 lat¹⁴. Umieszczenie w Krajowym Ośrodku Zapobiegania Zachowaniom Dyssocjalnym i nadzór prewencyjny, pomimo tego, że orzekane są w postępowaniu cywilnym, a nie karnym, pozostają w swej istocie postpepalnymi środkami zabezpieczającymi, które mogą być orzekane wobec wszystkich skazanych, odbywających nawet najkrótszą karę pozbawienia wolności, jeżeli tylko była ona wykonywana w systemie terapeutycznym¹⁵.

OSOBA NIELETNIA Z ZABURZENIAMI PSYCHICZNYMI

Status osoby nieletniej z zaburzeniami psychicznymi reguluje także ustawa z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, która w art. 8 wprowadza środek leczniczy, jakim jest umieszczenie w zakładzie leczniczym, w którym są udzielane nieletnim świadczenia zdrowotne z zakresu opieki psychiatrycznej lub leczenia uzależnień, zwanym dalej *zakładem leczniczym*. Zgodnie z art. 17 ustawy określającym przesłanki orzeczenia tego środka to sąd rodzinny może orzec środek leczniczy w przypadku stwierdzenia u nieletniego choroby psychicznej lub innego zakłócenia czynności psychicznych, lub uzależnienia. Zgodnie z postanowieniem art. 88 ust. 3 ustawy wykonywanie środka leczniczego ma na celu poprawę stanu zdrowia nieletniego i jego zachowania w stopniu umożliwiającym powrót do życia w społeczeństwie i dalsze leczenie w warunkach poza zakładem leczniczym, tj. ambulatoryjne, czyli niestacjonarne.

¹³ P. Góralski, *Środki zabezpieczające stosowane wobec przestępców wykazujących zaburzenia osobowości*, NOWA KODYFIKACJA PRAWA KARNEGO. Tom XXXVII, Wrocław 2015, s. 31.

¹⁴ A. Lach, 3.3. *Postpepalne pozbawienie wolności [w:] Prewencja indywidualna w procesie karnym*, Warszawa 2020. [<https://sip.lex.pl/#/monograph/369474940/423910/lach-arkadiusz-prewencja-indywidualna-w-procesie-karnym?cm=URELATIONS>] – 2024-04-30.

¹⁵ J. K. Gierowski, L. K. Paprzycki, *Kontrowersje związane z ustawą z dnia 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób – perspektywa prawną i psychiatryczno-psychologiczną*, Palestra 2014, nr 9, s. 144-161.

PRZYMUSOWA HOSPITALIZACJA I LECZENIE PSYCHIATRYCZNE W TRYBIE CYWILNYM

Przez stulecia naturalną i nagminną reakcją społeczeństwa na chorobę psychiczną była przymusowa izolacja osoby zaburzonej. Sytuacja ta zaczęła zmieniać się dopiero w drugiej połowie XX wieku. Wpływ na to miały postępy w medycynie, związane przede wszystkim ze stworzeniem pierwszych skutecznych leków przeciwpsychotycznych, a także rozwój idei praw człowieka i instytucjonalna ochrona godności osoby chorej psychicznie. Przymusowe umieszczenie w zakładzie psychiatrycznym zaczęto postrzegać, jako pozbawienie wolności i daleko idącą ingerencję w autonomię człowieka, która powinna być stosowana jedynie w wyjątkowych przypadkach i obwarowana odpowiednimi zabezpieczeniami przed arbitralnością.

W systemie prawa cywilnego przesłanki i tryb przymusowej hospitalizacji i leczenia psychiatrycznego uregulowano w ustawie z 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego¹⁶. Do wejścia jej w życie w 1995 roku przymusowa hospitalizacja w trybie cywilnym osób z zaburzeniami psychicznymi nie była w Polsce uregulowana prawnie. W okresie PRL jedynym aktem prawnym dotyczącym hospitalizacji psychiatrycznej była Instrukcja Ministra Zdrowia w sprawie przyjmowania oraz wypisywania chorych ze szpitali psychiatrycznych z 1952 roku¹⁷. Nie zawierała ona żadnych gwarancji chroniących prawa osób poddawanych hospitalizacji¹⁸.

Obecnie obowiązującą zasadą jest przyjmowanie do szpitala za zgodą osoby chorej. Zgodnie z art. 22 ust. 1 ustawy przyjęcie osoby z zaburzeniami psychicznymi do szpitala psychiatrycznego następuje za jej pisemną zgodą na podstawie ważnego skierowania do szpitala, jeżeli lekarz wyznaczony do tej czynności, po osobistym zbadaniu tej osoby, stwierdzi wskazania do przyjęcia. Wedle ustępu 1a. w nagłych przypadkach, w szczególności w przypadku braku możliwości uzyskania pomocy lekarskiej przed zgłoszeniem się do szpitala, osoba z zaburzeniami psychicznymi może być przyjęta do szpitala psychiatrycznego, za jej pisemną zgodą, bez skierowania, o którym mowa w ustępie 1.

Osoba chora psychicznie lub osoba upośledzona umysłowo, która nie jest zdolna do wyrażenia zgody lub stosunku do przyjęcia do szpitala psychiatrycznego i wdrożenia niezbędnego leczenia, jest przyjmowana do tego szpitala po uzyskaniu zgody sądu opiekuńczego właściwego ze względu na miejsce zamieszkania pacjenta. Dotyczy to sytuacji, gdy pacjent nie jest w stanie, ze względu na swój stan zdrowia psychicznego, zrozumieć okoliczności związanych z koniecznością przyjęcia do szpitala, celu hospitalizacji i konieczności leczenia, tym samym wyrazić swobodnie i z rozeznanieniem

¹⁶ Ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 2123 z późn. zm.).

¹⁷ Dz. Urz. Ministra Zdrowia Nr 24, poz. 240. Instrukcja określała tryb przyjęcia do szpitala psychiatrycznego, wskazując obok życzenia chorego także sytuacje, gdy chory jest szczególnie niebezpieczny dla siebie albo otoczenia lub istnieje przypadek nagły, a zwłoka w przyjęciu mogłaby wpłynąć na znaczne pogorszenie stanu chorego.

¹⁸ M. Szwed, *Przymusowe umieszczenie w zakładzie psychiatrycznym w świetle współczesnych standardów ochrony praw człowieka*, Warszawa 2020, s. 71

zgody na przyjęcie do szpitala psychiatrycznego i wymagane leczenie. Zgodnie z art. 511 § 1 KPC. wniosek o udzielenie zgody na przyjęcie do szpitala psychiatrycznego powinien odpowiadać przepisom o pozwie, z tą zmianą, że zamiast pozwanego należy wymienić zainteresowanych w sprawie. Sądem właściwym rzeczowo do rozpoznania sprawy jest sąd rejonowy – sąd rodzinny a sądem właściwym miejscowo jest sąd miejsca zamieszkania osoby, która ma zostać przyjęta do szpitala psychiatrycznego. Sąd opiekuńczy może rozpoznać sprawę na wniosek osoby wymienionej w art. 22 ustawy lub jej przedstawiciela ustawowego, jej małżonka, krewnych w linii prostej, rodzeństwa bądź osoby sprawującej nad nią faktyczną opiekę albo z urzędu. W sytuacji zagrożenia zdrowia bądź życia osoby, która ma zostać przyjęta do szpitala psychiatrycznego, osoba taka może być przyjęta do szpitala bez zgody sądu opiekuńczego. W takim przypadku lekarz przyjmujący tę osobę ma obowiązek, o ile to możliwe, zasięgnięcia pisemnej opinii innego lekarza – w miarę możliwości powinien to być psychiatra – albo pisemnej opinii psychologa (art. 22 ust. 2a ustawy).

Jeśli zachowanie osoby wskazuje na to, że z powodu zaburzeń psychicznych może zagrażać bezpośrednio własnemu życiu albo życiu lub zdrowiu innych osób, jak również, gdy osoba nie jest zdolna do zaspokajania swoich podstawowych potrzeb życiowych a uzasadnione jest przewidywanie, że leczenie w szpitalu psychiatrycznym przyniesie poprawę jej stanu zdrowia, może bez swojej zgody być poddana badaniu psychiatrycznemu. Chodzi oczywiście o nasilone zaburzenia, które mogą być rzeczywiście traktowane, jako wyraz bezpośredniego zagrożenia zarówno dla samego pacjenta, jak i otoczenia. W takich sytuacjach zagrożenie życia lub zdrowia powinno być realne i obiektywne. Właśnie takie zagrożenie, które zmaterializowało się w postaci wspomnianego wcześniej zabójstwa przypadkowo napotkanego dziecka przez obcego mu sprawcę w Poznaniu czy osób najbliższych w Oławie i Bielawie. Regulujący ten tryb art. 23 stanowi o naruszeniu chronionej w art. 22 autonomii woli pacjenta, który stwarza bezpośrednio zagrożenie dla siebie i innych osób, a jednocześnie jego zastosowanie musi być oparte na pewności w zakresie występowania choroby psychicznej, przy wyłącznie podejrzeniu zaburzeń psychicznych wskazanych w kolejnym – art. 24¹⁹. Przyjęcie do szpitala wymaga zatwierdzenia przez ordynatora w ciągu 48 godzin od chwili przyjęcia, kierownik szpitala zawiadamia o tym sąd opiekuńczy miejsca siedziby szpitala w ciągu 72 godzin od chwili przyjęcia.

Zgodnie z art. 24 ustawy możliwe jest przyjęcie do szpitala psychiatrycznego bez zgody pacjenta w przypadku bezpośredniego zagrożenia zdrowiu lub życiu. Wedle ust. 1 osoba, której dotychczasowe zachowanie wskazuje na to, że z powodu zaburzeń psychicznych zagraża bezpośrednio swojemu życiu albo życiu lub zdrowiu innych osób, a zachodzą wątpliwości, czy jest ona chora psychicznie, może być przyjęta bez zgody wymaganej w art. 22 do szpitala w celu wyjaśnienia tych wątpliwości. Taki pobyt w szpitalu nie może trwać dłużej niż 10 dni. Przepisy te wprowadzają prawo

¹⁹ J. Żaczek [w:] *Ochrona zdrowia psychicznego. Komentarz*, wyd. II, red. P. Drembkowski, B. Kmiecik, R. Tymiński, Warszawa 2023, art. 23.

przyjęcia do szpitala psychiatrycznego pacjenta, którego zachowanie wskazuje na to, że z powodu zaburzeń psychicznych zagraża w sposób bezpośredni swojemu życiu albo życiu lub zdrowiu innych osób, a zachodzą wątpliwości czy jest chory psychicznie²⁰.

UMIESZCZENIE CHOREGO PSYCHICZNIE KREWNEGO W SZPITALU

Ale bezpośrednie zagrożenie zdrowia lub życia nie jest jedyną ustawową przesłanką przymusowej hospitalizacji. Zgodnie z art. 29 ust. 1 o ochronie zdrowia psychicznego do szpitala psychiatrycznego może być przyjęta osoba chora psychicznie, której dotychczasowe zachowanie wskazuje na to, że nieprzyjęcie do szpitala spowoduje znaczne pogorszenie stanu jej zdrowia psychicznego, bądź, która jest niezdolna do samodzielnego zaspokajania podstawowych potrzeb życiowych, a uzasadnione jest przewidywanie, że leczenie w szpitalu psychiatrycznym przyniesie poprawę jej stanu zdrowia. O potrzebie przyjęcia do szpitala psychiatrycznego takiej osoby bez jej zgody, orzeka sąd opiekuńczy miejsca zamieszkania osoby – na wniosek jej małżonka, krewnych w linii prostej, rodzeństwa, przedstawiciela ustawowego lub osoby sprawującej nad nią faktyczną opiekę. W stosunku do osoby objętej oparciem społecznym wniosek może zgłosić również organ do spraw pomocy społecznej. Do wniosku kierowanego do sądu dołącza się orzeczenie lekarza psychiatry szczegółowo uzasadniające potrzebę leczenia w szpitalu psychiatrycznym. Orzeczenie lekarz psychiatra wydaje na uzasadnione żądanie osoby lub organu uprawnionego do zgłoszenia wniosku o wszczęcie postępowania. I tu pojawia się największy problem – w przypadku niezłączenia do wniosku orzeczenia lekarskiego lub gdy zostało ono wydane w okresie dłuższym niż 14 dni przed dniem złożenia wniosku, sąd zwraca wniosek. Postępowanie kończy się niepowodzeniem wnioskodawcy.

SKUTKI PROCESOWE BRAKU ORZECZENIA LEKARSKIEGO

Żeby wyeliminować ryzyko wszczynania postępowania o przymusowe umieszczenie w przypadkach oczywiście bezzasadnych, ustawodawca wymaga, aby do wniosku wszczynającego postępowanie na podstawie art. 29 wnioskodawca załączył orzeczenie lekarza psychiatry. W sytuacjach, gdy do wniosku nie dołączono zaświadczenia lekarskiego lub uległo ono dezaktualizacji sąd może nie dokonywać zwrotu wniosku, jeżeli jego treść oraz załączone do niego dokumenty uzasadniają zasadność przyjęcia uczestnika do szpitala psychiatrycznego, a złożenie orzeczenia lekarskiego nie jest możliwe. Celem tej regulacji jest umożliwienie sądowi zarządzenia badania osoby, której dotyczy uprawdopodobniony wniosek. A zatem sąd może zrezygnować z wymogu przedłożenia orzeczenia lekarskiego. Może tak zrobić, ale nie ma takiego obowiązku, co wydarzyło się w związku ze wspomnianą wcze-

²⁰ M. Dmuch, [w:] *Ochrona zdrowia psychicznego. Komentarz*, wyd. II, Ibidem, art. 24.

śniej tragiczną historią z Bielawy. Wymóg ustawy przedłożenia aktualnego orzeczenia często prowadzi do niekorzystnego dla rodzin osób chorych rozstrzygnięcia sądu. A przecież czymś oczywistym jest, że osoba chora psychicznie nie ma świadomości swojej choroby i nie chce poddać się badaniu. I takich właśnie sytuacji dotyczy takie postępowanie – o przymusowe a nie dobrowolne umieszczenie w szpitalu. Moim zdaniem, docelowo wymóg posiadania aktualnego orzeczenia powinien być zniesiony, ale jednocześnie warto uzbroić sąd w możliwość nakładania kary pieniężnej dla złośliwych wnioskodawców, którzy chcą zamykać w szpitalach psychiatrycznych swoich bliskich bez jakiegokolwiek uzasadnienia.

Z badań prowadzonych przez Instytut Wymiaru Sprawiedliwości pod kierunkiem dra Tomasza Pałdyny wynika, że do najczęściej zgłaszanych przyczyn wymienianych we wnioskach należą w kolejności - od najczęściej występujących: agresja, odmowa przyjmowania leków lub przyjmowanie nieregularne, dotychczasowe leczenie w szpitalu psychiatrycznym, dziwne (irracjonalne) zachowania, najczęściej bliżej opisane, pogorszenie stanu zdrowia, odmowa leczenia, zagrożenie dla innych czy zaniedbanie własnej osoby²¹. W orzecznictwie akcentuje się wyjątkowy charakter rozwiązania przyjętego w art. 29 ust. 1 ustawy, polecając baczyć na to, że pozbawienie wolności w tym trybie jest ingerencją w sferę wolności i nietykalności osobistej człowieka. Z tego powodu poleca się szczególnie wnikliwą kontrolę w zakresie spełnienia ustawowych przesłanek jej zastosowania, zwłaszcza, gdy osoba dotknięta nią odczuwa pokrzywdzenie i kwestionuje jej zastosowanie. Zgodnie z postanowieniem Sądu Najwyższego - Izba Cywilna z dnia 7 stycznia 2021 roku postępowanie toczące się na podstawie art. 29 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego, zmierzające do zbadania, czy istnieje potrzeba przyjęcia do szpitala psychiatrycznego osoby chorej psychicznie bez jej zgody, stanowi ingerencję w konstytucyjne prawo wolności i nietykalności człowieka²². Konsekwencje orzeczeń wydawanych na podstawie ustawy o ochronie zdrowia psychicznego uzasadniają, zatem ściśle wykładanie jej przepisów i przestrzeganie bezwzględного wymogu, by rozstrzygnięcie wydane na jej podstawie było celowe z punktu widzenia dobra i interesu osoby, której dotyczy. Kontrola sądu, czy w danym stanie faktycznym wystąpiły przesłanki ustawowe, wymaga wnikliwej oceny, opartej na dowodzie w postaci opinii biegłego lub zespołu biegłych z zakresu psychiatrii, a to z tej przyczyny, że elementem stanu faktycznego decydującego o uwzględnieniu wniosku jest opis stanu zdrowia psychicznego.

ZAKOŃCZENIE

Sędzia Tomasz Pałdyna w przytoczonej wcześniej publikacji Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości dokonał analizy rozwiązań zawartych w art. 23, 24 i 29 ustawy z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego

²¹ T. Pałdyna, *Praktyka sądowa w zakresie stosowania wybranych instytucji prawnych zawartych w ustawie o ochronie zdrowia psychicznego*, Warszawa 2015, s. 76.

²² Postanowienie SN z 7.01.2021 r., V CSK 452/20, LEX nr 3112375.

w świetle gwarancji konstytucyjnych i prawnomiędzynarodowych, z uwzględnieniem orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego i Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu. W jego ocenie ustawa o ochronie zdrowia psychicznego wprowadza dostateczny korpus rozwiązań gwarantujących *zgodność z prawem* zatrzymania w szpitalu psychiatrycznym osób dotkniętych chorobą psychiczną lub zaburzeniami psychicznymi bez ich zgody a przepisy art. 23, 24 i 29 ustawy realizują wymagania, jakie stawiają art. 5 ust. 4 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 4 listopada 1950 roku oraz art. 14 Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych sporządzonej w Nowym Jorku w dniu 13 grudnia 2006 r.²³ Odpowiadają też standardom konstytucyjnym a badane przepisy realizują *warunki minimalne* stawiane przez orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu. Według autora warunki te spełnia ustawowa procedura skoro przymusowa hospitalizacja psychiatryczna jest możliwa jedynie w odniesieniu do osób chorych psychicznie, chorobę tę stwierdza lekarz psychiatra a podejmując decyzję w tym przedmiocie, sąd jest zobligowany zasięgnąć opinii biegłego, który w swojej ocenie musi także uwzględnić aktualny stan zdrowia psychicznego pacjenta. Obserwacja psychiatryczna, która pozwala przekonać się o istnieniu lub nieistnieniu choroby psychicznej, może być stosowana wyłącznie w stosunku do osób wykazujących zaburzenia psychiczne, czego świadectwem ma być dotychczasowe zachowanie się osoby pozbawionej wolności. Ma ona zresztą charakter czasowy, a przewidziany w ustawie termin nie może uchodzić za nadmierny i z pewnością jest proporcjonalny do uzasadnionego prawnie celu, który realizuje instytucja z art. 24 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego. Przesłanki zastosowania wszystkich trzech przepisów nie powinny budzić zastrzeżeń z punktu widzenia zasady subsydiarności, bo przymusowa hospitalizacja jest środkiem ostatecznym. Nie powinno być wątpliwości, co do tego, że takie wartości jak życie własne oraz życie i zdrowie innych osób, w powiązaniu z wymogiem bezpośredniego ich zagrożenia, stanowią dostateczną przesłankę do pozbawienia wolności osoby dotkniętej zaburzeniami psychicznymi w celu przymusowej hospitalizacji i obserwacji, w rozumieniu art. 5 ust. 1 lit. e Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności.

Autor badań podnosi, że w polskim systemie postępowanie w sprawach o przymusową hospitalizację psychiatryczną została ukształtowana w taki sposób, aby chronić osobę dotkniętą zaburzeniami psychicznymi przed arbitralnością. Gwarantem tej ochrony są niezależne sądy, bo to ich kognicji a nie organom administracji publicznej poddano kontrolę zatrzymania pacjenta w szpitalu wbrew jego woli. W ramach omawianej procedury ustawodawca przewidział konieczność wysłuchania pacjenta oraz możliwość uzyskania przez niego pomocy prawnej²⁴. Trudno nie zgodzić się z autorem wskazując na szczegółowo opisany tryb sądowy prowadzący do przymusowej hospitalizacji, jednak tragiczne zdarzenia aktów agresji ze strony osób

²³ Dz. U. z 2012 r. poz. 1169.

²⁴ T. Pałdyna., *Praktyka sądowa w zakresie stosowania wybranych instytucji prawnych zawartych w ustawie o ochronie zdrowia psychicznego*, Ibidem, s. 92-93.

z zaburzeniami psychicznymi dowodzą, że żadna procedura nie jest w stanie zapewnić pełnego bezpieczeństwa osobom z ich otoczenia.

LITERATURA:

- [1] Czuryk M., *Bezpieczeństwo jako dobro wspólne*, Zeszyty Naukowe KUL 61 (2018), nr 3 (243).
- [2] Drembkowski P.(red.), Kmiecik B., Tymiński R., *Ochrona zdrowia psychicznego*. Komentarz, wyd. II, Warszawa 2023.
- [3] Kiejna A., Małyszczak K., *Psychiatria – podręcznik akademicki*, Wrocław 2011.
- [4] Majewski J. [w:] A. Błachnio, J. Kosonoga-Zygmunt, P. Zakrzewski, J. Majewski, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2024.
- [5] Mróz K., *Prawne aspekty stosowania przymusu bezpośredniego w szpitalach psychiatrycznych*, Zeszyt Studencki Kół Naukowych Wydziału Prawa i Administracji UAM, (Numer Specjalny), 2017.
- [6] Pałdyna T., *Praktyka sądowa w zakresie stosowania wybranych instytucji prawnych zawartych w ustawie o ochronie zdrowia psychicznego*, Warszawa 2015.
- [7] Szwed M., *Przymusowe umieszczenie w zakładzie psychiatrycznym w świetle współczesnych standardów ochrony praw człowieka*, Warszawa 2020.
- [8] Szymczak M., *Słownik języka polskiego*, Warszawa 1978.
- [9] Wyrzykowski M., *Pojęcie interesu społecznego w prawie administracyjnym*, Warszawa 1986.
- [10] Zięba-Załucka H., *Konstytucyjne aspekty bezpieczeństwa*, *Studia Iuridica Lublinensia* 2014, nr 22.

STRESZCZENIE

System prawny wobec konfliktu wartości godności osoby chorej psychicznie z bezpieczeństwem jej otoczenia

Zadaniem ustawodawcy jest pogodzenie napięcia pomiędzy wartością, jaką jest godność osoby chorej psychicznie a prawem do bezpieczeństwa osobistego, którego gwarantem powinno być państwo. Zawarte w prawie cywilnym i karnym regulacje dotyczące przymusowego leczenia takich osób zaspokajają potrzebę ochrony bezpieczeństwa szczególnie ich najbliższego otoczenia. W ocenie doktryny oraz praktyków ustawa o ochronie zdrowia

psychicznego wprowadza dostateczny zakres rozwiązań gwarantujących zgodność z prawem międzynarodowym oraz konstytucyjnym zatrzymania w szpitalu psychiatrycznym osób dotkniętych chorobą psychiczną lub zaburzeniami psychicznymi bez ich zgody. Państwo jest odpowiedzialne zarówno za bezpieczeństwo obywateli jak i ochronę praw osób chorych psychicznie. Każde rozstrzygnięcie sądu dotyczące przymusowej izolacji takich osób musi respektować obowiązki władzy publicznej w tym zakresie.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo osobiste, choroba psychiczna, konflikt wartości, przymusowa hospitalizacja.

SUMMARY

The legal system in the face of the conflict between the values of the dignity of a mentally ill person and the safety of their environment

The task of the legislator is to reconcile the tension between the dignity of a mentally ill person and the right to the personal security which should be ensured by government. Regulations included in penal and civil law regarding compulsory treatment of above mentioned individuals satisfy the need for personal security, particularly of the closest circle of the mentally-ill. In view of legal academics and in practice of law the mental health bill introduces a sufficient range of solutions properly regulated according to international and constitutional law of treatment of mentally-ill individuals in a psychiatric ward without their consent. The state is responsible for protection of citizenry as well as for securing the rights of mentally-ill. Any and all court decisions concerning compulsory treatment in a closed ward has to come in accordance with duties of public authorities in this spectrum.

Keywords: personal safety, mental illness, value conflict, compulsory treatment.

Ana Sotirovska
Wyższa Szkoła Zarządzania i Przedsiębiorczości
z siedzibą w Wałbrzychu

Terapia poetycka – lecznicze i prozdrowotne znaczenie poezji

Biblioterapia jako metoda terapeutyczna z grupy terapii ekspresyjnych (kreatywnych)¹ wykorzystuje różne rodzaje tekstów literackich i oferuje przestrzeń wspierającą, umożliwiającą autorefleksję, pracę nad sobą, a także zmierzenie się z własnymi problemami oraz trudnymi emocjami. To właśnie literatura umożliwia skupienie się na kwestiach egzystencjalnych, daje pomoc w poszukiwaniu przynależności i sensu. Zwłaszcza w ostatnim czasie, doświadczane wyzwania w sferze ekonomiczno-społecznej, a także głęboki kryzys wartości i tożsamości, wpływa na pogarszanie się kondycji zdrowia psychicznego społeczeństw². Powoduje to, że coraz bardziej popularne stają się różne metody terapeutyczne wspierające zdrowie psychiczne. Wśród nich szczególną rolę odgrywa sztuka i literatura. Zwłaszcza biblioterapia cieszy się większym zainteresowaniem niż kiedykolwiek³. W tym obszarze warto przyjrzeć się znaczeniu poezji, która ze względu na swoją specyfikę, oferuje szerokie możliwości terapeutycznego oddziaływania. Przede wszystkim poezja, jako twórczość liryczna bazuje na naturalnej i autentycznej potrzebie ekspresji każdego człowieka. Jak czytamy: „(...) ekspresja to uzewnętrznienie w sposób artystyczny pewnej rzeczywistości wewnętrznej, świata duchowego, psychiki twórcy. Dlatego domeną tematyczną liryki są wewnętrzne przeżycia, doznania, emocje i przekonania poety, przekazywane głównie za pośrednictwem wypowiedzi monologicznej, o silnym nacechowaniu subiektywnym, podporządkowanej – w omawianej poezjoterapii – przede wszystkim efektowi terapeutycznemu i funkcji ekspresywnej. Według współczesnych badaczy i myślicieli ekspres-

¹ W. Szulc, *Biblioterapia w kontekście terapii kreatywnych*, [w:] *Biblioterapia i Arteterapia*, red. K. Chatzipentidis, „Przegląd Biblioterapeutyczny”, T. XI, rok 2021, wyd. Uniwersytet Wrocławski s. 31-47.

² Sprawozdanie *Health at a Glance: Europe*, [https://health.ec.europa.eu/state-health-eu/health-glance-europe_pl]; [https://health.ec.europa.eu/document/download/3f9d55be-9e36-43d9-99ad-b96ac63a5b9b_pl?filename=2022_healthatglance_rep_en_0.pdf] – 4.05.2024.

³ K. Chatzipentidis *Biblioterapia w czasie pandemii COVID-19*, „Przegląd Biblioterapeutyczny”, T. X, rok 2020, wyd. Uniwersytet Wrocławski.

sja twórcza zyskała między innymi wartość osobotwórczą, terapeutyczną i katartyczną⁴.

Wpływ literatury na ludzki umysł jest różnorodny i obejmuje wiele warstw, w tym neurobiologię, funkcje organizmu, emocje, funkcje poznawcze i kwestie społeczno-kulturowe. Każde słowo może zainspirować do dalszego pisania, czytania, mówienia i wyrażania siebie, łącząc się i rezonując ze znaczącymi momentami, wspomnieniami i przyszłością. Nawet sprzeczne głosy narracyjne oferują możliwości wspólnej interpretacji i negocjacji naszego wewnętrznego i zewnętrznego świata. Historie, podobne do marzeń, snów i poetyckich rozważań, tworzą przestrzeń mentalną, eksperymentalny i doświadczalny teren, na którym badamy nasze sposoby radzenia sobie, zasoby, wyzwania, straty, nadzieje, lęki i aspiracje⁵.

Caroline Shrodes, autorka pierwszego naukowego opracowania zagadnienia biblioterapii⁶, zauważa, że istnieją związki między przeżyciem estetycznym a terapią. Ważny przy tym jest mechanizm identyfikacji z postaciami literackimi, ponieważ „identyfikując się z bohaterem, czytelnik może mówić o swoich uczuciach pod pozorem mówienia o bohaterze. Przeżycia zastępcze podnoszą próg tolerancji na frustrację, pozwalają antycypować cierpienie, co wzmaga przystosowanie społeczne⁷”. Dzięki temu biblioterapia pomaga pacjentowi odkryć własne możliwości, sprzyja wzrostowi potencjału w zakresie poprawy dobrostanu, więzi społecznych, a także w zakresie stymulacji kognitywnej, reminiscencji i budowaniu wspólnot, co pozwala na skuteczne radzenie sobie z emocjonalnymi trudnościami oraz integracją doświadczeń życiowych⁸.

Definiując biblioterapię za R. J. Rubin można ją określić, jako specjalistycznie przygotowany program, oparty na intensywnych procesach terapeutycznych z zastosowaniem drukowanych i niedrukowanych materiałów, zarówno wyobrażeniowych, jak i informacyjnych umożliwiających osiągnięcie wglądu we własne zachowanie⁹. Wyróżnia się również następujące mechanizmy biblioterapii, takie jak: identyfikację, projekcję, katharsis i wgląd¹⁰. Dzięki identyfikacji z bohaterem uczestnicy doświadczają „zastępczego” przeżycia, co daje możliwość wyrażenia swoich stanów dzięki mówieniu o własnych stanach z zachowaniem pozorów wypowiedzianych o bohaterze. Projekcja natomiast polega na badaniu przesłania i intencji dzieła w perspektywie życia i doświadczenia odbiorcy. Katharsis pozwala natomiast na odreagowanie frustracji i napięć emocjonalnych, co jest kluczowe dla proce-

⁴ A. Stupin-Rzońca, *Wprowadzenie. O wartości terapeutyczno-rewalidacyjnej twórczości poetyckiej osób niepełnosprawnych* [w:] *Przesłanie Nadziei. Antologia twórczości literackiej osób niepełnosprawnych ruchowo, Część I, Poezja*, wybór i opracowanie A. Stupin-Rzońca, Wyd. Wyższa Szkoła Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, Warszawa 1997, s. 7–8.

⁵ J. Ihanus, *Psychological and psychobiological perspectives*, [https://hist.bsu.by/images/stories/files/nauka/izdania/istochnik/5/Ihanus.pdf] – 4.05.2024.

⁶ J. Pardeck, *Using Books in Clinical Social Work Practice: A Guide to Bibliotherapy*, London 1993.

⁷ W. Szulc, *Biblioterapia w kontekście terapii kreatywnych*, op. cit., s. 37.

⁸ B. Górnicka-Naszkievicz, *Biblioterapia dla seniorów. Korzyści i inspiracje*, [https://seniorlux.pl/blog/biblioterapia-dla-seniorow-korzysci-i-inspiracje] – 4.05.2024.

⁹ cyt. za: B. Szczupał, *O literaturze dla dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością. Recepcja – edukacja – terapia – wsparcie – twórczość*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2009, s. 69.

¹⁰ K. Chatzipentidis, *Biblioterapia reminiscencyjna*, [https://dyskursdialog.org/2020/08/05/biblioterapia-reminiscencyjna] 4.05.2024.

su biblioterapeutycznego. Prowadzi to do wglądu rozumianego, jako osiągnięcie samopoznania podczas terapii¹¹. Teksty poetyckie stosuje się również do uśmierzenia bólu egzystencjonalnego oraz do radzenia sobie z trudnymi przeżyciami i uczuciami¹².

W 1928 roku Eli Greifer, poeta, prawnik i farmaceuta zawodu, rozpoczął kampanię ukazującą, że przesłanie wiersza ma leczniczą moc. W latach pięćdziesiątych XX wieku rozpoczął stosowanie poezjoterapię w Creedmore State Hospital w Nowym Jorku oraz w 1959 w Cumberland. Po raz pierwszy zaczął szerzej stosować poezję w prowadzonych przez siebie zajęciach terapeutycznych. Jego pracą zainspirował się w 1969 roku amerykański psychiatra Jack Joseph Leedy, który opublikował pierwszą w historii monografię poświęconą terapii poprzez poezję „Poetry therapy”, obejmująca prace wielu prekursorów na tym polu¹³. W tym też czasie coraz więcej osób związanych z instytucjami pomocy społecznej sięgało po poezję przy prowadzeniu zajęć grupowych. Wśród nich był dr Arthur Lerner z Los Angeles, założyciel Poezji Instytutu Terapii w latach 70-tych XX wieku. Wreszcie w 1980 roku osoby aktywnie działające w tej dziedzinie założyły Krajowe Stowarzyszenie Terapii Poezji¹⁴. Obecnie poezja zaczyna być częściej włączana do praktyki terapeutycznej, a coraz więcej terapeutów z całego świata zaczyna sięgać po poezję w prowadzonych przez siebie zajęciach grupowych, o czym świadczą towarzystwa zajmujące się upowszechnianiem poezjoterapii¹⁵.

Poezjoterapia sytuuje się na pograniczu kilku dyscyplin naukowych: literaturoznawstwa, sztuki, psychologii, pedagogiki, arteterapii oraz medycyny¹⁶. Terapia poetycka polega na wykorzystaniu tekstów lirycznych oraz piosenki literackiej do oddziaływań terapeutycznych. Może ona przynieść wiele korzystnych efektów. Wykazuje, bowiem szereg właściwości o charakterze prozdrowotnym. Przede wszystkim, jej forma, kształt i treść odnoszą się do dziedziny sztuki, mającej znaczenie lecznicze, chociażby, dlatego że poezja pomaga złagodzić uczucie samotności, którego wszyscy doświadczamy¹⁷. Utwór liryczny, zatem jako emocjonalno-fizyczny konstrukt porusza serce odbiorcy, by ukryte w tekście doświadczenie mogło stać się jego udziałem¹⁸. Jak czytamy: „Poezja skłania pacjentów do zastanowienia się nad swoimi uczuciami, do głębszego i pełniejszego ich przeżywania, do

¹¹ A. Dolna, *Biblioterapia a czytelność*, Biblioterapia a czytelność | tekst nr 4687 [edux.pl] – 4.05.2024].

¹² W. Czernanin, H. Czernanin, *Poezjoterapia jako jedna z metod biblioterapii* [w:] *Podstawy współczesnej biblioterapii. Podręcznik akademicki*, red. W. Czernanin, H. Czernanin, K. Chatzipentidis, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2017, s. 238.

¹³ P. J. Longo, *Poezja jako terapia*, tłum. M. Bojarun, „Biblioterapeuta. Kwartalnik Polskiego Towarzystwa Biblioterapeutycznego”, Wrocław 2002, nr 2, s. 2.

¹⁴ F. Gholami, *Poetry as Therapy*, [https://www.academia.edu/4262221/A_poetry_as_therapy] – 4.05.2024.

¹⁵ *National Association for Poetry Therapy*, [https://poetrytherapy.org] – 4.05.2024.

¹⁶ S. Krzyńska, *Aksjologiczne i terapeutyczne konteksty recepcji poezji dla dzieci*, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Adama Mickiewicza, Poznań 2013, s. 46.

¹⁷ J. Wollner, *Poezja łagodzi samotność – Jarosław Mikolajewski o poezjoterapii i Zuzannie Ginczance*, [https://zwierniadlo.pl/spotkania/394854,1,poezja-lagodzi-samotnosc--jaroslaw-mikolajewski-o-poezjoterapii-i-zuzannie-ginczance.read] – 4.05.2024.

¹⁸ S. Krzyńska, *Terapeutyczne aspekty poezji*, Edukacja i dialog, X 2006, [http://edukacjaialog.p1/archiwum/2006,104/padziernik,222/terapeutyczne_aspekty_poezji,2018.html] – 4.05.2024].

świadomej kontroli przeżyć emocjonalnych. Pomaga chorym w poprawie spontaniczności i twórczej postawy. Zbiorowe słuchanie, recytowanie lub śpiewanie utworów poetyckich jest wspólnym przeżyciem emocjonalnym, które wiąże grupę, dając jej członkowi poczucie jedności z ludźmi i bezpieczeństwa¹⁹”.

Na czym polega specyfika terapeutycznego wpływu liryki? Przede wszystkim terapia poetycka polega na „wykorzystaniu języka, symboli i historii w celach terapeutycznych, edukacyjnych, związanych z rozwojem i budowaniem społeczności. Opiera się na wykorzystaniu wierszy, opowiadań, tekstów piosenek, obrazów i metafor, aby ułatwić rozwój osobisty, uzdrowienie i większą samoświadomość²⁰. Natomiast, jak zauważa W. Szulc, poezja „ma wielkie walory terapeutyczne spowodowane szczególnie bliskim kontaktem, jaki powstaje między wierszem a czytelnikiem, symboliką i ogromnym ładunkiem emocjonalnym utworów poetyckich oraz biologiczną siłą rytmu. Magia poezji polega na jednoznacznym działaniu uczucia, myśli i rytmu. Poezja bywa określana, jako najkrótsza droga emocjonalna między pisarzem a czytelnikiem. Refleksyjne wiersze, poruszające problemy sensu życia, oddziałują również na sferę intelektualną. Doprowadzają pacjentów do konstruktywnych sądów na temat doświadczeń życiowych, w których doznali porażek oraz określenia swoich poglądów²¹. Zatem terapia poetycka korzysta z „wielowymiarowego kodu artystycznego, posługującego się takimi formami wypowiedzi, jak metoda swobodnych skojarzeń, opierająca się na języku symboli i metafor, odwołująca się do procesów i stanów podświadomości, jak np. marzenia senne, jest szczególnym rodzajem komunikacji społecznej²²”.

Poezja, jako niepowtarzalna *forma ekspresji artystycznej* jest bardzo ważnym elementem terapii, ale także autoterapii, bowiem „aspekt terapeutyczny każdej pracy twórczej jest nie do przecenienia (...) autoterapia to główny – bardziej lub mniej uświadomiony – motyw wszelkiej, autentycznej aktywności twórczej, która jako taka jest aktywnością specyficzną ludzką, wynikającą z potrzeby wyrażania siebie i swoistej transcendencji – tu w znaczeniu przekraczania czysto biologicznej natury. Sztuka jest, więc nie tylko skutkiem działalności człowieka, elementem kultury; jest również środkiem do celu, jakim jest rozwój osoby ludzkiej. Swoją funkcję terapeutyczną spełnia, ilekroć przyczynia się do poprawy lub utrzymania dobrej kondycji osoby, zwłaszcza w jej wymiarze psychicznym i duchowym. Czyli prawie zawsze. Już samo pojęcie „spełnienie twórcze” kryje w sobie tę kojącą, terapeutyczną nutę znaczeniową²³. Poezja dotyka istotnych sfer życia wewnętrznego człowieka. Stanowi odzwierciedlenie jego potrzeb, emocji, wrażeń, pragnień, marzeń, ale również pomaga poradzić sobie z trudnymi

¹⁹ W. Szulc, *Biblioterapia w kontekście terapii kreatywnych*, op. cit., s. 44.

²⁰ [https://poetrytherapy.org] – 4.05.2024.

²¹ W. Szulc, *Kulturoterapia. Wykorzystanie sztuki i działalności kulturalno – oświatowej w lecznictwie*, Wydawnictwo Uczelniane AM, Poznań 1994, s. 49.

²² J. Papuzińska-Beksiak, *Terapeutyczna funkcja poezji [w:] Miejsce literatury i teatru w przestrzeniach terapeutycznych. Werbalne i niewerbalne aspekty wsparcia rozwoju*, red. J. Malicki, K. Krasoń, wyd. Biblioteka Śląska, Katowice 2005, s. 89.

²³ B. Golacik, *Poezjoterapia*, [https://repozytorium.uni.wroc.pl/Content/89782/PDF/03_01_Golacik-B_Poezjoterapia.pdf] s. 130 – 4.05.2024.

emocjami, takimi jak: lęk, wyrzuty sumienia, strach, rozpacz, czy bezsilność. Domeną twórczości lirycznej jest, zatem psychiczny świat wrażeń, stanów i uczuć. Sfera ta bardzo często pozostaje poza zasięgiem jednostki, a dzięki poezjoterapii można sięgnąć do tych trudnych emocji, złagodzić je i poradzić sobie z nimi.

Poezjoterapię można stosować według pewnych podstawowych modeli – głównie, jako poezjoterapię twórczą i poezjoterapię lekturową²⁴. Ta ostatnia może oddziaływać dzięki odbiorowi dzieła. W trakcie percepcji utworu, człowiek kontaktuje się z sytuacją liryczną przedstawioną w wierszu, rozpoznaje stan psychiczny bohatera lirycznego, co może umożliwić mu identyfikację bądź poruszenie wewnętrzne, prowadzące do pojawienia się efektu terapeutycznego. Mamy wówczas do czynienia z komponentem receptywnym, polegającym na czytaniu wiersza i wywołaniu reakcji. I tak, wprowadzenie wiersza lub piosenki do grupowej terapii zajęciowej można powiązać z treścią sesji i w ten sposób zainicjować pracę nad osobistym problemem uczestnika. Teksty poetyckie często służą członkom grupy, jako katalizator do ujawnienia własnych celów, emocji i ideałów²⁵.

Poezjoterapia może być również stosowana praktycznie, jako warsztaty tworzenia dzieł lirycznych, w których uczestnicy stają się autorami własnych tekstów i mają możliwość wyrażenia siebie, swoich odczuć i emocji, co prowadzi również do rozpoznawania emocji, uzyskiwania wglądu w motywy swojego postępowania. W tym modelu dominuje komponent ekspresyjny, polegający na twórczym tworzeniu tekstów. Kreatywne pisanie to technika powszechnie stosowana przez animatorów terapii poetyckiej. Zapewnia możliwość ekspresji siebie oraz daje poczucie stabilności i zwiększenie samoświadomości. Prowadzący mogą korzystać z swobodnych zadań pisemnych na dowolny temat lub z gotowych szablonów²⁶.

Szczególnie cenny jest symboliczny obszar terapii poetyckiej, obejmujący różne techniki, wykorzystujący między innymi takie środki poetyckiego wyrazu jak: symbole, metafory, tworzenie własnych narracji, zawierających uniwersalne motywy i wzorce postępowania²⁷. Proces tworzenia i pisania pełni doniosłą rolę, gdyż poprzez kontakt z tekstem można poruszyć wewnętrzną pracę nad ważnymi dla danej osoby zagadnieniami i pogłębić samoświadomość. Ta technika terapeutyczna może również wspierać osoby leczone się psychiatrycznie, onkologicznie, kardiologicznie i inne. Poezjoterapia może oczywiście przebiegać indywidualnie lub grupowo w formie warsztatów, grup rozwojowych i terapeutycznych. Zatem, „terapeutyczne możliwości poezji postrzegamy w dwóch wymiarach. Pierwszy z nich dotyczy autorów utworów poetyckich, dla których pełni ona funkcję autoterapeutyczną, w drugim wymiarze interesuje nas wykorzystanie poezji w trakcie procesu terapeutycznego²⁸”.

²⁴ W. Czernanin, H. Czernanin, *op. cit.*, s. 234.

²⁵ N. Mazza, *Poetry Therapy: Theory and Practice*, Wydawca Taylor & Francis Ltd., 2021.

²⁶ *Tamże*.

²⁷ *Tamże*.

²⁸ M. Szpunar, *O poezjoterapii i sile bezsilnej poezji*, [https://www.magdalenaszpunar.com/_publikacje/2023/O_poezjoterapii_Szpunar.pdf] s. 1 – 4.05.2024.

Wyodrębnić można, zatem poezjoterapię receptywną, związaną z odbiorem, przetwarzaniem i analizowaniem dzieł literackich, poetyckich, a także terapię czynną, aktywną, polegającą na zaangażowaniu odbiorcy w proces tworzenia dzieła, co powodzi do uaktywnienia jego wyobraźni, kreatywności i sfery twórczej. Warto podkreślić uniwersalność tej techniki oraz ogromne możliwości łączenia jej z innymi rodzajami terapii – z muzykoterapią oraz z arteterapią. W poezjoterapii aktywnej odbiorca, wchodzący w rolę twórcy uzupełnia, niejako wyposaża tworzony przez siebie tekst o przeżycia, uczucia i sądy. Z kolei w terapii receptywnej, odbiorca poddaje się sugestiom czytanego dzieła, wzbogaca je własnymi treściami uczuciowymi i wprowadza w świat własnych przeżyć²⁹. Dlatego też siła poezji polega na wyrażaniu ludzkich doświadczeń, przeżyć i stanów psychicznych za pośrednictwem metafory, w poetyckiej formie. Dzięki temu w poezji niczym w lustrze możemy obserwować własne przeżycia, to, co „zdysocjowane, odszczepione, nieakceptowane, zestrugane z własnego ciała, pozwalając tym samym nazywać nienazwane. Język poezji ułatwia zrozumienie siebie, własnych stanów emocjonalnych, pozwala uzyskać dostęp do tego, co zwykle sami przed sobą zakrywamy i czego nie zauważamy. W przypadku oddziaływania poezji nie sposób mówić o jakichś uniwersaliach czy ramach, które za każdym razem okażą się tak samo skuteczne i efektywne. Bywa, bowiem tak, że duże znaczenie terapeutyczne mają wiersze nieszczególnie wyrafinowane poetycko, a te wysmakowane lirycznie niespecjalnie oddziałują na odbiorców³⁰”. Potwierdzają to badania S. Krzyński³¹. Badacz ten zauważa, że wierszowość nie decyduje o poetyckości, tak samo jak poetyckość nie determinuje terapeutycznej roli wiersza. Podobnego zdania jest T. Stańczak, która stwierdza: „Nie ma pełnej zbieżności między wartością literacką a wartością terapeutyczną wierszy. Czasem zupełnie mierne wiersze mają dużą wartość dla biblioterapii³²”.

Terapeutyczny wpływ poezji ściśle wiąże się z mechanizmem katharsis, dzięki któremu odbiorcy tekstów poetyckich mogą doświadczyć oczyszczenia, emocjonalnego rozładowania frustracji, napięć, trudnych emocji, co skutkuje odprężeniem, uspokojeniem, doznaniem ulgi, wynikającym z zaakceptowania trudnych emocji i związanych z tym wydarzeń, sytuacji i postaw innych ludzi. Katharsis może przejawiać się w rozmaity sposób. Nie oznacza to oczywiście, że znikną wszelkie frustracje; jednak możliwe jest, by w pewnej sferze, w danym zakresie pozyskać wewnętrzną ulgę, uspokojenie, co w dalszej perspektywie podnosi kompetencje do radzenia sobie z stresem, napięciami i frustracją. Poezjoterapia, zatem stanowi cenny środek autoekspresji i autoterapii oraz przywracania równowagi emocjonalnej. Pozwala, bowiem na wyrażanie silnych emocji³³”. Przy czym pojecie katharsis ściśle łączy się z pojęciem przeżycia estetycznego, prowadzącego do swoistej formy oczyszczenia, co „jest podstawowym walorem terapeutycznym poezjo-

²⁹ Tamże, s. 8.

³⁰ Tamże, s. 2.

³¹ S. Krzyńska, *Aksjologiczne i terapeutyczne konteksty recepcji poezji dla dzieci*, op. cit., s. 51.

³² T. Stańczak, *Metody biblioterapii*, „Szpitalnictwo Polskie”, nr 23 (6) 1979, s. 277.

³³ W. Czernanin, H. Czernanin, op. cit., s. 234.

terapii. Jest ono kluczowe zarówno w odniesieniu do czynnej (pisanie wierszy), jak i biernej (czytanie i słuchanie poezji) formy poezjoterapii³⁴.

Można wyodrębnić różnorodne komponenty tekstu lirycznego, które decydują o terapeutycznej wartości poezji. Z pewnością niebagatelną rolę odgrywa emocjonalny aspekt liryki, która ze względu na swoją nastrojowość i sytuację wyznania lirycznego wpływa pozytywnie na wzrost wrażliwości, empatii i współodczuwania, co ułatwia tworzenie dojrzałych relacji międzyludzkich³⁵. Natomiast dzięki symbolom i metaforom możliwe jest wykreowanie obrazów, które niosą za sobą głębsze, ukryte, niedosłowne treści. Wielość odcieni znaczeniowych i ich ekspresja symboliczna powodują, że poezja stanowi odzwierciedlenie stanów i odczuć, poruszając i zachęcając do autorefleksji. Tekst poetycki wywiera również konstruktywne oddziaływanie na sferę intelektualną, ponieważ sprzyja refleksji natury egzystencjalnej i filozoficznej. Z kolei dzięki zastosowaniu technik kreatywnych i motywowaniu do tworzenia własnych tekstów, uczestnik ma możliwość odkrywania własnych talentów i uzdolnień, co pobudza jego kreatywność i wyobraźnię. W ten sposób poezjoterapia wykorzystuje nie tylko sferę symboli, ale też mechanizm identyfikacji z „ja” lirycznym, podmiotem lirycznym, stanowiącym niejako głos danej osoby. Dzieje się tak, ponieważ w poezjoterapii dominantą utworów jest „sfera osobistych przeżyć jednostki, które dają się sprowadzić do rzeczywistych doświadczeń wewnętrznych twórcy, czyli tożsamości „ja” lirycznego i poety. Tożsamość ta ma doniosłe znaczenie, gdyż na niej głów nie zasadza się efekt terapeutyczny. Efekt ten wyzwala piszących wiersze od silnych emocji i najczęściej przykrych przeżyć³⁶”.

Terapeutyczne oddziaływanie poezji wiąże się również ze specyficznym ukształtowaniem formy poetyckich, na którą składa się szereg detali, takich jak³⁷: język, forma, rytm, brzmienie, metafora, obraz poetycki. Dzięki tym elementom kompozycyjnym, a także poprzez specyficzne, oryginalne ukształtowanie tekstu utwory literackie kierują uwagę uczestników w stronę myśli, emocji, problemów człowieka, często nieuświadomionych. Jak czytamy: „Twórczość poetycka przez swoje piękno, w którym tkwi siła terapeutyczna, za pośrednictwem głębokich i silnych przeżyć estetycznych związanych z jej czytaniem lub pisaniem prowadzi do zrozumienia siebie i innych, a dzięki temu do autopsychoterapii³⁸”.

Z kolei, jak zauważa J. Ihanus, w poezjoterapii uczestnicy kontemplują teksty poetyckie, angażują się i doświadczają innej osobistej perspektywy, która może prowadzić do podwyższonego stanu świadomości. Terapia poezją wzbogaca, więc sferę osobistą i społeczną poprzez wzruszające wyrażenia, eksplorację narracji i wspólne dyskusje, które mogą być twórczym dialogiem i otwierać na uczestnictwo w kulturze i łączy literaturę ze zdrowiem

³⁴ W. Matras-Mastalerz, M. Kania, „Słowa zaklęte w poezji”. O autoterapeutycznych właściwościach poezji na przykładzie twórczości Katarzyny Dominik, „Przegląd Biblioterapeutyczny”, T. IV, rok 2014, s. 58.

³⁵ I. Jazukiewicz, *Wrażliwość jako przedmiot refleksji pedagogicznej*, [https://apcz.umk.pl/SPI/article/download/SPI.2020.4.007/27348/73480] – 4.05.2024.

³⁶ W. Czernanin, H. Czernanin, *op. cit.*, s. 236.

³⁷ *Tamże*, s. 242-247.

³⁸ *Tamże*, s. 239.

i dobrym samopoczuciem dzięki refleksyjnej, transformacyjnej i rozwojowej terapii poetyckiej³⁹.

Reasumując, terapia poetycka jest obiecującą, jednak niedostatecznie udokumentowaną formą terapii. Zapewne konieczne są badania podejmujące problem sposobu działania terapii poetyckiej i jej mechanizmów. Z pewnością należy tworzyć programy badawcze i terapeutyczne, które upowszechnią poezjoterapię i spowodują jej większe włączenie do praktyki terapeutycznej.

LITERATURA:

- [1] Borecka I., *Biblioterapia. Teoria i praktyka*, SBP, Warszawa 2000.
- [2] Czernanin W., Czernanin H., *Poezjoterapia jako jedna z metod biblioterapii [w:] Podstawy współczesnej biblioterapii. Podręcznik akademicki*, red. W. Czernanin, H. Czernanin, K. Chatzipentidis, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2017.
- [3] Czernianin W., *Teoretyczne podstawy biblioterapii*, ATUT, Wrocław 2008.
- [4] Krzyńska S., *Aksjologiczne i terapeutyczne konteksty recepcji poezji dla dzieci*, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Adama Mickiewicza, Poznań 2013.
- [5] Mazza N., *Poetry Therapy: Theory and Practice*, Wydawca Taylor & Francis Ltd., 2021.
- [6] Papuzińska J., *Terapeutyczna funkcja poezji [w:] Miejsce literatury i teatru w przestrzeniach terapeutycznych: werbalne i niewerbalne aspekty wsparcia rozwoju*, red. J. Malicki, K. Krasoń, wyd. Biblioteka Śląska, Katowice 2005.
- [7] Pardeck J., *Using Books in Clinical Social Work Practice: A Guide to Bibliotherapy*, London 1993.
- [8] Szulc W., *Kulturoterapia. Wykorzystanie sztuki i działalności kulturalno – oświatowej w lecznictwie*, Wydawnictwo Uczelniane AM, Poznań 1994.
- [9] Stupin-Rzońca A., *Wprowadzenie. O wartości terapeutyczno-rewalidacyjnej twórczości poetyckiej osób niepełnosprawnych [w:] Przesłanie Nadziei. Antologia twórczości literackiej osób niepełnosprawnych ruchowo, Część I, Poezja*, wybór i opracowanie A. Stupin-Rzońca, Wyd. Wyższa Szkoła Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, Warszawa 1997.
- [10] Szczupał B., *O literaturze dla dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością. Recepcja – edukacja – terapia – wsparcie – twórczość*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2009.

³⁹ J. Ihanus, *op. cit.*

- [11] Tomasik E., *Czytelnictwo i biblioterapia w pedagogice specjalnej*, wyd. Wyższej Szkoły Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, Warszawa 1994,

Artykuły w czasopismach:

- [12] Borawska M., *Terapeutyczna rola utworu literackiego i możliwości jej wykorzystania w pracy bibliotekarzy*, „Biblioteka w Szkole”, nr 2 1994, s. 5–9.
- [13] Chatzipentidis K., *Biblioterapia w czasie pandemii COVID-19*, „Przegląd Biblioterapeutyczny”, T. X, rok 2020, wyd. Uniwersytet Wrocławski.
- [14] Longo P. J., *Poezja jako terapia*, tłum. M. Bojarun, „Biblioterapeuta. Kwartalnik Polskiego Towarzystwa Biblioterapeutycznego”, Wrocław 2002, nr 2, s. 2.
- [15] W. Matras-Mastalerz, M. Kania, „*Słowa zaklęte w poezji*”. *O autoterapeutycznych właściwościach poezji na przykładzie twórczości Katarzyny Dominik*, „Przegląd Biblioterapeutyczny”, T. IV, rok 2014.
- [16] T. Stańczak, *Metody biblioterapii*, „Szpitalnictwo Polskie”, nr 23 (6) 1979, s. 277- 278.
- [17] Szulc W., *Biblioterapia w kontekście terapii kreatywnych*, [w:] *Biblioterapia i Arteterapia*, red. K. Chatzipentidis, „Przegląd Biblioterapeutyczny”, T. XI, rok 2021, wyd. Uniwersytet Wrocławski s. 31-47.

Strony internetowe:

- [18] Chatzipentidis K., *Biblioterapia reminiscencyjna*, [<https://dyskursdialog.org/2020/08/05/biblioterapia-reminiscencyjna>] – 4.05.2024.
- [19] Dolna A., *Biblioterapia a czytelnictwo*, Biblioterapia a czytelnictwo | tekst nr 4687 [edux.pl] – 4.05.2024.
- [20] Gholami F., Poetry as Therapy, [https://www.academia.edu/4262221/A_poetry_as_therapy] – 4.05.2024.
- [21] Golacik B., *Poezjoterapia*, [https://repozytorium.uni.wroc.pl/Content/89782/PDF/03_01_Golacik-B_Poezjoterapia.pdf] – 4.05.2024.
- [22] Górnicka-Naszkievicz B., *Biblioterapia dla seniorów. Korzyści i inspiracje*, [<https://hist.bsu.by/images/stories/files/nauka/izdania/istochnik/5/Ihanus.pdf>] – 4.05.2024., [<https://seniorlux.pl/blog/biblioterapia-dla-seniorow-korzysci-i-inspiracje>] – 4.05.2024.
- [23] Health at a Glance: Europe, https://health.ec.europa.eu/state-health-eu/health-glance-europe_pl [4.05.2024].
- [24] Ihanus J., Psychological and psychobiological perspectives,

- [25] Jazukiewicz I., *Wrażliwość jako przedmiot refleksji pedagogicznej*, [https://apcz.umk.pl/SPI/article/download/SPI.2020.4.007/27348/73480] – 4.05.2024.
- [26] Krzyńska S., *Lecznicza moc poezji – poezjoterapia*, AKANT" 2014, NR 3, [HTTPS://AKANT.ORG/ARCHIWUM/36-ARCHIWUM-MIESIECZNIK-LITERACKI-AKANT-2014/AKANT-2014-NR-3/3944-SAWOMIR-KRZYKA-LECZNICZA-MOC-POEZJI-POEZJOTERAPIA] – 4.05.2024.
- [27] Krzyńska S., *Terapeutyczne aspekty poezji*, Edukacja i dialog, X 2006, [http://edukacjaialog.pl/archiwum/2006,104/padziernik,222/terapeutyczne_aspekty_poezji,2018.html] – 4.05.2024.
- [28] Szpunar M., *O poezjoterapii i sile bezsilnej poezji*, [https://www.magdalenaszpunar.com/_publikacje/2023/O_poezjoterapii_Szpunar.pdf], s. 1 – 4.05.2024.
- [29] National Association for Poetry Therapy, [https://poetrytherapy.org] – 4.05.2024.
- [30] Wollner J., *Poezja łagodzi samotność – Jarosław Mikołajewski o poezjoterapii i Zuzannie Ginczance*, [https://zwierniadlo.pl/spotkania/394854,1,poezja-lagodzi-samotnosc--jaroslaw-mikolajewski-o-poezjoterapii-i-zuzannie-ginczance.read] – 4.05.2024.

STRESZCZENIE

Terapia poetycka – lecznicze i prozdrowotne znaczenie poezji

Niniejszy artykuł dotyczy poezjoterapii, jako terapii poprzez poezję, polegającej na wykorzystaniu tekstów lirycznych do oddziaływań terapeutycznych. Terapia poetycka niesie wiele korzystnych efektów o charakterze prozdrowotnym. Autorka wskazuje walory terapeutyczne poezjoterapii, podkreślając znaczenie mechanizmu identyfikacji i katharsis w procesie terapeutycznym. Podkreślone zostały komponenty tekstu lirycznego oraz specyficzne ukształtowanie formy, które decydują o terapeutycznej wartości poezji. Szczególne znaczenie pełni metafora oraz język symboli, umożliwiający ekspresję przeżyć jednostki, co powoduje, że poezjoterapia może być efektywną formą autoterapii. Poezjoterapię można stosować zarówno w aspekcie aktywnym (tworzenie własnych tekstów), jak i receptywnym (odbiór poezji – czytanie i słuchanie poezji). Terapia poetycka jest obiecująca, jednak niedostatecznie udokumentowaną formą terapii. Konieczne są badania podejmujące problem sposobu działania terapii. Zasadne jest także tworzenie programów terapeutycznych, które upowszechnią terapię poetycką i w większym stopniu wprowadzą ją do praktyki terapeutycznej.

SUMMARY

Poetry therapy – healing and health-promoting meaning of poetry

This article is about poetry therapy as therapy through poetry, which involves the use of lyrical texts for therapeutic interactions. Poetry therapy has many beneficial effects of a health-promoting nature. The author points out the therapeutic qualities of poetry therapy, emphasising the importance of the mechanism of identification and catharsis in the therapeutic process. The components of the lyrical text and the specific shaping of the form determine the therapeutic value of poetry are highlighted. Of particular importance are metaphor and the language of symbols, enabling the expression of the individual's experiences, which makes poetry therapy an effective form of self-therapy. Poetry therapy can be used in the active aspect (creating one's own texts) and the receptive aspect (receiving poetry – reading and listening to poetry). Poetry therapy is a promising, but insufficiently documented form of therapy. Research addressing the issue of how the therapy works is needed. It is also reasonable to create therapy programmes that will make poetry therapy more widespread and bring it more into therapeutic practice.

Ewelina Zgobik
Katarzyna Pieczarka

Wyższa Szkoła Zarządzania i Przedsiębiorczości
z siedzibą w Wałbrzychu

Live Commerce – determinanty decyzji zakupowych

WSTĘP

W ostatnich latach handel elektroniczny zyskuje na znaczeniu, a jego dynamika wzrostu przyczyniła się do rozwoju nowych form sprzedaży, w tym tzw. *live commerce*, czyli transmisji na żywo umożliwiających dokonywanie bezpośrednich zakupów online. Ewolucja handlu elektronicznego (ang. *e-commerce*) w kierunku *live commerce* jest rezultatem oddziaływania kilku czynników. Jednymi z nich były rozwój technologiczny, dostęp do szybkiego internetu oraz upowszechnienie zaawansowanych platform streamingowych, które pozwoliły na realizację transmisji w czasie rzeczywistym oraz interakcję sprzedawców z klientami na niespotykaną wcześniej skalę. Ponadto, zmieniające się nawyki konsumenckie w wyniku internacjonalizacji handlu czy popularyzacja kanałów marketingowych, takich jak media społecznościowe (ang. *social media*) także odegrały kluczową rolę w zwiększaniu zasięgu i rozwój *e-commerce*. Nie bez znaczenia jest także wzrost zaufania do zakupów online, uwidoczniiony szczególnie po pandemii COVID-19. W czasie pandemii konsumenci częściej korzystali z zakupów online, co przyczyniło się do trwałych zmian w zachowaniach zakupowych.

Specyfika handlu online, realizowanego w formie *live commerce*, polega na połączeniu transmisji wideo na żywo z możliwością natychmiastowego zakupu prezentowanych produktów¹. Tego rodzaju sesje zakupowe zyskują coraz większą popularność wśród konsumentów, dzięki czemu stają się istotnym narzędziem marketingowym dla sprzedawców. W tym kontekście, zrozumienie determinant decyzji zakupowych konsumentów w trakcie

¹ O. Xiao *The Influence of Live Streaming Commerce on Customer Behavior*, Highlights in Business, Economics and Management EMCG 2023, Vol. 20 (2023), s. 154.

transmisji *live commerce* manifestuje się, jako ważny aspekt skutecznego wykorzystania potencjału tej formy sprzedaży.

Celem artykułu jest analiza i ocena głównych determinant dokonywania zakupów podczas sesji sprzedażowych na żywo. W pracy podjęto próbę odpowiedzi na pytanie badawcze: w jaki sposób sesje zakupów *live commerce* wpływają na zainteresowanie konsumentów i ich gotowość do dokonania zakupu? W celu odpowiedzi na tak sformułowane pytanie, przeprowadzono badania ankietowe mające na celu zidentyfikowanie kluczowych czynników motywujących konsumentów do dokonywania zakupów w czasie rzeczywistym.

1. LIVE COMMERCE – GENEZA, ISTOTA

Początki *live commerce* są ściśle związane z rozwojem telezakupów, które zdobyły popularność na całym świecie w latach 70. i 80. XX wieku. W 1977 roku w Stanach Zjednoczonych powstał pierwszy kanał telezakupowy – *Home Shopping Club* (później HSN – *Home Shopping Network*)². Telezakupy (ang. *teleshopping*) polegały na sprzedaży produktów za pośrednictwem programów telewizyjnych, które emitowane były na specjalnych kanałach zakupowych³.

Telezakupy szybko rozprzestrzeniły się na cały świat, zyskując popularność w Europie, Azji i Ameryce Łacińskiej. W Polsce telezakupy zaczęły się rozwijać na początku lat 90. XX wieku, zyskując popularność dzięki współpracy z sieciami kablowymi i satelitarnymi, umożliwiającymi dotarcie do szerokiego grona odbiorców⁴. Telezakupy przyciągały widzów dzięki dynamicznym prezentacjom różnorodnych produktów (od sprzętu AGD po kosmetyki i odzież) oraz atrakcyjnym ofertom cenowym.

W pierwszej dekadzie XXI wieku rozpoczęły się wczesne próby integracji transmisji na żywo z *e-commerce*, głównie za pośrednictwem rozwijających się platform internetowych i mediów społecznościowych. Prawdziwy przełom nastąpił około 2016 roku, gdy platforma Taobao, będąca częścią Alibaba Group, rozpoczęła eksperymenty z transmisjami na żywo⁵. Dzięki temu sprzedawcy mogli prezentować produkty w czasie rzeczywistym oraz wchodzić w interakcje z widzami. W Stanach Zjednoczonych Amazon uruchomił Amazon Live, a Facebook i Instagram wprowadziły funkcje umożliwiające sprzedaż na żywo.

W Polsce rozwój technologii oraz wzrost popularności internetu i mediów społecznościowych stworzył nowe możliwości dla *live commerce*. Wzorem światowych trendów, polscy sprzedawcy zaczęli korzystać z platform do

² [<https://corporate.hsn.com/newsroom/pressrelease/hsn-s-queen-of-invention-joy-mangano-shatters-records-again-with-history-making-sellout>] – 22.05.2024.

³ J. Altkorn, T. Kramer, *Leksykon marketingu*, Wyd. PWE, Warszawa 1998, s. 256.

⁴ U. Gołaszewska-Kaczan, *Teleshopping w działalności firm handlowych*, s. 82-83 [w:] J. Sikorski (red.) *Strategie rozwoju firm handlowych*, Wyd. Uniwersytetu w Białymstoku 2001.

⁵ Zob. D. Na, H. Kim, *A study on the effects of Chinese consumers' anxiety and boredom due to COVID-19 on live streaming commerce*, *The Journal of Social Science*, 2020, Vol.27, Nr. 4, s. 196-218.

transmisji na żywo, podczas których mogli prezentować swoje produkty w czasie rzeczywistym, odpowiadać na pytania klientów oraz oferować ekskluzywne promocje dostępne tylko podczas sesji online⁶. Telezakupy stały się, więc swego rodzaju prekursorem dla nowoczesnego *live commerce*, łącząc tradycję sprzedaży na żywo z nowymi technologiami i kanałami dystrybucji.

Kluczowym czynnikiem przyspieszającym rozwój *live commerce* była bezsprzecznie pandemia COVID-19⁷. Zamknięcie sklepów stacjonarnych i związane z tym ograniczenia zmusiły wiele firm do poszukiwania alternatywnych sposobów dotarcia do klientów. W efekcie, sprzedaż poprzez *live commerce* znacząco wzrosła⁸.

Transmisje na żywo współcześnie, prowadzone są przez influencerów, ekspertów branżowych, celebrytów przedstawicieli marek lub także samych pośredników/przedsiębiorców. Prowadzący mogą stosować różnorodne techniki sprzedażowe, aby zachęcić widzów do zakupów – od demonstracji produktów, przez ekskluzywne rabaty dostępne tylko podczas transmisji, po organizowanie konkursów. Widzowie (potencjalni konsumenci) z kolei mogą kontaktować się z prowadzącymi poprzez komentarze, zadawać pytania, wyrażać opinie i kupować bez opuszczania transmisji. *Live commerce* skutecznie łączy, zatem elementy rozrywki, informacji i zakupów, przekształcając pasywne przeglądanie w aktywne uczestnictwo⁹. Widzowie nie tylko oglądają prezentację produktu, lecz także uczestniczą w tworzeniu treści poprzez interakcje, co zwiększa ich zaangażowanie i wpływa na decyzje zakupowe.

2. ZACHOWANIA NABYWCÓW W ŚWIECIE ONLINE

Rozwój technologii oraz globalizacja przyczyniły się do znacznego wzrostu popularności rynku *e-commerce*, który dynamicznie się rozwija, także w Polsce. Konsumenci mają obecnie łatwiejszy dostęp do międzynarodowych platform zakupowych, co sprawia, że ich zachowania nabywcze są coraz bardziej zróżnicowane.

Według raportu "E-commerce w Polsce 2023" opublikowanego przez Gemius, rynek *e-commerce* w Polsce odnotował dynamiczny wzrost, a liczba osób robiących zakupy online systematycznie rośnie¹⁰. Raport wskazuje, że w 2023 roku około 77% internautów w Polsce dokonywało zakupów

⁶ A. Szydłowska, *Charakterystyka mediów społecznościowych jako narzędzia komunikacji firmy z klientem*, Zeszyty Naukowe „Firma i rynek”, Wyd. Zachodniopomorska Szkoła Biznesu w Szczecinie, 2013/2(45), s. 37.

⁷ Zob. D. Seo, J. Lee, J. Kim, J. Park, S. Koo and S. Kim, *An analysis of changes in CORONA 19 digital commerce marketing*, Proc. of the Korean Society of Computer Information Conference, 2020, Vol.28, Nr.2, s. 291-292.

⁸ [https://www.businessdit.com/live-commerce-statistics] – 20.05.2024.

⁹ J. Kim, N. He, I. Miles, *Live Commerce Platforms: A New Paradigm for E-Commerce Platform Economy*, J. Theor. Appl. Electron. Commer. Res. 2023, 18, s. 959.

¹⁰ Gemius Polska, *E-commerce w Polsce 2023*, [https://www.gemius.pl/wszystkie-artykuly-aktualnosci/id-79-internautow-kupuje-online-raport-e-commerce-w-polsce-2023-juz-dostepny.html] – 22.05.2024.

online, podczas gdy w 2013 roku było to 55%. Wzrost ten jest wynikiem nie tylko większej dostępności internetu, ale także zmian w preferencjach konsumentów oraz rosnącej liczby sklepów internetowych oferujących atrakcyjne warunki zakupu.

Analizując determinanty zakupów online na przestrzeni ostatnich 10 lat, można zauważyć, że niektóre czynniki zyskały na znaczeniu, podczas gdy inne straciły. Wśród najważniejszych, współczesnych determinant można wymienić¹¹:

- **cenę** – jest jednym z kluczowych czynników decydujących o zakupie. Konsumenti często porównują ceny produktów w różnych sklepach internetowych, poszukując najkorzystniejszych ofert;
- **wygode** – zakupy online są postrzegane, jako wygodne, ponieważ pozwalają na dokonywanie transakcji o dowolnej porze, z dowolnego miejsca i z dowolnego urządzenia. W ciągu ostatnich lat wzrosła również popularność aplikacji mobilnych, które dodatkowo zwiększają komfort zakupów;
- **dostęp do opinii i recenzji** – znaczenie opinii innych użytkowników wzrosło, co jest związane z rozwojem platform społecznościowych i systemów oceny produktów. Konsumenti coraz częściej kierują się recenzjami przed dokonaniem zakupu.
- **szybkość dostawy** – w ostatnich latach znacząco wzrosło znaczenie szybkiej dostawy. Firmy logistyczne oraz sklepy internetowe inwestują w rozwój infrastruktury, aby skrócić czas realizacji zamówień;
- **bezpieczeństwo transakcji** – wzrasta świadomość dotycząca bezpieczeństwa zakupów online. Konsumenti zwracają większą uwagę na zabezpieczenia płatności oraz polityki prywatności sklepów.

Live commerce, najczęściej odbywa się na platformach mediów społecznościowych. Z badań rynku e-commerce przeprowadzonych w 2023 roku przez międzynarodową firmę badawczo-technologiczną Gemius wynika, że proces zakupowy w *social media*'ch najczęściej polega na bezpośrednim kontakcie ze sprzedawcą, następnie na *marketplace*'ach, za pośrednictwem reklam lub postów sponsorowanych, a zakupy podczas transmisji *live* to doświadczenie, co szóstej osoby biorącej udział w badaniu¹². Według tego samego raportu, podobnie jak w tradycyjnym *e-commerce*, główne powody zakupów w *social media*'ch to między innymi brak konieczności wychodzenia z domu, całodobowa dostępność, atrakcyjne ceny i nieograniczony czas wyboru. Zakupy podczas transmisji na żywo są motywowane głównie atrakcyjniejszymi cenami i większą ilością informacji o produktach¹³. Raport wskazuje, że kupujący w *social media*'ch wydają rocznie średnio około

¹¹ e-Izba Gospodarki Elektronicznej: *Dekada polskiego e-commerce 2013-2023*, [https://eizba.pl/wp-content/uploads/2023/02/Raport_e-Izby_Dekada_polskiego-e-commerce_2023.pdf?linkId=100000182697161] – 23.05.2024.

¹² Gemius, *Raport e-commerce w Polsce 2023*, s. 22. [https://www.gemius.pl/Artyku%C5%82y.htm] – 15.05.2024.

¹³ Ibidem, s. 22.

703 złotych na zakupy w tym kanale¹⁴, a najczęściej kupowane są podobne kategorie produktów jak w całym e-commerce: odzież, książki i płyty, odzież sportowa, obuwie, kosmetyki i perfumy. Facebook, według przywołanego raportu jest najpopularniejszym miejscem zakupów, podczas transmisji *live*, a następną kolejnością są Instagram i YouTube¹⁵.

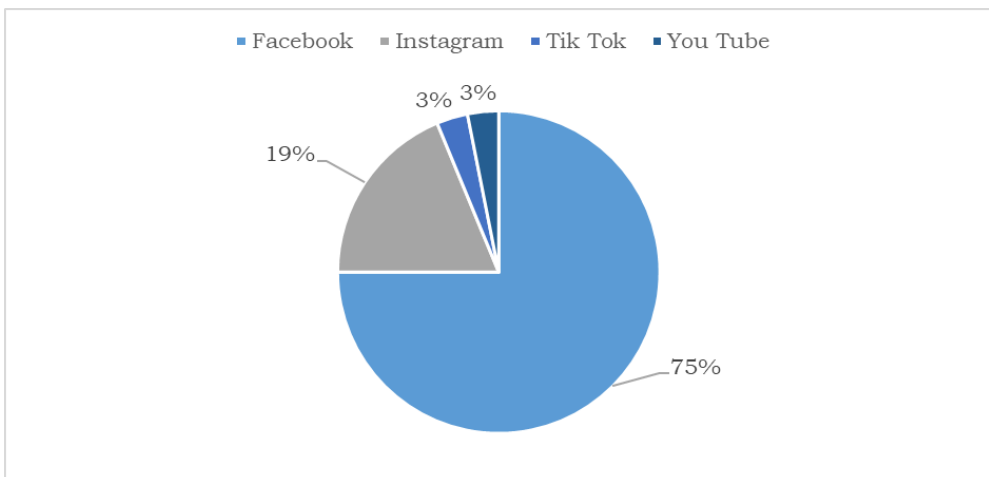
3. DETERMINANTY ZAKUPÓW PODCZAS SESJI LIVE COMMERCE W ŚWIETLE BADAŃ WŁASNYCH

Badania przeprowadzono w okresie od 10.04.2024 do 12.05.2024 z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety, który był dystrybuowany za pośrednictwem mediów społecznościowych.

W badaniu wzięły udział 72 osoby:

- głównie kobiety (90,3%),
- w wieku 31-40 lat (45,8), 41-50 lat (27,8%), 18-30 (15,3%), 51-60 (11,1%),
- mieszkające w mieście (55,6%) oraz na wsi (44,4%).

Ankietowani wskazali, że najczęściej uczestniczą w sesjach zakupowych na platformie Facebook (75%) – rys. 1.

Rysunek 1. Serwisy mediów społecznościowych, w których użytkownicy dokonują najczęściej zakupów podczas sesji *live commerce* (w %)

Źródło: Opracowanie własne.

¹⁴ Ibidem, s. 202.

¹⁵ Ibidem, s. 221.

Uzyskane dane dotyczące najczęściej kupowanych kategorii produktów odzwierciedlają preferencje zakupowe konsumentów w mediach społecznościowych, z silnym naciskiem na modę, kosmetyki i artykuły gospodarstwa domowego oraz artykuły dla dzieci. Moda i biżuteria to najczęściej wskazywana kategoria (33,9%), co może oznaczać, że produkty te dominują w ze względu na szeroką ofertę, łatwość przeglądania oraz częste promocje i wyprzedaże. Dużą popularnością w zakupach online cieszą się także w opinii ankietowanych produkty kosmetyczne (18,1%) – tab. 1.

Tabela 1. Grupy produktów najczęściej kupowanych w mediach społecznościowych

Kategoria	Ilość wskazań	Udział procentowy (%)
Moda i biżuteria	43	33.9
Uroda (kosmetyki)	23	18.1
Dom i wnętrze	21	16.5
Dla dzieci	21	16.5
Ogród	6	4.7
Sprzęt AGD i RTV	5	3.9
Motoryzacja	5	3.9
Telefon i akcesoria	2	1.6
Budowa i remont	1	0.8

Źródło: Opracowanie własne.

Zdecydowana większość ankietowanych (98,6%) uważa, że udogodnienia związane z różnorodnymi opcjami dostawy i przejrzystość kosztów przesyłki są istotnym czynnikiem przy zakupach online (tab. 2). Znacząca większość badanych (97,2%) docenia także szybkie, bezpieczne i proste metody płatności online. Ponadto, większość konsumentów 95,8% uważa opinie i recenzje innych użytkowników za ważne przy podejmowaniu decyzji zakupowych. Opinie są kluczowym elementem w budowaniu zaufania do produktów. Wysoki odsetek (91,7%) ankietowanych zwraca uwagę także, na jakość produktów oraz uważa, że informacje o produkcie są istotne podczas zakupów w mediach społecznościowych – wskazało tak 84,7% badanych. Nie mniejsze znaczenie ma renoma sprzedawcy (84,7%). Dobra reputacja sklepu (sprzedawcy) buduje zaufanie. Konsumenty (80,3%) często wybierają zakupy online ze względu na wygodę i oszczędność czasu, a cena jest ważnym czynnikiem dla większości respondentów 61,1%, podobnie jak reklama (58,3%).

Tabela 2. Główne motywy decyzji zakupowych (w %)

Wyszczególnienie	Tak	Nie	Częściowo
Udogodnienia związane z dostawą oraz kosztami przesyłki	98,6	1,4	-
Udogodnienia związane z płatnościami za zakupy	97,2	1,4	1,4
Opinie/recenzje	95,8	4,2	0
Jakość produktów	91,7	8,3	
Informacje o produkcie podczas sesji	84,7	5,6	9,7
Renoma sprzedawcy	84,7	5,6	9,7
Wpływ czasu	80,3	19,7	-
Poziom cen	61,1	9,7	29,2
Wpływ reklamy	58,3	25	16,7

Źródło: Opracowanie własne.

4. WNIOSKI

Zarówno na arenie międzynarodowej, jak i w Polsce, *live commerce* rozwija się dynamicznie dzięki synergii między tradycyjnymi mediami, a nowymi technologiami internetowymi i mediami społecznościowymi. Wprowadzenie funkcji sprzedaży na żywo (nawiązywania transakcji w czasie rzeczywistym) na platformach internetowych stanowiło naturalne rozwinięcie koncepcji zakupów online, dostosowując ją do współczesnych realiów i oczekiwań konsumentów. Dzięki interaktywności i możliwości bezpośredniej komunikacji między sprzedawcą, a konsumentami, sesje te zwiększają zaangażowanie. Konsumenty mogą zadawać pytania i otrzymywać natychmiastowe odpowiedzi, co pomaga w budowaniu autentyczności i zaufania do prezentowanych produktów. Pokazywanie (testowanie) produktów na żywo, w kontekście ich użycia, redukuje niepewność związaną z zakupem online. Ponadto, sesje *live commerce* często oferują natychmiastowe (spontaniczne) promocje i ekskluzywne oferty, co motywuje konsumentów do szybkiego podejmowania decyzji zakupowych.

Biorąc pod uwagę uzyskane wyniki z przeprowadzonego badania ankietowego można sformułować następujące wnioski:

- Szybka i tania dostawa może być kluczowym elementem konkurencyjności dla sklepów internetowych;
- Sklepy internetowe powinny umożliwiać dostęp do różnorodnych systemów płatności, które minimalizują trudności i czas potrzebny na finalizację transakcji.

- Pozytywne recenzje mogą znacząco zwiększyć sprzedaż, dlatego sklepy powinny zachęcać klientów do zostawiania opinii.
- Jakość produktów jest fundamentalna dla satysfakcji klienta. Sprzedawcy powinni dbać o to, aby oferowane produkty spełniały oczekiwania jakościowe.
- Sklepy powinny koncentrować się na udostępnianiu szczegółowych opisów oferowanych produktów/usług, oraz wysokiej jakości zdjęć. Dokładne i przejrzyste informacje o produkcie mogą pomóc konsumentom w podjęciu decyzji o zakupie.
- Sklepy powinny dbać o swoją reputację poprzez oferowanie wysokiej jakości obsługi klienta i dbanie o pozytywne relacje z klientami.
- Sklepy powinny skupić się na uproszczeniu procesu zakupowego i skróceniu czasu potrzebnego na finalizację transakcji.
- Konkurencyjne ceny mogą przyciągnąć klientów, ale sklepy muszą również dbać o inne aspekty, takie jak jakość produktów i obsługa klienta.

Podsumowując, *live commerce* skutecznie przyciąga uwagę konsumentów i zwiększa ich gotowość do zakupu, dzięki interaktywności, budowaniu zaufania oraz oferowaniu natychmiastowych korzyści. W połączeniu z kluczowymi determinantami zakupów online, takimi jak wygodne płatności, szybka dostawa, pozytywne opinie i wysoka jakość produktów, stanowi istotny element współczesnej strategii *e-commerce*.

LITERATURA:

- [1] Xiao O., *The Influence of Live Streaming Commerce on Customer Behavior*, Highlights in Business, Economics and Management EMCG 2023, Vol. 20 (2023).
- [2] Altkorn J., T. Kramer, *Leksykon marketingu*, Wyd. PWE, Warszawa 1998.
- [3] Gołaszewska-Kaczan U., *Teleshopping w działalności firm handlowych*, [w:] J. Sikorski (red.) *Strategie rozwoju firm handlowych*, Wyd. Uniwersytetu w Białymstoku 2001.
- [4] Na D., H. Kim, *A study on the effects of Chinese consumers' anxiety and boredom due to COVID-19 on live streaming commerce*, The Journal of Social Science, 2020, Vol. 27, Nr. 4.
- [5] Szydłowska A., *Charakterystyka mediów społecznościowych jako narzędzia komunikacji firmy z klientem*, Zeszyty Naukowe „Firma i rynek”, Wyd. Zachodniopomorska Szkoła Biznesu w Szczecinie, 2013/2(45).

- [6] Seo D., J. Lee, J. Kim, J. Park, S. Koo, S. Kim, *An analysis of changes in CORONA 19 digital commerce marketing*, Proc. of the Korean Society of Computer Information Conference, 2020, Vol. 28, Nr. 2.
- [7] Kim J., N. He, I. Miles, *Live Commerce Platforms: A New Paradigm for E-Commerce Platform Economy*. J. Theor. Appl. Electron. Commer. Res. 2023, 18.

Źródła internetowe:

- [8] Gemius Polska, *E-commerce w Polsce 2023*, [<https://www.gemius.pl/wszystkie-artykuly-aktualnosci/id-79-internautow-kupuje-online-raport-e-commerce-w-polsce-2023-juz-dostepny.html>].
- [9] e-Izba Gospodarki Elektronicznej: *Dekada polskiego e-commerce 2013-2023*, [https://eizba.pl/wp-content/uploads/2023/02/Raport_e-Izby_Dekada_polskiego-e-commerce_2023.pdf?linkId=100000182697161].
- [10] [<https://corporate.hsn.com/newsroom/pressrelease/hsn-s-queen-of-invention-joy-mangano-shatters-records-again-with-history-making-sellout>].
- [11] [<https://www.businessdit.com/live-commerce-statistics>].

STRESZCZENIE

Live Commerce – determinanty decyzji zakupowych

Artykuł podejmuje problem dynamicznego rozwoju *live commerce*, jako nowoczesnej formy sprzedaży online. *Live commerce* definiowane jest, jako sprzedaż produktów na żywo za pośrednictwem platform internetowych, umożliwiającą interakcję w czasie rzeczywistym między sprzedawcą, a konsumentami. W artykule przeanalizowano genezę i ewolucję *live commerce*, jego wpływ na zachowania nabywców oraz główne determinanty zakupów online. Badania własne wykazały, że najważniejsze czynniki wpływające na decyzje zakupowe konsumentów to: wygoda dostawy, różnorodność metod płatności, pozytywne opinie, jakość produktów oraz szczegółowe informacje o produktach. Wyniki wskazują, że *live commerce*, dzięki swojej interaktywności i autentyczności, skutecznie zwiększa zaangażowanie konsumentów i motywuje do zakupów.

Słowa kluczowe: live commerce, e-commerce, zachowania konsumentów, media społecznościowe.

SUMMARY

Live Commerce – determinants of purchasing decisions

The article addresses the dynamic development of live commerce as a modern form of sales online. Live commerce is defined as the live selling of products via online platforms, enabling real-time interaction between sellers and consumers. The article examines the origins and evolution of live commerce, its impact on consumer behavior, and the main determinants of online shopping. Research revealed, that the most important factors influencing consumers' purchasing decisions are delivery convenience, a variety of payment methods, positive reviews, product quality, and detailed product information. The findings indicate that live commerce, due to its interactivity and authenticity, effectively increases consumer engagement and motivates purchases.

Keywords: live commerce, e-commerce, consumer behavior, internet technologies, social media.